

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

X.A
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1952:23
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

Bokutredningen

*Betänkande avgivet av särskilda sakkunniga
inom ecklesiastikdepartementet*

STOCKHOLM

1952

Statens offentliga utredningar 1952

Kronologisk förteckning

1. 1949 års uppborrdssakkunniga. 2. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppborrdsförfarandet. Hæggeström. 457 s. **Fi**.
2. Förslag till lag om bankrörelse m. m. Gummesson. 212 s. **Fi**.
3. Löneplan eller kollektivavtal. Kihlström. 100 s. **C**.
4. Nordisk passfrihet. Betänkande nr 1. Beckman. 38 s. **U**.
5. Det yngsta fängvårdsklientelet. Av T. Eriksson. Kihlström. 20 s. **Ju**.
6. Betänkande med förslag till allmänt resereglemente m. m. Hæggeström. 173 s. **C**.
7. Allmän folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 96 s. **Ju**.
8. Folkomröstningsinstitutet i Schweiz. Av E. Håstad. Bilaga 1 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 216 s. **Ju**.
9. Folkomröstningsinstitutet i Förenta staterna. Av E. G. Öhlin. Bilaga 2 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 159 s. **Ju**.
10. Sjömännens sjukförsäkring. Appelberg, Uppsala. 152 s. **H**.
11. Yttranden m. m. över 1950 års långtidsutrednings betänkande. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. Beckman. 66 s. **Fi**.
12. 1944 års nykterhetskommitté. 3. Undervisning, folkupplysning och forskning på alkoholfrågans område. Victor Petterson. 95 s. **Fi**.
13. Betänkande angående vissa fiskerättsliga förhållanden inom lappmarkerna samt tillgodogörandet av fisket i kronovattnen därstädes och i Jämtlands län m. m. Marcus. 246 s., 1 karta. **Jo**.
14. Förslag till kommunallag m. m. Kommunallagskommitténs betänkande. 3. Kihlström. 447 s. **I**.
15. Barrskogstillgångarna och skogsindustriens råvaruförsörjning. Beckman. 135 s. **H**.
- 16—17. Tull- och valutalättnader i resandetraffiken mellan de nordiska länderna. Betänkanden nr 2 och 3. Gernandt. 31 resp. 15 s. **U**.
18. Folkomröstningsinstitutet utanför Schweiz och Förenta staterna. Bilaga 3 till 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 88 s. **Ju**.
19. Semester åt husmödrar, lantbrukare m. fl. Gernandt. 53 s. **S**.
20. Busslinjeutredningen. 1. Betänkande med förslag till beräkning av tilläggsvärde (goodwill) för bussföretag m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 163 s. **K**.
21. Råjongsplan för fångvården. Gernandt. 67 s. **Ju**.
22. Betänkande angående hälso- och sjukvården vid krig och andra utomordentliga förhållanden. Gummesson. 219 s. **I**.
23. Bokutredningen. Kihlström. 310 s. **E**.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex.. **E**. = ecklesiastikdepartementet, **Jo**. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1952:23
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

Bokutredningen

*Betänkande avgivet av särskilda sakkunniga
inom ecklesiastikdepartementet*

STOCKHOLM 1952
EMIL KIHLSSTRÖMS TRYCKERI AB
511312

Belangenvereniging

Belangenvereniging

Belangenvereniging

INNEHÅLL

Skrivelse till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet	7
Första kapitlet. Inledning	9
Utredningsuppdraget	9
Utredningsarbetet	14
Andra kapitlet. Allmänheten och boken	16
Inledning	16
Allmänhetens läsvanor	17
Undersökningar rörande ungdomens bokval	19
Gallupundersökningen	30
Utredningen	59
Tredje kapitlet. Förlagsverksamheten	69
Inledning	69
Förlagsbranschens nuvarande gestaltning	70
Bokproduktionen 1931—50	72
Förlagsverksamhetens och kommissionsbokhandelns uppkomst och ut- veckling	74
Förlagsverksamhetens ekonomiska villkor	79
Allmänna synpunkter	79
Priskontrollnämndens undersökning jämte komplettering	83
Utredningens synpunkter	95
Ett statligt bokförlag	98
Reservation av herrar Bonnier och Josephson	106
Fjärde kapitlet. Bokdistributionen	109
Inledning	109
Kommissionsbokhandeln	109
Bokhandelns organisation	109
A-kommissionärer	110
B-kommissionärer	112
Lantbokhandeln	112
Tillsättandet av kommissionärer	113
Bokhandelns geografiska spridning	114
Städerna	115

Köpingarna	117
Landskommunerna	117
Affärsreglerna	118
Bokhandelns lönsamhet	123
Detaljhandelns utredningsinstituts undersökning 1948	124
Bokutredningens stickprovsundersökning	135
Andra reguljära bokförsäljare	141
Kiosker och pappershandlare	141
Missionsbokhandlare	141
Bokförlagens direktförsäljning	142
Avbetalningsförsäljning genom ombud	142
Försäljning av billighetsserier	145
Försäljning genom kupongannonsering	149
Försäljning direkt till biblioteken	149
Försäljning genom förlagen närstående organisationer	150
Antikvariat, restupplageförsäljare och bokbarer	151
Antikvariat och restupplageförsäljare	151
Bokbarer	151
Utredningen	152
Bokhandelns geografiska spridning	152
Bokhandelns lönsamhet	156
Sammanfattning rörande kommissionsbokhandeln	158
Förlagens direktförsäljning	162
Litteraturfrämjande och bokpropaganda	163
Andra åtgärder	168
Bokförsäljning genom folkbiblioteken, Bokbilar	180
Reservation av herrar Bonnier och Josephson	183
Femte kapitlet. Författarnas ställning	185
Författarnas juridisk-ekonomiska ställning	185
Författarrättens uppkomst och utveckling	185
Den svenska författarrättens nuvarande gestaltning	188
Förlagsavtalets ekonomiska innebörd	191
Författarnas sociala och ekonomiska ställning	194
Bokutredningens författarenquête	194
Utredningen	215
Sjätte kapitlet. Former för statligt stöd åt författare	220
Inledning	220
Ersättning till författare för biblioteksutlåningen av deras verk	220
Tidigare utredningar och förslag	221
Utländsk praxis	231

Föreliggande framställningar	234
Utredningen	237
Stipendier	246
Nu tillgängliga stipendie- och understödsmedel	248
Sammanfattning	257
Övriga åtgärder	263
Försäkringsskydd	263
Skattefrågor	263
 Sjunde kapitlet. Barn- och ungdomslitteraturen	 265
Inledning	265
Barn- och ungdomslitteraturens ställning	266
Författarnas ställning	267
Utredningen	270
 Åttonde kapitlet. Sammanfattning	 273
 Bilagor	 283
1. Sammandrag av Gallupinstitutets frågeformulär	
2. Kontrakt mellan folkbildningsorganisationerna och bokhandeln	
3. Bokutredningens och författareföreningens frågeformulär	
4. Författarstipendier t. o. m. 1949	
5. Författarstipendier 1950—51	
6. PM rörande biblioteksundersökningen	

1. Einführung in die Grundlagen der
2. Die Bedeutung der
3. Die Aufgaben der
4. Die Organisation der
5. Die Entwicklung der

6. Die Bedeutung der
7. Die Aufgaben der
8. Die Organisation der
9. Die Entwicklung der

10. Die Bedeutung der
11. Die Aufgaben der
12. Die Organisation der
13. Die Entwicklung der
14. Die Bedeutung der
15. Die Aufgaben der
16. Die Organisation der
17. Die Entwicklung der

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

Genom beslut den 26 juni 1948 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst åtta sakkunniga för att inom departementet biträda med utredning och avgiva förslag rörande åtgärder för att ge större spridning åt god litteratur samt rörande författarnas ställning och villkor.

Departementschefen tillkallade därefter såsom sakkunniga filosofie doktorn, ledamoten av riksdagens andra kammare, numera statssekreteraren R. H. L. Edenman, bokförläggaren K. Bonnier, författaren C.-E. Englund, studiesekreteraren O. A. Hallbeck, ledamoten av riksdagens första kammare, direktören E. G. V. Johannesson, bokhandlaren G. A. Josephson, fru Maj G. Larsson och redaktören G. A. Svensson, varjämte åt Edenman uppdrogs att vara de sakkunnigas ordförande.

Jämlikt beslut den 16 oktober 1948 uppdrogs åt amanuensen E. G. A. Forsström att tjänstgöra som de sakkunnigas sekreterare.

De sakkunniga sammanträdde första gången den 8 oktober 1948 och antog därvid benämningen Bokutredningen.

Sedan utredningen nu slutfört sitt arbete, får utredningen härmed värd- samt överlämna sitt betänkande.

Till betänkandet har tvenne särskilda yttranden avlämnats av undertecknade Bonnier och Josephson.

Stockholm den 17 juni 1952.

	<i>Ragnar Edenman</i>	
<i>Kaj Bonnier</i>	<i>Oscar Hallbeck</i>	<i>Gunnar Josephson</i>
<i>Carl-Emil Englund</i>	<i>Ewald Johannesson</i>	<i>Maj Larsson</i>
		<i>Gösta A. Svensson</i>
		<i>/ Gösta Forsström</i>

The first part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the origin of the universe. It is shown that the question of the origin of the universe is not a question of science, but a question of philosophy. The question of the origin of the universe is a question of the beginning of time, and the question of the beginning of time is a question of the beginning of space. The question of the beginning of space is a question of the beginning of matter, and the question of the beginning of matter is a question of the beginning of energy. The question of the beginning of energy is a question of the beginning of the universe.

The second part of the paper is devoted to a discussion of the question of the origin of life. It is shown that the question of the origin of life is not a question of science, but a question of philosophy. The question of the origin of life is a question of the beginning of life, and the question of the beginning of life is a question of the beginning of the universe. The question of the beginning of the universe is a question of the beginning of time, and the question of the beginning of time is a question of the beginning of space. The question of the beginning of space is a question of the beginning of matter, and the question of the beginning of matter is a question of the beginning of energy. The question of the beginning of energy is a question of the beginning of the universe.

The third part of the paper is devoted to a discussion of the question of the origin of the human race. It is shown that the question of the origin of the human race is not a question of science, but a question of philosophy. The question of the origin of the human race is a question of the beginning of the human race, and the question of the beginning of the human race is a question of the beginning of the universe. The question of the beginning of the universe is a question of the beginning of time, and the question of the beginning of time is a question of the beginning of space. The question of the beginning of space is a question of the beginning of matter, and the question of the beginning of matter is a question of the beginning of energy. The question of the beginning of energy is a question of the beginning of the universe.

The fourth part of the paper is devoted to a discussion of the question of the origin of the human mind. It is shown that the question of the origin of the human mind is not a question of science, but a question of philosophy. The question of the origin of the human mind is a question of the beginning of the human mind, and the question of the beginning of the human mind is a question of the beginning of the human race. The question of the beginning of the human race is a question of the beginning of the universe. The question of the beginning of the universe is a question of the beginning of time, and the question of the beginning of time is a question of the beginning of space. The question of the beginning of space is a question of the beginning of matter, and the question of the beginning of matter is a question of the beginning of energy. The question of the beginning of energy is a question of the beginning of the universe.

INLEDNING

Utredningsuppdraget

Vid 1947 års riksdag väcktes i första och andra kammaren likalydande motioner (I: 5 och II: 8), vari hemställdes, att riksdagen måtte anhålla hos Kungl. Maj:t om en allsidig och förutsättningslös utredning av förhållandena inom bokförlagsverksamheten och bokdistributionen inom landet. Inledningsvis konstaterade motionärerna, att de senaste årtiondena medfört en förbättring i många avseenden av vårt folks levnadsstandard och att kravet »kulturen åt folket» med rätta kunde göra anspråk på större utrymme. En viktig förmedlare av kulturen var boken, men det nuvarande systemet för produktion och bokdistribution uppmuntrade enligt motionärernas uppfattning knappast en sådan förmedling. Böckernas ringa spridningskrets var icke minst ett ekonomiskt problem. Motionärerna betvivlade, att de höga bokpriserna var motiverade av de faktiska produktionskostnaderna, och de framhöll, att bokförlagen icke var fler i Sverige än att de med sammanhållning sinsemellan kunde diktera författarvillkor och bokpriser.

Att driva bokförlag som privata lukrativa affärsföretag förutsatte enligt motionärerna att principen för väljandet respektive vrakandet bland de erbjudna manuskripten blev vad som var ekonomiskt inbringande eller icke. Dessa förhållanden var icke tillfredsställande. Kulturen fick icke sakna tillskottet av de originella och exklusiva författares verk, som icke passade de affärsmässigt drivna och bedömande förlagen och som följaktligen hade små utsikter att bli utgivna. Ej heller borde som nu flertalet av nationens invånare av ekonomiska skäl vara berövat möjligheterna att köpa böcker och skapa sig en liten bokskatt i varje hem. Det kunde ifrågasättas, framhöll motionärerna, om inte en del av olägenheterna kunde undanröjas genom inrättandet av ett med de privata bokförlagen konkurrerande statligt eller statligt-kooperativt bokförlag eller genom att bereda bokkonsumenterna och det allmänna tillfälle till insyn i den privata förlagsverksamheten och bokdistributionen, t. ex. genom ett rådgivande och övervakande organ, ett statens bokråd, med uppgift att tillvarata det allmännas intressen. Olika möjligheter kunde övervägas, om en allsidig och förutsättningslös utredning kom till stånd.

En fråga, som i detta sammanhang borde uppmärksammas, underströk motionärerna, var den om förhandsteckning å speciella, mycket dyrbara bokverk. De bokverk, som avsågs, var uteslutande sådana, som har en mera geschäftsbetonad karaktär. Förhandsteckningen ledde ofta till att beställarna sedermera fann sig ha blivit frestade över hövan. För att möta den sortens bokspridning borde enligt motionärerna det allmänna och konsumenterna i förening kunna genomföra någon anordning i syfte att auktorisera sådana bokverk, som fyller ett legalt behov.

För utredning talade också vissa andra omständigheter, framhöll motionärerna avslutningsvis. Staten var själv en stor bokutgivare och gav stora anslag till produktion av tryckalster. Stora summor anvisades årligen till inköp av skolböcker. Motionärerna var medvetna om att frågan om ett statligt läroboksförlag kom att prövas av särskilda sakkunniga, som erhållit detta uppdrag. Även om lärobokssakkunniga kom att föreslå inrättandet av ett statligt skolboksförlag, kvarstod frågan huruvida de många publikationer, som helt eller delvis bekostades med statsmedel, nu trycktes och distribuerades på det mest rationella sättet, och om över huvud taget staten icke hade intresse av att utgivningen av ur samhällets och folkbildningens synpunkter önskvärda böcker främjades genom särskilda åtgärder. Varuti dessa åtgärder kunde bestå, kunde endast en utredning ge anvisning på. Motionärerna hemställde därför, som ovan anförts, om en allsidig och förutsättningslös utredning av förhållandena inom bokförlagsverksamheten och bokdistributionen inom landet.

I motion vid samma års riksdag, II: 53, föreslogs, att riksdagen måtte hemställa hos Kungl. Maj:t om en utredning, som med beaktande av de i motionen framställda synpunkterna snarast måtte framlägga förslag om inrättandet av ett statligt bokförlag.

Problemen om de privata bokförlagens ställning och verksamhet hörde enligt motionärerna till våra viktigaste kulturfrågor. De missförhållanden, som var en följd av dessa företags fortskridande koncentration och monopolställning, hade blivit alltmer uppenbara. De privatkapitalistiska principer, som bestämde denna verksamhet, hade lett till att böcker gavs ut i rent spekulationssyfte utan hänsyn till litterär kvalitet. På detta sätt motverkades den höjning av den kulturella standarden, vartill varje ansvarsmedveten kulturpolitik måste syfta.

För att avhjälpa de missförhållanden på bokproduktionens område, som motionärerna hade funnit, kunde flera utvägar prövas. Ett uppslag var förlagsverksamhet i folkrörelsernas regi. Men framför allt borde ett statligt bokförlag inrättas, som utan spekulativa biavsikter bedrev en förlagsverksamhet inriktad på sociala och kulturella behov. Hur ett sådant förlag i detalj skulle vara inrättat, ansåg motionärerna sig i detta sammanhang ej kunna gå in på. De ville blott framhålla några synpunkter som borde beaktas.

Ett statligt bokförlag måste bedrivas med åsidosättande av profitintresset och med effektiva garantier dels för diktens frihet, dels mot byråkratiska tendenser. Det borde bedriva en för författarna fördelaktig honorarpolitik. Det skulle ha möjlighet att reglera de alltför höga bokpriserna och sätta en gräns för de privata förlagens uppskörtning av allmänheten. Det inflytande, som dessa förlag kunde ha över bokhandeln, borde också kunna brytas. Det statliga förlaget borde enligt motionärerna övertaga förlagsrätterna till de klassiska författarnas verk. Publiceringen av allt statligt tryck, utgivningen av läroböcker och billighetsupplagor av skönlitteratur borde vidare överlämnas till det statliga bokförlaget. Avslutningsvis anförde motionärerna, att förlagsverksamheten var en så betydelsefull kulturell och samhällelig angelägenhet, att den icke längre borde få monopoliseras av privatpersoner, för vilka vinstintresset var utslagsgivande.

Motionerna I: 5 och II: 8 hänvisades till respektive kamrars första tillfälliga utskott, vilka i sina utlåtanden samstämmt anförde, att det av motionärerna upptagna problemkomplexet tvivelsutan var av stor betydelse för kulturlivet. Detta motiverade väl, att det allmänna intresserade sig för frågan, huruvida förlags- och distributionsverksamheten för närvarande fungerade på ett i allo tillfredsställande sätt. Redan den omständigheten att en utbredd opinion gjorde gällande, att allt icke var välbeställt på detta område, motiverade enligt andrakammarutskottets uppfattning, att en allsidig och förutsättningslös utredning kom till stånd. Men av detta skäl kunde utskottet, som jämväl hade att yttra sig över motion II: 53, icke tillstyrka yrkandet i denna motion. Detta innebar likväl icke, att frågan om ett statligt bokförlag ej skulle kunna upptagas till prövning under utredningen. Tvärtom låg i betonandet av utredningens allsidighet och förutsättningslösa karaktär ett förord för att också detta spörsmål vid sidan av andra borde penetreras.

Utskottens hemställan bifölls efter debatter i kamrarna, och i skrivelse nr 456, den 28 juni 1947, anhöll riksdagen, att utredningen måtte föranstaltas genom Kungl. Maj:ts försorg.

Efter förberedande handläggning inom ecklesiastikdepartementet anförde departementschefen följande direktiv i statsrådsprotokollet av den 26 juni 1948 för den kommande utredningen genom sakkunniga:

En kulturell upprustning, som syftar till att höja vårt folks bildningsstandard och ge de andliga värdena en framskjuten plats, kan icke förbigå litteraturens centrala roll i kulturlivet. Boken är fortfarande den främsta kulturspridaren men når tyvärr endast begränsade skikt av vårt folk. Man har bland annat ansett sig kunna påvisa, att var tredje svensk står helt utanför böckernas värld, detta trots att den svenska bokproduktionen, i förhållande till folkmängd och språkområde, är större än de flesta andra länders. Detta tillstånd har givetvis många orsaker, däribland bristande läslust och outvecklade kulturella intressen över huvud taget. Men uppenbart är också, att själva bokproduktionen och bokspridningen har stor

betydelse i detta sammanhang. Det synes sålunda icke vara utan fog som man i diskussionen om dessa spörsmål gör gällande, att den svenska bok- och tidskriftsproduktionen i viss mån är snedvriden, i det att upplagorna av värdefull litteratur ofta äro små medan den s. k. kolorerade veckopressen och vissa litterärt mindre betydande 'bestsellers' fått en väldig utbredning. De nuvarande höga bokpriserna bidraga icke heller till att vidga bokens kundkrets. För många människor i små ekonomiska omständigheter torde värdefullare litteratur redan på grund av kostnaderna vara oöverkomlig. Bokkonsumtionen synes därför i mycket vara en prisfråga, och att det finns ett icke täckt behov av böcker visas av framgången för de billiga bokserierna och bokhandelns läsecirklar.

Nu nämnda förhållanden ha på sista tiden varit föremål för stor uppmärksamhet. Den livliga diskussion, som förts om dessa spörsmål, har befast intrycket av att nuvarande förhållanden icke äro tillfredsställande men, å andra sidan, att åtgärder för en bättre ordning skulle kunna vidtagas med utsikter till framgång. En utredning synes därför böra företagas av frågan om vad som i detta hänseende lämpligen kan göras från det allmännas sida. Utredningsuppdraget torde böra uppdragas åt särskilda sakkunniga.

De sakkunnigas huvuduppgift blir således att utreda, vilka åtgärder som från det allmännas sida böra vidtagas för att såsom ett led i den eftersträfvade kulturella upprustningen göra värdefull litteratur tillgänglig för alla svenska hem.

Då bokpriset härvid är en avgörande faktor, få de sakkunniga i första hand studera de förhållanden, som påverka prisbildningen, och föreslå åtgärder, ägnade att sänka priserna på sådan litteratur, som förtjänar spridas till en större, mindre köpkraftig allmänhet. Härvid är att märka, att de nuvarande höga bokpriserna i mycket torde vara en följd av att svensk litteratur i regel går ut i små upplagor. Den genomsnittliga försäljningen av nyutkommen svensk skönlitteratur stannar sålunda vid omkring 900 exemplar. Då åtskilliga arbeten utgå i många upplagor, betyder detta, att flertalet arbeten stanna vid en ännu mycket blygsammare siffra. Erfarenheten har emellertid visat, att man med rationellare former för bokdistribution kan nå helt andra resultat. Den s. k. kommissionsbokhandeln har visserligen sina fördelar, framför allt när det gäller att göra nyutkommen litteratur tillgänglig i stor sortering. Men så som bokhandeln i stort sett bedrivs, när den endast vissa befolkningsskikt och torde därför icke kunna betecknas som en ur kulturell synpunkt effektiv bokdistribution. Den synes icke heller ha främjat en låg prisättning på böcker. De sakkunniga böra särskilt undersöka, huruvida de initiativ, som folkrörelserna och vissa förlag tagit i fråga om bokspridningen, kunna ytterligare utvecklas och i vilka former de eventuellt kunna stödjas av det allmänna.

Utredningen bör emellertid, när det gäller förhållandena inom såväl bokförlagsverksamheten som bokdistributionen, bedrivas helt förutsättningslöst, då det icke synes mig möjligt att nu rekommendera vissa bestämda lösningar av de här berörda problemen.

Däremot böra de sakkunniga icke upptaga frågan om ett förbilligande av läroböckerna och ett statligt läroboksförlag, vilken redan är under utredning av 1945 års lärobokskommitté, som beräknas slutföra detta arbete under år 1948. Även frågan om det officiella trycket torde böra förbigås av de sakkunniga, eftersom den synes vara av så speciell karaktär, att den icke lämpligen bör behandlas i detta sammanhang och dessutom synes vara mera en tryckerifråga än en bokförlagsfråga. Den 1947 tillkallade trycksakskommittén har dessutom detta spörsmål under utredning.

En utredning av här antydd art aktualiserar även frågan om författarnas ställ-

ning till bokförlagen, enär författarnas ekonomiska villkor i hög grad äro beroende av förhållandena inom bokproduktionen och bokhandeln. De genomsnittliga författarhonoraren för nyutkommen svensk skönlitteratur måste sägas vara låga, bland annat beroende på de små upplagor, i vilka de flesta svenska böcker kunna säljas. Alla åtgärder för att främja en ökad bokkonsumtion komma därför indirekt även författarna till godo. Däremot torde ett direkt statligt ingripande icke vara att förorda, när det gäller förhållandet mellan förläggare och författare; i detta hänseende må erinras om den överenskommelse, som i fjol träffades mellan bokförläggarna och författarna rörande denna fråga. En sådan principiell uppfattning utesluter emellertid icke, att statsmakterna av kulturpolitiska skäl böra stödja framför allt litterärt betydande författare, som ha svårt att nå en bredare publik eller att av olika skäl få en förläggare. Lämpliga former för ett sådant eventuellt stöd böra därför övervägas av de sakkunniga.

Något vid sidan av här behandlade spörsmål men av den största betydelse för författarnas ekonomiska ställning är den av Sveriges författarförening på nytt aktualiserade frågan om ersättning till författarna vid biblioteksutlåning av deras skönlitterära verk. Även Minerva, förening för Sveriges vetenskapliga och populärvetenskapliga författare, har till Kungl. Maj:t gjort en framställning av liknande innebörd. De förslag, som de nämnda organisationerna framställt, böra uppmärksammas av de sakkunniga. Jag erinrar emellertid om, att denna fråga även är föremål för prövning inom auktoritetskommittén. De sakkunniga böra därför i denna fråga samråda med nämnda kommitté.

I detta sammanhang erinrar jag, att riksdagen i skrivelse den 28 juni 1947, nr 456, anhållit om en allsidig och förutsättningslös utredning av förhållandena inom bokförlagsverksamheten och bokdistributionen i landet. Syftet med den av riksdagen begärda utredningen torde komma att tillgodoses, därest den av mig förordade utredningen kommer till stånd. En särskild utredning av den mera speciella karaktär, som riksdagen begärt, synes därför icke behöfelig. De sakkunniga böra givetvis vid fullgörandet av sitt uppdrag uppmärksamma vad som anförts i de av riksdagen återopade motionerna och utlåtandena.

I en inom andra kammaren vid 1949 års riksdag väckt motion nr 291, hemställdes, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära en snar och allsidig utredning om på vad sätt samhället kan befrämja tillkomsten och spridningen av lämplig och prisbillig litteratur åt landets barn i skilda åldrar.

Andra kammarens första tillfälliga utskott, till vilket motionen remitterades, inhämtade bokutredningens yttrande, varav framgick att utredningen fann den av motionärerna väckta frågan värd beaktande och att utredningen instämde med motionens allmänna syftning. Ehuru bokutredningen i sina direktiv saknade något bestämt uppdrag att behandla de i motionen påtalade förhållandena, ville dock utredningen framhålla, att det var ett allmänt intresse att goda bokvanor utbildades bland medborgarna redan i ungdomsåren. Sedd från denna synpunkt ingick barn- och ungdomslitteraturen såsom ett självklart led i utredningens arbetsprogram. Utredningen hade redan igångsatt vissa undersökningar rörande bokkonsumtionen och kunde härigenom erhålla ett viktigt material för belysande av de i motionen berörda frågorna. Vidare hade utredningen utvidgat sin enquête bland de skönlitte-

rära författarna till att omfatta även medlemmarna av Sveriges ungdomsförfattareförening, varigenom utredningen erhållit ett statistiskt underlag för bedömandet av denna speciella författargrupps allmänna villkor. Enligt vad utredningen på detta stadium av sitt arbete hade funnit, syntes tillkallandet av en särskild kommitté icke vara nödvändigt, då dess uppdrag i allt väsentligt komme att sammanfalla med bokutredningens.

Utskottet anförde för egen del, att de i motionen framlagda synpunkterna var beaktansvärda. Motionens yrkande borde därför bifallas, men det måtte ankomma på Kungl. Maj:t att avgöra, huruvida för ändamålet behövde tillsättas en särskild utredning eller om densamma kunde anförtros bokutredningen. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen, och jämlikt Kungl. Maj:ts beslut den 3 juni 1949 överlämnades uppdraget åt bokutredningen.

Utredningsarbetet

Bokutredningen har haft sitt arbete förlagt till Stockholm och har sammanträtt 50 gånger in pleno. Med vederbörligt tillstånd har sekreteraren under fem dagar vistats i Köpenhamn för överläggningar med representanter för Dansk forfatterfond och den danska författareföreningen.

Följande mera omfattande undersökningar har företagits under utredningsarbetets gång.

Svenska Gallupinstitutet AB har för utredningens räkning företagit en opinionsundersökning i februari månad 1949 efter gängse metoder rörande allmänhetens fritidssysselsättningar och läsvanor. Kostnaderna för undersökningen bestreds till hälften med statsmedel, och återstoden betalades av enskilda medlemmar av Svenska bokförläggareföreningen.

Gemensamt med 1945 års lärobokskommitté hemställde bokutredningen hos Kungl. Maj:t, att statens priskontrollnämnd måtte erhålla uppdrag att undersöka vilka faktorer, som påverkar prissättningen på böcker inom produktions- och distributionsleden. Undersökningen företogs av nämnden år 1950 och redovisades inför utredningen följande år.

Civilekonomen Per Danhard har för utredningens räkning bearbetat ett urval balansräkningar under en tioårsperiod för bokhandelsaktiebolag av olika storlek.

I samråd med Sveriges författareförenings styrelse utarbetades det frågeformulär, som utgjorde grundvalen för utredningens författarenquête. Fil. kand. Christer Topelius biträdde under c:a tre månader sekreteraren med skilda arbetsuppgifter i samband med denna undersökning.

Från förlag, stiftelser och samfund, som utdelar författarstipendier, har uppgifter om sådan verksamhet insamlats. De redovisas i särskilda bilagor till betänkandet.

Överläggningar med representanter för författareföreningen, ungdomsför-

fattareföreningen och skolöverstyrelsens bibliotekskonsulenter har skett vid flera tillfällen.

Till utredningen har följande skrivelser och framställningar överlämnats:

En skrivelse från Sveriges författareförening av den 24 november 1947 angående lösandet av frågan om ersättning till författare vid utlåning av deras skönlitterära verk.

En skrivelse från Minerva, förening för Sveriges vetenskapliga och populärvetenskapliga författare, av den 24 november 1947, angående upprättande av en fond för främjande av vetenskaplig och populärvetenskaplig författarverksamhet.

En framställning från Samverkande bildningsförbunden av den 16 juni 1948 med hemställan om utredning rörande prisutvecklingen på bokmarknaden samt om böckernas produktions- och distributionskostnader.

Till utredningen har slutligen remitterats en framställning av den 19 april 1951 till kungl. handelsdepartementet rörande anslag av lotterimedel till inrättande av ett litteraturfrämjande i Samverkande bildningsförbundens och författareföreningens regi.

ANDRA KAPITLET

ALLMÄNHETEN OCH BOKEN

Inledning

Skrivkonstens betydelse i kulturutvecklingen kan knappast överblickas. Men såsom ett medel för kunskapsmeddelande hade den länge sin givna begränsning — utöver en mindre krets nådde den icke, även om handskriften t. ex. i det antika Rom fick ett nära nog industriellt utnyttjande. Först med boktryckarkonstens uppfinning möjliggjordes en tekniskt sett långt mer fulländad och prisbillig reproduktion av det skrivna ordet, vilken bidrog till att omgestalta hela det västerländska kulturlivet. Den rangplats, som boken och det tryckta ordet intagit sedan 1500-talet, är ännu obestridd, trots att nya och på andra uppfinningar grundade reproduktionsmetoder kommit i bruk. Hittills har dock ingen sådan uppfinning kunnat mer än komplettera tryckförbandet — radion med det talade ordet, filmen med den rörliga bilden och televisionen med en trådlös överföring av både tal och bild. Vad som hittills i viss utsträckning har hämmat dessa uppfinningars konkurrensförmåga är att den, som tar del av framförandet, blott får en engångsupplevelse. Nya metoder som möjliggör en individuell reproduktion av trådlösa utsändningar kan i en framtid medföra en omgestaltning av de ekonomiska och juridiska förutsättningarna för de hittills använda reproduktionsmetoderna. Men den utrustning, som de nya metoderna kräver, är ännu mycket kostsam, vilket begränsar deras allmänna utnyttjande.

Boken kommer därför att alltså vara det betydelsefullaste medlet för bildning, studier och litterär förströelse. I det kulturella upprustningsarbete, som präglar vår tid och som syftar till en allmän demokratisering av bildningsmöjligheterna, är boken oumbärlig. Ett sådant upprustningsarbete har i vårt land ett synnerligen gott utgångsläge. Med en mer än hundraårig tradition på folkskolans område är folkbildningen rotfäst i alla samhällslager, och läskunnigheten är allmän från skolåldern och uppåt. Intresset för boken som kulturförmedlare och förströelsemedel är vida utbrett. Givet är att bokläsningen har sina medtävlare i andra fritidssysselsättningar, aktiva såväl som passiva, och om man intar en strängt neutral ståndpunkt, torde det vara omöjligt att ge någon av dem ett företräde framför de andra.

Men inriktar man sina strävanden efter en allmän kulturpolitisk värdering, innebärande att man vill verka för den goda litteraturen och dess spridning, inställer sig ett annat förhållande. Utredningens uppgift är att bl. a. inventera de möjligheter som står till buds i sådant syfte, och det kan därför knappast undvikas, att sådana värderingar också kommer till uttryck i betänkandet. Men redogörelsen för litteraturval och val av fritidssysselsättningar är för den skull ej värdebetonad. Det har synts utredningen angelägnare att studera de sociologiskt mätbara faktorerna än att fälla värdeomdömen om skilda slag av fritidssysselsättningar.

På läsningens område föreligger ett känt konkurrensförhållande mellan boken och veckotidningen. Vissa kritiker gör gällande, att läsningen av veckopress och liknande publikationer utgör ett hinder eller ett avgjort men för bokläsningen. Andra åter hävdar, att läsningen av sådana ur en strängare litterär bedömning enkla produkter ändå så småningom väcker intresset för den värdefullare litteraturen. Till någon definitiv lösning på detta problem kan man sannolikt icke komma. I det följande har utredningen dock sökt utföra en analys av frågeställningen. En sådan måste nämligen förutsätta en mera ingående granskning av i vilket samband bokläsning och veckopressläsning står till läsekretsens intellektuella nivå, till yrkesarbetets karaktär, till inkomstförhållanden o. s. v., innan några slutsatser kan dragas.

Allmänhetens läsvanor

Boken når sin läsekrets på en mängd olika vägar. Den kommersiella bokdistributionen, som utförligt behandlas i betänkandets kap. 4 (s. 109 ff), förmedlar årligen böcker till ett sammanlagt värde av c:a 130 miljoner kr. Härtill kommer den offentligt organiserade bokutlåningen genom biblioteken, vilken omfattar inemot 30 miljoner boklån årligen, samt den privata utlåningen, man och man emellan, rörande vilken ingen uppskattning kan göras.

Ett närmevärde för omsättningen i kr av veckopress och annan periodiskt utkommande lektyr är c:a 60 milj. kr per år. För dagspressens del uppskattas svenska folkets utgifter uppgå till c:a 100 miljoner kr. Sammanlagt skulle därför de totala utgifterna för böcker och tidningar uppgå till c:a 290 milj. kr per år. Beloppet är grovt räknat ungefär 1 % av nationalinkomsten.

Produktions- och försäljningsstatistiken för böcker och tidningar uppvisar stora brister. Någon sammanfattande statistik föres nämligen icke av branschens intresseorganisationer. Det kan därför vara rimligt att belysa det svenska folkets köpvanor beträffande böcker och tidningar med uppgifter, hämtade från socialstyrelsens konsumtionsundersökningar. Sådana undersökningar har utförts under en lång följd av år. Tidigare skedde det med ledning av faktiska budgetuppgifter från ett stort antal privata hushåll,

men sedan 1948 har socialstyrelsen tillämpat en intervjumetod, där de slumpvis utvalda hushållens vuxna medlemmar fått tillfälle att redogöra för sina inkomster och utgifter efter ett givet frågeschema. Den första konsumtionsundersökningen av detta slag redovisade siffrorna för blott 198 hushåll, utvalda inom åtta tätortssamhällen. Bokhandel fanns på alla de utvalda bostadsorterna. Avsaknaden av hushåll från den egentliga landsbygden innebär, att en betydande del av befolkningen — c:a 40 % — ställts utanför undersökningen, som av detta skäl icke är fullt representativ. I senare undersökningar, som socialstyrelsen låtit företaga, har denna olägenhet undanröjts.

Undersökningen av konsumtionsvanorna år 1947, som publicerades i Sociala meddelanden 1949, nr 2, (s. 100 ff), ger vid handen, att utgiften för dagstidningar, veckotidningar och böcker uppgår till 1.2 % av de totala konsumtionsutgifterna för berörda hushåll. En kategoriindelning av hushållen efter socialklasser m. m. visar, att samma utgiftspost uppgår till 1.1 % i socialklasserna 0—2 (arbetare, förvaltningspersonal, förmän och verkmästare); till 1.3 % i socialklasserna 3—9 (teknisk personal, företagsledare, företagare och andra); till 1.2 % i s. k. blandade hushåll (familjer med både minderåriga och vuxna barn eller med flera vuxna än man och hustru samt hushåll bestående av syskon eller sinsemellan ej besläktade personer), och till 1.4 % i de ensamståendes hushåll.

Sättes hela summan för denna utgiftspost till 100.0 % inom de fyra hushållstyperna, erhålles fördelningen i tabell 1. Medeltalen för de verkliga utgiftssummorna för berörda artiklar samt de totala utgiftssummorna angives nederst i tabellen.

Av de angivna summorna för böcker och tidningar tar, som synes av tabellen, utgifterna för dagliga tidningar och veckotidningar den största delen, utom i familjer inom socialklasserna 3—9. Behovet av minst en dag-

Tabell 1. Procentuell fördelning av litteraturutgifterna inom olika familjetyper

Utgiftsposter	Utgift år 1947				
	Egentl. familjer socialklass		Blandade hushåll	Ensamstående	Samtliga hushåll
	0—2	3—9			
Dagstidningar	52,1	29,9	42,4	40,0	42,9
Veckotidningar	25,1	16,2	32,9	20,7	24,1
Böcker	22,8	53,9	24,7	39,3	33,0
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Summa i kr.	86,40	188,65	105,02	75,54	104,29
Totala konsumtionsutgifter i kr.	7 666	14 057	9 025	5 227	8 615

lig nyhetstidning slår igenom i samtliga hushåll. Sedvänjan att köpa en eller flera veckotidningar förefaller också vara tämligen stabil. Däremot visar variationerna beträffande bokinköpen — i vilka skolboks-köp ej inräknats — att några stabilare köpvanor härvidlag ej utbildats.

Att företa en uppräknig av de anförda siffrorna till värden för samtliga hushåll låter sig knappast göra. Dels saknas en någorlunda aktuell hushållsräkning, som kunde lämna primäruppgifter om antalet hushåll av skilda slag, dels är socialklassindelningen efter angivna riktlinjer icke genomgående tillämpad på detta slag av hushållsstatistik. Siffrorna från undersökningen har här endast anförts som ett riktmärke för bedömningen av bokköpens andel i den totala hushållningen. Överensstämmelsen med de ovan lämnade uppskattade siffrorna för den totala omsättningen visar dock att tendensen är densamma.

Undersökningar rörande ungdomens bokval

Det komplex av faktorer, som betingar litteratursmaken inom olika befolkningsskikt, är i stort sett ett utforskat sociologiskt område. Till någon del beror väl detta på att den sociologiska forskningen som disciplin betraktad är ung och ännu inte har kommit in på detta gränsområde mellan litteraturvetenskap och samhällsforskning.

Det är därför endast inom ett mera begränsat området, *ungdomens läsvanor*, som mera genomarbetade undersökningar har utförts. De tillåter i viss utsträckning, att allmänna slutsatser drages rörande sambandet mellan litteraturval och skolutbildning, social miljö o. s. v. I den mån de litterära vanorna under uppväxtåren blir bestående för livet, tillåter dessa undersökningar, att vissa allmänna slutsatser om de vuxnas litterära vanor drages, och det är främst av denna orsak, som utredningen i det följande kommer att lämna ett referat av huvudlinjerna i några av de mest betydande undersökningarna. Dessutom har utredningen — som tidigare framhållits — även i uppdrag att undersöka barn- och ungdomslitteraturen och därmed sammanhängande frågor, varför utredningen i ett följande kapitel kommer att närmare upptaga vissa här behandlade frågor till en mera ingående prövning.

Bland de verk, som utredningen sålunda har utvalt, är överläraren *Lorentz Larsons* »Ungdom läser» (Stockholm, 1947), nuv. docenten *Torsten Huséns* »Svensk ungdom» (Uppsala, 1944) samt Dr. phil. *Ludwig Schnabls* »Drömmar och mål» (Stockholm, 1946).

Ungdom läser

Undersökningen utfördes på initiativ av Sveriges allmänna folkskollärareförening under vårterminen 1944 och omfattade inemot 15 000 frågefor-

mulär med uppgifter rörande litteraturval, frekvens av vecko- och dagstidningsläsning m. m. Ungdomar i åldern 7—20 år deltog från folkskolans lägsta klasser upp till gymnasiernas högsta ringar. Dessutom insamlades en del uppgifter från elever vid seminarier, folkhögskolor och skyddshem.

Redan tidigt (i 7—8-årsåldern) framträder skillnaden mellan pojkarnas och flickornas litteraturval, framhåller undersökaren. Pojkarna föredrar att läsa om robinsonader och indianliv, under det att flickorna helst dväljs i sagans idyll.

I 9-årsåldern läser pojkarna serierna i veckotidningarna, djurberättelser och tekniska fantasiskildringar (Jules Verne). Flickorna rör sig i sagans, hemmets och djurens värld. Pelle Svanslösböckerna är favoriter för både pojkar och flickor, men detta intresse mattas något i 10—11-årsåldern. Då ersätts dessa böcker av något mer realistiska berättelser om djur. Sagoboken och den romantiserade djurberättelsen får för flickornas vidkommande en allt svårare konkurrent i småflicksberättelsen, som handlar om livet i hem och skola, berättar om familjeförhållanden o. s. v. »tyvärr vanligen av det hastigt hopsnickrade, ytliga och sentimentala slaget» (s. 286).

Pojkarna får en del nya favoriter i Biggles- och Bill-böckerna, i historiska berättelser och vanliga pojkböcker. Deras läsning av sensationsmagasin och serier ökar något.

I 12-årsåldern blir ungdomen tidningsläsare på allvar. Reportage om brott och olyckor har en växande läsekrets bland både pojkar och flickor, men flickorna ägnar sig också åt familjenyheter och annonserna. Pojkarna föredrar idrottsavdelningarna och nyhetssidorna. Veckotidningsläsningen omfattar nu ej bara serierna och barnsidorna utan även novellerna och följetongerna. Pojkarnas magasinläsning nalkas sin kulmen. De övergår i stigande omfattning från indianböckerna och robinsonaderna till detektivberättelser och äventyrsromaner, de börjar orientera sig i sin egen verklighet och läser i stor utsträckning de realistiskt präglade pojkböckerna. Folklivsskildringar och fackböcker nämns ofta.

Flickorna har ännu Harriet Beecher Stowes »Onkel Toms stuga» som favoritbok. Flickböcker av skilda slag visar hög frekvens, och en och annan klassisk svensk författare kommer med. Ännu domineras läsningen av sentimentalitet — »böckerna skall handla om barns fattigdom, sorg och lidande, men sorgen och lidandet skall vändas till det bättre» (s. 298).

13-årsåldern medför inga påtagliga förändringar i litteraturvalet. Receptet på idealbokens ingredienser — sådant det framläggs av en tillfrågad flicka — är rörande i all sin enfald: »den skall handla om en liten flicka (pojke) som från början har far och mor i livet men som sedan mister sin far (eller mor). Sedan har hon (han) det mycket fattigt en tid. Men flickan (pojken) växer upp och skaffar sig ett arbete. Många gånger är det kanske inte så lätt i arbetet heller, men så småningom visar det sig att

hon (han) är mycket begåvad. Modern (fadern) gifter om sig med en rik man (kvinna) och den begåvade kan få utbildning och får till slut en mycket fin titel» (s. 304).

Pojkarna lever kvar i äventyrstillvaron. »Jag tycker att en bra bok skall handla om en flygare som Biggles.» Läser man inte om flyg, så läser man om brott. Men pojkarnas intresse för fackböckerna får också uttryck i deras litteraturval.

I 14-årsåldern har veckotidningsläsningen passerat sin kulmen. Både pojkar och flickor uppger, att de ej i samma utsträckning som förut läser serier. Omfattningen av magasinläsningen är större än någonsin. »Av pojkarna är det 36.1 %, som uppger sig läsa Detektivmagasinet, 30.4 % Rekordmagasinet och 25.5 % Veckans Äventyr. Även flickorna når nu höga siffror; 18.4 % av dem läser Novellmagasinet och 17.3 % Detektivmagasinet» (s. 309).

Beträffande bokläsningen gör Lorentz Larson den iakttagelsen, att flickorna i denna ålder är före pojkarna i litterär utveckling. De läser betydligt mera verklig skönlitteratur än pojkarna, som fortfarande läser mest facklitteratur. Pojkarnas krav på verklighetshalt i framställningen leder över till biografien, men sensationsläsningen fortsätter oförminskad.

Flickornas värld är fortfarande begränsad till hemmet och skolan. Den realistiska livsskildringen pekar in i framtiden genom de två element, som i stort sett är nya i favoritböckerna för 13—14-årsflickorna, nämligen erotiken och yrkesskildringen.

När det gäller ungdomar i ålder 15—20 år, begränsas undersökningen av naturliga skäl till främst de högre skolornas elever, vilka i stor utsträckning får impulser genom hemmet och skolan till läsning av värdefull skönlitteratur.

För att börja med de yngre inom denna åldersgrupp, så är det för pojkarnas vidkommande framför allt spännande äventyr och historiska skildringar man begär i sitt litteraturval, dock ej i samma utsträckning som hos folkskolepojkarna. Läroverksflickorna läser barnböcker och de vuxnas läsecirkelböcker om vartannat. Sigge Stark-litteraturen florerar, yrkesproblemen skjuts åt sidan.

Då pojkarna börjar lämna pojkböckerna, sker övergången till den verkliga skönlitteraturen via detektivberättelsen och folklivsskildringen. Samma förhållande kan iakttagas beträffande flickorna.

I 17—18-årsåldern börjar intresset för modern lyrik göra sig gällande. Den kvinnliga gymnasisten har i regel tagit steget in i den verkliga skönlitteraturen — den manlige uppger ofta facklitteratur som favoritbok.

I stället för kravet att boken skall vara fylld av spänning, differentieras anspråken med stigande ålder; man begär att boken skall vara realistisk, att den skall ge människo- eller miljöskildringar av värde. Allt vanligare

blir också att man ställer anspråk på bokens stil. Flickorna har i mindre grad krav på det sakliga i sina favoritböcker, de kräver i stället psykologisk halt i människoskildringen. Mer vanligt är även, att flickorna begär att böckerna skall ge näring åt känslan samt tillfredsställa behovet av romantik.

Seminarieelevernas litteratursmak är i stort överensstämmande med gymnasisternas. Ungdomsbokförfattarna har man vuxit ifrån. Favoriterna är moderna svenska lyriker samt Selma Lagerlöf, August Strindberg, Verner von Heidenstam och Viktor Rydberg. Av moderna svenska författare läses mycket Vilhelm Moberg, Frans G. Bengtsson och Olle Hedberg. Facklitteratur — icke minst religiöst orienterad — samt pedagogisk och psykologisk, läses ofta.

De kvinnliga seminaristerna förklarar ofta, att det är människoskildringen, som ger boken dess värde. Därefter kommer bokens ideella eller religiösa tendens, stilens förtjänster, miljö- och naturskildringen samt att den är romantisk eller vädjar till känslan.

Folkhögskoleeleverna utgör en minoritet inom undersökningsmaterialet, eller endast 321 av c:a 15 000 intervjuade. De tillhörde följande folkhögskolor: Billströmska, Bräkne-Hoby, Fridhem, Hemse, Kalix, Katrineberg, Mora, Sigtuna och Tornedalens folkhögskolor. Elevernas litteraturval har ett starkt inslag av författare med utpräglat folklig tendens. Bland de namn som nämns må anföras Frans Eemil Sillanpää, Bernhard Nordh, Trygve Gulbranssen, Sven Edvin Salje, Adrian Wennström och Anna Kajsa Hallgard. I stort sett är de svenska klassikerna dåligt företrädda, liksom fallet är med den moderna svenska lyriken.

Av de 184 manliga eleverna har 25 icke kunnat nämna någon favoritförfattare eller favoritbok, bl. a. därför att de icke läst böcker sedan de lämnat folkskolan.

På denna punkt vill utredningen komplettera bilden av ungdomens läsvanor med ett kort referat av den undersökning, som utfördes år 1943 av författaren *Arne Hirdman* på uppdrag av tidskriften *Folket i Bild*. Den omfattade c:a 4 000 intervjuer, som utförts bland elever vid 49 folkhögskolor och 24 lantmannaskolor. Undersökningen avsåg att kartlägga vad eleverna läst, innan de kom till skolorna ifråga. I viss utsträckning svarade emellertid eleverna i andra och tredje årskurserna med uppgifter, som visade att de tagit med böcker, som de läst efter inträdet i skolan. Det gällde för eleverna att ange ett dussintal böcker med författarnamn och titel. Till detta antal nådde c:a 30 % av de tillfrågade — resp. överskred genom anteckningar som »samtliga böcker av X» o. d.

»Det är påfallande», framhåller *Arne Hirdman* i sin redogörelse för undersökningen i tidskriften *Folklig kultur* nr 4, 1944, (s. 120 ff), »hur ytterligt få bland alla dessa tusentals framåtsträvande ungdomar, som har till-

stymmelse till självständiga läsvanor, som har någon linje i läsandet. Om man säger, att en på hundra läser självvald litteratur med mening i, så låter det litet men är måhända ändå i överkant. Dock: det rör sig ju om förhållanden *före* folkhögskole- resp. lantmannaskolevistelsen. Man får hoppas, att tiden *efter* blir en bokens tid och att allt göres för att eleverna ska återvända hem med en ny syn på läsandets roll i livet — och livets roll i läsningen!»

Undersökningsmaterialet till »Ungdom läser» innehöll också en del uppgifter om statens uppfostringsanstalters elever. De utgjorde en grupp med föga differentierade litterära intressen. Favoriten framför andra författare var Jack London, därnäst nämndes Øvre Richter Frich och Sigge Stark. Dessa ungdomars läsning dominerades av böcker med primitivt vildmarksliv, kriminalitet och erotik som huvudtema. Många av dem läste inte böcker utan blott detektivmagasin och veckotidningar.

I ett utförligt tabellmaterial belyser författaren smakinriktningen inom de olika grupperna. Utredningen avstår från att återge dessa tabeller men vill hänvisa till författarens egen framställning.

Svensk ungdom

I docenten Torsten Huséns brett upplagda undersökning år 1944 av den uppväxande manliga ungdomens attityder återgives ett omfattande material rörande läsintressena. I det enquêteformulär, som användes vid undersökningarna av volontärsaspiranterna, förekommer sju frågor, som berör de bokligt-litterära intressena. De gäller läsfrekvensen, en uppskattning av det antal böcker, som vederbörande läst, vilket slags böcker man helst läser, om man läser facklitteratur samt uppgifter om titlar på lästa böcker. Här till kommer två frågor om litterärt omdöme — man skall nämna någon eller några böcker, som man tycker särskilt bra om.

Tabell 2. Fördelning av de uppräknade litteraturgenrerna i % av antalet röster inom olika åldersgrupper

Genre	Ålder						S:a
	16—17	17—18	18—19	19—20	20—21	21—	
Äventyrsromaner	34,5	32,2	31,7	28,5	29,0	29,5	30,9
Detektivromaner	18,2	21,1	19,5	18,4	19,1	18,9	19,8
Reseskildringar	14,5	16,7	16,5	20,9	20,1	19,2	18,0
Historiska romaner	18,2	15,5	18,1	14,1	15,4	15,9	16,0
Kärleksromaner	7,3	10,4	8,2	10,1	9,6	7,6	9,5
Facklitteratur	3,6	2,2	3,5	4,0	3,1	6,1	3,2
Dikter	3,6	1,8	2,6	4,0	3,7	2,3	2,7
Summa röster	55	875	575	446	324	132	2 407
Antal angivna genrer pr individ	2,39	2,63	2,52	2,81	2,53	2,69	2,53

Läsfrekvensen anges i olika grader («ofta», «ibland», «sällan», «aldrig») och utfallet på denna fråga är följande: Av hela antalet tillfrågade (920 st) uppger sig 34 % läsa ofta, 52 % ibland, 12 % sällan och 2 % aldrig. Sorteras de tillfrågade efter ålder, framkommer en markerad tendens till minskning av läsintresset med stigande ålder.

Ynglingarna från städerna har en något högre läsfrekvens än kamraterna från landsbygden. Möjligen kan här en prestigesympunkt spela in, framhåller författaren. — Det bör emellertid ej undanskymmas, att den kommersiella bokhandeln vid den tidpunkt, då undersökningen genomfördes (år 1944) i större utsträckning än numera var koncentrerad till städerna och tätorterna. Såväl B-bokhandeln som lantbokhandeln har tillkommit senare än år 1944.

I den andra frågan belyses litteraturvalet. I tabell 2 (s. 23) återges svaren. Jordbrukarsöner uppvisar ett mindre antal genrer per individ (2.46) än industriarbetarsöner (2.61).

Antal genrer per individ och tätort är:

storstäder	2.82
övriga städer	2.83
samhällen och landsbygd	2.69

»Det finns alltså vissa indicier för att differentieringen med avseende på läsintressena är något större i städerna än på landsbygden» framhåller förf. (s. 397). Av svaren på en annan fråga i formuläret framgår, att stadspojckarna i större utsträckning utnyttjar lånebiblioteket på orten än landsbygdspojkarna.

Svaren på frågan, vilka böcker de tillfrågade läst, helst med författarnamn, uppvisade en mycket rik flora. Svårigheterna att systematisera denna svarsflora var betydande. »De största svårigheterna beredde den form av litterär undervegetation som någon har kallat 'cigarbutikslitteraturen', alltså en rad böcker i äventyrs-, detektiv- och kärleksgenren av författare som varit mycket svåra att spåra upp i tillgängliga kataloger» (s. 398).

En tredjedel av de tillfrågade lämnade ingen uppgift om boktitel eller författarnamn, vilket tyder på att en avsevärd del av ungdomen efter slutad skolgång släpper kontakten med det tryckta ordet, som förmedlas genom böckerna. Den viktigaste orsaken till att så sker — anför förf. — är frånvaron av intellektuell stimulans i den miljö, i vilken huvuddelen av de unga från lantbrukar- och arbetarmiljö lever.

Sorteringen av litteraturuppgifterna skedde efter följande indelningsgrund.

1. Rena barnböcker (sagor och liknande)
2. Äventyrs- och indianböcker
3. Detektivromaner

4. Klassisk skönlitteratur
5. Modern skönlitteratur
6. Rent förströelsebetonad litteratur
7. Facklitteratur
8. Reseskildringar
9. Historiska skildringar¹

Hos de 623, som acceptabelt besvarat denna fråga, förekommer de 9 genrerna sammanlagt 957 gånger, vilket gör 1,54 genrer per individ.

För de olika åldersgrupperna blir fördelningen följande. Gruppen barnböcker avtar som väntat med ökad ålder. Även gruppen »historiska berättelser» avtar något. På det hela taget kan inga mer påfallande skillnader iakttagas inom de skilda åldersgrupperna. Intresset för »moderna romaner» är större för de äldre åldersgrupperna med 31 % mot 26 % för de tre yngre.

Antal genrer per svarande individ och tätortsgrupp är följande:

	genrer/individ
storstäder	1.61
övriga städer	1.67
köp. och municip.-samhällen	1.44
landsbygden	1.48

Stadsynglingarnas litteraturval är således mer differentierat, vilket också framkom i undersökningen av läsfrekvensen.

Ynglingar från industriarbetarhem visar något högre procenttal för grupperna äventyrs- och detektivböcker samt reseskildringar och historiska skildringar. Tillsammans utgör böcker av dessa slag 58 % mot 48 % för samma slag av böcker för jordbrukarsönerna. Per individ kommer 1.38 genrer inom jordbrukargruppen och 1.55 inom arbetargruppen. Differensen kan vara betingad av de större möjligheter att få tag i böcker genom lån eller på annat sätt, som står till buds i städerna.

¹ Indelningen är, som förf. framhåller (s. 412) långt ifrån idealisk. »Den är i stort sett en kompromiss mellan en litteraturhistorisk-bibliografisk och en psykologisk indelning. Några konkreta exempel må belysa de svårigheter som förelegat. Var skall man exempelvis placera Viktor Rydbergs *Fribytaren på Östersjön*? I litteraturhistorien räknas den utan tvivel till vår klassiska skönlitteratur, men innehållsligt skulle den mycket väl kunna klassificeras som äventyrsroman. Intet hinder föreligger att hänföra den till de historiska skildringarna, då ju handlingen är förlagd till historisk epok. Vilhelm Mobergs *Rid i natt* tillhör med avseende på sitt tillkomstdatum den moderna skönlitteraturen men med avseende på sitt innehåll den historiska genren. Eller Sigfrid Siwertz' *Mälarpirater*: skall den hänföras till äventyrsböckerna eller till den moderna skönlitteraturen, eller måhända rentav till den klassiska? Mitt allmänintryck är, att grupperna modern och klassisk skönlitteratur innehålla åtskilligt, som skulle kunna hänföras till äventyrs-genren eller betecknas som rese- eller historiska skildringar. Det kriterium, som gjort att de trots allt hänförts till de bägge skönlitterära grupperna, har varit att de kunnat betecknas som 'litterära' i 'litteratursmaksmening' vilket inte hindrar, att åtskilligt är både 'litteratursmaksbetonat' och 'folksmaksbetonat' samtidigt.»

På uppmaningen att nämna någon författare, som man särskilt tycker om, lämnar blott 46.7 % av de tillfrågade ett direkt svar. I undantagsfall nämns två eller tre författare. Bokens titel och innehåll spelar en betydligt större roll för detta klientel än författaren. Hans person eller namn äger för de flesta tillfrågade endast ringa intresse. Detta visar, hur omoget i litteratursmakshänseende vårt klientel i allmänhet är, skriver förf. (s. 423).

Inalles 126 författare förekommer i svarsfloran. Deras sammanlagda frekvens är 730, vilket gör 1.62 författare per individ inom den grupp, som besvarat frågan om favoritförfattare.

Författarfrekvensen är:

64 författare har nämnts	1 gång
19 » » »	2 gånger
10 » » »	3 gånger
3 » » »	4 gånger
6 » » »	5 gånger
24 » » »	mer än 5 gånger.

I följande tabell redovisas de populäraste författarna, de som omnämns mer än 5 gånger i enquêtesvaren.

Författare	Frekvens	Författare	Frekvens
Jack London	112	Öyvind Grahn	15
Vilhelm Moberg	61	Carl August Cederborg	13
Selma Lagerlöf	57	Ivar Lo-Johansson	13
Sigge Stark (Signe Björnberg)	28	Pearl S. Buck	11
Alexandre Dumas (d. ä.)	24	Johan Ludvig Runeberg	11
Albert Engström	23	August Strindberg	11
Karl Gunnarson (Gunnar Schultze)	19	Gustaf Fröding	9
Edgar Wallace	19	P. G. Wodehouse	8
Øvre Richter Frich	18	Sally Salminen	7
Verner von Heidenstam	17	Leonard Strömberg	7
Sven Hedin	16	Esaias Tegnér	6
Viktor Rydberg	16	Albert Viksten	6

En sortering av svaren efter åldersgrupper hos de tillfrågade visar, att Jack Londons popularitet företer en klart avtagande frekvens, medan Vilhelm Mobergs frekvens tilltar. Selma Lagerlöf och Viktor Rydberg läses mindre bland de äldre inom detta klientel.

I redogörelsen för favoritförfattarna har en rad högfrekventa boktitlar ej kommit med på grund av att uppgiftslämnarna ej kunnat erinra sig författarnamnen. Det är framför allt fråga om genrer, där innehållet betyder allt och författaren föga. Hit hör t. ex *Buffalo Bill*-böckerna av W. F. Cody,

Fenimore Coopers *Den siste mohikanen* och *Hjorddödaren*. Vidare Daniel Defoes *Robinson Crusø*, som nämnts av ej mindre än 20 intervjuade. Johan Falkbergets *Eli Sjursdotter* har nämnts av 5 och lika många har anfört C. S. Foresters *Med flaggan i topp*. Carl Grimbergs *Svenska folkets underbara öden* har nämnts av 6, Nils Hydéns *Gula brigadens hjältar* av 7, David Humes *Cardby*-serie av 12, Rudyard Kiplings *Djungelboken* av 10, Ester Lindins *Tänk om jag gifter mig med prästen* av 18. (Här torde reklam och filminspelning ha bidragit till den höga frekvensen.) Ytterligare två vid enquêtetillfället aktuella böcker, Richard Llewellyns *Jag minns min gröna dal* och Margaret Mitchells *Borta med vinden* samlade 16 resp. 33 röster.

Huvudsakligen omnämnes episk litteratur i vidaste bemärkelse. Samma iakttagelse göres i andra undersökningar. När författare med både episk och lyrisk produktion omnämnes — t. ex. Heidenstam och Rydberg — är det den episka delen av deras litterära skapelser som föredrages. Det är typiskt, framhåller förf., att den lyrik, som läses, är den, som står den episka diktningen närmast — nämligen de »folkliga», ballad- eller romansartade dikterna eller diktcyklerna. Sålunda nämnes Johan Ludvig Runebergs *Fänrik Ståls sägner* ofta (känd från skolan). Av övriga lyriker är Dan Andersson, Nils Ferlin, Gunnar Mascoll Silfverstolpe och Carl Snoilsky nämnda som favoritförfattare. Hjalmar Gullberg skymtar ett par gånger. Av Esaias Tegnér är det endast *Frithiofs saga* som nämnes (känd från skolan). Gustaf Fröding är den av lyrikerna, som oftast nämnes som favoritförfattare.

De synpunkter, som Husén anlägger på uppdelningen av den uppväxande ungdomens litteratursmak förtjänar även att återges.

Man skulle grovt kunna indela den av ungdomen gouterade romanlitteraturen i två ganska vitt skilda kategorier, framhåller förf. (s. 438), en indelning som indicerar det mellantillstånd mellan barndom och vuxen ålder, som brytningsåren innebär.

Å ena sidan föredrages den romanlitteratur, som skildrar sällsamma miljöer och människor bortom det, som ligger här och nu. Det är romantiserade historiska eller exotiska miljöer eller personer, skildrade utan alltför mycket komplicerat eller besvärande staffage. Huvudsaken är att handlingen, intrigen, är spännande och rafflande, ständigt suger till sig läsarens uppmärksamhet, skänker honom starka upplevelser och »sätter sprätt» på hans nerver samt för honom bort från nuets mer eller mindre starkt upplevda tristess eller konflikter. Här har vi som undergrupper den historiska romanlitteraturen (Viktor Rydberg, Zacharias Topelius, Alexandre Dumas, C. Aug. Cederborg, Rafael Sabatini m. fl.). För det andra har vi reseskildringarna av mer eller mindre äventyrsbetonad karaktär (Sven Hedin, Rudyard Kipling, Martin Johnson, Jack London, Jules Verne m. fl.) För det tredje har vi mer eller mindre renodlade äventyrs- och indianböcker (Ed-

ward S. Ellis, Karl May, Fenimore Cooper, Niels Meyn m. fl.) Denna grupp är måhända den största. För det fjärde har vi detektivromanerna (Edgar Wallace, Öyvind Grahn, David Hume m. fl.) Den sistnämnda gruppen, jämte den femte gruppen, böcker av typen Sigge Stark, utvecklar intriger och händelseförlopp i en miljö, som ur yttre staffagesynpunkt tillhör nuet och lätt kan förstås av den läsande, och handlingens trovärdighet och realism motiverar också epitetet »verklighetslik».

Tämligen oförmedlat — även hos samma individ — står vid sidan av denna »verklighetslika» litteratur den realistiska eller »verklighetsexakta». Den verklighetslika litteraturen är uppbyggd på två huvudsakliga principer — önskeuppfyllelse och spänningsrikedom. Dessa element träder tillbaka i den verklighetsexakta litteraturen. Tyngdpunkten förskjutes från det yttre skeendet till den inre utvecklingen.

Den individuella utvecklingen behöver icke alltid gå i riktning mot en mera litteratursmaksbetonad realism. En avsevärd del av de vuxna medborgarna i vårt samhälle, kanske rentav den avgörande majoriteten, framhåller Husén, har blivit stående på ett utvecklingsstadium, som korresponderar mot huvuddelen av veckotidningsnovellernas »sanna berättelser ur livet» och Sigge Stark-genren. Den utvecklingsnivå, som svarar häremot, utgör ett mellanstadium mellan den »nuflyende» äventyrs- och historieromanlitteraturen och den »verklighetsexakta». Hit kan man också räkna den sentimentala realismen i Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms stuga*, i Charles Dickens' *Oliver Twist* och *David Copperfield* och i Emilie Flygare-Carléns *Rosen på Tistelön*, framhåller förf.

I undersökningens enquêteformulär förekom även några frågor rörande veckotidningarna. Den första löd: Läser Ni veckotidningar (med de alternativa svaren angivna på blanketten: regelbundet/ibland/sällan/mer än en i veckan). Den andra frågan rörde vilken eller vilka tidningar man läste och den tredje vilken man tyckte bäst om. Vidare frågades efter ämnesvalet i de lästa tidningarna (med angivna alternativ) och slutligen frågades efter vilka berättelser man läste (även här med angivna alternativ).

Av svaren att döma läser de yngre veckotidningar i betydligt större omfattning än de äldre. Den andra frågan uppfattades som en kunskapsfråga, där det gällde att räkna upp ett så stort antal veckotidningar som möjligt. De äldre namngav nämligen här ett större antal tidningar än de yngre, trots att deras läsfrekvens var lägre.

I svaren på tredje frågan var alternativen: a) skämtsidor, b) artiklar, c) berättelser, d) brevlåda och e) bildserier. För hela materialet visade det sig att 38.6 % föredrar berättelser, 25.5 % skämtsidor, 18.5 % bildserier, 14.6 % artiklar och 2.8 % brevlåda (s:a 100.0 %). Intresset för berättelser synes tillta med åldern hos de tillfrågade, medan intresset för serier och skämtsidor minskar.

Bland dem, som föredrar berättelser, föreligger en bestämd dragning till äventyrs- och detektivberättelser — lika i alla åldersgrupper. Beträffande kärleksberättelserna föreligger ett ökat intresse i de högre åldersgrupperna.

Sorteras materialet efter läsfrekvens och bostadsort, visar det sig, att läsfrekvensen är högre i städerna än på den rena landsbygden och i samhällena.

En uppdelning av uppgifterna om lästa veckotidningar visar, att de informerande och underhållande tidningarna av typen *Folket i Bild*, *Se*, *Veckojournalen* m. fl. svarar för 323 uppgifter. Damtidningarna lyser av naturliga skäl med sin frånvaro, de populära berättande tidningarna svarar för 1 376 uppgifter, magasinerna för 12 och övriga — ej närmare angivna organ — för 43 uppgifter.

Det är ganska betecknande, anför förf. (s. 476), att veckotidningar, som innehållsligt är präglade av noveller eller »berättelser», som fyller alla krav på sällsamhet såväl vad beträffar miljöer och personer som händelser, mest läses på landsbygden. Vad man läser skall tjäna som rekreation, det skall föra bort från den hårda verkligheten, bort till miljöer, där de egna bekymren icke existerar eller i den mån de existerar, dock upplöses i ett lyckligt slut. Veckotidningsnovellen fyller utan tvivel samma kompensatoriska funktionen som folksagan gjorde förr i tiden.

Drömmar och mål

I Ludwig Schnabls »Drömmar och mål, attityds- och mentalitetsundersökningar bland föreningslösa och passiva ungdomar i Stockholm» återfinnes en del uppgifter om bokintresse och läsfrekvens bland kvinnliga ungdomar, som i åldershänseende svarar någorlunda bra mot Huséns undersökningsmaterial. Dr Schnabls undersökning är av ganska ringa omfattning och den avser främst butik- och kontorsanställda flickor, som mestadels står utanför bildningsorganisationer och kulturella sammanslutningar.

Undersökningen omfattar 156 kontorister och 186 butiksbiträden med följande fördelning på åldersgrupper.

	15—20 år	20—25 år	25—30 år	samtliga
kontorister	40	69	47	156
biträden	58	67	61	186

I undersökningen av läsintresset skiljer dr Schnabl mellan läsning av romanmagasin (korta häften om högst 100 trycksidor), läsning av dagstidningar, läsning av böcker och läsning av veckopress.

Läsningen av romanmagasinen är påfallande litet utbredd inom båda kategorierna — dock visar butiksbiträdena en större frekvens (17.7 %) än kontoristerna (10.2 %). Även antalet lästa häften pr person är större bland biträdena än bland kontoristerna.

Tabell 3. Läsintresse och litteraturval

Litteraturgenre	Kontorister		Butiksbiträden		Samtliga	
	lästa böcker	böcker pr person	lästa böcker	böcker pr person	lästa böcker	böcker pr person
Romaner	1 903	13,1	953	8,2	2 856	10,9
Reseskildringar	168	1,2	194	1,7	362	1,4
Politisk litteratur	122	0,8	61	0,5	183	0,7
Vetenskaplig litteratur ...	72	0,5	44	0,4	116	0,4
Lyrik, dramatik, annat ...	463	3,2	282	2,4	745	2,9
Summa	2 728	18,8	1 534	13,2	4 262	16,3

Läsningen av dagstidningar har däremot högre frekvens bland kontoristerna än bland biträdena (82.0 % mot 77.5 %). Fackpress och förenings-tidningar visar låg frekvens bland båda grupperna (20.5 % mot 18.8 %).

Beträffande bokläsningen är det 7 % av kontoristerna och 37.5 % av butiksbiträdena, som förklarar sig icke ha läst någon bok under sista året.

Det genomsnittliga antalet lästa böcker uppges vara för kontoristerna 17 à 18 under sistförflutna året mot för butiksbiträdena 8. Romanläsningen dominerar inom båda grupperna, och den politiska och vetenskapliga li-teraturen är mest eftersatt.

Frånräknas de kontorister och biträden, som förklarat sig icke läsa böcker, stiger medeltalet lästa böcker pr år till 19 resp. 13.

Läsintressets inriktning framgår av tabell 3.

En stor del av läsbehovet tillgodoses genom veckotidningar. Härvidlag visar undersökningen, att båda grupperna föredrar de speciella kvinno-tidningarna och novelltidningarna framför reportagetidningarna. Samman-lagt köper de 156 kontoristerna i undersökningen 135 veckotidningar pr vecka, eller 0.84 pr person och vecka. De 186 butiksbiträdena köper 194 tidningar eller 1.04 pr person och vecka. Särskilt beträffande novelltid-ningarna visar butiksbiträdena en avgjort högre läsfrekvens.

Artikelvalet i veckotidningarna visar att intresset för noveller och följe-tonger är mycket större hos biträdena än hos kontoristerna, medan kors-ord, reportage, aktuella artiklar, kläd- och matråd är mer omtyckta av kon-toristerna. Serier och illustrationer uppskattas i lika grad av båda grup-perna.

Gallupundersökningen

Som tidigare framhållits saknas sociologiska undersökningar rörande läsvanorna hos den vuxna befolkningen. Bokutredningen fann redan på ett tidigt stadium av sitt arbete, att en sådan undersökning borde företagas, och vände sig i anledning härav till AB Svenska Gallupinstitutet med ett

uppdrag att efter givna direktiv utföra en opinionsmätning rörande fritidssysselsättningarna i stort och läsvanorna i synnerhet. Kostnaderna för undersökningen bestreds med hälften av staten och hälften av enskilda medlemmar av Svenska bokförläggareföreningen.

Opinionsmätningarnas metodik har utsatts för en viss kritik, och utredningen har därför underställt resultatet av denna undersökning tillgänglig expertis, vilket varit av stort värde för tolkningen av de framkomna siffrorna. Innan undersökningen utfördes, lät bokutredningen inhämta 1948 års statistikutrednings yttrande huruvida den gängse gallupmetoden var tillfredsställande eller om det förelåg någon enklare eller billigare metod att undersöka detta område. Av utlåtandet framgick, att den metod som Gallupinstitutet tillämpade var användbar och att mätfele kunde hållas inom rimliga gränser. En mera utförlig redogörelse för de invändningar, som kan riktas mot den utförda undersökningen, lämnas efter den sammanfattning av undersökningens resultat, som återgives i det följande.

Undersökningen utfördes under månaderna januari och februari 1949, dvs i nära anslutning till den föregående boksäsongens höjdpunkt (november—december 1948). Antalet utförda intervjuer var 2 464 och på sedvanligt sätt utförde institutet en »uppvägning» av landsbygdsintervjuerna, varför undersökningens siffermässiga underlag utgör 3 653. Härutöver utförde Gallupinstitutet ett mindre antal (55 st) intervjuer bland ett speciellt urval av personer, bosatta i mera otillgängliga trakter. Denna undersökning benämnes »ödebygdsundersökningen» och redovisas i ett särskilt avsnitt av denna redogörelse (s. 45 ff).

Det vid undersökningen använda frågeformuläret återges som bilaga 1 till utredningens betänkande. Av detta framgår, att vissa frågor eller grupper av frågor endast ställdes till de regelbundna bokläsarna, resp. till de sporadiska bokläsarna eller till dem, som icke läste böcker. Redan på förhand stod det klart, att en sådan kategoriindelning av de svarande måste ske. Såsom »regelbundna bokläsare» beslöt utredningen att betrakta dem, som under de sista tre månaderna läst någon bok. Såsom »sporadiska bokläsare» betraktades de, som läst någon bok under det sista året och såsom »icke bokläsare» skulle de betraktas, som under sista året icke läst någon bok. Definitionen av »regelbundna» resp. »sporadiska» bokläsare kan synas vara alltför generös. Utfallet av undersökningen visar dock att bestämningen trots allt varit rimlig.

Resultatet av undersökningen visade, att de regelbundna bokläsarna omfattade 63 %, de sporadiska bokläsarna 8 % och icke bokläsare 29 % av de intervjuade. Proportionen mellan de tre grupperna var en annan än man tidigare trott sig ha anledning att vänta. Gruppen icke bokläsare beräknades uppgå till c:a 1/3 av hela antalet men var enligt undersökningen något mindre. Anmärkas bör, att om de regelbundna bokläsarna begränsas till

den grupp, som läst någon bok under den senaste månaden, så hade procenttalet förskjutits nedåt 50 %.

Till viss del måste utfallet av undersökningen hänföras till det tidigare omnämnda förhållandet, att undersökningen utfördes vid en tidpunkt, som låg nära boksäsongens kulmen.

Vissa väsentliga upplysningar kan vinnas ur en undersökning av hur olika kategorier fördelar sig på de olika läsfrekvensgrupperna. I följande uppställning lämnas en sådan redovisning. För varje kategori har dels procenttal, dels indextal i förhållande till genomsnittet anförts. Procenttalen beräknas horisontellt; de tre kolumnernas första siffror anger alltså hur kvinnor och män o. s. v. fördelar sig på regelbundna bokläsare, sporadiska bokläsare och icke bokläsare. De tre kolumnernas andra siffror anger relationen mellan siffrorna för varje särskild kategori och för hela gruppen; procenttalet för regelbundna bokläsare, 63 %, sättes till 100 och i förhål-

Tabell 4. Indextablå för gallupundersökningen

Kategori	Regelbundna bokläsare		Sporadiska bokläsare		Icke bokläsare		Samtliga intervjuede
	%	index	%	index	%	index	
<i>Totalt</i>							
Antal hålkort	2 300		300		1 053		3 653
Procenttal	63	100	8	100	29	100	100
Kvinnor	60	95	9	113	31	107	100
Män	67	106	7	88	26	90	100
<i>Civilstånd</i>							
Ogifta	70	111	9	113	21	72	100
Gifta	62	99	8	100	30	103	100
F. d. gifta (skilda, änkor, änklingar)	47	75	12	150	41	142	100
<i>Hemmavarande barn</i>							
Inga barn	65	103	8	100	27	93	100
1 barn	60	95	8	100	32	110	100
2 barn	65	103	9	113	26	90	100
3 barn	66	105	10	125	24	86	100
4 barn och flera	52	83	6	75	42	144	100
<i>Socialgrupper</i>							
Bättre situerade	88	140	2	25	10	35	100
Medelklass	67	106	8	100	25	86	100
Arbetare	58	92	9	113	33	114	100
<i>Åldersgrupper</i>							
20—29 år	74	117	8	100	18	62	100
30—39 år	68	110	9	113	23	79	100
40—49 år	60	95	8	100	32	110	100
50—64 år	55	87	7	88	38	131	100
65 år och däröver	45	72	10	125	45	155	100
<i>Näringsgrenar</i>							
Jordbruk	47	75	11	138	42	144	100
Industri och hantverk	65	103	8	100	27	93	100
Handel och samfärdsel	71	113	7	88	22	76	100
Allm. tjänst, fria yrken	77	122	6	75	17	59	100
Annat	60	95	8	100	32	110	100

Kategori	Regelbundna bokläsare % index		Sporadiska bokläsare % index		Icke bokläsare % index		Samtliga intervjuede
<i>Stads- och kommuntyper</i>							
Storstäder	78	124	6	75	16	55	100
Övriga städer	66	103	10	125	24	83	100
D-kommuner	63	100	6	75	31	107	100
C-kommuner	64	102	8	100	28	97	100
B-kommuner	53	84	10	125	37	128	100
A-kommuner	54	86	8	100	38	131	100
<i>Landsdelar</i>							
Norrland	66	105	5	63	29	100	100
Dalarna-Värmland	62	99	10	125	28	97	100
Mälardalskapen	65	103	8	100	27	93	100
Stockholm	82	130	6	75	12	41	100
Östsvrige	51	81	14	175	35	121	100
Sydsverige	63	100	9	113	28	97	100
Västsvrige	58	92	6	75	36	124	100
<i>Familjeinkomst pr år</i>							
— 1 000 kr.	65	103	7	88	28	97	100
1 001— 2 000 »	48	76	13	163	39	155	100
2 001— 4 000 »	53	84	12	150	35	121	100
4 001— 6 000 »	61	97	9	113	30	103	100
6 001— 8 000 »	74	117	7	88	19	66	100
8 001—10 000 »	76	121	5	63	19	66	100
10 001—12 000 »	79	125	6	75	15	52	100
12 001—20 000 »	84	133	5	63	11	38	100
20 001— »	100	159	0	0	0	0	100
Ej svar	53	84	7	88	40	138	100
<i>Föreningsanslutning</i>							
Politisk förening	73	106	11	138	16	55	100
Religiös förening	74	108	8	100	18	62	100
Nykterhetsförening	79	125	11	138	10	35	100
Bildningsförening ¹	89	141	2	25	9	31	100
Annan ideell förening	80	127	5	63	15	52	100
Facklig organisation	67	106	8	100	25	86	100
Hobby- och sällskapsförening	84	133	5	63	11	38	100
Idrottsförening	79	125	7	88	14	48	100
Kooperativ förening	84	133	5	63	11	38	100
Annan förening	78	124	2	25	20	69	100
Ej föreningsansluten	55	87	9	113	36	124	100
Styrelseledamot i förening	77	122	6	75	17	59	100
<i>Ställning i yrket</i>							
Företagare, företagsledare	68	108	8	100	24	83	100
Självständig jordbrukare	45	72	5	63	50	173	100
Tjänsteman, kontorist	85	135	6	75	9	31	100
Annan anställd	67	106	8	100	25	86	100
Husmor	55	87	9	113	36	124	100
Ej yrkesverksam	59	94	11	138	30	104	100
<i>Utbildning</i>							
Akademisk examen	98	155	0	0	2	7	100
Gymnasium t. o. m. studentexamen	96	153	2	25	2	7	100
Realskola t. o. m. realexamen	85	135	5	63	10	34	100
Folkhögskola	79	125	6	75	15	52	100
Folkskola	58	92	9	113	33	114	100

¹ Rubriken avser aktiva studiecirkelmedlemmar m. m.

lande till detta tal beräknas indextalet för varje angiven kategori. Då procentalet för samtliga kvinnor är 60, blir motsvarande indexantal 95 o. s. v.

Som synes rekryteras de regelbundna bokläsarna i större utsträckning från männen än från kvinnorna. En jämförelse efter civilstånd visar, att de ogifta har en något högre läsfrekvens än de gifta, och båda dessa grupper är mer aktiva bokläsare än f. d. gifta (frånskilda, änklingar och änkor).

Familjestorleken synes icke ha något väsentligt inflytande på läsfrekvensen. 0-, 2- och 3-barnsfamiljerna läser böcker i ungefär samma utsträckning och mer än 1- och 4-barnsfamiljerna.

Åldersgruppen 20—29 år visar den högsta läsfrekvensen. Därefter faller frekvensen tämligen regelbundet med stigande ålder.

Näringsgrenen »jordbruk» har den lägsta indexsiffran för regelbundna bokläsare, därefter kommer gruppen »annat». Båda ligger under genomsnittet. »Industri och hantverk», »handel och samfärdsel» och »allmän tjänst och fria yrken» ligger ovanför genomsnittet. Storstadsinvånarna läser mer än stadsbor i övrigt och dessa i sin tur mer än landsbygdsinvånarna. Med sjunkande agglomerationsgrad sjunker läsintresset. Bland landsdelarna visar Norrland — näst efter Stockholm — den högsta frekvenssiffran för regelbundna bokläsare, följt av Mälardalen, Sydsverige, Dalarna och Värmland. Västsverige och Östsverige företer de lägsta indextalerna.

Den lägsta familjeinkomstgruppen (under 1 000 kr/år) ligger ovanför genomsnittstalet för regelbundna bokläsare. Grupperna 1 001—6 000 kr/år ligger under genomsnittet, grupperna ovanför 6 000 kr över genomsnittet, och för varje ökning i inkomstsumman stiger frekvenssiffran för regelbundet bokläsande.

De föreningsanslutna läser mer böcker än icke föreningsanslutna. Högsta frekvenssiffran visas av dem, som är anslutna till bildningsförening, vilket enligt Gallupinstitutets förklaring avser aktiv bildningsverksamhet inom folkbildningsorganisationerna. Därefter kommer de, som tillhör hobby- eller sällskapsförening, idrottsförening, nykterhetsförening och kooperativ förening. Längre ned på skalan, men ovanför genomsnittet, följer religiös förening, facklig förening samt politisk förening. Aktiva föreningsfunktionärer visar en påfallande hög läsfrekvens. (Alltför vittgående slutsatser får enligt utredningens uppfattning inte dragas ur dessa siffror, då en och samma person kunnat uppgå medlemskap i mer än en förening.)

Tjänstemän och kontorister visar högre indexantal än företagare och företagsledare. Båda dessa grupper och »andra anställda» ligger högre än genomsnittet för regelbundna bokläsare. Ej yrkesverksamma, husmödrar och självständiga jordbrukare visar däremot lägre siffror än genomsnittet.

Av de i frågeformuläret redovisade utbildningsformerna visar gruppen med akademisk examen och gymnasium t. o. m. studentexamen de högsta frekvenssiffrorna för bokläsning. Realskola och folkhögskola företer något

lägre siffror, men de ligger dock avsevärt över genomsnittet. Endast gruppen med folkskola som enda utbildning visar en siffra under genomsnittet.

Till indextabellen lämnar Gallupinstitutet följande kommentarer. »Ganska klart framgår, att bokintresset är störst bland de yngsta och sjunker med stigande ålder. Mot bakgrunden av skolbildningens betydelse för bokläsandet står emellertid den frågan öppen, i vilken utsträckning den fortgående förbättringen av skolväsendet bidragit till att stimulera läsintresset bland de yngre eller om läsintresse också direkt är en funktion av ålder.

En anmärkningsvärt låg siffra registreras för jordbrukarbefolkningen. Denna låga siffra avspeglar sig också i jordbrukarkommunerna, A- och B-kommunernas låga siffror för regelbundna bokläsare. Det torde icke heller vara fel att till en del förklara de låga siffrorna i inkomstgrupperna 1 001—4 000 kr familjeinkomst/år med att denna kategori till betydande del rekryteras från jordbrukarbefolkningen.

Ur sifferserien för 'ställning i yrket' framgår ytterligare jordbrukarbefolkningens låga siffror för regelbundet bokläsande. Där framgår också, att siffran är förhållandevis låg för husmödrar. I båda dessa kategorier möter man folk, som knappt har i vanlig mening reglerad fritid och därför har begränsade möjligheter att avsätta tid för bokläsning.

Sammanfattningsvis kan sägas», fortsätter Gallupinstitutet, »att ovanstående tablå visar, att jordbrukare och husmödrar är de grupper, som har sämst möjligheter att läsa böcker. Av betydelse för bokläsningen är den sociala miljö man tillhör, skolbildningen, åldern och bostadsmiljön och dess möjligheter att tillfredsställa ett läsintresse.» Utredningen återkommer till denna kommentar i sin sammanfattning rörande undersökningens resultat (s. 66).

I den fortsatta redogörelsen skall utredningen närmare behandla de tre grupperna bland intervjuade och börjar med de egentliga bokläsarna.

Regelbundna och sporadiska bokläsare

Det har förut betonats, att huvuddelen av de i gruppen regelbundna bokläsare ingående personerna har läst sin senaste bok under den sistförflutna månaden och endast en mindre del under de två å tre sistförflutna månaderna. En gruppering av svaren efter antal lästa böcker med början vid lägsta frekvens ges i nedanstående totalsiffror. Det bör erinras om att procentsiffrorna beräknats på gruppen regelbundna bokläsare, icke på den totala massan.

Läst sista 2—3 månaderna	%
1 bok	9
2 böcker	5
3 böcker	3

4 böcker	1
5 böcker	0
6 böcker	1
7—9 böcker	0
10 böcker	1
Läst sista månaden	%
1 bok	27
2 böcker	21
3 böcker	13
4 böcker	6
5 böcker	4
6 böcker	2
7 böcker	1
8 böcker	1
9 böcker	0
10 böcker	3
Mer än 10 böcker	2

Ur den fortsatta redogörelsens synpunkt måste till en början det största intresset knytas till en analys av gruppen regelbundna bokläsares beskaffenhet, jämförd med de övriga grupperna. Mer än hälften — 59 % — av dem, som räknats till de sporadiska bokläsarna, har läsningen av sin senaste bok mer än ett halvår tillbaka, medan 41 % har läsningen av den senaste boken mellan tre och sex månader tillbaka i tiden. Redan detta ger vid handen, att huvuddelen av denna grupp har ett måttligt läsbehov, när det gäller böcker. Också när det gäller tidningar och tidskrifter visar det sig, att denna grupp har ett mindre läsbehov än de regelbundna bokläsarna, men å andra sidan är det större än de icke bokläsandes.

Egna bokköp spelar en förhållandevis stor roll för de regelbundna bokläsarna. I denna grupp har 37 % själva inköpt den senast lästa boken, medan 15 % fått den, 41 % lånat den och 6 % läst den i någon läsecirkel. Egna köp förekommer talrikare än inom gruppen sporadiska bokläsare, och lånen har en något mindre framskjuten plats. Det är också praktiskt taget endast inom denna grupp som läsecirklarna förmedlar böcker i någon nämnvärd utsträckning. Motsvarande siffror för de sporadiska bokläsarna var: köp 33 %, gåva 18 %, lån 44 %, läsecirklar 4 %, minns inte 1 %.

De regelbundna bokläsarnas inköp har i nära nog hälften av fallen — 48 % — skett i bokhandeln, medan endast 5 % av inköpen kommer på antikvariat, kiosker, pappers- och tobaksaffärer. Ungefär 4 % av de tillfrågade kan inte erinra sig var de köpt boken. Postorder, köp genom agent och rekvisition från förlagen har skett i 43 % av fallen. Därmed når

dessa distributionsformer nära nog samma omfattning som den reguljära bokhandeln. Rekvisitioner direkt från förlagen spelar en betydligt större roll på landsbygden än i städerna. Agentförsäljningen har sin största omfattning på den agglomererade landsbygden och i de små och medelstora städerna. En förhållandevis mindre roll spelar denna försäljning i storstäderna och i de rena jordbrukskommunerna (A- och B-kommunerna).

I dessa sistnämnda kommuner svarar bokhandeln för 55 % av boken, trots att endast 1/4 av de tillfrågade bor så, att de på orten har tillgång till bokhandel. Man måste förmoda, att de övriga inom de rena jordbrukskommunerna har relativt goda förbindelser med någon stad eller annan tätort, där bokhandel finnes. Andra affärer än bokhandel som säljer böcker fanns i de rena jordbrukskommunerna inom räckhåll endast för 6 % av de tillfrågade. — Här förtjänar inskjutas, att lantbokhandeln, som tillkommit vid årsskiftet 1950/51, förändrat denna relation.

Trots de svårigheter beträffande boken, som således kunnat konstateras för invånarna i A-kommunerna del, visar det sig, att egna boken spelar en framskjuten roll. Icke mindre än 43 % av de regelbundna bokläsarna i dessa kommuner har själva köpt den senast lästa boken, medan motsvarande siffra för stadsinvånarna är 30 %. I överensstämmelse härmed ligger också siffran för boklån i A-kommunerna lägre än genomsnittssiffran för samtliga regelbundna bokläsare och nära 10 % lägre än i storstäderna. Nära 2/3 — 63 % — av boklånen sker hos vänner och bekanta, medan de offentliga biblioteken svarar för 27 % och klubbibliotek och andra bibliotek för 5 %. I detta avseende råder ringa skillnad mellan landsbygd och stad. Restgruppen »minns inte» uppgår till 5 %.

Beträffande de sporadiska bokläsarna visade det sig, att i A-kommunerna hade 31 % köpt den senast lästa boken mot i storstäderna 28 %. Av de sporadiska bokläsarna i A-kommunerna hade 37 % lånat den senast lästa boken — motsvarande siffra för stadsborna var 51 %. Fördelas boklånen på olika slag av lån, visade det sig, att 72 % av lånen i A-kommunerna skedde hos vänner och bekanta och 28 % i bibliotek, varav hälften i folkbibliotek och hälften i andra bibliotek.

På den speciella frågan till de sporadiska bokläsarna, om man skulle ha lust att läsa fler böcker, och vad som i så fall skulle underlätta detta, visar svaren, att endast 30 % av de tillfrågade ställer sig avvisande. Bland de 70 %, som skulle ha lust att läsa mer än de nu gör, säger flertalet, att ökad fritid i första hand skulle ge dem större möjlighet härtill. I jämförelse med den bristande fritiden hävdar de intervjuade att andra faktorer spelar en relativt ringa roll. Endast 1 % uppger således, att lägre bokpriser skulle betyda ökade läsmöjligheter. Lika många anför en förbättrad tillgång till böcker som det främsta medlet att öka möjligheterna att läsa mer. En särskild fråga visar, att för dem, som anser att de nu inte hinner med att läsa,

är det framför allt arbetet med hus och hem, som tar upp tiden. Bland gifta kvinnor i denna grupp är det ej mindre än 88 %, som anför sådana svar. Dessutom är det lång arbetstid och skiftarbete, som anföres som hinder för bokläsning.

Den ringa siffran (1 %) för dem, som anger bokpriset som ett hinder för ökad bokläsning, kräver redan nu en kommentar. Givet är, att för de flesta av de sporadiska bokläsarna aktualiseras icke bokpriset annat än när de befinner sig i den faktiska situationen att de skall köpa en bok. Då denna situation av siffrorna att döma sällan inträffar, framstår icke bokpriset omedelbart som ett hinder för ökad bokläsning. Svaren går följaktligen i en annan riktning. Utredningen återkommer i ett senare sammanhang på nytt till bokprisets roll (s. 62 ff).

Svaren på frågorna om tillgång till bibliotek och affärer, där böcker kan köpas, visar också, att det i allmänhet icke är sådana brister, som i främsta rummet lägger hinder i vägen för en ökad bokläsning. Sammanlagt 80 % av de på landsbygden bosatta har förklarat, att bibliotek finns på orten. Sämst är tillgången till bibliotek i de rena jordbrukskommunerna, i Dalarna-Värmland samt i Västsverige. Beträffande boklådor är det betydligt sämre ställt. 31 % av de tillfrågade uppger, att bokhandel finns på orten, medan 13 % uppger att det finns annan affär, där böcker tillhandahålles. Också härvidlag visar det sig, att förhållandena är sämst inom A-kommunerna.

I allmänhet har man på orten tillgång till lånebibliotek. Av de regelbundna bokläsarna, som är bosatta på landsbygden, svarar 84 % att det finns lånebibliotek på orten. 14 % uppger att de ej har tillgång till sådant bibliotek, och 2 % känner icke till om bibliotek finns. I A-kommunerna har 75 % av de tillfrågade tillgång till bibliotek, en siffra som ligger något under genomsnittet för samtliga.

Emellertid måste man konstatera, att de personer, som räknas till de regelbundna bokläsarna, i genomsnitt har bättre tillgång till bibliotek och bokhandel än övriga. I synnerhet gäller detta de renodlade jordbrukskommunerna.

Av de sporadiska bokläsarna har 44 % lånat den senast lästa boken — omkring 4/5 av vänner och bekanta och 1/5 i offentligt bibliotek — medan 33 % själva köpt den och 18 % fått den i present. Läsecirkelarna — bibliotekens, bokhandelns och enskilda läsecirklar — svarar för sammanlagt 4 % av de lästa böckerna. Av dem, som själva köpt den senast lästa boken, har 37 % köpt den i bokhandel. Agentförsäljning och rekvisitioner från förlagen spelar en betydande roll; tillsammans svarar dessa distributionsformer för mer än bokhandeln. Genom agent har 26 % köpt sin bok och direkt från förlaget har 21 % köpt den. Övriga distributionsformer spelar en mera underordnad roll: pappers- och tobaksaffärer samt kiosker svarar för 6 % av bokköpen, postorderfirmor för 5 % och antikvariaten för 1 %. 4 % slut-

Tabell 5. Böcker i barndomshemmet

	Regelbundna bokläsare %	Sporadiska bokläsare %	Icke bokläsare %
Föräldrarna ägde böcker	54	35	26
Föräldrarna lånade böcker	5	3	3
Intetdera	27	43	40
Böcker fanns men intresserade ej	8	10	17
Minns inte	6	9	14

ligen kan icke erinra sig hur de köpt boken. Sammanlagt svarar agenternas, förlagens och postorderfirmornas försäljning för mer än hälften av bokköpen. Resultatet antyder, att de distributionsformer, där boken så att säga uppsöker köparen, har en mycket stor betydelse för bokspridningen. Överensstämmelsen med motsvarande uppgifter för de regelbundna bokläsarna är påfallande god.

En faktor av stor betydelse är uppenbarligen uppväxtmiljön och förtroendet med böcker i barndomen. Medan 54 % av de regelbundna bokläsarna förklarar, att föräldrarna ägde böcker som intresserade under barndomen, är motsvarande siffra bland sporadiska bokläsare 35 % och bland icke bokläsare 26 %. Tillgången till böcker, som föräldrarna lånat, är ungefär lika i de olika grupperna. Däremot är siffran för svaret »föräldrarna ägde böcker, som icke intresserade» betydligt lägre bland de regelbundna bokläsarna än i övriga grupper. Det torde vara berättigat att redan i detta sammanhang meddela jämförelsesiffrorna för de olika grupperna, när det gäller svaren på frågan om tillgången i barndomshemmet på böcker som intresserade. Svaren framgår av tabell 5.

Uppställningen visar ganska klart, vilken betydelse barndomsåren och deras miljö haft för grundläggande av läsvanorna. Den ger därigenom också en kompletterande belysning åt de faktorer, som ur strukturanalysen framgått såsom viktiga för att skapa en vana vid regelbunden bokläsning.

De faktorer, som avgör bokvalet, är huvudsakligen bekantas rekommendationer (20 %), intresse för ämnet eller boktiteln (18 %), tillfälligheter — att man fått boken i present, att man läst den i en läsecirkel och liknande — (16 %), samt att man tidigare läst något av samme författare (14 %). Däremot har endast få uppgivit, att recensioner i tidningar och i radion eller annonser varit avgörande för bokvalet. I detta fall måste man — liksom när det gäller svaren på de direkta frågorna om intresset för annonser och recensioner — ha i minnet, att en påverkan av detta slag icke alltid är medveten hos de intervjuade.

Detta sista påpekande gäller även den speciella frågan om hur man fått intresse för författaren till den senast lästa boken. 31 % av de regelbundna bokläsarna anser, att de icke varit speciellt intresserade av för-

fattaren. I den mån ett sådant intresse förelegat, uppges i första hand bekantas omdömen (17 %) och böcker av samma författare, som man tidigare läst (17 %). Enligt allmänhetens uppfattning bidrar tidningarna och tidskrifterna till att stimulera intresset för en viss författare främst genom att publicera något som han skrivit (uppgivet av 13 %), medan 8 % av de regelbundna bokläsarna är medvetna om att ha tagit intryck av artiklar om författaren, vars bok de läst, och endast 5 % om intryck av vad de hört i radion. Utredningen återkommer härtill i ett följande avsnitt (s. 48 f).

Även om tidningsrecensioner och radiokrönikor om böcker i och för sig icke uppgives ha så stor betydelse för bokvalet, visar man dock bland de regelbundna bokläsarna ett betydande intresse för dessa inslag. Sålunda uppger 49 % att de brukar läsa tidningarnas recensioner och 34 % att de brukar höra på radions litteraturkrönikor under det att 37 % förklarar sig icke göra någotdera. (Summan är 120 %; de båda positiva svaren anföres ibland samtidigt.) Även om de intervjuade själva icke tillmäter recensioner och bokkrönikor ett omedelbart inflytande på bokvalet, är det dock givet, att dessa inslag i press och radio för de litteraturintresserade måste bidra till att stimulera intresset för vissa böcker och författare och därmed också bidra till att skapa den diskussion, som tydligen spelar en stor roll för bokvalet. Det indirekta inflytande, som således dessa företeelser i det litterära livet har, kan förmodligen icke bedömas enbart ur de medvetna deklARATIONERNA utan måste ses som led i det komplicerade skeende, som ligger bakom skapandet av ett publikintresse, vilket såsom tidigare visats har den största betydelse för bokspridningen.

De faktorer, som för de sporadiska bokläsarna framför allt bestämmer bokvalet, är likaledes rekommendationer av bekanta eller andra personer samt boktitel och ämne. Recensioner anses däremot spela en mycket liten roll. På en särskild fråga om hur intresset för senast lästa boken väckts svarar 40 %, att de icke varit särskilt intresserade av författaren. De övrigas svar bekräftar resultatet av frågan om hur man kom att läsa boken: de viktigaste skälen är att andra talat om boken, att man tidigare läst något han skrivit i en tidning eller tidskrift eller någon bok han skrivit. Att man säger sig ha läst vad tidningarna skrivit om honom eller hört vad som sagts i radions litteraturkrönikor är däremot mer sällsynt.

Gallupinstitutet har icke ansett sig kunna finna något belägg för att bokpriset skulle spela en avgörande roll för bokläsningen. Det mest karakteristiska i fördelningen av de lästa böckerna efter åtkomstsätt och pris är, att en anhopning av gåvoböcker sker i mellanprislägena, medan spridningen av bokpriserna för köpta och lånade böcker icke visar några särpräglade tendenser i den ena eller den andra gruppen. Med hänsyn till det faktum att huvuddelen av de lånade böckerna erhålles från privatpersoner är heller icke någon sådan skillnad att vänta.

Även om det — som tidigare nämnts — framgår, att 70 % av de sporadiska bokläsarna skulle önska läsa fler böcker än de nu gör, kan man dock konstatera att intresset för böcker i denna grupp är lägre än bland gruppen regelbundna bokläsare. Det visar sig sålunda, att endast 28 % av de sporadiska bokläsarna brukar läsa tidningarnas bokrecensioner och att 24 % hör radions bokkrönikor. Dessa siffror ligger som synes avsevärt lägre än motsvarande siffror för de regelbundna bokläsarna.

I fråga om de sporadiska bokläsarna måste man dock bedöma siffrorna mot bakgrunden av att man här har att göra med en grupp, som till stor del utgöres av personer utan regelbunden fritid, och det är framför allt dessa som icke heller har möjlighet att följa med i den litterära debatten.

Karakteristiskt är också, att gruppen sporadiska bokläsare som helhet uppvisar ett sjunkande läsintresse. Det framgår nämligen av svaren på frågan om man nu läser mer eller mindre än för fem år sedan. Endast 14 % av de sporadiska bokläsarna anser sig läsa fler böcker nu, medan 44 % anser sig läsa färre. Bland de regelbundna bokläsarna råder praktiskt taget jämvikt mellan dessa båda grupper. Det kan anmärkas, att siffrorna för minskad läsning bland de sporadiska bokläsarna endast uppvisar smärre variationer i de olika undergrupperna. Såsom viktigaste skälet för minskad

Tabell 6. Bokintressets inriktning

	Bättre situerade		Medelklass		Arbetare		Samtliga	
	R %	S %	R %	S %	R %	S %	R %	S %
Bd. Allmänna tidskrifter	1	—	—	2	1	—	1	1
C Religion	1	—	5	2	4	6	4	4
D Filosofi	1	—	1	3	—	—	—	1
Heb Nysvensk skönlitt.	1	—	1	—	—	1	—	—
Heb(r) romaner	38	50	48	40	49	40	48	40
Heb(v) pöesi	—	—	1	—	—	—	—	—
Hce(r) Utländsk skönlitt. övers. romaner	29	—	22	14	23	13	23	13
Hce(t) dramatik	1	—	—	—	—	—	—	—
He Engelsk skönlitt. original ...	3	—	—	—	—	—	—	—
uH Barn- och ungdomslitt.	1	—	—	—	1	1	1	1
I Skön konst	3	—	5	—	3	—	4	—
K Historia	—	—	—	5	—	4	—	4
L Biografi	5	—	2	3	2	1	2	2
N Geografi och resebeskrivn. ...	3	—	3	4	3	2	3	3
O Samhälls- och rättsvetenskap	—	—	1	1	—	—	1	—
P Teknologi	1	—	1	1	1	1	1	1
Q Ekonomi	1	—	1	2	—	1	1	1
R Gymnastik och sport	—	—	—	1	1	—	—	1
U Naturvetenskap	—	—	1	—	1	2	1	2
V Medicin	1	—	—	1	1	1	—	1
Osäkra svar	4	50	6	21	8	27	6	26
Summa	94	100	98	100	98	100	96	101

(Avrundningar till hela procenttal orsakar avvikelser i summan.)

bokläsning anges bristande tid — omkring hälften anför detta skäl, medan var tionde hänvisar till minskat intresse och lika många till ökad ålder och därmed sammanhängande förändrade förutsättningar.

Bokintresset domineras framför allt av romanerna, svenska original och översättningar. En klassning av uppgifterna enligt sedvanlig ämnesindelning av böckerna och socialgruppering av regelbundna bokläsare (R) och sporadiska bokläsare (S) återges i tabell 6 (s. 41).

Uppställningen visar romanlitteraturens dominans. Beträffande facklitteraturen är att märka, att till gruppen »historia» föres huvuddelen av den aktuella utrikespolitiska litteraturen. Inom grupperna »ekonomi» och »teknologi» förekommer i stor utsträckning yrkesbetonad litteratur.

De tillfrågade har också fått uppge författare till den senast lästa boken. Svaren visar en betydande spridning. I tabell 7 anföres siffrorna för den författare, som nämnts av minst 20 av de regelbundna bokläsarna, resp. minst 3 av de sporadiska bokläsarna. Uppställningen ger en föreställning om spridningen på olika författare.

Ett flertal av dessa författare har som bekant under de senare åren utgivits i billighetsupplagor, som gått ut i mycket stora upplagor — i vissa fall över 100 000 ex. För andra författare har det däremot varit en mera tillfällig aktualitet, som slagit igenom i nedanstående siffror.

I den mån det finns ett otillfredsställt läsbehov bland de sporadiska bokläsarna, riktar sig detta i viss utsträckning till olika slag av facklittera-

Tabell 7. Oftast redovisade författare

Författare	Nämnd av antal		
	R	S	I
Jan Fridegård	77	12	2
Sven Edvin Salje	77	7	2
Sigge Stark (Signe Björnberg)	66	6	—
Vilhelm Moberg	43	6	2
Bernhard Nordh	39	5	—
Ivar Lo-Johansson	38	7	7
Selma Lagerlöf	33	9	—
Karl Gunnarson (Gunnar Schultze)	28	—	2
Olle Hedberg	25	4	—
Josef Kjellgren	24	—	—
Einar Wallquist	24	—	—
A. J. Cronin	24	4	—
Birgit Tengroth	23	4	—
Pearl S. Buck	23	—	—
Albert Engström	20	8	—
Albert Viksten	20	—	—
Moa Martinson	6	7	—
Kaj Munk	—	3	—
Dagmar Edquist	19	3	—
Emilie Flygare-Carlén	—	3	2

tur. Ej mindre än 22 % av de tillfrågade i denna grupp uppger som svar på frågan om vad man skulle vilja läsa, om man hade möjlighet att läsa mer, att de skulle vilja läsa reseskildringar. Som jämförelse kan nämnas, att blott 9 % uppgett, att den senast lästa boken varit en reseskildring. Men 40 % av de tillfrågade förklarar, att de skulle välja skönlitteratur, medan 50 % hänfört den senast lästa boken till detta slags litteratur.

Det som konstituerar ett regelbundet bokläsande synes framför allt vara social miljö, skolbildning, tillgång till böcker och allmän intresseinriktning. I det senare fallet visar genomsnittet av de regelbundna bokläsarna i många avseenden en mera aktiv attityd än övriga båda grupper. Ur den i början av denna redogörelse återgivna indexserien framgår, att förenings-tillhörighet är vanligare i denna grupp än i övriga, vilket är ett uttryck för denna aktivitet. När det gäller övriga fritidssysselsättningar ligger, som utredningen i ett kommande avsnitt skall visa, skillnaden mot övriga grupper främst däri, att bokläsningen spelar en betydligt större roll, medan tidnings- och tidskriftsläsning och samvaro med vänner spelar en något mindre roll. Detta förhållande torde också vara en förklaring till många av de skillnader, som kan iakttagas mellan regelbundna och sporadiska bokläsare. Föreningsaktiviteten är mindre utbredd bland de senare, deras smak, när det gäller fritidssysselsättningar, tenderar i riktning mot »passiva» förströelser. Den förnämsta skillnaden, när det gäller allmän hållning och smakinriktning av olika slag, är just detta, att de regelbundna bokläsarna bildar en mera aktiv grupp. Men svaren från de sporadiska bokläsarna visar också, att förhandenvaron av ordnad fritid och möjlighet att koppla av från det dagliga arbetet är en faktor av stor betydelse.

Icke bokläsare

Det svenska språket saknar en term, som mera positivt definierar den bristande aktiviteten beträffande bokläsningen. I brist på bättre uttryck har utredningen använt benämningen »icke bokläsare» på den grupp av de tillfrågade, som visat sig stå främmande för böckernas värld.

Omkring 10 % av de tillfrågade i denna grupp har kunnat erinra sig någon bok, som de läst för mer än ett år sedan. Huvuddelen av denna läsning faller på svensk och översatt skönlitteratur med religion som den närmast största gruppen. För olika romanförfattare noteras de högsta siffrorna, 6 läsare vardera, på Jack London och Sigge Stark.

Då denna bokläsning varit så litet omfattande och ligger så långt tillbaka i tiden, kan man där bortse från de frågekomplex, som har att göra med den egentliga bokläsningen och med åtkomsten av den senast lästa boken.

Viktigt är, att icke mindre än 65 % i denna grupp förklarat sig icke ha lust att läsa böcker. Av de 35 %, som uttalar sådana önskemål, anföres

bristande fritid — uppgivet av 22 % av hela gruppen — som det väsentligaste hindret. Även här är det arbetet för hemmet och familjen samt lång arbetsdag som tar upp tiden.

I den mån man skulle ha lust att läsa böcker är det omkring 40 %, som skulle vilja läsa romaner av något slag, medan 22 % skulle vilja läsa reseskildringar och 11 % religiösa böcker. 10 % skulle vilja läsa böcker med humor och skämt, medan de återstående 17 % anför facklitteratur.

Gallupundersökningen visar också, att de i barndomen grundade läsvanorna är av stor betydelse för bokläsningen. Av de icke bokläsande kommer 26 % från hem, där föräldrarna ägde böcker som intresserade, medan 3 % kommer från hem, där böcker lånades. 39 % kommer från hem, där inga böcker fanns, och 17 % anger att böcker fanns, men att de icke intresserade. 15 % kan icke erinra sig hur det förhöll sig med bokvanorna i föräldrahemmet.

Något omedelbart samband mellan den omständigheten, att man icke läser böcker och att man icke har tillgång till bibliotek eller bokhandel på orten, är enligt Gallupinstitutet också svårt att finna. Anledningen är den, att på landsbygden, där dessa frågor ställts, är okunnigheten om tillgång till bibliotek eller bokhandel betydligt större bland icke bokläsare än bland regelbundna och sporadiska läsare. Därför kan heller ingen bestämd slutsats dragas ur det förhållandet, att icke bokläsare i större utsträckning än övriga nekande besvarat frågan om tillgång till bibliotek och bokhandel.

Bristen på bokintresse visar sig bl. a. i svaren på frågan, om man brukar läsa bokrecensioner i tidningarna eller höra på radions bokkrönikor. Av de icke bokläsande är det blott 12 %, som läser recensioner, och 15 %, som lyssnar på bokkrönikorna i radion. 14 % uppger, att de sett någon bokannons under senaste tiden, som de kan precisera, medan 25 % säger sig ha sett någon annons men icke kan erinra sig vad den gällde. Sammanlagt 61 % säger sig icke ha lagt märke till någon annons.

Medan 3 % uppger, att de (trots allt) anser sig läsa fler böcker nu än för fem år sedan, är det 25 %, som säger sig läsa mindre nu. Som främsta skäl för den minskade bokläsningen anföres bristande tid — 46 % — och minskat intresse — 15 %. Det kunde redan när det gällde de sporadiska bokläsarna visas, att i den gruppen finns en viss tendens till minskad läsning. Denna tendens är ännu mer utpräglad bland dem, som karakteriseras som icke bokläsare.

Möjligheterna att använda radion som intresseväckare för litteraturen förefaller vara begränsade med hänsyn till att det framför allt är de lättare musikprogrammen som är mest omtyckta. Emellertid har även teaterpjäser, reportage och Dagens eko, föredrag och diskussioner en betydande popularitet bland icke bokläsare, ungefär lika stor som bland regelbundna och sporadiska bokläsare.

I fråga om veckotidningsläsningen finner man, att icke bokläsare i stort sett har samma smak som de övriga grupperna, ehuru de mera kvalificerade tidskrifterna och vissa typer av specialtidskrifter är mindre vanliga. Frekvensen för veckotidningsläsning är något mindre bland icke bokläsare än bland övriga — man läser färre sådana tidskrifter, och det är fler, som icke läser några veckotidningar alls. Läsning av tidningar och tidskrifter spelar dock en förhållandevis stor roll bland fritidssysselsättningarna.

Artikelvalet i veckotidningarna är i stort sett detsamma för de tre grupperna. Samma är förhållandet med valet av bioprogram. Även i detta hänseende föreligger det knappast några karakteristiska skillnader mellan de tre kategorierna av bokläsare.

Gruppen icke bokläsare domineras som förut påpekats av jordbrukare, husmödrar och personer i högre åldersgrupper samt är mest utbredd i ett bälte över landet, som omfattar Östergötland, Småland, Västergötland, Dalsland och Bohuslän. Denna geografiska fördelning kan hänföras till ett stort komplex av faktorer, som skulle förutsätta en specialanalys för att kunna ges en utförlig tolkning, vilket emellertid utredningen ser sig tvungen att avstå ifrån. Inslaget av jordbrukare är betydande i dessa landskap, bebyggelsen är relativt spridd och på sina håll föreligger otvivelaktigt vissa allmänna attityder, som fjärmar invånarna i dessa landskap från bokläsningen — frikyrklighet och högkyrklighet må anföras som exempel härpå.

Med minskad bokläsning träder radion och pressen in som förmedlare av kulturella kontakter. De grupper, som nu kan karakteriseras som sporadiska bokläsare och icke bokläsare, har ett starkt inslag av personer, som under de fem senaste åren har minskat sin bokläsning. De visar också en något lägre allmänaktivitet än de regelbundna bokläsarna.

I övriga hänseenden är det svårt att finna andra karakteristiska skillnader mellan det tre kategorierna, när det gäller allmän smak- och intresseinriktning. Inom var och en av dessa kategorier finns vissa skiftningar i dessa avseenden, som sammanhänger med de i grupperna ingående elementen, men skiftningarna mellan olika kategorier av bokläsare synes mera sammanhånga med strukturolikheterna än vara uttryck för sådana intressen, som leder till bokläsning.

Ödebygdsintervjuerna

I uppdraget till Gallupinstitutet ingick även att undersöka förhållandena i mera avlägset liggande trakter. Sammanlagt gjordes 55 sådana ödebygdsintervjuer, utförda i byar vid Marsfjäll, Lomsjö, Norjärv och Linaälv i Norrland, Skattungbyn och Våmhus i Dalarna, Karlsvik och Tärelsås i Östsvrige och Håbol i Västsvrige.

Trots det ringa antalet intervjuer har uppdelningen av detta material gjorts så fullständig som möjligt. Detta har skett med hänsyn till de speciella problem som föreligger, när det gäller möjligheterna att skaffa böcker i dessa trakter. Givetvis måste siffrorna bedömas med stor försiktighet.

Intervjuerna fördelar sig på olika kategorier med följande antal individer:

	<i>Antal</i>
Kvinnor	22
Män	33
Ogifta, f. d. gifta	22
Gifta	33
Medelklass	21
Arbetare	34
20—29 år	16
30—39 år	9
40—49 år	11
50—64 år	13
65 år och däröver	6
Jordbrukare	47
Övriga näringar	8
Norrland	32
Dalarna	9
Östsverige	10
Västsverige	4
Företagare, företagsledare	2
Självständiga jordbrukare	18
Arbetare och övriga anställda	11
Husmödrar	17
Ej yrkesverksamma	7
Realskola t. o. m. realexamen	1
Folkhögskola	4
Folkskola	50

Undersökningen visar, att proportionen mellan de tre kategorierna av bokläsare mycket nära ansluter sig till fördelningen inom det övriga materialet. En fördelning efter kön och civilstånd framgår av tabell 8.

Förhållandet i procent mellan de tre kategorierna är bland ödebygdsintervjuerna: regelbundna bokläsare 58 %, sporadiska bokläsare 9 % och icke bokläsare 33 %, vilket i jämförelse med huvudundersökningen måste betraktas som ett tämligen likartat utslag (se s. 31).

Den senast lästa boken har sammanlagt 16 själva köpt, 9 har fått den, medan 15 har lånat den. Dessa siffror innefattar också fyra personer i gruppen »icke bokläsare», som erinrat sig den bok de senast läst.

Tabell 8. Ödebygdsintervjuernas läsfrekvenssiffror

	Kvinnor		Män		Totalt
	Ogifta f. d. gifta	Gifta	Ogifta f. d. gifta	Gifta	
Läsning sista månaden:					
1 bok	3	2	5	2	12
2 böcker	1	1	1	1	2
3 böcker	—	—	2	—	1
4 böcker och fler	—	—	2	—	2
Läsning sista 3 månaderna:					
1 bok	—	2	—	4	6
2 böcker	—	2	—	1	3
3 böcker och fler	—	—	1	2	3
Summa regelbundna bokläsare	4	7	11	11	32
Läsning sista 6 månaderna:					
1 bok	—	—	1	—	1
Mer än 1 bok	1	—	1	1	3
Läsning sista året:					
1 bok	—	1	—	—	1
Summa sporadiska bokläsare	1	1	2	1	5
Summa icke bokläsare	2	7	2	7	18
Totalt	7	15	15	18	55

Den speciella undersökningen bland ett klientel, utvalt i avlägsnare trakter med dåliga kommunikationer, ger en bild av ett förvånande högt läsnitresse med hänsyn till de svårigheter, som möter när det gäller att tillfredsställa detta intresse. Endast i begränsad omfattning kan böcker lånas på de angivna orterna. För inköp av böcker är man hänvisad till postbeställningar eller till de sällan förekommande besöken i städer och större samhällen. Det bokbestånd som finns på orten förefaller att utnyttjas förhållandevis livligt genom lån grannar och vänner emellan.

Det är möjligt, att förhållandena tvingar till en allmän aktivitet, som gör att de yttre hindren för bokläsning i och för sig icke ter sig avskräckande. I fråga om fritidssysselsättningar bjuds uppenbarligen i första hand sådant som kan utövas inom hemmet, d. v. s. radiolyssnande, samvaro med familjen, hobby och slöjd, vila och liknande. Först i andra hand kommer samvaro med vänner och i tredje hand (särskilt för männen) jakt och fiske. Däremot saknas ett nöjesliv i vanlig mening; för danstillställningar och biobesök måste man resa längre vägar. Bland de kommentarer, som de intervjuade lämnade till undersökningen, skall här endast nämnas, att på ett håll framfördes ett förslag om bokbilar, som med jämna mellanrum kunde besöka mer avsides liggande orter. Den intervjuade avsåg tydligen, att dessa bilar skulle utsändas från biblioteken och bedriva utlåning. I ett par andra svar pekas också på önskvärdheten av en ut-

vidgning av klubbiblioteken. Dessa och andra svar tyder på att en förbättrad tillgång till lånebibliotek skulle vara ett värdefullt medel, när det gäller att förbättra möjligheterna för bokläsning i avlägsnare delar av landet. — Även här har förhållandena ändrats genom lantbokhandelns tillkomst.

Andra data rörande bokläsningen

Vissa allmänna förhållanden har redan tidigare berörts i redogörelsen för Gallupundersökningen. I detta sammanhang har utredningen sammanställt några mera speciella översikter, som grundats på undersökningens tabellbilaga, och de är ägnade att ge vissa detaljspörsmål en något utförligare behandling.

Orsaker bakom bokvalet

Av speciellt intresse för bokutredningen är att studera svaren på de båda frågor, som berör bokläsarens väg till den senast lästa boken. I formuläret ingår två frågor, nr 53 (Kommer Ni ihåg varför Ni ville läsa just den boken Ni senast läste?) och nr 54 (Hade Ni blivit intresserad av författaren till den boken genom något av honom som Ni läst o. s. v.?) I fråga 53 anföres inga svarsalternativ, utan de tillfrågade har själva fått formulera svaret. I fråga 54 upptages däremot en serie alternativ. I tabell 9 nedan återges en kombination av svaren på båda frågorna rörande regelbundna bokläsare, dels samtliga, dels fördelade på socialklasser. (Bättre situerade = BS; Medelklass = M; Arbetare = A.)

Kolumnen »samtliga» återger samma siffror, som redovisats tidigare (s. 40).

Tabell 9. Orsaker bakom bokvalet

Fråga	53	54	53	54	53	54	53	54
	Samtliga		B S		M		A	
Recensioner av bok av förf. ...	3	—	4	—	4	—	2	—
Annonser om bok av förf.	1	—	3	—	1	—	—	—
Artiklar av och om förf.	—	21	—	16	—	23	—	20
Läst bok av förf.	14	17	16	24	15	19	12	15
Hört förf. omtalas	20	17	14	15	19	16	23	19
Hört om förf. i radio	—	5	—	4	—	5	—	4
Ämnet, titeln intresserade	18	—	19	—	17	—	19	—
Ville pröva ny förf.	1	—	1	—	1	—	—	—
Summa	57	60	57	59	57	63	56	58
Tillfällighet	16	31	18	32	15	27	16	35
Andra svar	17	4	13	4	17	5	17	3
Vet ej, minns ej	10	5	12	5	11	5	11	4
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100

Av tabellen framgår, att medvetna orsaker bakom bokvalet kan återfinnas i c:a 60 % av svaren på de båda frågorna, oberoende av socialklassuppdelning. Tillfälligheterna spelar in till c:a 40 %, vilket förefaller vara rimligt. Svaren »ämnet, titeln intresserade» och »ville pröva ny författare» omfattar $\frac{1}{3}$ av de aktiva svaren på frågan 53, under det att alternativet läst artiklar av och om författaren» har ungefär samma frekvens i svaren på fråga 54. Tidigare bekantskap med författarens bokproduktion visar i stort sett samma frekvens bland svaren på båda frågorna. Alternativet »hört författaren omtalas» svarar ungefär för samma andel av de medvetna orsakerna i de båda frågorna.

Ur bokpropagandasynpunkt erbjuder dessa siffror ett visst intresse. De visar, att artiklar i tidningar och tidskrifter är en kraftig stimulans för bokintresset, likvärdiga med resonemangen man och man emellan. Den litterära upptäckarlusten är däremot föga verksam som drivkraft.

Ser man på svaren inom kategorien sporadiska bokläsare så finner man, att de medvetna orsakerna upptar 54 % av svaren på fråga 53, men endast 46 % av svaren på fråga 54. Även här utgör »artiklar om och av författaren» en påtagligt stor del av svaren, liksom svaret »hört omtalas».

Läsintressets inriktning

De intervjuades förmåga att klassificera den senast lästa boken utsattes för ett prov i fråga 41—42. Svaren korsgranskades nämligen mot den allmänt brukade biblioteksindelningen, och av de 2 900 uppgifterna visade sig 336 vara mer eller mindre felaktiga och 366 omöjliga att identifiera. Förmågan att skilja mellan »Dichtung und Wahrheit» visade sig vara rätt ringa — en mängd skönlitterära verk har hänförts till populärvetenskap, memoarer, ekonomi och politik, reseskildringar, livsproblem, psykologi, facklitteratur för yrket och praktiska handböcker.

En allmän klassificering av de senast lästa böckerna återfinnes i följande tabell, som upptar hela antalet uppgifter.

<i>Signatur</i>	<i>Antal</i>
Bd Allmänna tidskrifter	18
C Religion (även uppbyggelselitteratur)	127
D Filosofi (inkl. psykologi)	14
F Språkvetenskap	3
H Skönlitteratur	1 965
uH Skönlitteratur för barn och ungdom	16
I Skön konst (med musik och teater)	19
K Historia	117
L Biografi (med genealogi)	63
N Geografi med reseskildringar	86
	49

O	Samhälls- och rättsvetenskap med nationalekonomi och statistik	13
P	Teknologi	22
Q	Ekonomi (med industri, handel och kommunikationer)	28
R	Gymnastik, sport, lek och spel	9
U	Naturvetenskap	18
V	Medicin	16
	Ej identifierbara böcker	366
	Summa	2 900

Skönlitteraturens dominerande ställning är påfallande — inte mindre än 68 % av de uppgivna böckerna utgöres av sådan litteratur. Av hela antalet 1 965 böcker är ett fåtal utländsk skönlitteratur på originalspråket — 19 böcker, varav de flesta engelska. Svenska original omfattar 1 332 böcker, varav 4 dramatik och 13 poesi. Översättningslitteraturen är företrädd med 633 böcker, varav 2 dramatik och övriga romaner eller noveller.

Inom facklitteraturen dominerar religionslitteraturen med 127 böcker — varav en stor del dock torde vara att hänföra till uppbyggelselitteraturen, som står skönlitteraturen nära både till form och innehåll. Därefter kommer historia med 117 böcker och biografier med 63 böcker. Rena och tillämpade naturvetenskaper (grupperna N, P, U och V) svarar för tillsammans 142 böcker, varav övervägande delen utgöres av reseskildringar. De humanistiska disciplinerna (grupperna Bd, D, F, och I samt K och L) redovisas med tillsammans 234 böcker och samhällsvetenskaperna (grupperna O och Q) med blott 41 böcker. Redovisningen av »senast lästa boken» ger således ett överväldigande utslag för förströrelseläsningen, vilket också var att vänta. Uppmärksammas bör också den dominerande roll, som den svenska skönlitteraturen spelar.

Andra opinionsmätningar

Gallupundersökningens frågeformulär omfattade åtskilliga andra frågor än de, som direkt berörde läsvanorna. Med utgångspunkt från de svar som lämnats, är det därför möjligt att i vissa avseenden kartlägga allmänhetens fritidssysselsättningar, attityden till skilda slags radioprogram och mycket annat. Då redogörelsen för undersökningen ger en mycket ingående belysning, vill utredningen i det följande återge några av resultaten av dessa opinionsmätningar.

Fritidssysselsättningarna i stort

En tabellarisk redogörelse för hur de tillfrågade personerna föredrog att disponera sin fritid lämnas i tabell 10 (s. 51). Som framgår av frågans formulering (se bilaga 1) lämnades de svarande möjlighet att ange två

alternativ i svaret, varför summan — här redovisad i procenttal — uppgår till 200.

De tre grupperna av bokläsare företer som framgår av tabell 10 inte några större skillnader i sin disposition av fritiden. Sällskapsliv och aktiva bortasysselsättningar visar i det närmaste samma fördelning inom hela materialet som inom grupperna regelbundna och sporadiska bokläsare. Icke-bokläsare företer ett något högre procenttal för sällskapsliv och en något lägre siffra för aktiva bortasysselsättningar. De mera markerade skillnaderna mellan de tre grupperna framträder inom passiva och aktiva hemmasysselsättningar. Radiolyssnandet — som behandlas utförligare i det följande — ökar kraftigt med sjunkande intresse för böcker, tidningar och tidskrifter. I överensstämmelse med definitionen av de tre grupperna framträder skillnaderna i intresset för bokläsning mycket påtagligt.

Av fördelningen av svaren inom gruppen »aktiva bortasysselsättningar» framgår, att de regelbundna bokläsarna har större intresse för friluftsliv,

Tabell 10. Fritidssysselsättningarna

	R	S	I	Totalt
Träffa vänner	19	22	23	20
Vara tillsammans med familjen	32	28	34	32
Spela kort	3	5	3	3
Dansa	3	3	3	3
Gå på restaurang, kafé	1	1	1	1
Summa sällskapsliv	58	59	64	59
Lyssna på radio	25	32	44	33
Vila, sova	6	10	13	8
Summa passiva hemmasysselsättningar	31	42	57	41
Läsa tidningar och tidskrifter	14	21	25	18
Läsa böcker	34	12	2	23
Hobby, handarbete, slöjd	21	23	23	22
Studera	3	3	1	2
Summa aktiva hemmasysselsättningar	72	59	51	65
Friluftsliv, idrott, promenader	15	11	9	13
Gå på sammanträden, leda och planera förenings- arbete	4	6	2	4
Gå på gudstjänster och religiösa möten	7	8	9	8
Gå på teater, konsert	7	4	2	4
Gå på bio	6	9	6	6
Summa aktiva bortasysselsättningar	39	38	28	35
Övertids- och extraarbete	—	—	—	—
Arbete i hemmet	—	1	—	—
Vet inte	—	1	—	—
Inget av detta	—	—	—	—
Summa annat	—	2	—	—
Summa	200	200	200	200

Tabell 11. Fritidssysselsättningar, bokläsningsfrekvens och socialklass

	R			S		I			Samtliga
	BS	M	A	BS+M	A	BS	M	A	
Sällskapsliv	70	58	56	59	58	63	59	66	59
Passiva hemmasysselsättningar	19	30	35	38	47	75	54	61	41
Aktiva hemmasysselsättningar	62	73	69	68	54	50	54	47	65
Aktiva bortasysselsättningar	47	39	40	35	39	12	31	26	35
Annat	2	0	0	0	2	0	2	0	0
Summa	200	200	200	200	200	200	200	200	200

idrott och promenader än de båda andra grupperna av bokläsare. Likaså visar de större intresse för teater- och konsertbesök. Intresset för föreningsarbete synes däremot vara större i gruppen sporadiska bokläsare, liksom intresset för biografbesök.

En sortering av uppgifterna efter bokläsningsfrekvens och socialklass ger följande fördelning, tabell 11.

I ovanstående tabell är det märkligt att iaktta, hur intresset för de passiva hemmasysselsättningarna inom socialklassen »bättre situerade» stiger från 19 % i gruppen R till 38 % i gruppen S och till 75 % i gruppen I. — Även för socialklasserna M och A är skillnaderna markanta inom de tre grupperna av bokläsare, men inte lika kraftiga.

Intresset för aktiva hemmasysselsättningar är som synes störst inom kategorien M, vilket väl sammanhänger med att kategorien BS har högre procentsiffror för aktiva bortasysselsättningar.

En fördelning av samtliga intervjuade efter ålder och intresseinriktning ger det resultat, som framgår av tabell 12, nedan.

Av denna tabell framgår, att de aktiva hemmasysselsättningarna uppvisar en nära nog konstant siffra i de skilda åldersgrupperna. Intresset för sällskapsliv stegras relativt snabbt men sjunker åter i de högre ålders-

Tabell 12. Fritidssysselsättningar och ålder: samtliga intervjuade

	Åldersgrupp					Samtliga
	20—29	30—39	40—49	50—64	65—	
Sällskapsliv	59	66	65	54	44	59
Passiva hemmasysselsättningar	30	32	44	50	59	41
Aktiva hemmasysselsättningar	62	65	64	65	65	65
Aktiva bortasysselsättningar	49	36	26	31	32	35
Annat	0	1	1	0	0	0
Summa	200	200	200	200	200	200

Tabell 13. Fritidssysselsättningar och bostadsort: samtliga intervjuade.

	Kommuntyp						Samtliga
	A	B	C	D	Städer	Storstäder	
Sällskapsliv	55	55	56	60	61	67	59
Passiva hemmasysselsättningar	45	51	43	30	35	32	41
Aktiva hemmasysselsättningar	63	68	67	67	64	58	65
Aktiva bortasysselsättningar	35	26	33	41	40	43	35
Annat	2	0	1	2	0	0	0
Summa	200	200	200	200	200	200	200

grupperna. Intresset för aktiva bortasysselsättningar är högst i den yngsta åldersgruppen men uppvisar en påtaglig stegring i de båda äldsta grupperna — mycket beroende på att intresset för gudstjänster och religiösa möten når sin kulmen i dessa båda grupper. Att de passiva hemmasysselsättningarna visar en högre frekvens i de äldre åldersgrupperna får också ses som ett naturligt fenomen.

Fritidssysselsättningarna i relation till bostadsort framgår av tabell 13.

De rena landskommunernas bristande resurser ifråga om föreningslokaler, teatrar och biografier m. m. framkommer i de låga siffrorna för aktiva bortasysselsättningar. Bristen kompenseras delvis av ett ökat intresse för aktiva och passiva hemmasysselsättningar. Intresset för sällskapsliv är av givna skäl större i de agglomererade kommunerna, som har bättre kommunikationer än de rena landskommunerna.

För de regelbundna bokläsarnas del har Gallupinstitutet gjort en tabell där sambandet mellan skolutbildning och val av fritidssysselsättningar kan studeras. Fördelningen framgår av tabell 14.

Några speciella tendenser kan inte utläsas ur nedanstående tabell. Låga är emellertid siffrorna för passiva hemmasysselsättningar inom grupperna med realexamen och med akademisk examen.

Tabell 14. Fritidssysselsättningar och utbildning: samtliga intervjuade

	Folk-skola	Folk-hög-skola	Real-examen	Stu-dent-examen	Akad.-examen	Samtliga
Sällskapsliv	57	52	63	59	60	58
Passiva hemmasysselsättningar	34	30	19	28	23	31
Aktiva hemmasysselsättningar	72	72	76	64	55	72
Aktiva bortasysselsättningar	37	46	41	49	57	39
Annat	0	0	1	0	5	0
Summa	200	200	200	200	200	200

Veckotidningsläsningen

I fråga 29—30 gavs de intervjuade möjlighet att redogöra för vilka slag av artiklar de föredrog att läsa i sina veckotidningar. Av frågans formulering framgår, att de tillfrågade lämnades tillfälle att anföra två områden, varför den procentuella beräkningen i det följande ger slutsumman 200. För överskådlighetens skull har vissa slag av artiklar sammanförts till större grupper; sålunda har »kärleksnoveller», »äventyrsberättelser», »detektivhistorier» och »följetong» rubricerats som »berättande inslag». Vidare har »historiska artiklar», »artiklar om ekonomi och näringsliv», d:o om »sociala förhållanden», om »litteratur och kultur», »artiklar för hem och hushåll», »personliga råd, läkarråd m. m.», »livsproblem och psykologi» samt »religion» sammanförts under rubriken »informerande artiklar». »Reportage av skilda slag» samt »artiklar om kända personer och deras hem» har sammanförts till »reportage». »Serierna» står ograverade. »Specialartiklar om schack, bridge och liknande» samt »artiklar om idrott» har rubricerats som »artiklar om hobbies och idrott». »Annat» kan ej hänföras till någon av de angivna grupperna och kvarstår som rubrik.

Fördelningen av svaren återfinnes i tabell 15.

Svaret »läser ej veckotidningar» täcker två alternativ och med anledning härav måste siffrorna för denna grupp räknas två gånger, för att slutsumman skall uppgå till 200 %. Tillägget har skett i tabellerna efter nedsummeringen av de primära uppgifterna.

Av intresse är att märka, att de berättande inslagen genomgående visar mindre frekvens än de informerande — utom i fråga om gruppen »spordiska bokläsare, män». Siffrorna för de skilda grupperna av bokläsare är väl samlade kring medeltalet för samtliga, särskilt beträffande de berättande inslagen. Enda undantaget utgöres av uppgifterna för de spordiska bokläsarna (män och kvinnor), som företer något högre siffror än

Tabell 15. Veckotidningsläsningen

Artikelval	Samtliga	Män	Kvinnor	R		S		I	
				Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Berättande inslag	56	56	56	54	56	68	63	55	53
Informerande artiklar	72	58	86	60	88	47	85	57	79
Reportage	23	24	22	27	23	27	22	16	20
Serierna	5	7	4	7	4	5	3	7	5
Artiklar om hobbies, idrott	7	13	1	15	1	18	2	8	0
Annat	3	4	1	5	2	3	1	3	1
Läser ej veckotidningar	17	19	15	16	13	16	12	27	21
Summa	183	181	185	184	187	184	188	173	179
Tillägg	17	19	15	16	13	16	12	27	21
Totalt	200	200	200	200	200	200	200	200	200

genomsnittet. I fråga om de informerade artiklarna är avvikelserna från medeltalet för samtliga tillfrågade mera markanta. Siffrorna för kvinnorna visar, att de över lag har ett större intresse för sådana artiklar än männen. Även om artiklar om hobbies och idrott lägges till summan för de informerade artiklarna kvarstår skillnaden mellan manliga och kvinnliga läsares artikelval. Reportagen synes uppskattas i ungefär samma grad av manliga och kvinnliga läsare. Serieläsningen visar genomgående en låg frekvens — men detta beror sannolikt på att de tillfrågade endast givits tillfälle att anföra två inslag i tidningen.

En närmare granskning av uppgifterna rörande de särskilda artikelslag, som sammanförts i ovanstående tabell, ger vid handen att det föreligger bestämda skillnader i artikelvalet mellan manliga och kvinnliga läsare. »Kärleksnoveller» och »följetong» anföres huvudsakligen av kvinnliga läsare, »äventyrsberättelser» och »detektivhistorier» lika markerat av de manliga läsarna. I fråga om icke-bokläsare har uppdelningen av de tillfrågade skett fullständigast i »ogifta», »gifta» och »f. d. gifta» läsare. Av denna uppdelning framgår t. ex. att rangordningen för »kärleksnoveller» är följande: ogifta kvinnor (17), ogifta män (12), gifta kvinnor (8), fränskilda kvinnor och änkor (7), gifta män (5) och fränskilda män, änklingar (0).

Beträffande de informerade artiklarna visar det sig, att »historiska artiklar», »artiklar om ekonomi och näringsliv» och »sociala förhållanden» föredras av manliga läsare. »Artiklar om litteratur och kultur» har överlag en låg frekvens och samlar några få procent, huvudsakligen bland de manliga läsarna. »Artiklar för hem och hushåll», »personliga råd, läkar-råd m. m.», »livsproblem, psykologi» och »religion» har sin största läsekrets bland kvinnorna. »Reportage av skilda slag» lockar främst manliga läsare medan »artiklar om kända personer och deras hem» främst fångar kvinnornas intresse.

Tabell 16. Veckotidningsläsning, bokintresse och ålder

Artikelval	R					S					I				
	20— 29	30— 39	40— 49	50— 64	65—	20— 29	30— 39	40— 49	50— 64	65—	20— 29	30— 39	40— 49	50— 64	65—
Ber. inslag ...	66	60	48	46	31	83	69	67	58	33	84	63	57	44	33
Inf. art.	53	72	82	87	117	40	87	81	56	80	43	67	71	78	74
Reportage ...	29	23	26	25	14	20	23	21	47	16	12	23	13	19	22
Serierna	8	5	6	4	2	10	2	0	2	5	13	7	4	3	3
Hobbies, idr.	12	11	6	2	0	22	9	0	9	0	8	3	5	5	0
Annat	2	3	6	6	2	3	0	3	4	0	0	1	4	3	2
Läser ej	15	13	13	15	17	11	5	14	12	33	20	18	23	24	33
Summa	185	187	187	185	183	189	195	186	188	167	180	182	177	176	167
Tillägg	15	13	13	15	17	11	5	14	12	33	20	18	23	24	33
Totalt	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200

»Serierna» visar dominans för de manliga läsarna. »Specialartiklar om schack, bridge och liknande» samt »artiklar om idrott» vänder sig nästan uteslutande till de manliga läsarna.

Den grupp av de tillfrågade, som uppger sig ej läsa veckotidningar, är störst bland icke-bokläsare (27 % män, 21 % kvinnor), och därefter i storleksordning kommer motsvarande grupp bland de regelbundna bokläsarna och sist sporadiska bokläsare. Inom gruppen icke-bokläsare är rangordningen bland männen: fränskilda och änklingar (32), ogifta män (31), gifta män (24), och bland kvinnorna: fränskilda, änkor (26), gifta kvinnor (22) och ogifta (16).

En fördelning av uppgifterna framgår av tabell 16 (s. 55).

De unga veckotidningsläsarna är påtagligt mer intresserade av de berättande inslagen än de äldre, och omvänt gäller att de äldre har större intresse för de informerande artiklarna än de yngre. Visavi reportagen är frekvensen tämligen lika i yngre och äldre åldersgrupper. Serierna visar, som väntat, minskad frekvens med stigande ålder hos läsaren liksom artiklar om hobbies och idrott. De redovisade procenttalen för dem, som inte intresserar sig för veckotidningar är förhållandevis konstanta inom de skilda åldersgrupperna — bortsett från gruppen »sporadiska bokläsare». Dess fåtalighet är emellertid ingen garanti mot slumpvariationer av detta slag. I denna grupp och i gruppen icke-bokläsare uppvisas högsta siffran av den äldsta åldersgruppen (33 %).

En fördelning av uppgifterna rörande artikelval i kombination med bokintresse och socialklass framgår av tabell 17.

Sammanställningen visar att intresset för de berättande inslagen i veckotidningarna är större bland arbetargruppen än bland grupperna bättre situerade och medelklass. Detta gäller såväl regelbundna bokläsare som sporadiska och icke-bokläsare. Intresset för de informerande artiklarna är

Tabell 17. Veckotidningsläsning, bokintresse och socialklass

Artikelval	R			S		I		
	BS	M	A	BS+M	A	BS	M	A
Berättande inslag	20	46	68	60	72	44	44	62
Informeraende artiklar	91	84	65	72	66	32	85	59
Reportage	24	25	25	26	22	32	18	17
Serierna	8	5	5	3	4	0	3	7
Hobbies, idrott	7	7	9	9	10	6	3	5
Annat	6	3	4	2	2	0	3	2
Läser ej veckotidningar	22	15	12	14	12	43	22	24
Summa	178	185	188	186	188	157	178	171
Tillägg	22	15	12	14	12	43	22	24
Totalt	200	200	200	200	200	200	200	200

högre bland grupperna bättre situerade och medelklass än bland arbetargruppen — med undantag för icke-bokläsare, där gruppen bättre situerade visar ett ringa intresse för detta slag av artiklar. För reportage visar man samma intresse i de tre socialklasserna inom regelbundna och sporadiska bokläsare. Icke-bokläsare utgör även här ett undantag — gruppen bättre situerade visar betydligt högre frekvens än de båda andra grupperna.

Intresset för serierna är tämligen oenhetligt. Artiklar om hobbies och idrott har en påfallande jämnt fördelad läsekrets inom de skilda socialklasserna, åtminstone vad beträffar regelbundna och sporadiska bokläsare.

Den grupp, som uppger sig icke läsa veckotidningar, har sina flesta företrädare inom gruppen bättre situerade (22 % av regelbundna, 14 % av sporadiska och 43 % av icke-bokläsare). De sistnämnda — icke-bokläsarna — företer en markerad obenägenhet att läsa både tidskrifter och böcker och deras låga frekvens beträffande andra former av intellektuella sysselsättningar har tidigare påpekats.

I nedanstående tabell har en sortering av uppgifterna företagits beträffande artikelval i veckotidningarna och uppgiftslämnarnas bostadsort (kommuntyp). En fullständig redogörelse för de tre kategorierna av bokläsare har icke syntts nödvändig, varför uppgifterna avser samtliga intervjuade, fördelade efter bostadsort.

I de renodlade jordbrukskommunerna — A- och B-kommunerna — är intresset för informerande artiklar något högre än genomsnittligt. Intresset för de berättande inslagen är något lägre bland uppgiftslämnare i A-kommunerna än i B-kommunerna, som uppvisar högre procenttal än någon annan grupp. I de fyra följande kommuntyperna redovisas ett gradvis sjunkande intresse för de berättande inslagen, under det att intresset för informerande artiklar är tämligen konstant. Reportagen har en tämligen enhetlig läsekrets i de skilda kommuntyperna — frekvensen är dock på-

Tabell 18. Veckotidningsläsning och bostadsort: samtliga intervjuade

Artikelval	Kommuntyp						Samtliga
	A	B	C	D	Städer	Storstäder	
Berättande inslag	54	66	64	51	50	46	56
Informeraende artiklar	82	80	68	68	69	67	72
Reportage	18	17	22	28	28	27	23
Serierna	4	5	4	7	6	8	5
Hobbies, idrott	6	5	7	11	7	7	7
Annat	2	3	3	5	2	3	3
Läser ej veckotidningar	17	12	16	15	19	21	17
Summa	183	188	184	185	181	179	183
Tillägg	17	12	16	15	19	21	17
Totalt	200	200	200	200	200	200	200

fallande stegrad i de agglomererade kommuntyperna (D-kommuner, städer och storstäder).

Största andelen av uppgiftslämnare, som ej läser veckotidningar, återfinnes i storstäderna (21 %); i övrigt är procenttalen för denna grupp relativt stabila — bortsett från B-kommunerna, som visar en tydlig minskning.

Åsikter om radioprogrammen

Gallupinstitutets fråga rörande radioprogrammen återfinnes i formuläret såsom fråga 25. För att ernå större överskådlighet i redogörelsen för svaren har utredningen sammanfört svarsalternativen till följande fem huvudgrupper: 1) klassisk musik, teater, litteratur- och konstkrönikor, 2) underhållningsmusik, dansmusik, kabaréer och annan underhållning, 3) föredrag, diskussioner, politiska krönikor och reportage, 4) religiösa program samt 5) lyssnar ej på radio, annat än angivet.

Då två alternativ skulle angivas i svaret blir summan i den procentuella fördelningen=200.

I tabell 19 återges några av de mera betydelsefulla resultaten.

Av nedanstående tabell framgår, att radiolyssnandet som väntat är syn-

Tabell 19. Radioprogrammen.

		Tycker bäst om program av typ					
		1	2	3	4	(5)	S:a
Samtliga tillfrågade		41	100	46	12	1	200
Regelbundna bokläsare		48	95	46	10	1	200
Sporadiska bokläsare		41	100	47	12	—	200
Icke-bokläsare		26	109	46	17	2	200
<i>Åldersfördelning</i>							
20—29 år	samtliga	54	119	26	1	—	200
	R	57	115	27	1	—	200
	S	61	106	32	—	1	200
	I	39	138	21	2	—	200
30—39 år	samtliga	46	107	40	6	1	200
	R	52	99	42	6	1	200
	S	42	112	42	4	—	200
	I	34	128	31	7	—	200
40—49 år	samtliga	38	92	57	12	1	200
	R	44	87	58	10	1	200
	S	32	99	60	9	—	200
	I	27	101	55	17	—	200
50—64 år	samtliga	35	91	54	18	2	200
	R	46	81	53	19	1	200
	S	31	104	42	21	2	200
	I	22	105	53	16	4	200
65 år o. däröver	samtliga	21	66	67	43	3	200
	R	31	59	70	38	2	200
	S	20	60	70	50	—	200
	I	12	75	64	45	4	200

nerligen allmänt; endast 1 % av svaren markerar ett bristande intresse för radion. Fördelningen för samtliga tillfrågade visar, att de i viss mening bildande radioprogrammen (kategorierna 1 + 3) nästan kan mäta sig med de rent underhållande programmen (kategori 2). Av sammanställningen för »samtliga tillfrågade» framgår att alla som givit positiva svar om sitt radiointresse anfört någon programart inom denna kategori.

Redan i fördelningen mellan regelbundna, sporadiska och icke bokläsare märks skillnaden i programval. För gruppen R minskar programmen av kategori 2 och ökar programmen av kategori 1 och 3. De religiösa programmen, som omfattar både andaktsstunder, radiogudstjänster och liknande programslag, ligger något lägre i lyssnarfrekvens.

För gruppen S är fördelningen nära nog identisk med genomsnittet för samtliga.

För gruppen I har program av kategori 1 nedgått till nära $\frac{2}{3}$ till förhållning för de underhållande programmen och de religiösa programmen.

Fördelas de svarande efter levnadsålder, framträder skillnaden i intresseriktning mycket påtagligt. Intresset för de informerande programmen (kategori 3) är högre i äldre grupperna; intresset för de mera krävande programmen inom kategori 1 minskar med stigande ålder, förhållandevis långsamt inom gruppen av regelbundna läsare, snabbare i de båda andra grupperna. Intresset för den lättare underhållningen visar i stort sett fallande tendens med stigande ålder, medan däremot intresset för de religiösa programmen är avsevärt högre i de högre åldersklasserna, oavsett vilken grupp av bokläsare man väljer att studera.

Utredningen

Referatet av Gallupundersökningen har i det föregående i huvudsak följt Gallupinstitutets sammanfattning. I det följande kommer utredningen att komplettera bilden av allmänhetens bokvanor och anföra vissa egna kommentarer till undersökningen.

Undersökningen har visat, att bokläsningen är förhållandevis allmän inom enquêtématerialet. Av samtliga tillfrågade har 50 % läst någon bok under den sistförflutna månaden innan undersökningen företogs, 13 % har läst någon bok 2—3 månader före undersökningen, 8 % har läst någon bok 6—12 månader tillbaka i tiden. Återstående 29 % av de intervjuade har icke läst någon bok under det sistförflutna året.

Redan innan bokutredningen givit Gallupinstitutet uppdrag att företaga denna opinionsmätning, har institutet i skilda sammanhang berört hithörande frågor. Enligt Gallupinstitutets förteckning över opinionsmätningar i Sverige åren 1941—48, vilken intagits i boken »Gallup och den svenska väljarkåren» (Sthlm, 1950) har institutet i januari 1942 ställt frågan »Hur

många böcker har Ni läst denna höst och vinter?» och vid detta tillfälle förklarade 21 % av de tillfrågade att de läst 1—3 böcker och 33 % att de läst fler än 3 böcker, medan 46 % förklarade, att de icke läst någon bok. I samma undersökning frågade Gallupinstitutet även »Brukar Ni köpa böcker eller lånar Ni dem?», och undersökningen visade följande siffror:

	Totalt	BS	M	A
	%	%	%	%
Köper	16	33	17	13
Lånar	27	17	22	31
Köper och lånar	19	42	24	14
Varken köper eller lånar	38	8	37	42

I februari 1944 ställde Gallupinstitutet frågan »Ungefär hur många böcker (ej lånade) finns i Edert hem? (Bibel, psalmbok och kokbok medräknade)». Svarsutfallet var följande:

	Totalt	BS	M	A
	%	%	%	%
Mindre än 6	7	—	3	12
6— 10 böcker	11	—	7	16
11— 25 »	25	5	18	30
26—100 »	36	16	40	34
101—500 »	17	44	26	8
Mer än 500 »	4	35	6	—

I dessa båda senare undersökningar framkom samma tendens, som kunnat förmärkas i den av bokutredningen föranstaltade undersökningen, nämligen att gruppen bättre situerade är intresserad av bokläsning i större utsträckning än grupperna medelklass och arbetare.

Att bokläsningen är förhållandevis vittutbredd inom olika samhällsgrupper även i andra kulturländer framgår t. ex. av den undersökning, som år 1945 företogs i USA av Book Industry Committee, vars resultat publicerades i boken »People and Books». Enligt denna undersökning hade 50 % av de intervjuade läst någon bok under den sistförflutna månaden före undersökningen, 21 % hade läst någon bok under det sistförflutna året, men 29 % hade icke läst någon bok under samma tidsrymd. Den amerikanska undersökningen omfattade ej landsbygdsbefolkningen. Hade så varit fallet, kan man förmoda, att siffrorna för bokläsare legat lägre. I detta sammanhang kan anföras, att om de renodlade landsbygdskommunerna frånräknas i den svenska undersökningen, så erhöles följande fördelning: 57 % hade läst någon bok senaste månaden; 22 % senaste året; icke bokläsare 21 %. De svenska siffrorna ligger således något högre än motsvarande amerikanska.

En jämförelse mellan siffrorna från år 1942 och 1949 visar, att intresset för bokläsning har ökat. Detta kommer även till uttryck däri, att försäljningen av billighetsseriernas böcker och även bokhandelns omsättning i stort har visat en markant uppgång under 1940-talet.

Undersökningen visar, att romanläsningen intar en dominerande plats i bokläsningen. Övrig skönlitteratur spelar en relativt ringa roll. Framför allt är det romaner med en viss episk bredd, som når en stor spridning. Detta bestyrker de rön, som gjorts rörande ungdomens bokvanor, främst av docenten Husén.

Med lägre bokläsningsfrekvens förefaller det, som om facklitteraturen i vidare bemärkelse skulle spela en större roll. Detta framgår av en jämförelse mellan olika grupper av bokläsare. I följande tabell 20 har senast lästa boken klassificerats i grupperna »romaner och skönlitteratur i övrigt», »barn- och ungdomsböcker» och »facklitteratur». Slutgruppen »minns ej, boken ej identifierad» har relativt stor omfattning för sporadiska bokläsare och icke bokläsare.

Skillnaden blir dock mindre markant om de defekta uppgifterna elimineras. För de regelbundna bokläsarnas del uppgår i sådant fall facklitteraturen till 20 %, för sporadiska bokläsare till 27 % och för icke-bokläsare till 38 % och totalt till 27 %.

En närmare granskning av den lästa romanlitteraturen genom klassning av författarna visar, såsom förut betonats, epikens dominerande ställning. Även om de oftast återkommande boktitlarna ej tillhör vad som brukar betraktas som mera avancerad litteratur och experimentlitteratur, kan det dock sägas att bokvalet i stort står på en kvalitativt tämligen hög nivå.

När det gäller åtkomsten av den senast lästa boken, föreligger förhållandenvis små skillnader mellan de olika kategorierna av bokläsare. Ser man till hela antalet böcker, som nämnts av de tillfrågade, finner man att 37 % av bokläsarna själva köpt den senast lästa boken, 15 % fått den i gåva, 41 % lånat den, 6 % läst den i läsecirkel och 1 % slutligen kan icke erinra sig åtkomsten. Denna grupp utgöres främst av sådana, som har läsningen av senaste boken mer än ett år tillbaka i tiden.

Av redovisningen för hela antalet senast lästa böcker finner man vidare,

Tabell 20. Bokintresse och litteraturval

	Regelbundna bokläsare %	Sporadiska bokläsare %	Icke-bokläsare %	Totalt %
Romaner och övrig skönlitteratur	74	53	43	68
Barn- och ungdomsböcker	1	1	—	1
Facklitteratur	19	20	26	21
Minns ej, ej identifierad	6	26	31	10

att 27 % av böckerna lånats av bekanta, medan 18 % köpts i bokhandeln, 16 % köpts genom postorder, genom agent eller genom direkt rekvisition från förlaget, 11 % lånats från offentligt bibliotek, 4 % lånats i klubbibliotek, av bokuthyrare eller annat bibliotek, medan 3 % köpts i annan affär än bokhandel. I 15 % av fallen hade man fått boken som gåva och i 6 % hade man läst boken i någon läsecirkel.

Siffrorna ger ett klart belägg för de enskilda bokköpens betydelse för läsningen — även genom lånen från privatpersoner. I den totala bokomsättningen spelar de distributionsformer, där boken kommer till läsaren, d. v. s. köp genom postorder, agent och rekvisition direkt från förlaget, en lika stor roll som bokhandels försäljning. Detta besannas också av de beräkningar, som anförts i ett tidigare avsnitt av detta kapitel (s. 36). Framför allt sammanhänger detta med att landsbygdsbefolkningen hittills varit mer beroende av sådana distributionsformer, liksom med att agent- och ombudsförsäljningen torde ha en betydande omfattning på många arbetsplatser.

En bekväm tillgång till böcker både i butiker och bibliotek samt hos bekanta spelar en stor roll för vidmakthållandet av ett läsintresse. Ödebygdsundersökningen visar emellertid, att förhållandevis många även i de avlägsnare trakterna av vårt land skaffar sig möjlighet att köpa böcker i bokhandeln. Men det förtjänar samtidigt att anföras, att de som i första hand anlitar denna utväg, redan har mer eller mindre stabila bokvanor — den medvetna eller omedvetna stimulans på köpintresset, som bokhandels skyltfönster och diskar utövar, saknas här helt.

Bokprisets roll

Bokprisets roll i sammanhanget utgör en faktor, som kräver en utförligare analys. Givet är, att man här svårligen kan mäta efterfrågan elasticitet på samma sätt som vid andra slag av konsumtionsartiklar — det är således långt ifrån självklart, att en sänkning av priset på en enstaka bok med ett par kronor mera verksamt kan påverka allmänhetens lust att läsa just den boken. Men den omständigheten att i ett flertal fall ett och samma bokverk endast uppnått en måttlig försäljning, när det presenterats i en standardutgåva, och mötts av ett enormt intresse, när det framlagts i en billighetsupplaga, antyder ett sammanhang mellan prisnivå och efterfrågan, som förtjänar att utförligare belysas. Sannolikt samverkar det låga priset med den speciella distributionsformen till det gynnsamma utfallet för billighetsserierna. Erfarenheterna av vissa bokserier i lägre prisklasser, som förlagen tidigare sökt sprida genom bokhandeln, har nämligen varit långt ifrån lika gynnsamma.

Som stöd för sin uppfattning att bokpriset ej spelar någon större roll för bokläsningen åberopar Gallupinstitutet en fördelning efter prisklasser av

de senast lästa böckerna för de sexton mest frekventerade författarna i undersökningen. Tabellen återges här nedan, och den har av utredningen kompletterats med tillgängliga uppgifter rörande förlagens utgåvor av böcker av samma författare under tioårsperioden 1939—48. Antalet bokläsare, som lämnat uppgift om priset återfinnes under a), antalet häftade utgåvor under b).

För varje författare har angivits samtliga nytryck, omtryck och nyutgåvor av äldre verk och samtliga standardutgåvor av nya verk under tioårsperioden. Prisuppgifterna hänför sig till häftade exemplar. *Kursiva* siffror i kol. a) markerar den prisklass, där resp. författare erhållit det största antalet uppgifter rörande bokpriset.

I sina kommentarer till den ursprungliga tabellen anför Gallupinstitutet, att siffrorna i stort sett kan anses representera fördelningen av boken, och att den totala fördelningen på prisklasser tämligen väl torde svara mot tillgången i marknaden på böcker av resp. författare. De kompletterande uppgifterna i kol. b) i tabellen visar emellertid att så icke är fallet. Beträffande Sigge Starks böcker kan t. ex. anföras, att majoriteten av utgåvorna ligger i den lägsta prisklassen. Under hela tioårsperioden har icke något förlag utgivit någon Sigge Stark-bok i högsta prisklassen (kr 12:50 och däröver). Ingen av Sven Edvin Saljes sju böcker har försålts till högre pris än 11 kr ens i bundet skick, varför även här uppgifterna om »senast lästa bokens pris» måste betvivlas.

Tabell 21. Fördelning på prisklasser: a) lästa böcker, b) förlagsgåvor

Författare	Prisklass kr.												
	— 2,99		3,00 — 4,99		5,00 — 9,49		9,50 — 12,49		12,50 —		Minns ej	S:a	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	a	b
Pearl S. Buck	2	3	5	3	2	6	3	4	5	2	6	23	18
A. J. Cronin	—	2	—	3	3	—	13	3	2	2	5	23	10
A. Engström	—	63	1	105	—	—	9	3	4	1	6	20	172
J. Fridegård	34	6	12	—	4	8	1	3	1	1	25	77	18
Karl Gunnarson	2	1	1	—	2	5	6	4	3	1	14	28	11
O. Hedberg	—	2	—	3	—	1	6	11	11	2	10	27	19
J. Kjellgren	18	2	5	1	1	4	—	—	—	—	—	24	7
S. Lagerlöf	—	15	—	71	6	—	2	3	4	—	16	28	89
I. Lo-Johansson	8	7	11	1	6	1	3	5	—	3	10	38	17
V. Moberg	1	7	4	22	17	10	2	—	2	3	17	43	42
B. Nordh	17	10	8	3	3	10	2	2	—	—	8	38	25
S. E. Salje	—	—	4	2	30	6	13	—	7	—	23	77	8
Sigge Stark	17	122	25	1	—	—	—	—	1	—	21	64	123
B. Tengroth	—	—	3	—	13	1	2	—	—	—	5	23	1
E. Wallquist	7	1	3	1	2	7	4	2	4	—	4	24	11
A. Viksten	—	8	5	2	—	5	4	3	7	—	4	20	18
Summa	106	249	87	218	89	64	70	43	51	15	174	577	589

När Gallupinstitutet — som utredningen i det föregående anført — fäster större avseende vid de tillfrågades önskemål om ökad fritid än om lägre bokpriser som betingelse för ökad bokläsning, så är detta blott en delvis riktig tolkning av svaren. Dels är det icke i första hand nödvändigt att köpa böckerna, då biblioteken ställer den större delen av dem kostnadsfritt till förfogande. Dels är det först i själva valsituationen mellan en »dyr» och en »billig» bok — eller mellan en »dyr» bok och ingen bok alls — som priset får en avgörande betydelse. För de stora grupper, som täcker sitt huvudsakliga läsbehov med lånade böcker, har frågan om bokpriset ingen aktualitet. Och för den grupp, som tillfredsställer sitt läsbehov genom köp av billighetsseriernas böcker — vilka i många fall når dem utan bokhandelns förmedling, varigenom det viktiga jämförelsemomentet bortfaller — har prislefaktorn icke heller någon aktualitet. Tolknningen av Gallupinstitutets siffror måste därför ske med större försiktighet.

Redan när de intervjuade fick redogöra för åtkomsten av senast lästa boken (om de köpt, fått eller lånat den), framkom en tydlig tendens till köp av billiga böcker, lån av dyrare böcker och mottagande som gåva av böcker i ett medelprisläge. För 812 köpta böcker var nämligen nedre kvartilen kr 3.15, medianen 5.45 och övre kvartilen 11.20. För 239 till skänks bekomna böcker var motsvarande tre värden kr 4.85, 10.20 och 15.20 samt för 538 lånade böcker kr 4.35, 8.70 och 14.25. För hela antalet redovisade böcker 1 589 st., var nedre kvartilen kr 3.65, medianen 7.25 och övre kvartilen kr 12.60.

I nedanstående tabell har uppgifterna rörande priset på senast lästa boken indelats i vissa prisklasser. Tabellen avser endast regelbundna bokläsare, och vidare har de som icke kunnat ange bokpriset uteslutits ur sammanställningen.

Att böcker i högsta prisklassen (20 kr och däröver) förekommer i så ringa utsträckning bland »gåvor» och »lån» torde stå i samband med att de böcker, varom här är fråga, främst utgöres av facklitteratur eller skönlitteratur i mera påkostade band. Böcker i denna prisklass låg vid undersökningstillfället avgjort över prisnivån för best-sellerlitteraturen. Bortser man från den lägsta och den högsta prisklassen, så visar procentalen för köp

Tabell 22. Bokens pris i kr

Åtkomstsätt	Under 2	2— 2,99	3— 4,99	5— 9,49	9,50— 12,49	12,50— 19,99	Mer än 20	S:a
Köp	59	70	62	47	49	30	66	52
Gåva	16	5	11	14	18	23	14	15
Lån	25	25	27	39	33	47	20	33
Summa %	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal böcker	106	182	343	323	238	324	84	1 600

en fallande frekvens med stigande bokpris och omvänt stigande frekvens vid stigande bokpris för både gåva och lån.

I en särskild tabellserie i bilagan har Gallupinstitutet lämnat uppgifter rörande priset för senast lästa boken och familjeinkomsten. Detta senare begrepp är litet oklart men motsvarar hushållsmedlemmarnas sammanlagda inkomst, vilket är ett jämförelsevis grovt mått på den ekonomiska standarden. I följande tabell 23 har de ovannämnda uppgifterna sammanställts. Bokpriserna har samma klassindelning som i föregående tabell, och de intervjuade, som ej kunnat lämna uppgift om bokpris eller inkomst, har uteslutits.

»Medianbokens» pris i de olika inkomstklasserna flyttas successivt högre, ju högre upp man kommer på inkomstskalan. I betraktande av att nära hälften av böckerna erhållits såsom gåva eller lån förefaller därför sambandet mellan bokpris och bokläsarens inkomstförhållanden vara tämligen entydigt. Ännu klarare framgår detta av följande tabell 24, där kvartil- och medianvärdena för bokpriset inom de olika inkomstklasserna anföres.

Om man tar i betraktande, att frågan gäller priset på senast lästa boken, oavsett åtkomstsätt och köp- resp. läsvanor i övrigt, framstår sambandet mellan bokpris och inkomst som statistiskt säkerställt. Spridningen — d. v. s. i detta fall skillnaden mellan övre och nedre kvartilvärdena för de olika inkomstgrupperna — är ringa i de lägre inkomstklasserna och stiger hastigt med ökad inkomst.

Bokutredningen vill därför som sin mening framhålla, att opinionsmätningen i detta hänseende har visat ett tydligt utslag för sambandet mellan bokpris och läsinntresse.

Tabell 23. Senast lästa bokens pris efter familjeinkomst.
Regelbundna bokläsare

Bokens prisklass	F a m i l j e i n k o m s t i n t i l l k r p r å r									
	1 000	2 000	4 000	6 000	8 000	10 000	12 000	20 000	20 000 +	S:a
— 2 kr	12	6	9	8	4	3	1	7	—	6
2 — 2,99	3	14	13	14	10	8	6	4	5	11
3 — 4,99	47	22	24	26	24	19	4	8	9	23
5 — 9,49	19	30	23	20	19	14	22	29	14	20
9,50 — 12,49	16	16	13	8	18	21	23	19	27	15
12,50 — 19,99	3	6	15	20	18	29	37	28	36	20
20 —	—	6	3	4	7	6	7	5	9	5
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal	32	63	219	457	336	145	67	73	22	1 414
antal utan uppgift ...	14	29	94	178	158	59	20	16	9	577

(Kursiva siffror markerar den grupp i vilken medianvärdet återfinnes.)

Tabell 24. Bokprisets spridning

Inkomstklass	Bok priset i kr		
	Nedre kvartil	Median	Övre kvartil
— 1.000 kr.	3,40	4,50	6,40
— 2.000 »	3,50	6,20	10,10
— 4.000 »	3,25	5,80	11,00
— 6.000 »	3,25	5,45	12,00
— 8.000 »	4,10	8,00	12,50
— 10.000 »	4,50	9,50	17,50
— 12.000 »	7,85	11,75	16,20
— 20.000 »	5,90	9,80	17,85
+ 20.000 »	8,50	12,00	16,25
Samtliga	3,20	7,50	12,50

Sammanfattning

Upprepade gånger har utredningen anförde de rent sociologiska faktorerna som utslagsgivande för bokläsningen som fritidsvana. Sålunda har det visat sig, att de viktigaste av dessa faktorer är ålder, utbildning, social miljö, bokvanor i barndomen och ungdomen, tillgång till ordnad fritid och tillgång till böcker. Det är främst de grupper inom samhället, vilka saknar i vanlig mening ordnad fritid, som framstår som de minst aktiva bokläsarna, nämligen husmödrar och jordbrukare. Det är också inom dessa båda grupper, som man finner de högsta procentalen för svaren »har inte lust att läsa mer».

Emellertid visar det sig vid en närmare granskning av jordbrukargruppen, att de yngre och bäst utbildade återfinnes bland de relativt högfrekventa bokläsarna. Dessa jordbrukare utgör emellertid en förhållandevis liten del inom materialet, och det är detta i kombination med den bristande fritiden, som sätter sin prägel på gruppen som helhet. Då intresseinriktningen i detta fall liksom i många andra är en produkt av sociologiska faktorer, är det sannolikt, att intressefördelningen i hög grad är beroende av vederbörandes sociala miljö och de krav denna skapar. I undersökningsmaterialet finns det föga, som stöder antagandet, att det skulle föreligga någon markerad mental skillnad mellan regelbundna och sporadiska bokläsare och mellan dessa grupper och icke bokläsare. Den kanske enda klart registrerade skillnaden, nämligen i fråga om utåtvändhet och aktivitet, torde nämligen också lika mycket hänga samman med de förhållanden, under vilka vederbörande lever, som med en personlig livsriktning.

Varje försök att kartlägga vanor och sedvänjor, som utförts likt föreliggande Gallupundersökning, utsäger med större eller mindre sannolikhet något om de vid undersökningstillfället rådande förhållandena. Slutsatserna

får endast med starka reservationer överföras på förhållandena i framtiden. Alla utsagor om de äldres lägre läsfrekvens rubbas nämligen väsentligt, när de nu högfrekventa bokläsarna i medelåldern och yngre åldrar blir äldre. En viss minskning kan givetvis förutsägas, eftersom många av de nu unga kommer att drabbas av sådana åldersförändringar, som påverkar deras förmåga eller lust att läsa böcker. Vad undersökningen på denna punkt har att anföra är, att de nu gamla personerna till följd av de vanor, som utbildats under ett långt liv, framstår som lågfrekventa bokläsare. Antalet av dem som genomgått en mera kvalificerad utbildning är sålunda väsentligt mindre än i de yngre åldersklasserna; bokvanorna, som de kan ha utbildat under sin uppväxttid, måste med nödvändighet ha varit långt mindre utvecklade än de som numera kommer till uttryck o. s. v.

Innan redogörelsen för allmänhetens bokvanor avslutas, kan det vara befogat att anföra en del synpunkter på Gallupmetoden och dess felkällor, när det gäller en undersökning lik den nu refererade. Det står en skarp motsättning mellan statistiker och marknadsundersökare just i fråga om de kommersiellt arbetande institutens urvalsmetod. Denna öppnar, enligt statistikerna, möjligheter till en mängd felaktigheter, som förrycker värdet av undersökningarna. Gallupinstitutet arbetar efter »kvotsamplingsmetoden», vilken innebär att varje intervjuare får sig tilldelad ett i förväg uppgjort antal uppgifter, som skall inhämtas genom intervjuer. Han skall samla in uppgifter från ett bestämt antal män och kvinnor, från ett bestämt antal unga och gamla o. s. v. Sedan ankommer det på honom själv att företa urvalet. Vissa erfarenheter ger emellertid vid handen, framhåller statistikerna, att intervjuaren lätt kommer att styra urvalet efter minsta motståndets lag. I fråga om bokläsningen är det således rimligt att föreställa sig, att de bokläsande grupperna inom en population är lättare att anträffa i hemmen än de icke bokläsande. Härigenom kommer regelbundna och sporadiska bokläsare att företrädas talrikare i intervjumaterialet än de förekommer inom hela populationen, om intervjuerna enbart utföres i hemmen. I vilken utsträckning Gallupinstitutet instruerat sina intervjuare att företa intervjuerna på annan plats än i hemmen framgår icke av redogörelsen. Enligt en muntlig uppgift från institutet torde 1/5 av intervjuerna ha utförts på andra platser än i hemmen. I en motsvarande amerikansk undersökning (People and Books) utfördes 30 % av intervjuerna utanför hemmet.

Även på en annan punkt medför den tillämpade metoden vanskligheter för bedömandet av uppgifternas riktighet. Den på s. 31 omnämnda uppvägningen av landsbygdsintervjuerna innebär nämligen, att samtliga uppgiftskort för intervjuer, som utförts i A-, B-, C- och D-kommuner, har dubblerats, varigenom sådana svar som avser författare till och titel på den

senast lästa boken inte helt kommer att motsvara de verkliga förhållandena. I stort sett har detta kanske ringa betydelse, nämligen om författarna och böckerna inordnas i ett större sammanhang, men när redovisningen sker så specificerat som i tabellen på s. 42 resulterar detta i ett systematiskt fel. Ett exempel kan tydligare förklara innebörden av denna anmärkning. I redogörelsen anföres antalet lämnade uppgifter för Jan Fridegårds böcker sålunda: storstäder 4, städer 15, A-kommuner 10, B-kommuner 20, C-kommuner 10 och D-kommuner 18, summa 77. Bakom de fyra sistnämnda uppgifterna föreligger intervjusvar endast för hälften så många, eller 29, varigenom den verkliga slutsumman uppgår till 48. För Sven Edvin Salje är den angivna slutsumman även 77, men den verkliga summan 42. Samma fel föreligger givetvis även i de andra svaren och i den mån som intervjuerna på landsbygden belastas med i och för sig oundvikliga felkällor, så återverkar den företagna uppvägningen med fördubblad styrka på resultatet.

Det är närmast av dessa anledningar, som utredningen i sin redogörelse för Gallupundersökningen har undvikit att räkna upp de framkomna resultaten till tal, som skulle motsvara hela den vuxna befolkningen. Förhållandena inom kvoturvalet erbjuder under alla omständigheter tillräckligt av intressanta data, även om de måste tolkas med en viss försiktighet.

FÖRLAGSVERKSAMHETEN

Inledning

Med tillämpning av den sedvanliga ekonomiska indelningen i produktion, distribution och konsumtion kan man för bokmarknadens del säga, att förlagsverksamheten tillhör produktionsledet, bokhandeln och övriga försäljningsformer distributionsledet och läsningen av boken konsumtionsledet. Men förlagsverksamheten skiljer sig i väsentliga avseenden från den sedvanliga varuproduktionen. Utgångsmaterialet, det färdiga manuskriptet till boken eller skriften, presteras av en person, författaren, som icke i vanlig mening är »anställd» hos förlaget utan som bevarar en litterär äganderätt till verket i fråga. Ur denna synvinkel skulle förlagsverksamheten kunna betraktas som ett första led i distributionsprocessen. Men då det rent tekniska färdigställandet av boken är förknippat med en mängd faktorer, över vilka upphovsmannen ej har större inflytande, såsom bokens utstyrelse, format, upplagens storlek och bokens pris m. m., är det ändå rimligare att betrakta förlagsverksamheten som ett led i själva produktionen. Anmärkas bör, att ett ensidigt hävdande av författaren som bokens eller skriftens »producent» leder till vissa uppenbara orimligheter — den totala bokproduktionen måste nämligen under sådana omständigheter innefatta den stora mängd av manuskript, som aldrig befordras till trycket. Men det förtjänar samtidigt att understrykas, att den ursprungliga karaktären av ett förmedlande organ på bokmarknaden har förlagsverksamheten ännu icke förlorat.

Till bokförlagen sänder författarna sina färdiga manuskript för bedömning eller vänder de sig med sina litterära förslag för att nå en överenskommelse om publicering av sina verk. Ofta tar förläggaren själv initiativet till ett litterärt arbete — detta gäller särskilt samlingsverk, uppslagsböcker o. d. men även facklitterära verk i allmänhet. Rörande skönlitterära verk förekommer sådana initiativ huvudsakligen beträffande samlade skrifter, urval av en författares produktion samt antologier.

De färdigställda manuskripten befordras till trycket och distribueras i bokform eller annorledes till den litterärt intresserade publiken. Alla de avväganden, som föregår utgivandet av ett litterärt verk, rörer inflytande

av ekonomiska kalkyler. Förläggarnas uppskattning av den litterära publikens intresse spelar härvidlag en betydande roll. Ibland uppfylles dessa förväntningar, ibland slår de fel.

Förlagsverksamheten är en fri näring i den meningen att någon etableringskontroll ej utövas, vare sig från samhällets eller från branschens sida. Det står envar fritt att uppträda som bokförläggare för egna eller andras litterära verk, och denna möjlighet tillvaratages också i betydande utsträckning. Kommissionsbokhandeln, som ägnas ett särskilt kapitel i detta betänkande, är visserligen organiskt knuten till en större organisation på förlagsverksamhetens område, Svenska bokförläggareföreningen, men något tvång för de enskilda kommissionsbokhandlarna att endast försälja böcker åt medlemmar av denna förening föreligger icke. Det enda villkor som uppställs är att handeln med utomstående förlag i stort sett skall följa samma normer och villkor, som stipuleras i avtalet mellan förläggareföreningen och kommissionsbokhandlarna.

När man i vanligt språkbruk använder orden »bokförlag» och »bokförläggare, avser man främst de reguljära, fast etablerade förlagen och deras företrädare. De svarar för den ojämförligt största delen av bokproduktionen — både när det gäller antalet förlagsartiklar (titlar) och totala upplagor. Deras inflytande över produktionens inriktning, över honorarssatser och övriga ekonomiska förhållanden är i stort avgörande för hela branschen. Huvudvikten i bokutredningens framställning kommer därför att ligga på dessa bokförlag, och den stora mängd av småförlag, som arbetar mer eller mindre sporadiskt med förlagsartiklar, lämnas utanför redogörelsen.

Förlagsbranschens nuvarande gestaltning

Utredningen har valt att belysa förhållandena på förlagsbranschens område under år 1948. Med ledning av de uppgifter som lämnas i »Årskatalog för svenska bokhandeln» för detta år har följande fördelning upprättats. Den anger antalet i årskatalogen upptagna förlagsobjekt (i vissa fall andra än böcker), som under året utgivits av nedanstående antal förläggare, firmor, enskilda personer, stiftelser och sammanslutningar.

Som synes av uppställningen representerar de små förlagen den övervägande delen av de i årskatalogen upptagna bokförläggarna. Inom det stora antalet av förläggare till ett enstaka bokverk återfinnes en mängd privatpersoner, däribland 88 enskilda författare, som valt att själva framträda som förläggare till sina egna verk. Största antalet av dessa bokverk utgöres av doktorsavhandlingar och liknande skrifter — endast ett fåtal är skönlitterära verk. Vidare återfinnes i denna grupp ett antal bokhandlare och boktryckare i landsorten, som åtagit sig att svara för distributionen av ett verk, huvudsakligen av lokalt intresse.

Antal utgåvor	Antal förläggare	Summa utgåvor
1	288	288
2—5	58	165
6—10	14	100
11—15	11	135
16—20	12	216
21—30	5	109
31—40	7	245
41—50	6	267
51—75	6	357
76—100	3	283
101—200	4	486
mer än 200	1	352
	Summa 415	3 003

Ovanstående fördelning ger icke någon exakt ledning för bedömandet av de olika förlagens »storlek». Då endast titlarna förtecknats, kan det nämligen förhålla sig så, att en förläggare med huvudsaklig inriktning av produktionen på småskrifter och broschyrer i stort antal framstår som »större» än en förläggare med ett fåtal, mera påkostade förlagsobjekt i sin produktion. För ett rättvist bedömande av de olika bokförlagens storlek och betydelse skulle därför utförligare uppgifter om produktionens omfattning, böckernas priser och utstyrsel, upplagornas storlek m. m. krävas. Sådana uppgifter kan emellertid icke erhållas centralt. Endast i begränsad omfattning ger årskatalogen någon ledning beträffande upplagornas storlek; oftast upplever ett bokverk blott en upplaga, och för det fåtal böcker, som omtrycks i flera upplagor, angives oftast blott upplagens ordningstal, mera sällan tusentalet framställda exemplar.

Sättes gränsen mellan små och medelstora förlag vid 15 utgåvor och mellan medelstora och stora förlag vid 50 utgåvor erhåller man nedanstående tabell 25. Antalet ett-verks-förläggare redovisas för sig.

De förlag, som under år 1948 redovisar över 30 titlar i årskatalogen, är följande: Filadelfia (31), Gumpert (32), Harrier (33), Generalstabens lito-

Tabell 25. Bokproduktion och förlagsstorlek 1948.

Bokförlag	Antal	Summa utgåvor	Genomsnitt
Ett-verks-förlag	288	288	1
Småförlag	83	400	5
Medelstora förlag	30	837	28
Stora förlag	14	1 478	106
Summa	415	3 003	7

grafiska anstalt (35), Nordiska bokhandeln (37), Fahlerantz & Gumælius (38), Ahlén & Åkerlund (39), Forum (42), Rabén & Sjögren (42), Lantbruksförbundets tidskriftsaktiebolag (44), Ljus (45), Lindblad (47), B. Wahlström (47), Kooperativa förbundets förlag (53), Tiden (54), Lindqvist (55), Statens offentliga utredningar (56), Geber (66), Diakonistyrelsen (73), Almqvist & Wiksell (89), Wahlström & Widstrand (94), Svenska Bokförlaget (100), Gleerup (104), Seelig i distribution (121), Norstedt (126), Natur och Kultur (135) och Bonnier (352).

Förteckningen över de större förlagen bekräftar vad man även med en ytlig blick på bokmarknaden kan iaktta, nämligen att den ojämförligt största delen av bokproduktionen faller på ett förhållandevis litet antal bokförlag.

De olika bokförlagen arbetar under skilda förutsättningar. Vissa av de större bokförlagen disponerar över hela den tekniska utrustningen som kräves för produktionen, d. v. s. sätteri, tryckeri, bokbinderi; andra — företrädesvis de medelstora och små — låter andra företag svara för de olika momenten i bokframställningen och sysslar så gott som uteslutande med den färdiga varan, böckerna. Möjligheterna att göra jämförelser i ekonomiskt hänseende mellan bokförlag av den ena eller den andra typen är därför rätt begränsade.

Bokproduktionen 1931—50

Någon sammanfattande statistik över bokproduktionen föreligger som utredningen tidigare framhållit, icke hos Svenska bokförläggareföreningen. Ej heller står sådana uppgifter att få från de många enskilda förläggare, som ej tillhör nämnda förening. Det enda siffermaterial som kan framläggas är den årsstatistik över tryckerileveranser, som lämnas i Kungl. bibliotekets årsredogörelse. Detta material får emellertid bedömas med viss försiktighet, då betydande eftersläpningar i dessa leveranser tyvärr förekommer. Gör man emellertid det antagandet, att dessa försenade leveranser har ungefär samma omfattning år från år, så utjämnas osäkerheten i siffrorna.

Enligt de nämnda årsredogörelserna hade tryckerileveranserna av böcker, broschyrer och tidskriftshäften följande omfattning under perioden 1931—50:

År	Böcker	Broschyrer	Tidskrifter	Summa
1931	5 319	2 688	29 765	37 772
1932	5 238	2 539	31 045	38 822
1933	4 779	3 165	28 786	36 730
1934	4 647	3 290	29 119	37 056
1935	5 235	3 660	28 996	37 891
1936	5 604	3 870	28 460	37 934
1937	5 483	3 643	29 499	38 625

År	Böcker	Broschyrer	Tidskrifter	Summa
1938	5 657	3 389	31 431	40 477
1939	5 487	3 342	38 239	47 068
1940	5 670	3 120	32 956	41 746
1941	4 930	2 451	28 658	36 039
1942	5 453	2 573	28 804	36 830
1943	5 379	2 770	32 303	40 452
1944	5 447	2 861	25 974	34 282
1945	5 509	3 570	30 153	39 232
1946	6 505	3 448	30 347	40 300
1947	6 454	3 327	31 261	41 042
1948	6 411	2 821	31 689	40 921
1949	6 549	2 602	30 877	40 028
1950	6 726	2 866	29 225	38 817

Genomsnittet för det första årtiondet är beträffande böckerna 5 372, broschyrerna 3 270 och tidskrifterna 30 830. Nedgången under depressionsåren är påfallande, liksom återhämtningen under de följande åren. Under det andra årtiondet är genomsnittssiffrorna för böckerna 5 936, för broschyrerna 2 929 och för tidskrifterna 29 929 — siffran är något högre för böckerna, något lägre för broschyrerna och obetydligt lägre för tidskrifterna. Den plötsliga minskningen i förlagsproduktionens omfattning år 1941 får tillskrivas det då aktuella läget. För böckernas vidkommande får man gå tillbaka ända till 1933 för att få en jämförlig siffra. Antalet broschyrer visar under hela detta årtionde påfallande låga siffror, och för tidskrifternas vidkommande föreligger stora variationer under hela decenniet.

I det föregående har bokproduktionen (inklusive en del broschyrer och tidskrifter — antal, ej häften) för år 1948 angivits till 3 003. Denna siffra var hämtad ur årskatalogen för svenska bokhandeln och är sammanställd med ledning av veckoleveranserna till Nordiska bokhandeln eller av andra uppgifter, som kommit redaktionen för nämnda årsbok till handa. Enligt kungl. bibliotekets årsredogörelse för samma år skulle de verkliga bokleveranserna nämnda år ha uppgått till 6 411 och broschyrleveranserna till 2 821, eller tillsammans 9 232 titlar. Begreppsbestämningarna är något osäkra, när det gäller att klassificera böcker och broschyrer, och någon tillförlitlig statistik över den svenska bokproduktionen kan icke erhållas förrän man löst dessa frågor. I kungl. bibliotekets årsredogörelse ingår också en mängd trycksaker av kommersiell natur — kataloger m. m. — vidare publikationer, avsedda för tjänstebruk inom ämbetsverk och företag, samt åtskilliga bokverk, som säljs på marknaden utanför bokhandeln. Skillnaden mellan de två redovisningarna måste därför med nödvändighet bli stor, och den kan förklaras ur den principiella olikhet som är förknippad med siffrornas tillkomst — årskatalogen avser större delen av den saluförda littera-

turen, under det att kungl. bibliotekets årsredogörelse avser pliktleveran-
serna från de svenska tryckerierna.

Förlagsverksamhetens och kommissionsbokhandelns uppkomst och utveckling

Sambandet mellan förlagsverksamheten och kommissionsbokhandeln är i vårt land så intimt, att en skildring av endera företagsformens historia nödvändigt måste beröra även den andras. Bokutredningen har därför valt att sammanföra det historiska avsnittet i sin framställning till detta kapitel. Uppgifterna bygger på dr Sven Rinmans avhandling »Svensk bokhandel» (Stockholm, 1951) och professor Henrik Schücks »Den svenska förlagsbokhandelns historia» (Stockholm, 1923). Här anföres endast några huvuddrag i utvecklingen, då en utförligare redogörelse ej ansetts vara befogad.

Boktryckerier inrättades redan i slutet av 1400-talet vid några av Sveriges domkapitel. Verksamheten övertogs efter Gustav Vasas trontillträde av staten och överfördes till kungliga boktryckeriet i Stockholm, där man producerade de skrifter som Kungl. Maj:t beställde för egen och kyrkans räkning. Privat tryckerirörelse uppstod först i slutet av 1500-talet, och därmed hade de första förlagsföretagen i vårt land kommit till. Förlagsartiklarna var i huvudsak uppbyggelseskrifter och skolböcker, och de spreds genom bokbindare och kringvandrande bokförsäljare. Gynnsammare förutsättningar för en bokhandel i nutida mening uppstod först under frihetstiden, och vid slutet av 1700-talet hade åtminstone huvudstaden och de båda universitetsstäderna fått yrkesmässigt bedrivna boklådor.

Bokförläggare i ordets moderna mening existerade icke ännu vid ingången av 1800-talet. Praktiskt taget alla kategorier, som sysslade med böcker i någon form, uppträdde som förläggare; boktryckare, bokbindare, bokhandlare, författare, privatpersoner i övrigt och offentliga myndigheter. Författarrätten var fram till nya tryckfrihetsförordningen år 1810 ett okänt begrepp och även länge därefter endast en nationellt begränsad rätt. Väsentliga hinder för en allmän bokläsning existerade långt in i detta sekel. Läs-kunnigheten var begränsad, och ett mera utbrett intresse för bokläsning fanns endast inom en ringa del av befolkningen.

Under 1800-talets första decennier inrättades boklådor i ett flertal landsortsstäder. Uppgifter från tryckfrihetsombuden år 1827 ger vid handen, att det fanns ordnad bokhandel i 28 städer oftast i kombination med tryckeriverksamhet men också ofta som bisyssla hos någon ämbetsman eller präst. Boklådorna var ojämnt fördelade över landet; i hela Norrland fanns det blott bokhandel i Gävle och Härnösand. De flesta var förlagda till södra och mellersta Sverige, men även sådana skolstäder som Skara, Strängnäs och Västerås saknade ännu bokhandel. 1830-talet medförde en snabb expansion inom landsortens bokhandel. Hur svårbemästrade förhållandena var före

förlagsföreningens tillkomst, framgår av den förteckning över bokförläggare, med vilkas arbeten en välsorterad bokhandlare borde vara försedd, som upprättades i början av 1830-talet på grundval av den avräkningsbok, som bokhandlaren Berglund i Uppsala använde i sitt arbete. Antalet förläggare i denna förteckning uppgick till 345 och härav utgjorde privatpersonerna 281 och yrkesförläggarna 64. Även om många av privatpersonerna blott hade ett fåtal skrifter till försäljning, så fanns bland dem även ett stort antal av tidens mest ansedda författare och de var därför ofta av större betydelse för bokhandlaren än många av yrkesförläggarna. Men att upprätthålla affärsförbindelser med denna skara av privatpersoner ställde stora krav på bokhandlarna, och deras arbete komplicerades också av tidens bristfälliga och dyrbara kommunikationer.

Initiativet till stiftandet av en förläggarförening togs år 1843 av boktryckaren och bokförläggaren Zacharias Hægström, som såg en möjlighet att tillgodose både förlagsverksamhetens och bokhandelns intressen på detta sätt. Det definitiva utkastet till reglemente för Svenska förlagsföreningen antogs av stiftarna vid sammanträde den 4 december 1843. Ingressen förtjänar att återges, då den ger en inblick i de då rådande förhållandena. »Erfarenheten inom Svenska Bokhandeln har visat, att förluster ej sällan träffat Förläggare, dels genom bristande eller fördröjd redovisning, dels genom en ringare afsättning än den, som med vaksamhet och drift hos Commissionairen bordt kunna väntas. Dessa förluster hafva ofta varit vållade deraf att personer, dels utan tillräcklig soliditet, dels utan vana vid yrket, eller ock i saknad af båda delarna, tagit sin tillflykt till bokhandeln i brist på annan sysselsättning samt sökt och lyckats erhålla hvarje förläggares Commissioner särskildt, under åberopande af löften från de öfriga om en lika förmån; hvarigenom på den ort, der de satt sig ned, vägen blifvit stängd för skickligare och pålitligare ämnen, helst der afsättningen icke kunnat påräknas nog betydlig, att med Commissionaireernas bestånd tillåta provisionens delning på flere händer.

I ändamål att för framtiden förekomma eller minska dessa olägenheter, äfvensom till beredande af bestämda redovisningsterminer samt öfver hufvud till vinnande af önskvärd enhet i befordrandet af förläggares och bokhandlares ömsesidiga intressen, hafva undertecknade Förläggare beslutit stifta en förening under namn af Svenska Förlags-föreningen och för den samma öfverenskommit om följande Reglor.»

I »reglornas» första paragraf stadgas: »Hvarje Förläggare af Böcker, Musikalier och Plancheverk, som derom anmäler sig, kan med Föreningens bifall blifva ledamot deraf.» I de följande fem paragraferna behandlas föreningens organisation, formerna för ordförandeval m. m. och i den sjunde återfinnes bestämmelserna rörande kommissionärerna. Paragrafen har följande lydelse: »För att befordra det här ofvan uppgifna ändamålet

för Föreningens verksamhet är öfverenskommet, att, der Föreningen redan har bokhandel, ingen ny Bokhandels-Commissionaire hädanefter erhåller lager af någon Föreningens ledamot enskildt, innan Föreningen först blifvit hörd öfver hans anhållan att anlägga bokhandel och dertill lemnat bifall.»

Till förlagsföreningen anslöt sig femton firmor, nämligen P. A. Norstedt & Söner, K. R. Looström, Adolf Bonnier, C. E. Fritze, J. J. Flodin, L. J. Hierta, P. G. Berg, W. Isberg, Abr. Hirsch, Th. Thomson, Z. Hæggström, C. A. Bagge, Johan Carl Hedbom, Caron & Lundquist och J. Lind. Vid föreningens första sammanträde den 6 december 1843 antogs 80 kommissionärer, varav 74 för bokförsäljning och 6 för almanackförsäljning. 13 av bokkommissionärerna hade butik i Stockholm.

Redan från början stipulerades, att föreningens medlemmar skulle erhålla röstetal i förhållande till bokhandelsvärdet av sina utgåvor. Hæggströms ursprungliga förslag förkastades av föreningen, då ett antal småförläggare lätt kunde överrösta de större. I stället antogs en skala med en röst för en förlagssumma av högst 10 riksdaler, två röster för 11—50 riksdalers förlagssumma osv. och maximum sex röster för de 5 största förlagen. I protokollet för den 17 januari 1844 förekommer en lista som belyser de olika förlagens storlek, mätt med förlagssummornas mått. Ytterligare fem firmor hade ingått i föreningen, och bland de nytillträdande märktes Alb. Bonnier, Abr. Bohlin och V. Lundequist i Uppsala. Sju av de tjugo medlemmarna uppnådde 6 röster, en hade 5, tre hade 4, tre hade 3 och fem hade 2 röster, medan Th. Thomson, som annars var en betydande förläggare, vid detta tillfälle ej redovisade någon förlagssumma och ej heller tilldelades någon röst.

Uppkomsten av en fastare organisation på bokhandels område hälsades med tillfredsställelse av de berörda parterna. Behovet av dugliga bokhandlare var större än tillgången, och nyetableringen sköt fart. Någon starkare reaktion från utomstående kunde icke märkas, trots att den nya ordningen på bokhandels område i princip innebar ett avsteg från näringsfriheten och den fria konkurrensen, som allmänt proklamerades vid denna tid. Härtill bidrog i viss mån, att de utländska förebilderna till förlagsföreningen — den tyska Börsenverein der deutschen Buchhändler av år 1825 och Dansk Boghandlerforening av år 1836 — visade systemets effektivitet. Inrättandet av ett kommissionärssystem var en förutsättning för en samverkan mellan förlagen och bokhandlarna.

Genom förlagsföreningens tillkomst blev det ganska snart regel, att författarna anlidade en yrkesförläggare i stället för att själva uppträda som förläggare för sina verk. Utbyggandet av bokhandeln i landsortssläderna skapade också gynnsammare förutsättningar för bokförsäljningen. Men utvecklingen tog sin rundliga tid.

Redan tidigt uppstod önskemålet om en gemensam spedition för bokhandeln. Vid ett sammanträde i september 1844 framlade Z. Hæggström ett

detaljerat förslag till »gemensam expedition från och till Stockholm för alla bokhandels artiklar, som tillhöra Förlagsföreningens derwarande Ledamöter». Förslaget föll vid detta sammanträde, då man ej kunde enas om finansieringen av ett sådant företag. Hæggström hade föreslagit en fast avgift pr kommissionär som förlagen skulle betala. En annan ledamot ansåg att landsortskommissionärerna borde ha högre rabatt än stockholmsbokhandlarna och själva svara för expeditjonskostnaderna. Åter en annan ledamot anförde, att bokförlagen efter fransk förebild borde sälja sina artiklar enbart i fast räkning. Speditjonskontoret uppstod på enskilt initiativ och består ännu under samma firma, Seelig & Co.

Bokhandelns rabattsatser var vid denna tidpunkt i regel 15 % av bokhandelspriset, varvid förläggaren betalade frakten. Så småningom höjdes rabatten mot att bokhandlaren fick bekosta frakten.

Zacharias Hæggström efterträddes som ordförande år 1852 av Lars Johan Hierta. Föreningen hade då fått 62 ledamöter, och antalet kommissionärer hade ökat från 80 till 178. Endast ett fallissemang hade inträffat bland kommissionärerna. Föreningens stadgar reviderades år 1853 och 1867. Namnet förändrades 1853 till »Svenska bokförläggareföreningen». År 1876 yrkade man på nytt på stadgerevision, och den kommitté som fick uppdrag att utarbeta de nya stadgarna framlade sitt förslag år 1881. I stort sett innebar de nya stadgarna ingen mera väsentlig förändring av den hittills rådande ordningen. Skyddssystemet bibehölls, och någon skarpare skillnad mellan förläggare och bokhandlare uppdrogs ej. Många av föreningens ledamöter bedrev både förlagsverksamhet och bokhandel i öppen butik, varför en sådan skiljelinje icke kunde uppdragas. Vissa önskemål i denna riktning, som framlagts av den nye chefen för AB P. A. Norstedt & Söner, härads hövding G. B. A. Holm, tillbakavisades av de andra föreningsmedlemmarna, och med viss sannolikhet kan den schism som inträffade år 1887 härledas från de meningsmotsättningar, som yppades inom föreningen i början av 80-talet.

Vid sammanträde den 4 april 1887 anmälde elva firmor sitt utträde ur Svenska bokförläggareföreningen, varefter de stiftade en konkurrerande organisation, Nya bokförläggareföreningen. Till de ovan nämnda konflikterna kom en personlig motsättning mellan härads hövding Holm och bokförläggare Albert Bonnier. Holm tillhörde dem, som starkt ogillade den liberala utgivningspolitik, som tillämpades av Bonniers förlag, och när den beryktade Strindbergsfejden kulminerade år 1887 med lektor Personnes stridskrift, sprängdes föreningen. Nya bokförläggareföreningens stadgar innehöll en paragraf av följande lydelse: »Har medlem själf eller genom annan till allmänheten spridt skrift, hvars innehåll *antingen*, efter allmänt åtal, förklaras af vederbörande jury vara brottsligt, *eller ock* offentligen betecknats såsom för tukt och sedlighet sårande, så skall denne medlem, på yrkande af två andra medlemmar, i *förre fallet* ovillkorligen ur föreningen

skiljas och i *andra fallet* ställas under omröstning, huruvida han skall ur föreningen skiljas eller icke».

Emellertid fick denna sprängning av förlagsorganisationen icke den förödande effekt, som man hade anledning att förvänta. De båda föreningarna tillämpade i stort sett samma principer rörande kommissionärernas villkor, de antog samma kommissionärer och mycket förblev vid det gamla och stadfästa.

År 1912 upplöstes Nya bokförläggareföreningen, och dess medlemmar återgick till den äldre föreningen. Nya stadgar antogs i samband med återföreningen, och till sin grundval är de nu giltiga »Affärsreglerna för bokhandeln» desamma som antogs år 1912, även om de i betydande utsträckning har genomgått förändringar.

Under schismen tillkom en ny sammanslutning inom branschen, nämligen Sortimentbokhandlareföreningen, sedermera Svenska bokhandlareföreningen, som stiftades år 1893. Föreningen tillkom efter ett bokhandelsmöte i Jönköping, och syftet var att dels genomdriva gynnsammare villkor för bokhandeln, dels göra bokhandlarna till ensamförsäljare av förlagsartiklarna. Föreningen uttalade sig för en minimirabatt av 25 % av bokhandelspriset, och önskade i den senare frågan att handeln med skolböcker »uteslutande och utan undantag» skulle ske genom sortimentsbokhandlarna. Vid överläggningar påföljande år mellan bokhandlareföreningen och de båda förläggareföreningarna diskuterades ingående bokhandelsvillkor, och häradshövding Holm förordade nu som tidigare en allmän övergång till köp i fast räkning i stället för kommissionshandel. Men opinionen var enhälligt mot detta förslag, och man antog en resolution som uttalade, »att kommissionsbokhandeln fortfarande finge anses för våra förhållanden lämplig, och att tidpunkten sålunda ännu ej vore inne för en omdaning af bokhandeln i riktning mot fasta köp».

Diskussionerna om skolboksförsäljningen resulterade i en överenskommelse om 20 % rabatt vid kontant köp. Ett av Holm vid detta tillfälle framlagt förslag om rätt för förläggarna att expediera skolboksorder direkt till skolråd mot 10 % rabatt och en enahanda rabattgivning till skolråden från bokhandlarnas sida förkastades, och i stället vidhölls det tidigare nämnda beslutet.

Utvecklingen fram till våra dagar behöver enligt utredningens uppfattning icke närmare beröras i denna kortfattade historik. Några huvuddrag förtjänar dock anföras. Antalet förläggare i föreningen utgjorde som tidigare nämnts 15 år 1843 och var 62 år 1852. År 1881 hade 101 firmor anslutit sig till föreningen, men till följd av koncentrationen på ett mindre antal företag har siffran nu (1952) sjunkit till ett 50-tal. Företagskoncentrationen har också lett till att ett flertal bokförlag representerar samma ägaregrupp.

F. n. (1952) har Svenska bokförläggareföreningen 54 medlemmar, förde-

lade på olika klasser efter stigande omsättning för vissa slag av förlagsartiklar (klass I lägst, klass VIII högst) enligt följande:

klass	I	19	förlag
»	III	5	»
»	II	5	»
»	IV	6	»
»	V	8	»
»	VI	4	»
»	VII	4	»
»	VIII	3	»

Summa 54 förlag

Inom föreningen finnes tre förlagssammanslutningar, nämligen en bestående av Almqvist & Wiksells boktryckeriaktiebolag (klass VI), Hugo Gebers förlag AB (klass VII) och Ivar Hæggströms boktryckeri- och bokförlags AB (klass I); en bestående av Albert Bonniers förlag AB (klass VIII), Bokförlaget Forum AB (klass VII) och Åhlén & Åkerlunds förlagsaktiebolag (klass VII) samt slutligen en bestående av ESSELTE-bolagen, AB Centraltryckeriet i Stockholm (klass I), Generalstabens litografiska anstalt (klass V), AB P. Herzog & Söner (klass IV), AB Ljus (klass V), Gustaf Melins AB (klass IV), AB P. A. Norstedt & Söner (klass VIII) och AB Hasse W. Tullberg (klass II). De tre förlagsgrupperna ovan representerar ett sammanlagt röstetal inom föreningen av 152 röster; övriga förlag tillsammanantagna disponerar över 213 röster. (Sedan ovanstående förteckning uppgjorts, har ytterligare ett förlag ingått i föreningen. Det har ännu ej klassificerats.)

Alltsedan år 1905 finnes en sammanslutning av religiöst betonade bokförlag med namnet Kristna bokförläggareföreningen. Föreningen hette intill utgången av år 1949 Sällskapet de religiösa bokförlagen. Den har till uppgift att verka för spridningen av kristliga skrifter, och den har etablerat ett nät av kommissionärer, vanligen kallade missionsbokhandlare, landet runt. Vissa av dessa bokhandlare är samtidigt kommissionärer hos Svenska bokförläggareföreningen, och för en redogörelse rörande missionsbokhandlarnas spridning hänvisas till kapitlet om bokdistributionen. Kristna bokförläggareföreningens medlemmar bedriver även försäljning genom kontraktsanställda ombud. Föreningen har för närvarande 17 medlemmar.

Förlagsverksamhetens ekonomiska villkor

Allmänna synpunkter

Framställningen av ett bokverk är förenad med kostnader av skilda slag, som på olika sätt påverkar priset på den färdiga boken. Vissa av dessa kostnader hänför sig till den tekniska framställningen, andra avser förlagets

administration. Somliga kostnader är beroende av försäljningen av det enskilda bokverket; till dessa senare kostnader hör bokhandelsrabatten och författarhonoraret. Åter andra är beroende av marknadspriset för de råvaror och halvfabrikat, som åtgår för framställningen, och dessa poster har under de senare åren varit underkastade väsentliga öknningar.

Rörande författarhonoraren och bokhandelsrabatterna vill utredningen hänvisa till de kapitel i betänkandet, som behandlar författarnas ekonomiska villkor (s. 192 ff) och bokhandelns lönsamhet (s. 123 ff). Här skall endast sammanfattningsvis anföras, att de förra uppskattas — när normalkontraktet tillämpas — till 16,67 % av bokhandelspriset för ett häftat exemplar av boken ifråga, och de senare till 37 % av samma pris. De båda kostnadsposterna kan variera rätt avsevärt för olika slag av böcker. För översatt litteratur utgör sålunda författarhonorar och översättararvode till sammanstagna oftast men icke alltid ett lägre belopp än normalkontraktets 16,67 %. Likaså utgår lägre royaltybelopp för facklitteratur och för barn- och ungdomsböcker. Ofta avtalas en ersättning i ett för allt för en viss upplaga av verket. Rabattsatserna uppvisar likaledes vissa variationer kring det anförda värdet 37 %, men då siffrorna ovan anförts som genomsnittsvärden i den allmänna diskussionen kring hithörande frågor, kan de inledningsvis användas även i detta sammanhang. Av betydelse för det fortsatta resonemanget är, att dessa båda kostnader tillsammans motsvarar något över hälften av bokens försäljningspris och att de tillväxer i direkt proportion till försäljningens omfattning. Inom ramen för de återstående 46,33 % av bokhandelspriset skall således förlagen erhålla täckning för sina övriga kostnader jämte affärsvinst på verksamheten. Det förtjänar redan nu att anföras, att förlusten på ett bokverk, vars försäljning blir så ringa, att icke ens framställningskostnaderna kan täckas, helt drabbar förlaget.

Normalkalkylen för en svensk skönlitterär bok i första upplaga, som uppgjorts under förutsättning att hela upplagan säljs, anföres i Svensk Bokhandelstidning (nr 46, år 1950) med följande procenttal av salupriset:

Teknisk framställningskostnad	minst 25	%
Författarhonorar	16,67	%
Bokhandelsrabatt i genomsnitt	37	%
Annonser och reklam	7,33	%
Förlagets allmänna omkostnader jämte vinst	högst 14	%
	Summa 100	%

Posten »annonser och reklam» kan anses vara variabel i proportion till försäljningsresultat och detsamma gäller även posten »förlagets allmänna omkostnader jämte vinst». Den konstanta faktorn blir därför i ovanstående kalkyl själva framställningskostnaden. Med viss sannolikhet kan man där-

för fastställa försäljningspriset för ett bokverk genom att fyrdubbla framställningskostnaden pr exemplar av den ursprungligt tryckta upplagan.

Siffrorna i normalkalkylen äger giltighet under en väsentlig förutsättning, nämligen att hela första upplagan slutsäljes. Detta är emellertid en förutsättning, som ofta icke uppfylles. Efter boksäsongens slut kvarstår ofta betydande restupplagor, och de kan endast i undantagsfall försäljas till fullt bokhandelspris. Under senare år har realisationspriset utgjort c:a 40—50 % av det ordinarie bokhandelspriset — givetvis med stora variationer. Restupplagorna består ofta av skönlitteratur av mera exklusiv art, lyrik, dramatik och vissa grupper av facklitteratur. Intäkterna från bokrealisationerna täcker endast en del av förlagskostnaderna, och många bokverk lämnar därför ett ekonomiskt ogynnsamt resultat.

Att förlagsverksamheten — dessa förhållanden till trots — i vissa fall lämnar betydande överskott, härrör från försäljningen av dels de förlagsobjekt, som når en betydande omsättning under utgivningsåret och därefter, dels de förlagsobjekt som planerats för en vidsträckt försäljning, fördelad på ett flertal år. Intäkterna från denna försäljning lämnar ett så avsevärt överskott, att förlusterna kan täckas och rörelsen ändå lämna en nettovinst.

Den tidigare omnämnda artikeln i Svensk Bokhandelstidning gav upphov till en ingående redogörelse för sambandet mellan upplagan och bokpriset i tidskriften Nordisk Boktryckarekonst (nr 3 och 5, år 1951). Redogörelsen var författad av förlagsredaktören Knut H. Giertz och med redaktionens medgivande får utredningen anföra några av huvudlinjerna i hans resonemang. Författaren applicerar de tidigare omnämnda värdena för normalkalkylen på en ren textbok utan illustrationer i formatet A 5 (148×210 mm) om 320 sidor och omslag. Kalkylen visar (med dåvarande priser) en teknisk framställningskostnad för 2 000 exemplar av 6 100 kr och för varje 1 000-tal exemplar däröver 1 250 kr. Bokhandelspriset blir enligt den ovannämnda förutsättningen med 2 000 ex = $4 \times 6\,100 / 2\,000 = 12:20$ kr och med 3 000 ex = $4 \times (6\,100 + 1\,250) / 3\,000 = 9:80$ kr eller avrundat 10 kr.

Av stor betydelse för förlagskalkylen är inte blott produktionskostnaden utan även förläggarens uppskattning av vad den eventuelle köparen är villig att betala för boken. Den har att konkurrera med en nästan oöverskådlig rad av förlagsobjekt och med en mängd andra konsumtionsvaror, vilket allt gör, att uppskattningen av köplusten måste bli behäftad med stora svårigheter. Upplagan måste å ena sidan kalkyleras bliva så stor, att bokhandelspriset inte förbjuder konkurrens med andra förlagsobjekt, men å andra sidan kan inte förlagens investering i en viss bok drivas upp i rent oräntabla belopp.

Förlagsredaktör Giertz anför i detta sammanhang en alternativ beräkning för den ovannämnda textboken. I de sex alternativen i tabell 26 (s. 82) sänks bokpriset successivt 25 % (priset i alternativ II är 25 % lägre än i

alternativ I, priset i alternativ III är 25 % lägre än i alternativ II osv.). Hans sammanställning får följande utseende (tabell 26).

Förutsättningarna för en ökning av upplagan från alternativ I till II, resp. alternativ II till III är i stort lika framhåller författaren. I båda fallen får man nämligen utgå från att 3 personer i stället för 2 köper boken (1150:800 resp. 1750:1150), när den blivit 25 % billigare; den med upplageökningen följande ökningen i investeringen utgör endast 10 resp. 15 %. Förutsättningarna för de två följande stegen är mindre gynnsamma; från alternativ III till IV förutsättes 5 köpare i st. f. 3 (2880:1750), vilket innebär en investeringsökning av 25 %. För att ta steget från alternativ IV till V måste man vara övertygad om — eller åtminstone hoppas på — att en bok köpes av dubbelt så många personer (5750:2880), om priset sänkes från 10:— till 7: 50 kr. Investeringen ökar härvidlag med 50 %. Vad det sista steget beträffar kan det knappast vara rimligt att anta, att försäljningen kan fyrdubblas (23000:5750) *endast* genom prissänkningen till 5: 65 kr, och ännu orimligare vore det att tredubbla investeringen på ett sådant antagande, anför författaren.

Det verkar sålunda ganska naturligt, om priset resp. upplagan kom att stanna någonstans mellan alternativen III och V, framhåller han vidare. Det är vida mer förklarligt, om konkurrensen driver en förläggare från alternativ III till IV än från alternativ IV till V. I verkligheten förhåller det sig så, att priset för böcker av hithörande art såväl i Sverige som i övriga kulturländer stabiliserats vid en nivå, som motsvarar förstaupplagor om c:a 3 000 exemplar.

Till detta resonemang vill utredningen foga en kompletterande beräkning av de bruttovinster, som åtföljer ett bokverk med hög försäljning.

Om man antar, att förstaupplagan av det berörda bokverket kalkylerats på en försäljning av 3 000 exemplar, blir bokhandelspriset 9: 80 kr, eller avrundat 10:— kr. De proportionella omkostnaderna för författarhonorar, bokhandelsrabatt och annonser och reklam uppgår till (1: 67+3: 70+0: 73=) 6: 10 kr, och förlagets bruttovinst blir 3: 90 kr minus framställ-

Tabell 26. Alternativ beräkning av bokpriset vid olika upplagor

Alternativ	Bokhandelspris kr	Framst.- kostnad pr ex.	Upplaga	Uppl.- ökning %	Framst.- kostnad kr	Risk- ökning %
I	24:—	6:—	800	—	4 570	—
II	18:—	4: 50	1 150	45	5 000	10
III	13: 50	3: 35	1 750	54	5 750	15
IV	10:—	2: 50	2 880	67	7 200	25
V	7: 50	1: 88	5 750	100	10 800	50
VI	5: 65	1: 41	23 000	300	32 400	200

ningskostnaden för varje exemplar. Då denna kostnad teoretiskt visar en tendens att stabiliseras på en viss nivå (här 1: 25 kr/ex.), blir den primära framställningskostnaden, som var utgångspunkten för priskalkylen, en allt mindre del av bokhandelspriset. Nedanstående tabell 27 ger utslag för det ekonomiska sambandet.

Fullt rättvisande är ej tabellen, då hänsyn ej har kunnat tagas till de kostnader, som omtrycken medför i form av bl. a. satshyra, intagning osv. i pressarna vid tryckningen av varje ny upplaga. Dessa kostnader kan enligt förlagsred. Giertz uppskattas till ungefär en tredjedel av den ursprungliga engångskostnaden. Men då antalet nya upplagor ej kan uppskattas generellt — de växlar från fall till fall beroende på omsättningen — har någon korrigering för dessa kostnader ej kunnat göras.

Bruttovinsten pr sålt exemplar visar stigande tendens. Den utgör nämligen i det anförda exemplet resp. 1: 45; 1: 92; 2: 29; 2: 40; 2: 47; 2: 58 och 2: 60 kr pr bok, och då bokhandelspriset i det tänkta fallet var jämnt 10 kr, blir den procentuella bruttovinsten resp. 14,5; 22,9; 24,0 % osv.

Exemplet har endast teoretiskt någon giltighet. Det förutsätter en total försäljning av upplagan, och i verkligheten kompliceras förhållandena ytterligare av att följandekostnaden vid nytryck är underkastad betydande variationer, beroende på sådana prishöjningar, som kan inträffa på de halvfabrikat — papper m. m. — som åtgår för framställningen. Papperskostnadens del i produktionskostnaderna har under senaste tid ökat väsentligt, vilket medfört att följandekostnaden långtifrån blivit en konstant faktor i kalkylen. Avkastningen av de stora upplagorna har därför ej blivit så gynnsam som räkneexemplet visar.

Priskontrollnämndens undersökning jämte komplettering

Det hittills förda resonemanget har innehållit vissa uppskattningsvis gjorda beräkningar och kalkyler rörande förlagsinkomsterna. För att få ett

Tabell 27. Beräkning av bruttovinsten vid olika upplagor

Upplaga	Försäljn. inkomst kr	Framst.- kostnad kr	Prop. om- kostn. kr	Summa kostn. kr	Brutto- vinst kr	Brutto- vinst i % av framst. kostnad
3 000	30 000	7 350	18 300	25 650	4 350	59,2
5 000	50 000	9 900	30 500	40 400	9 600	97,0
10 000	100 000	16 100	61 000	77 100	22 900	142,2
15 000	150 000	22 400	91 500	113 900	36 100	161,2
20 000	200 000	28 600	122 000	150 600	49 400	172,7
50 000	500 000	66 100	305 000	371 100	128 900	195,0
75 000	750 000	97 350	457 500	554 850	195 150	200,5

något stabilare underlag för sin prövning av hithörande frågor fann utredningen, att ett mera detaljerat material måste anskaffas och underkastas en noggrannare analys. Utredningen anhöll därför i skrivelse till Kungl. Maj:t, att statens priskontrollnämnd måtte erhålla i uppdrag att för utredningens räkning göra en sammanställning rörande den proportionella fördelningen av de i produktions- och distributionsledet f. n. förekommande kostnaderna inom bokförlagsbranschen. Uppdraget meddelades nämnden i mars 1950, och efter överläggningar mellan representanter för bokutredningen, priskontrollnämnden och Svenska Bokförläggareföreningen träffades en överenskommelse om vilka uppgifter denna undersökning skulle omfatta samt de allmänna riktlinjer efter vilka förlagen skulle redovisa sitt i undersökningen ingående material. Överenskommelsen hade följande lydelse:

»1. Utredningen skall omfatta under år 1948 utgivna böcker. Såsom utgivna år 1948 räknas utom alla det året utkomna böcker även sådana nytryck och nya upplagor, som utgör nya förlagsprojekt. Däremot medtages icke vanliga nya upplagor av tidigare utkomna böcker. I stället får utredningen omfatta sådana vanliga nya upplagor av 1948 års böcker, även om upplagorna tryckts efter år 1948.

2. De inkomster för 1948 års böcker som f. n. går att redovisa, härrör från försäljningen under 1948 och 1949. För 1950 har bokhandlarna icke redovisat och någon särskild redovisning kan icke nu begäras av dem.

3. Vid beräkning av utgifterna för reklam, lagring, distribution, redaktion och allmänna omkostnader fördelas 1948 års samtliga utgifter. Däremot medräknas icke sådana utgifter för senare år. I praktiken är det nämligen omöjligt att fastställa precis vilka utgifter, som hänför sig till en bestämd bok. Genom att fördela samtliga 1948 års utgifter på 1948 års produktion borde dock ett relativt riktigt resultat erhållas.

Trots att endast 1948 års utgifter fördelas, kan vid fördelningen hänsyn få tagas till senare reklam och andra kostnader, i den mån de direkt kan hänföras till 1948 års böcker. I den mån reklamkostnader samt redaktionskostnader och allmänna kostnader ej är hänförliga till bestämd bok, fördelas de mellan samtliga 1948 års böcker i proportion till summan av sättning, korrektur, tryckning, klichéer, papper, häftning, bindning, illustratörsarvode och författarhonorar.

Lagringskostnaderna för 1948 fördelas i proportion till de siffror för varje bok, som framkommer då antalet tryckta ex. multipliceras med antalet i boken ingående tryckta ark.

Distributionskostnaden står i relation till försäljningen och fördelas i förhållande till antalet sålda exemplar.»

För att belysa hur ovanstående regler verkar, har från ett förlag anförts:

»Det besvärligaste fallet antages vara för handen, nämligen att årskost-

naden för redaktion, allmänna omkostnader, distribution, lagring och reklam är alldeles ofördelad. Den antages vara 400 000 kr för år 1948.

Moment 1: Lagerhyror och lagerpersonalens löner renodlas. De uppgår till 75 000 kr. Kvar står 325 000 kr.

Moment 2: Reklam hänförlig till vissa böcker renodlas. Samma sker med allmän reklam. De utgör resp. 50 000 och 6 000 kr, summa 56 000 kr. Kvar står 269 000 kr.

Moment 3: Uppskattning sker av den totala distributionskostnaden (expedition, försäljning och bokhandelsreskontra etc.). Den beräknas utgöra 50 000 kr. Kvar står 219 000 kr.

Detta belopp, 219 000 kr, fördelas på böckerna i proportion till de totala övriga kostnaderna.»

I övrigt gällde för undersökningen följande villkor: I totalsumman för tryckta exemplar innefattades även *friexemplar*, som förlagen framställt för utdelning till recensenter osv. *Bokhandelspris* skulle anges för både häftat och bundet exemplar. Försäljningssumman skulle anges *efter avdrag* av 37 % bokhandelsrabatt. Såsom särskild post i kalkylen skulle uppföras beräknad *nettovinst* på försäljning av befintliga restupplagor.

Svenska bokförläggareföreningen hänvände sig till tretton bokförlag med en anmodan att ställa erforderliga uppgifter till priskontrollnämndens förfogande. Av dessa tretton förlag anmälde fyra, att de av skilda anledningar icke kunde inkomma med de begärda uppgifterna, varför undersökningen begränsades till de återstående nio förlagen, nämligen Albert Bonniers förlag AB, Fahlerantz & Gumælius bokförlag AB, AB Folket i Bilds förlag, Hugo Gebers förlag AB, Lantbruksförbundets Tidskriftsaktiebolag, AB P. A. Norstedt & Söner, Saxon & Lindströms Förlags AB, Bokförlags AB Tiden och B. Wahlströms bokförlag.

Vid sin bearbetning av de insända uppgifterna har priskontrollnämnden utgått från att den tekniska delen av undersökningen skulle bedömas med ledning av de av nämnden fastställda prislistorna för ifrågavarande arbeten och varor. Sålunda har för papperets del Svenska pappersbruksföreningens grundprislista använts. För sättning och tryckning har använts Svenska boktryckareföreningens prislista, för klichéer Svenska klichéanstaltföreningens prislista samt slutligen för häftning Svenska bokbinderi- och pappersemballageföreningens lista.

Beträffande övriga kostnader har nämnden granskat uppgifterna hos resp. bokförlag samt företagit åtskilliga detaljgranskningar av enstaka kalkyler, utvalda efter stickprovsmetoden.

1. *Antal tryckta exemplar.* För förlag med eget tryckeri har uppgifterna kollationerats mot företagets tryckbok samt för förlag utan tryckeri mot vederbörliga fakturor.

Sammanlagda antalet tryckta och i redovisningen medtagna böcker utgör 4 322 363 exemplar. Friexemplaren uppskattas till c:a 6 % av totala tryckta upplagan, eller till 259 363 exemplar och saluupplagan till 4 063 000.

2. *Antal sålda exemplar.* Undersökningen har här bestått i kontroll av förlagens försäljningsuppgifter verifierade med statistik från resp. försäljningsavdelningar. Uppgifter från bokhandeln och dess speditiönsorgan Seelig & Co samt i förekommande fall ombudsförsäljning har granskats.

Totala antalet sålda exemplar utgör 2 695 705, eller 66,3 % av saluupplagan.

3. *Försäljningssumman.* Förlagen har redovisat inkomsterna efter avdrag av bokhandelsrabatter. De uppgivna inkomsterna har stickprovsvis kontrollerats på de olika förlagen.

Sammanlagda försäljningssumman var 18 654 100 kr och bokhandelsrabbatterna var 6 902 000 kr. Förlagens bruttoinkomst utgjorde 11 752 100 kr.

4. *Sättning och tryckning.* Vid bedömning av dessa kostnadsposter har hänsyn tagits till de svårigheter som förelegat. Vissa förlag har nämligen underskridit listprisen, medan andra tillämpat desamma i sina kalkyler och ett förlag överskridit dem.

Förlag med egna tryckerier redovisar dessa kostnader på olika sätt, i det vissa redovisar allenast nettokostnaderna, medan andra debiterar förlaget som främmande kund.

Sammanlagda kostnaden för sättning och tryckning utgör 2 741 613 kr, varav 1 675 582 kr hänför sig till sådana förlag med egna tryckerier, som debiterat förlaget som främmande kund.

5. *Klichéer.* Svenska Klichéanstaltföreningens prislista av den 22 februari 1947, som godkänts av nämnden, utgör här basen för bedömningen. Två förlag har egna klichéanstalter, medan sju beställer klichéer hos utomstående anstalter. Ett av bokförlagen tillämpade priser, som med 7,5 % understeg listpriserna. För övriga förlag överensstämmer priserna med prislistan.

Totalsumman utgör 297 708 kr, varav 173 228 kr hänför sig till förlag med egna klichéanstalter.

6. *Papper.* Svenska Pappersbruksföreningens grundprislista med nedanstående förändringar ligger till grund för kontroll av pappersdebiteringen i undersökningsmaterialet. Samtliga grossistpriser höjdes den 1 februari 1948 med 4,5 öre pr kg. Den 1 juli samma år infördes pappersskatt med 15 öre pr kg och slutligen tillerkändes grossisterna fr. o. m. den 14 oktober samma år ett tillägg av 0,3 öre pr kg inkl. kassarabatt. Vid uträkningen av papperspriserna har dessa prisförändringar beaktats.

Följande bestämmelser gällde under undersökningsperioden. Förlag med egna tryckerier, tillhörande Svenska Boktryckareföreningen, åtnjöt i denna sin egenskap 5 % rabatt på priserna enligt pappersbrukens prislista. Tryc-

kerierna ägde vidare enligt föreningens lista rätt att göra följande påslag på grundprislistans priser:

25— 100	kr	30 %
101— 500	»	25 %
501—1000	»	20 %
1001—	»	15 %

Den totala papperskostnaden utgör 1 574 853 kr. Av denna summa har

178 508	kr	debiterats	till	nettoinköpspris
241 000	»	»	»	111 % av »
166 000	»	»	»	114 % » »

Resten, 989 345 kr, har debiterats enligt grundprislistan jämte därpå tillåtna påslag. Makulaturen har av förlagen beräknats till 3 à 7 %.

7. *Bokbinderi.* Beräkningen är utförd efter Sveriges Bokbinderi- och pappersemballageförenings prislista av den 22 november 1946, vilken fastställts av nämnden. Två förlag har eget bokbinderi, varav det ena endast räknar med nettokostnaderna, som utgjorde 125 498 kr.

Totalkostnaderna uppgår till 2 466 597 kr.

8. *Illustratörsarvoden.* Dessa kostnader har kontrollerats mot förlagens verifikationer. Totalkostnaderna utgör 128 081 kr.

9. *Författarhonorar och översättararvoden.* Sju av förlagen tillämpar förläggare- och författarföreningens normalkontrakt, vilket innebär att författaren uppbär minst 16% % av priset för häftat, sålt exemplar. Ett förlag har fasta arvoden för visst antal exemplar samt därutöver ersättning pr exemplar för hela den återstående upplagan. Stickprovskontroll har verkställts av kontrakt och försäljning samt utbetalda honorar. Översättararvodena utgår såsom engångsbelopp allt efter verkets svårighetsgrad, originalspråk m. m.

Totalkostnaden för författarhonorar och översättararvoden utgör kronor 2 230 890.

10. *Reklam.* Bokförlagens reklam utgöres dels av sådan, som är hänförlig till viss bok, dels s. k. allmän reklam, t. ex. gemensamma annonser för en rad böcker, vidare broschyrer, specialtryck och kataloger. Förlagen har i regel kunnat visa specificerade konton för varje bok med uppgifter om i vilka tidningar annonser om boken varit införda. Återstoden av det totala reklamkontot har fördelats på samtliga böcker i proportion till summan av de tekniska framställningskostnaderna jämte illustratörs- och författararvoden.

Reklamkostnaden för varje bok (titel) har stickprovsvis kontrollerats och befunnits överensstämma med de redovisade värdena.

Totalkostnaden utgör 1 592 536 kr.

För att belysa reklamkostnadernas fördelning per försålt exemplar läm-

nas nedanstående uppställning. Då samtliga i undersökningen deltagande förlag ej kan anses vara likvärdiga betr. utgivningen, är fördelningen gjord i två grupper.

Förlag med allsidig utgivning:

	Reklamkostnaderna	
	i öre pr sålt ex.	i % av medel- pris pr sålt ex.
A	168	15,67
B	109	10,07
C	107	9,53
D	92	12,69
E	81	12,50
F	63	6,63
G	49	5,75
<i>Specialförlag:</i>		
H	14	6,17
I	9	3,10

11. *Lagring.* De principer, som förlagen härvid tillämpar, har granskats och de uppgivna siffrorna har kontrollerats, så långt detta varit möjligt.

Förlagens totala lagringskostnader utgör 554 295 kr.

Om förlagens totala lagerkostnader slås ut på antalet tryckta exemplar, erhålles följande kostnader per bok.

1. <i>Storförlag:</i>	J	28,3 öre
	K	27,0 »
	L	21,6 »

2. *Medelstora förlag:*

M	16,3 »
N	4,4 »
O	4,0 »
P	1,2 »

3. *Specialförlag:*

Q	4,6 »
R	3,1 »

(I lagerkostnaderna för förlaget »M» ovan ingår även distributionskostnaderna, då förlaget ifråga ej kunnat särskilja dessa kostnader.)

12. *Distributionskostnader.* Dessa kostnader, i vilka ingår expedition, bilar, löner m. m., ställes i relation till försäljningen och fördelas på antalet försålda exemplar. Redovisningen omfattar här endast 8 förlag och distributionskostnaderna för dessa utgör 1 361 663 kr.

Uppdelas dessa kostnader på de olika förlagen och fördelas de på de försålda exemplaren erhålles följande jämförelsetal:

S	87 öre
T	83 »
U	47 »
V	31 »
X	27 »
Y	20 »
Z	11 »
Å	7 »

De stora variationerna kan till någon del förklaras av att förlagen har sina boklager fördelade på olika lokaler. Endast ett förlag har samlad lagring.

13. *Redaktion och allmänna kostnader.* Under denna rubrik återfinnes alla övriga kostnader, som sammanhänger med förlagsverksamheten. Förlagen har haft svårigheter att avgöra i vad mån dessa kostnader skall belasta de olika i redovisningen ingående böckerna, och de har sökt sig fram på skilda vägar för att finna den mest rättvisande fördelningen. Med utgångspunkt från de olika redovisningssystemen har posterna under denna rubrik granskats så långt det varit möjligt. Med stöd härav har följande uppställning gjorts, i vilken redovisas hur dessa kostnader fördelar sig på antalet tryckta exemplar.

Totalsumman för redaktion och allmänna omkostnader utgör 1 679 864 kronor.

	Kostnad pr tryckt ex.
1. Storförlag:	
AA	71 öre
AB	52 »
AC	37 »
2. Medelstora förlag:	
AD	33 »
AE	29 »
AF	28 »
AG	14 »
3. Specialförlag:	
AH	17 »
AI	5 »

Svårigheten att redovisa exakta siffror härrör från den omständigheten att förlagen vid sidan av de i undersökningen ingående böckerna har löpande förlagsverksamhet med äldre titlar och annan utgivning, vartill kommer, att en del förlag därjämte har tidningsutgivning, vilket ytterligare komplicerar särskiljandet av utgiftsposterna och deras fördelning.

14. *Realisation av restupplagor.* Enligt överenskommelsen mellan bokutredningen och Svenska Bokförläggareföreningen har i det redovisade materialet medtagits försäljningen endast för åren 1948 och 1949. För tiden därefter har förlagen fått beräkna, vad den fortsatta försäljningen kan komma att ge. Att erhålla en mera exakt siffra är givetvis omöjligt, men förlagen har beräknat beloppen i enlighet med vad man i allmänhet anser sig kunna förvänta av restupplageförsäljningen. Siffrorna är baserade på förväntade inkomster av bokrealisationerna efter avdrag för de kostnader, som är förenade med sådan försäljning. Däremot har inga avdrag skett för lagringskostnader eller allmänna kostnader, då dessa redan upptagits i beräkningarna. Barn- och ungdomsböcker, praktverk och samlade skrifter — dvs böcker som ej förekommer i realisationerna — har upptagits till de belopp, som förlagen anser sig kunna förvänta vid en fortsatt försäljning.

Den totala försäljningsinkomsten för förlagens återstående böcker av 1948 års produktion uppskattas till 1 578 100 kr. Restupplagorna uppgick enligt förlagsuppgifterna till (4 063 000—2 695 700 =) 1 367 300 exemplar, varför den förväntade nettovinsten pr exemplar utgör 1: 15 kr.

En sammanställning av de till priskontrollnämnden redovisade siffrorna för de nio bokförlagen återfinnes i följande tablå, som utvisar kostnaderna dels i kr dels i procenttal. Krontalen anföres med något avrundade belopp.

	Kr	%
Sättning och tryckning	2 741 600	12,7
Klichéer	298 000	1,4
Papper	1 574 900	7,3
Bokbinderi	2 466 600	11,5
Illustratörsarvoden	128 100	0,6
(S:a tekniska framställningskostnader	7 209 200	33,5)
Reklam	1 592 500	7,3
Lagring	554 300	2,6
Distribution	1 361 700	6,4
Redaktion och allmänna omkostnader	1 679 900	7,8
Författarhonorar och översättararvoden	2 230 900	10,4
Bokhandelsrabatter	6 902 000	32,0
	Summa 21 530 500	100,0

Tidigare (s. 86) har försäljningsinkomsten upptagits till 18 654 100 kr. Härtill kommer en beräknad nettovinst av fortsatt försäljning och realisation av restupplagor på tillsammans 1 578 100 kr. Den nu redovisade förlusten av (21 530 500—18 654 100 =) 2 876 400 kr minskas härigenom till 1 298 300 kr, eller räknat i procent av utgifterna från 15,4 % till 7,0 %.

Uppskattningen av de kommande intäkterna ter sig enligt priskontrollnämndens mening väl ringa, särskilt om man ställer de enskilda förlagens redovisade försäljningsresultat i relation till saluupplagorna. Det visar sig nämligen, att för en del av förlagen ligger procenttalet för sålda böcker så lågt, att förlagen måste ha räknat med en avsevärt längre försäljningstid än utgivningsåret och det därpå följande, dvs. 1948 och 1949.

Siffrorna för de nio bokförlagen var nämligen följande:

	Antal sålda ex. i % av saluupplagan	Genom- snittspris kr
<i>1. Storförlag:</i>		
AJ	68,3	10 : 60
AK	60,2	13 : 30
AL	36,2	7 : 55
<i>2. Medelstora förlag:</i>		
AM	60,9	7 : 10
AN	57,0	9 : 70
AO	47,4	13 : 65
AP	40,3	9 : 60
<i>3. Specialförlag:</i>		
AQ	86,3	2 : 85
AR	75,1	2 : 50

För de ovan anförda förlagen »AL», »AO» och »AP» ligger procenttalen för den sålda upplagan under 50 % av saluupplagan, vilket innebär att mer än hälften av 1948 års produktion stannat kvar i bokförlagens och bokhandelsns lager. Om dessa enorma restupplagor ej vinner avsättning under de följande åren, måste detta innebära en ekonomisk ruin för företagen. Till dessa frågor återkommer utredningen i ett följande sammanhang (s. 95 f.).

För att kunna belysa förlagskalkylerna med ledning av de framlagda siffrorna för 1948 års produktion och försäljning begärde utredningen under hand från priskontrollnämnden en sammanställning rörande sex av de i undersökningen deltagande förlagen, vilka i främsta rummet sysslar med nytgivning av litteratur. De förlag, som eliminerades ur de ovan redovisade slutsiffrorna, var Folket i Bilds förlag, Saxon & Lindströms förlag och B. Wahlströms förlag, vilka specialiserat sig på utgåvor av delvis annat slag.

Resultatet av denna sammanställning framgår av uppställningen på s. 92.

Om hela saluupplagan hade kunnat säljas — och det är under denna teoretiska förutsättning som förlagskalkylen bör prövas — hade försäljningssumman uppgått till 27 570 600 kr, från vilken hade avgått författarhonorar och översättararvoden med 13,9 % eller 3 852 300 kr och en bokhandelsrabatt om 37 % eller 10 201 000 kr. Därest övriga omkostnader varit kon-

Tryckt upplaga	2 875 600 ex.
Friexemplar (6 %)	172 600 »
Saluupplaga	2 703 000 »
Såld upplaga	1 474 200 » = 54,5 %
Försäljningssumma brutto	15 016 300 kr
Genomsnittspris pr sålt ex.	10: 20 kr

Omkostnader:

Sättning, tryckning	2 466 100 kr
Klichéer	270 600 »
Illustratörsarvoden	102 000 »
Papper	1 250 200 »
(S:a fasta framställn.-kostnader	4 088 900 kr)
Bokbinderikostnader	1 652 500 »
Reklamkostnader	1 400 200 »
Distributionskostnader	1 027 100 »
Lagringskostnader	491 800 »
Redaktion och allm. kostnader	1 566 500 »
Författarhonorar m. m.	2 072 200 » = 13,9 %
Bokhandelsrabatt	5 556 000 » = 37,0 %

Summa omkostnader 17 855 200 kr

Underskott 2 838 900 kr

Det redovisade underskottet motsvarar 15,9 % av omkostnaderna.

stanta, hade detta inneburit en vinst för förlagen av 3 290 400 kr, eller 11,9 % av försäljningssumman. Genomsnittspriset pr bok, som här antagits vara 10: 20 kr, måste betecknas som godtyckligt. Siffran har beräknats med ledning av försäljningssumman för de fem berörda bokförlagen, vilken dividerats med antalet försålda böcker. Då man emellertid utan en utförlig undersökning ej kan fastställa, om de försålda böckerna tillhörde de »dyrare» eller de »billigare» i årsproduktionen, blir också uppskattningen av den tänkta totalinkomsten behäftad med en viss osäkerhet. Med genomsnittspriset 9: — kr, blir försäljningssumman vid totalförsäljning 24 327 000 kr, och med genomsnittspriset 12: — kr blir den 32 436 000 kr. Förlagens kvarstående vinst blir efter samma procentuella avdrag för författarhonorar och bokhandelsrabatt samt med övriga fasta kostnader i det förra fallet 1 718 000 kr eller 7,1 % och i det senare fallet 5 700 000 kr eller 17,6 % av försäljningssumman. Längre än till en uppskattning kan man således icke komma på denna väg, då premisserna är så osäkra. Låter man det redovisade genomsnittspriset per bok (10: 20 kr) för den sålda upplagan avse hela saluupplagan, stannar förlagens vinst vid nära 12 %. Det vore emellertid orealistiskt att utgå från detta värde, då den fortsatta försäljningen medför ökade kost-

nader för vissa utgiftsposter. Hur stora dessa kostnadsökningar blir kan också endast beräknas med en viss sannolikhet.

En närmare granskning av de olika utgiftsposterna ger ungefär följande bild.

A. Kostnader som hänför sig till *totalupplagan*:

- a) tekniska framställningskostnader: sättning, tryckning, klichéer, illustratörsarvoden och papper; b) lagringskostnader; c) redaktions- och allmänna kostnader.

Dessa kostnader hänför sig till böckernas framställning och avser både saluupplagan och friexemplaren.

B. Kostnader som hänför sig till *delar av saluupplagan och samtliga friexemplar*:

- a) bokbinderikostnader; b) distributionskostnader.

Dessa kostnader varierar med omfattningen av färdigställda och distribuerade bokexemplar av saluupplagan. Enligt praxis inom vissa förlag brukar en del av upplagorna kvarligga i ark, resp. stanna kvar i lager som färdiga böcker, tills efterfrågan från bokhandeln blir så stor att det lönar sig att färdigställa böckerna. I det följande resonemanget har antagits att 85 % av saluupplagan blivit färdigställd och att 70 % av saluupplagan blivit utsänd till bokhandlarna. Hela upplagan av friexemplar antages vara utsänd. De anförda siffrorna antages motsvara ett genomsnitt — de sex berörda förlagen visar sannolikt sinsemellan stora skiljaktigheter i detta hänseende.

C. Kostnader som hänför sig till *delar av saluupplagan*:

reklamkostnader.

Även här har antagits samma samband mellan distribuerad och i lager kvarliggande saluupplaga; relationen antages vara 70 %.

En beräkning på anförda grunder rörande förlagens följande kostnader får detta resultat:

Bokbinderikostnader:

Färdigställda böcker, 85 % av saluupplagan	2 297 500 ex.
100 % av friexemplaren	172 600 »
Summa	2 470 100 ex.

Redovisad bokbinderikostnad: 1 652 500 kr.

Kostnad pr exemplar: 0,669 kr.

Återstående saluupplaga: 405 500 ex.

Återstående kostnad: 271 300 kr, totalkostnad

1 923 800 kr

Distributionskostnader:

Utsända böcker, 70 % av saluupplagan	1 892 100 ex.
100 % av friexemplaren	172 600 »
Summa	2 064 700 ex.

Redovisade distributionskostnader: 1 027 100 kr.

Kostnad pr exemplar: 0,497 kr.

Återstående saluupplaga: 810 900 ex.

Återstående kostnad: 600 100 kr, totalkostnad 1 430 100 kr

Reklamkostnader:

Utsända exemplar 70 % av saluupplagan 1 892 100 ex.

Redovisade reklamkostnader 1 400 200 kr

Kostnad pr exemplar: 0,740 kr.

Återstående saluupplaga: 810 900 ex.

Återstående kostnad: 600 100 kr, totalkostnad 2 000 300 kr

Kalkylen vid totalförsäljning av hela saluupplagan får följande utseende:

Inkomster:

Försäljning av 2 703 000 ex. à 10: 20 kr = 27 570 600 kr.

Avgår författarhonorar och översättarvoden (13,9 %) = 3 832 300 kr.

» bokhandelsrabatt (37,0 %) = 10 201 100 kr.

Utgifter:

Tryckning 4 088 900 kr

Bokbinderi 1 923 800 »

Reklam 2 000 300 »

Distribution 1 430 100 »

Redaktion och allm. kostnader 1 566 500 »

Lagring 491 800 »

Författarhonorar och översät-
tarvoden 3 832 300 kr

Bokhandelsrabatt 10 201 100 »

Summa 25 534 800 kr

Överskott 2 035 800 » = 7,38 % av bruttointäkten.

En jämförelse mellan den tidigare anförda kalkylen, som var hämtad från Svensk Bokhandelstidning, och den ovan utförda visar överensstämmelse i vissa avseenden och skillnader i andra. Procentalen för den sistnämnda blir nämligen följande:

	Sv. B. T. %	PKN %	Skillnad %
Teknisk framställning minst	25,0	21,8	+ 3,2
Reklam	7,3	7,3	± 0
Författarhonorar m. m.	16,7	13,9	+ 2,8
Bokhandelsrabatt	37,0	37,0	± 0
Distribution	14,0	5,2	- 6,0
Lagring		1,8	
Redaktion och allmänna omkostnader		5,7	
Nettoinkomst		7,3	
Summa	100,0	100,0	

En noggrannare genomgång av de sex förlagens tekniska produktionskostnader kunde sannolikt förklara skillnaden mellan de båda värdena, men då en sådan bearbetning av materialet måste bli tidskrävande, har utredningen avstått härifrån. Skillnaden betr. författarhonoraren förklaras av att man i Sv. B. T. räknat på ett svenskt originalverk, för vilket normalkontraktet gällt, under det att PKN-materialet omfattar både original och översättningar, både facklitteratur och skönlitteratur, varigenom procenttalet kommit att redovisas som ett genomsnittsvärde.

Kalkylen på PKN-materialet ger vid handen, att om hela saluupplagan av 1948 års produktion hade kunnat försäljas till bokhandelspris, så hade överskottet förlagen till godo blivit 7,38 %. I verkligheten försålades emellertid blott 54,5 % av saluupplagan. Den redovisade förlusten får helt sin förklaring i denna omständighet.

Utredningens synpunkter

Om man försöker att härleda orsakerna till att bokförsäljningen som helhet lämnar ett så dåligt resultat, så beror detta på att stora delar av den dagsaktuella litteraturen ej finner några köpare. Till denna litteratur hör en mängd skönlitteratur, diktsamlingar, reseskildringar och memoarer. Den absorberas först vid förlagsrealisationerna och då till priser, som ofta ligger vid 40—50 % av de ursprungliga. Men detta förhållande får inte överskattas till sin betydelse, ty det som är avgörande i sammanhanget är hur stora investeringar förlagen företagit i dessa böcker. En snabb genomgång av 1948 års produktion för de större förlagshusen ger till resultat, att skönlitterär prosa upptog c:a 40 % av antalet titlar; poesi, dramatik och essäer svarade för c:a 15 %; facklitteraturen och samlade verk m. m. c:a 35 % och barn- och ungdomsböckerna c:a 10 %. Men det kapital, som förlagen bundit i denna produktion, fördelar sig — uppskattningsvis — på de olika grupperna med följande procenttal: skönlitterär prosa c:a 40 %; poesi, dramatik, essäer c:a 4 %; facklitteratur, samlade verk m. m. c:a 50 % och barn- och ungdomsböcker c:a 6 %. (Hur de verkliga inkomsterna fördelat sig på de olika grupperna framgår icke av priskontrollnämndens undersökning, och någon uppskattning härav har utredningen därför ej kunnat framlägga.) Skillnaden i procenttal mellan producerade titlar och förlagens investeringar är som synes störst för gruppen »poesi, dramatik och essäer», vilket beror på att dessa böcker framställs i betydligt mindre upplagor och säljs till avsevärt lägre priser än skönlitteraturen i övrigt, facklitteraturen och — betr. upplagorna — barn- och ungdomsböckerna. En bristfällig eller otillräcklig försäljning av ett antal diktsamlingar uppväges därför mångfaldigt av en försäljningsframgång för några få skönlitterära prosaverk.

Föreliggande undersökning har koncentrerats till nytgivningen av böcker, och förlagens övriga verksamhet har lämnats utanför resonemanget. Det är sålunda endast förlagsverksamheten i mera begränsad mening, som företer den allmänna bild undersökningen har givit vid handen. Undersökningen ger därför endast delvis en riktig uppfattning om förlagsnäringen, och endast om förlagens samtliga inkomstkällor tages med i bilden, kan ett nöjaktigt svar ges på frågan, hur förlagsverksamhet över huvud taget kan bedrivas i vårt land och för vissa företag även vara en god affär. Det bör därför understrykas, att förlagsverksamheten i allmänhet måste räkna med stora inkomster av många långtidsplanerade bokverk och av år från år återkommande förlagsobjekt, bl. a. av kalendertyp, samt av sådan närliggande verksamhet såsom tidnings- och tidskriftsutgivning och tryckeriverksamhet.

På en punkt vill priskontrollnämnden ifrågasätta riktigheten av de lämnade siffrorna. Det gäller redovisningen av inkomsterna av den fortsatta försäljningen av restupplagorna. Förlagens uppskattning av nettovinsten för denna försäljning stannar vid ett belopp av 1,6 milj. kr. Enligt nämndens redogörelse för undersökningen ligger försäljningsresultatet för tre av förlagen under 50 % av saluupplagorna, vilket skulle innebära, att man måste räkna med en avsevärt längre försäljningstid än två år för de i undersökningen ingående objekten.

Bokförlagen har i detta sammanhang anført, att man beräknat de kommande inkomsterna med ledning av de erfarenheter man tidigare gjort beträffande restupplageförsäljning. För vissa förlagsobjekt har man tagit upp de kommande intäkterna till värden, som motsvarar en fullständig utförsäljning till ordinarie bokhandelspris, och för återstoden — främst den dagsaktuella litteraturen — har man beräknat summan mera uppskattningsvis. Risker att ett års nyproduktion kommer att visa så låga värden, som framkommit i denna undersökning, föreligger alltid, och enligt uttalanden från förlagshåll visade verksamheten året 1948 ett ogynnsamt resultat.

Som tidigare anförts behöver bokförlagen i regel utnyttja de ekonomiska överskott, som erhålles från andra förlagsobjekt än här berörda, eller från andra verksamhetsgrenar. Nyproduktionen får ofta en karaktär av experiment, men det är samtidigt ur dessa spekulationer, som de kommande årens goda försäljningsobjekt så småningom träder fram. Sedd ur denna synvinkel blir förlagsverksamheten en långsiktig planering, vars egentliga innebörd ej kan bedömas enbart med ledning av ett års redovisning.

Prisbildningsmekanismen har i det föregående fått en utförlig skildring. Avgörande för bokens försäljningspris blir de fasta produktionskostnaderna, ty de övriga kostnaderna står i beroende av försäljningens omfattning. I den av förlagsredaktör Giertz framlagda redogörelsen angives täckningstalet för de fasta kostnaderna, bokhandelsrabatt, författarhonorar och reklam till 64 % försäljning av saluupplagan — förlagens administration, övriga distri-

butionskostnader, företagsledarlöner och nettovinst på verksamheten har här icke tagits i beaktande. I den undersökning, som gjorts på grundval av priskontrollnämndens material, ligger täckningstalet för samma kostnader som i Giertz' ovan citerade sammanställning vid 52,5 % försäljning. Först vid 75 % försäljning täcker intäkterna enligt priskontrollnämndens undersökning samtliga intill denna punkt uppkomna kostnader. Vid mer än 75 % försäljning ger genomsnittsboken en nettobehållning. De böcker, som säljes efter passerandet av täckningstalet, har visserligen att bära sin del av de kostnader, som uppkommer genom försäljningens fortsättande, men de är befriade från andel i de fasta produktionskostnaderna. Därigenom kommer intäkten av varje sådan boks försäljning att bli större än på boken belöpande kostnader. Den nettobehållning, som uppstår på dessa böcker, kan disponeras till kompensation av förluster på verk, vilkas försäljning ej uppnår täckningsgränsen. Är summan av dessa nettobehållningar större än förlusternas summa, visar rörelsen som sådan vinst. Vid 100 % försäljning av hela produktionen blir förlagets nettovinst 7,38 %, men en så hög försäljnings-siffra ligger givetvis utanför de praktiska möjligheternas gräns.

Om man skulle kunna tänka sig att genom rationaliseringar och kostnadsbesparingar prissättningen på böckerna kunde göras så, att kostnaderna vore täckta vid en försäljning av 65 % av totalupplagorna, så skulle nettovinsten vid totalförsäljning bli 10,77 %. Om man vidare kunde tänka sig att den genomsnittliga försäljningen gick upp till 80 % av dessa totalupplagor — detta antagande liksom det om en täckningsgräns vid 65 % är enligt utredningens mening mycket optimistiskt — skulle nettovinsten för förlagen bli ungefär 4,6 %. Denna vinstprocent är så ringa, att det inte behövs alltför stora rubbningar i prissättningen eller många felslagna spekulationer för att nettovinsten skall förvandlas i en nettoförlust.

Denna beräkning framgår av nedanstående tabell, som alltså visar, att hela vinsten uppstår först vid försäljningen av de sista 35 % av upplagan. I sista kolumnen visas förhållandena vid antagandet att 80 % av upplagan säljes.

Antagande: Prissättningen kan förbättras, så att fullständig täckning erhålles vid 65 % i stället för vid 75 %.

Sökes: Nettovinst vid 80 % försäljning.

Sålt i % av upplagan	100 %	65 %	+ 35 %	80 %
Teknisk framställning	20,0	20,0	—	20,0
Reklam	6,69	4,35	2,34	20,0
Författarhonorar	13,9	9,04	4,86	11,12
Bokhandelsrabatt	37,0	24,05	12,95	29,6
Distribution	4,77	3,10	1,67	3,81
Lagring	1,65	1,07	0,58	1,32
Redaktion och allmänna kostnader	5,22	3,39	1,83	4,18
Nettoinkomst	10,77	—	10,77	4,62
	100,00	65,00	35,00	80,00

Möjligheterna att begränsa de fasta omkostnaderna och på detta sätt skapa en gynnsammare förlagskalkyl är föremål för fortlöpande överväganden inom förlagsvärlden. Likaså söker man på skilda sätt att nå avsättning för större upplagor, då detta även påverkar nettoresultatet i gynnsam riktning. De omkostnadsposter, som är direkt beroende av omsättningen, kan till någon del också bli föremål för besparingsåtgärder, men författarhonorar och bokhandelsrabatt kan med sannolikhet ej påverkas härav på grund av kontraktets allmänna utformning och rabatternas beräkning. Ur en allmän synvinkel kan detta förhållande te sig litet egendomligt, ty det innebär att prisändringar av delvis mycket genomgripande art, som påverkat produktionskostnaderna för förlagen under de senaste åren omedelbart ömsättes i prisfördyrande ökning av honorar och rabattsatser. I en bok som år 1948 kostade 10 kr ingick en papperskostnad på 49 öre och i motsvarande bok år 1951 som kostade 14 kr betingade papperet en kostnad av 1: 13 kr. Prishöjningen på papperet var här 130 % och för övriga produktions- och förlagskostnader mellan 20 och 65 %. Författarhonoraret som var 1: 39 kr år 1948 steg till 1: 95 kr, och bokhandelsrabatten som var 3: 70 kr steg till 5: 18 kr. Prisfluktuationerna i råvaru- och halvfabrikatledet sätter således märkbara spår i slutpriset. Hur verkningarna av dessa prishöjningar, som till betydande del beror på internationella konjunkturörelser, skall kunna elimineras ur priskalkylerna, vill utredningen överlåta åt parterna själva att bestämma. Utredningen vill blott fästa uppmärksamheten vid den nyligen träffade överenskommelsen mellan bokförläggareföreningen och bokhandlareföreningen rörande vissa betydande justeringar av rabattsatserna på skolböcker. En närmare redogörelse härför återfinnes i kapitlet om bokdistributionen (s. 120).

Ett statligt bokförlag

I den allmänna diskussionen om förlagsverksamheten har stundom gjorts gällande, att samhället på något sätt borde engagera sig i bokproduktionen, närmast genom tillskapandet av ett statligt bokförlag. Förespråkarna för ett sådant förlag har framfört sina förslag med skilda motiveringar, och någon enhetlig eller bärande linje i dessa opinionsyttringar är svår att urskilja. Somliga anser av principiella skäl ett förstatligande av bokförlagsverksamheten i och för sig motiverat. Andra anser att en statlig förlagsverksamhet bör komma till stånd för att motarbeta de monopoltendenser inom förlagsverksamheten, som man ansett sig kunna konstatera. Andra åter betonar en demokratisk kulturpolitik ansvar för att kulturlivets skilda yttringar kommer även de stora folkgrupperna till del i så stor utsträckning som möjligt. De hinder, som den nuvarande marknadshushållningen på vissa av kulturlivets områden ännu upprätthåller, borde därför undanröjas bland annat

genom att det allmänna producerade och distribuerade värdefull litteratur på ett för medborgarna gagnande sätt.

I inledningskapitlet har utredningen skildrat bakgrunden till tillkallandet av bokutredningen, och i samband därmed har korta referat av motionerna till 1947 års riksdag lämnats. I samtliga tre motioner finnes tanken på ett statligt bokförlag klart uttalad.

Innan utredningen ingår på frågan, om och när en statlig bokförlagsverksamhet kan vara motiverad, vill utredningen göra den principiella deklARATIONEN, att varje monopoltendens på det för en demokratisk opinionsbildning så viktiga område, som bokproduktionen utgör, måste bekämpas. Utredningen tager därför avstånd från alla sådana projekt, som syftar till ett fullständigt förståtligande av förlagsverksamheten, och i fortsättningen inskränker sig utredningen till att diskutera behovet eller önskvärdheten av ett samhällsägt bokförlag i konkurrens med övriga av organisationer eller enskilda ägda förlag.

En statlig förlagsverksamhet vore onekligen motiverad, om det med skäl kunde göras gällande, att verkliga monopoltendenser existerade inom den nuvarande bokproduktionen eller att risker förelåge för en monopolisering av branschen. Utredningen kan emellertid icke finna att så är fallet. Visserligen dominerar ett fåtal företag inom branschen genom omfånget av sin produktion, men dessa kan likväl icke begränsa de övriga förlagens rörelsefrihet. De har dessutom fått en livaktig konkurrens i de förlag, som upprättats med stöd av de stora folkrörelserna och som på skilda vägar söker nå ut till en bred publik. Förlagsnäringen är, som utredningen tidigare framhållit, fri i den meningen, att varken förlagsorganisationerna eller bokhandeln lägger hinder i vägen för någon att uppträda som bokförläggare. I detta hänseende råder full valfrihet — sedan är det en annan historia, att ett bokförlag med blygsam omfattning kan ha svårt att hävda sig i konkurrensen med de stora förlagen. Det är långt mera sårbart och känsligt för ett ekonomiskt misslyckande än storföretagen, av vilka några disponerar även en fullständig produktionsapparat med tryckeri och bokbinderi. Men konkurrensen finns likväl; därom lämnar utredningens tidigare redogörelse för branschens nuvarande gestaltning besked. En statlig förlagsverksamhet uteslutande i syfte att bekämpa monopoltendenser anser utredningen därför icke kunna motiveras med de erfarenheter vi hittills har av förlagsverksamheten i vårt land.

Återstår således de kulturpolitiska motiven för inrättande av ett statligt bokförlag i konkurrens med de övriga förlagen. För att närmare kunna belysa skälen för och emot ett sådant statligt engagemang har utredningen ansett sig böra renodla resonemanget efter något så när konkreta linjer.

Vad som rent allmänt talar för inrättandet av ett statsförlag är, att staten redan nu bedriver en synnerligen omfattande publiceringsverksamhet och

lämnar ett verksamt stöd för sådana ändamål till enskilda personer eller samfund samt uppträder som köpare av en stor mängd trycksaker och bokverk eller som bidragsgivare till sådana inköp, främst till skolorna men också till biblioteken m. fl.

Rörande omfattningen av Sveriges offentliga publikationer hänvisas till den årsbibliografi, som alltsedan år 1931 upprättas inom riksdagsbiblioteket. Förteckningen omfattar ej blott de publikationer, som verk och myndigheter utger av trycket, utan även samtliga publikationer, som utges av akademier, vittra och lärda samfund, allmänna anstalter och stiftelser för ekonomiska och kulturella ändamål samt av sådana institutioner, som kan jämföras med de nyssnämnda, utan att i övrigt vara statliga.

Staten äger endast i begränsad omfattning produktionsmedel för denna verksamhet. De tryckerier som finns är antingen avsedda för särskilda ändamål, eller också har de icke sådan kapacitet, att de kan åtaga sig leveranser för andra beställare. Huvudmassan av de statliga uppdragen lägges därför ut på de privatägda tryckerierna. Produktionen är i hög grad subventionerad, då salupriset väsentligt understiger, vad som eljest är gängse för trycksaker. Som en kuriositet förtjänar nämnas, att en hel årgång av riksdagstrycket kan erhållas för 107 kr. Den sammanlagda vikten uppskattas till c:a 34 kg — eller lika mycket som ett 80-tal romaner, som i nuvarande prisläge kostar inemot 1 200 kr. Denna produktion kan därför ej sägas vara konkurrerande med den privata förlagsverksamheten.

Ett sammanförande under ett statsförlag av denna offentliga publiceringsverksamhet med delar av den privata verksamhet, som nu bedrivs med statsbidrag, ligger nära till hands. Det som främst anföres emot en sådan anordning är, att tillströmningen av beställningar är så ojämn att produktionsapparaten måste få en oproportionerlig omfattning. Om toppbelastningen skulle kunna mötas tillfredsställande, måste nämligen maskinerna under andra perioder arbeta med en oräntabel kapacitet. Olägenheten härav är dock icke oöverkomlig — statsförlagets maskinpark kunde t. ex. dimensioneras efter medelbelastningens normer och villkor och toppbelastningen utläggas på den privata industrin. Samma företeelse återfinnes f. ö. inom den enskilda förlagsverksamheten. I och för sig erbjuder en statlig förlags- och tryckeriverksamhet på detta område varken teoretiska eller praktiska svårigheter.

Men resonemanget om ett statsförlag gäller i första hand icke den officiella publiceringsverksamheten; detta framgår av de tidigare citerade riksdagsmotionerna. Talesmännen för ett statsförlag gör gällande, att staten bör engagera sig i en direkt konkurrens med de privata förlagen om de sedvanliga förlagsobjekten, dvs skönlitteratur, facklitteratur och skolböcker. Härför har anförts både allmänskulturella och ekonomiska skäl.

För att inleda redogörelsen med de förra, så hävdas det understundom

rent allmänt, att den viktiga del av kulturlivet, som nu är beroende av de privatägda bokförlagen, icke bör sakna ett stöd av det allmänna, vars insatser på kulturlivets övriga områden tilltagit i omfattning under de senaste decennierna. Ingen finner det längre anmärkningsvärt, anför man, att scenkonsten åtnjuter betydande bidrag från det allmänna — från både staten och kommunerna. Detta stöd har icke inverkat menligt på teatrarnas frihet att välja sin repertoar, och det har i väsentlig grad ökat scenkonstens möjligheter att nå en ny publik, som förut stått främmande för dess budskap. På samma sätt förhåller det sig med konsertverksamheten och musikkonstlivet i övrigt.

Ett bärande argument för ett statligt bokförlag vore vidare, om man med skäl kunde göra gällande, att de privata bokförlagen genom en ensidig utgivningspolitik hotade att förkväva litteraturens fria utveckling eller att unga talanger refuserades av det skälet att den litterära marknaden redan ansågs mättad. Förlagens nuvarande utgivningspolitik berättigar emellertid icke till sådana påståenden, och dessa argument har därför enligt utredningens uppfattning föga giltighet. Det bestrides också från förlagskåren, att man försummat den experimentella och exklusiva litteraturen. Tvärtom har konkurrensen mellan förlagen lett till, framhålles det, att unga författare under de sista åren haft ovanligt lätt att finna förläggare. Risken att ett kvalificerat litterärt verk icke skulle finna en förläggare måste även utredningen bedöma som ringa, så differentierat som det svenska förlagsväsendet för närvarande är.

Utredningens uppfattning, att allmänkulturella skäl icke kan anses föreliggande för inrättandet av ett statligt bokförlag, bygger emellertid i första hand på en bedömning av nuvarande och gångna förhållanden på förlagsområdet. Några bindande garantier för en liberal utgivning även i fortsättningen kan självfallet icke lämnas. Förhållandena på bokmarknaden kan nämligen av olika skäl komma att förändras. Ökade framställningskostnader och minskad lönsamhet kan exempelvis väntas göra förläggarna restriktivare i sin bokutgivning. Även ändrade äganderättsförhållanden på förlagsområdet med utveckling mot ökad koncentration kan hastigt komma att stärka monopoliseringen. Om därför en sådan situation trots allt uppstår, att förlagsnäringens möjligheter att sörja för allmänhetens litterära behov utöver den rena förströelseläsningen väsentligt begränsas eller att ensidig och likriktad bokutgivning hotar litteraturens frihet, så kommer enligt utredningen det allmänna i sista hand att ställas inför nödvändigheten att oavsett principiella uppfattningar lämna sitt stöd i den ena eller andra formen för den litterära standardens upprätthållande. I ett sådant läge — men först då — torde tanken på ett statligt bokförlag på allvar komma att aktualiseras.

Utifrån ett allmänt kulturpolitiskt betraktelsesätt ligger det ingenting

orimligt i att kulturlivet erhåller ett stöd från det allmänna, som underlättar för de enskilda medborgarna att bli delaktiga av dess olika yttringar. Undervisningsväsendet, biblioteksväsendet och otaliga andra företeelser inom kulturlivet åtnjuter redan så väsentliga bidrag från det allmänna, att verksamheten icke längre är tänkbar utan detta stöd. En av de få sektorerna inom kulturlivet, där allmänna bidrag ännu ej spelar någon avgörande roll, är bokmarknaden. Där råder ännu en marknadshushållning av sedvanlig art, vars allmänna karaktär skildrats i det föregående. Avgörande för denna verksamhet är, huruvida förlagsprodukten som helhet och på lång sikt kan göras ekonomiskt lönande. Många svenska bokförlag har dock vinnlagt sig om att hålla en hög litterär standard i sin produktion, och i åtskilliga fall har de med stora ekonomiska uppoffringar kunnat invänta en publik för de författare, som de ansett sig böra stödja. Stegrade omkostnader och knappare vinstmarginaler kan måhända, som utredningen tidigare framhållit, i en framtid komma att inskränka detta risktagande och långsiktiga planerande.

I den allmänna diskussionen om bokproduktionen har även ekonomiska motiv anförts för inrättande av ett statligt bokförlag. Det har då gjorts gällande, att de privata förlagen arbetar med stora vinster, som i stället borde användas till högre honorar för författarna eller till att bereda möjlighet att sänka bokpriserna. Ett statligt bokförlag i konkurrens med de privata borde därför effektivt kunna utnyttjas i prispressande syfte.

Häremot kan rent allmänt invändas, att denna priskonkurrens redan finnes mellan förlagen och att de kooperativa och folkrörelseägda bokförlagen torde ha väl så stora möjligheter som ett statligt förlag att göra sig gällande i prispressande syfte. Priskontrollnämndens och bokutredningens undersökningar visar dessutom, att förlagsvinsterna ingalunda är så stora, som man i allmänhet föreställer sig — i varje fall icke på utgivning av ny skönlitteratur. Snarare måste den skönlitterära utgivningen betecknas såsom en ganska dålig affär. Undersökningen visar vidare bland annat, att förlagen måste utnyttja de överskott, som kan uppstå vid försäljningen av mera gångbara titlar till att täcka förlusterna på den mera svårsålda litteraturen. Det är här fråga om en intern subvention mellan de olika slagen av böcker — överskottet från en del av produktionen får täcka förlusterna på en annan. I samma mån som de stora inkomsterna krymper genom ökade omkostnader i produktions- och distributionsleden minskas förlagens möjligheter att företaga sådana interna subventioner. Detta måste leda till att de mindre gångbara böckerna — i den mån de alls utkomma — måste åsättas sådana priser, att även en minimal försäljning täcker omkostnaderna.

Den fråga, som det då gäller att besvara, är huruvida det är möjligt, att producera böcker billigare i statlig regi än i privat. Jämförelsen skall icke

göras mellan riksdagens protokoll och svenska romaner utan mellan likvärdiga objekt. Då resonemanget dessutom gäller ett statsförlag, som arbetar i fri konkurrens med de privatägda förlagen, kan föreställningarna om det totalsubventionerade statsförlaget lämnas utan beaktande, då de hänför sig till en företagsform av helt annan karaktär. Under här angivna förutsättningar torde man icke utan praktisk erfarenhet kunna påstå, att ett statsförlag skulle kunna utge böcker billigare än andra förlag. De nuvarande bokförlagens vinstmarginaler lämnar nämligen, som tidigare framhållits, knappast något större utrymme för prisnedsättningar. Billigare böcker torde endast kunna erhållas genom större upplagor och billigare och effektivare distributionsformer, och förutsättningar härför kan icke i och för sig skapas genom ett statligt bokförlag.

Ett statligt förlag har emellertid större möjligheter än andra förlag att för sin utgivning av skönlitteratur erhålla stöd av annan förlags- och tryckeriverksamhet. Man måste nämligen förutsätta, att ett statsförlag även skulle få svara för större delen av statens officiella publiceringsverksamhet. Utredningen vill därför i korta drag angiva, hur ett statligt bokförlag i praktiken borde organiseras, därest närmast av allmänt kulturella skäl ett sådant förlag ansågs behövt.

Den enklaste och ur många synpunkter kanske också lämpligaste metoden att etablera ett statsförlag vore att inrätta ett ur publiceringssynpunkt överordnat organ över de verk, stiftelser och samfund m. fl., som nu publicerar skrifter med statsstöd. Detta organ skulle äga tillgång till tryckeriteknisk expertis och kunde i sig upptaga statskontorets tryckerikonsulent. Verksamheten borde förenas med lagerhållning och distribution, då den hittillsvarande ordningen icke skapat några gynnsammare förutsättningar för en mera vidsträckt spridning av det officiella trycket.

Statsförlagets verksamhet kunde sedermera utvidgas till att omfatta delar av produktionen. Det borde vidare givetvis övervägas, om icke ålderdomliga koncessioner, som lämnar tryckningen av publikationer sådana som Post- och Inrikes Tidningar, almanackorna, Svensk Författningssamling m. fl. till enskilda tryckeriföretag, skulle uppsägas och verksamheten ingå i statsförlaget. Då tryckeriindustrin för närvarande arbetar med en synnerligen hård belastning, vore det önskvärt, om det statliga förlaget kunde utrustas med en helt ny produktionsapparat men om detta av ekonomiska skäl ej vore möjligt, kunde en inlösning i någon form av vissa redan existerande tryckerier i stället komma till stånd.

Förlagets produktionskapacitet kan icke i förväg preciseras. Givet är att ju större omfattning förlaget får beträffande det officiella trycket, desto större rörelsefrihet får det beträffande sin övriga produktion. Om stora delar av produktionsapparaten är sysselsatta med framställning av det officiella trycket, behöver nämligen de jämförelsevis små kostnaderna för framställ-

ningen av övriga förlagsobjekt ej nämnvärt belastas med förlagets fasta kostnader och avskrivningskostnader. Avkastningsprocenten behöver ej vara större än vad som motsvarar en skälig förräntning på nedlagt kapital.

Ett statligt bokförlags *publiceringsprinciper* blir givetvis alltid en synnerligen ömtålig fråga. Men med utredningens allmänna förutsättning att monopol — statligt eller enskilt — icke får råda i fråga om bokutgivning, måste ett statligt förlags publiceringsprinciper i stort sett bli desamma som de nuvarande förlagens. Garantin mot godtycke ligger i en livskraftig konkurrerande förlagsverksamhet, offentlig insyn och kontroll samt den fria kritiken.

Lika litet som något privatägt förlag kan ett statligt tänkas utge alla manuskript som erbjuds. Förlagets ledning måste ha fria händer att välja och vraka bland de erbjudna manuskripten, och de »refuserade författarnas» skara skulle sannolikt icke komma att minska. Ingen kan ha intresse av en produktion av likgiltig litteratur — allra minst ett företag, som arbetar under offentlig kontroll. Kvalitetssynpunkten är därför primär i valet av förlagsobjekt.

Frågan är emellertid icke löst med en sådan deklARATION. Ty det gäller i sista hand att avgöra vad som är värdefullt och mindre värdefullt, och riktigheten i det val som träffas kan icke restlöst avläsas ur försäljningssiffrorna. Endast förlagets ledning kan i sista hand ha ansvaret för valet av förlagsobjekt, och varje form av myndigheters eller officiell auktorisation måste bannlysas. Förlagets ledning ensam finge därför också taga kritiken på samma sätt som exempelvis våra statliga teatrar eller Radiotjänst.

Utredningen är samtidigt medveten om att ett statligt bokförlag, som tillkommit av kulturpolitiska skäl, på ett helt annat sätt än de privata förlagen ofta skulle ställas i valet mellan kulturella och affärsmässiga synpunkter. Från förlagshåll har också i den offentliga debatten framhållits, att sannolikheten för att ett statsförlag skulle kunna drivas affärsmässigt måste bedömas såsom ringa. Det måste räkna med betydande subventioner, och sträcker sig subventioneringen så långt, att försäljningsintäkterna icke behöver beaktas i kalkylerna, uppträder nya svårigheter, har det sagts. En av de allvarligaste vore, att förlagsledningen omöjligt kunde avgöra, vilka manuskript som borde avvisas, då det eljest brukliga argumentet, att verket kanske icke skulle finna några köpare, icke kunde användas som ett skäl för en vägran att ge ut det i bokform. Konsekvensen härav skulle i det långa loppet bli, att statsförlaget genom sin subventionerade utgivning komme att dominera över de privata förlagen och så småningom bli allena rådande på marknaden med allt vad detta innebär för litteraturens och därmed kulturlevets frihet.

Utredningen anser, att man i diskussionen om ett statligt bokförlag icke helt kan bortse ifrån sådana synpunkter, men något principiellt argument emot ett statsförlag är det icke, eftersom hela resonemanget bygger på den

ej påvisbara förutsättningen, att ett statsförlag nödvändigtvis måste subventioneras. Ett visst ekonomiskt stöd åt den skönlitterära utgivningen närmast i form av en intern förlagssubvention bör däremot icke verka avskräckande, ty den formen tillämpas redan inom den privatägda förlagsverksamheten. Det statliga förlaget bör nämligen liksom de privata förlagen kunna invänta en litterär publik för sådana författare, som till en början ej finner gehör. För övrigt är enligt utredningen en teoretisk diskussion om ett statligt bokförlags ekonomi och utgivningspolitik ganska ofruktbar, så länge de faktiska förutsättningarna för ett sådant förlags inrättande saknas. Allmänt sett måste även ett statsförlag anpassa sig efter situationen på bokmarknaden och den kulturella utvecklingen över huvud taget — givetvis under den självklara förutsättningen av fortsatt demokrati.

I ett flertal andra länder finns redan statstryckerier, av vilka några bedrivs i kombination med förlagsverksamhet. Särskilt välrustade i tekniskt avseende är det franska statstryckeriet och det amerikanska. Förebildligt välorganiserat är det engelska statsförlaget, Her Majesty's Stationery Office, som bedriver förlagsrörelse med egna butiker i anslutning till de tre förlagsdepåerna. Verksamheten omfattar ej blott officiellt tryck i form av kommittébetänkanden, statistik och offentliga redogörelser från ämbetsverk och myndigheter utan även en mängd populära broschyrer och publikationer, som utgivits i upplysande syfte.

Statsförlag i ordets mest omfattande betydelse har etablerats i de kommunistiska och folkdemokratiska staterna, där emellertid kulturlivet helt ställts under statligt förmyndarskap. I Sovjetunionen inrättades statsförlag redan året efter revolutionen, och verksamheten bedrivs enligt uppgift på ett flertal mer eller mindre självständiga förlagsenheter. Produktionskapaciteten är enorm — åren 1918—46 hade de statliga förlagen utgivit 859 000 böcker i en sammanlagd upplaga av 10,76 miljarder exemplar. (Swawitsch: Presse und Verlagswesen in der UdSSR, Berlin, 1948). Men urvalet av författare (förutom klassiker) är strängt begränsat till partianhängare och sympatisörer. Denna principiella likriktning är ett utslag av den politiska strukturen och kan icke anföras som bevis i ett resonemang om ett statsförlag i en demokratisk stat.

Sammanfattning. De förhållanden, som kan aktualisera inrättandet av ett statsförlag av mera allmän karaktär, har av utredningen angivits sålunda; om de privatägda, kooperativa eller rörelseägda bokförlagen icke längre är i stånd att upprätthålla den litterära standard, som hittills präglat den svenska bokmarknaden, och om härigenom vissa litterära strömningar icke längre kan framträda inför en publik, synes det nödvändigt ur allmänna kulturpolitiska synpunkter, att samhället lämnar denna sektor av kulturlivet ett verksamt stöd, bl. a. genom inrättandet av ett statligt bokförlag. Samma situation inträder, om den privata förlagsverksamheten av ekonomiska

vetenskapliga produktionen. Men detta stöd kan ges i många former — genom författar- och forskarstipendier, utgivningsanslag och på många andra vägar, alla smidigare, mindre riskfyllda och för samhället mindre betungande än genom inrättandet av ett statligt bokförlag.

Men frånsatt vad man tror om framtiden, så kommer ett statligt bokförlag, när det än inrättas, och även om avsikten är att det skall vara ett förlag bland alla andra, icke att konkurrera på lika villkor med de privata förlagen. Detta framgår bl. a. av följande uttalanden: på s. 103 f säges: »Förlagets produktionskapacitet kan icke i förväg preciseras. Givet är att ju större omfattning förlaget får beträffande det officiella trycket, desto större rörelsefrihet får det beträffande sin övriga produktion. Om stora delar av produktionsapparaten är sysselsatta med framställning av det officiella trycket, behöver nämligen de jämförelsevis små kostnaderna för framställningen av övriga förlagsobjekt ej nämnvärt belastas med förlagets fasta kostnader och avskrivningskostnader. Avkastningsprocenten behöver ej vara större än vad som motsvarar en skälig förräntning på nedlagt kapital.» Om man jämför detta med uttalandet på s. 100, som säger, att det statliga trycket redan är i hög grad subventionerat, och följande på s. 105 »Ett visst ekonomiskt stöd åt den skönlitterära utgivningen närmast i form av en intern förlagssubvention bör däremot inte verka avskräckande, ty den formen tillämpas redan inom den privatägda förlagsverksamheten», så finner man, att — den låt vara omedvetna — avsikten är att det statliga bokförlaget skall kunna driva en prissättningspolitik, som inte är möjlig för de privata förlagen. De subventioner som talas om är inte jämförbara. De interna subventionerna inom den privata förlagsverksamheten möjliggöres av att vissa böcker går bättre än andra. Subventionerna kommer dock från den egna rörelsen. Det officiella trycket däremot subventioneras utifrån av allmänna statsmedel. Hur skall ett på sådant sätt subventionerat tryck i sin tur kunna subventionera en skönlitterär eller över huvud taget en allmän utgivning? Slutsatsen av tankegångarna i majoritetens uttalanden måste bli att ett statligt bokförlag icke kan drivas utan subventioner av allmänna medel, vilka kommer att bli större, ju större omfattning det statliga bokförlaget får. Prissättningen av böckerna kommer därför icke att ske efter kommersiella grunder utan, liksom nu sker med det officiella trycket, efter vad det statliga bokförlagets ledning — som ju är väl medveten om att förlaget är subventionerat — i varje enskilt fall anser att böckerna bör kosta. Enligt vår uppfattning kommer en sådan utveckling obönhörligt att leda till ett för de privata förlagen så svårt konkurrensläge, att man förr eller senare kommer fram till det ensamstående monopoliserade statliga bokförlaget, ett tillstånd som ju majoriteten har sagt sig under inga omständigheter kunna tolerera.

Vad majoriteten har yttrat om att statsförlaget skulle utrustas med

teknisk produktionsapparat och om att vissa tryckeriuppdrag och konces- sioner till enskilda tryckerier, såsom Post- och Inrikes Tidningar, alma- nackorna, Svensk författningssamling etc., skulle indragas till det statliga förlaget, har vi icke gått in på, då vi strikt velat hålla oss till den centrala frågan, nämligen ett statligt bokförlag. Vi vill dock framhålla, att vi icke kan dela de tankegångar, som majoriteten där har givit uttryck åt.

Då, som vi ovan påpekat, den privata förlagsnärings lämnad åt sig själv och befriad från statliga ingrepp av ena eller andra slaget, kan bemästra uppkommande svårigheter, och då de privata förlagen alltid i sitt eget väl- förstådda intresse och för sin egen framtids skull måste komma att ge ut vad som för dagen kan synas svärförståeligt och svårsålt, och då vidare tillskapandet av ett statligt bokförlag nödvändigtvis kommer att få de ur allmänpolitiska demokratiska synpunkter så ödesdigra konsekvenser som vi här har framhållit, så borde utredningens rekommendation enligt vår mening ha blivit att ett statligt bokförlag under inga som helst omständig- heter bör inrättas.

FJÄRDE KAPITLET

BOKDISTRIBUTIONEN

Inledning

Med bokdistribution avser utredningen i detta sammanhang försäljning och uthyrning av böcker. Bibliotekslåningen lämnas utanför denna redogörelse, då den icke är förbunden med någon ekonomisk verksamhet. Uppgifter rörande boklånens omfattning återfinnes dels i kapitlet rörande allmänheten och boken, dels i bilagan rörande biblioteksundersökningen, till vilka utredningen får hänvisa.

Försäljningen av böcker handhas till övervägande delen av Svenska bokförläggareföreningens kommissionärer, sortiments-bokhandlarna, men utövas också i betydande omfattning av andra affärsidkare — t. ex. saluförandet av billighetslitteratur och religiöst betonade skrifter — samt av särskilda distributionsföretag med anknytning till vissa bokförlag, som arbetar med bokförsäljning genom fritidsombud. Härtill kommer övriga former för direktförsäljning från förlagen såsom avbetalningsförsäljning, ackquisition genom ombud och genom kupongannonsering i tidningar och tidskrifter samt försäljning till biblioteken och genom förlagen närstående organisationer m. m. För de olika distributionsmetoderna kommer utredningen att lämna en ingående redogörelse i det följande.

Uthyrning av böcker förekommer som en särskild företagsform, »bokbarer», som beröres i det följande. Handeln med böcker, som utgått ur bokhandelns reguljära sortering, d. v. s. antikvariatsbokhandel och restupplageförsäljning, kommer även att beröras i det följande.

Kommissionsbokhandeln

Den yrkesmässigt bedrivna bokhandeln står i vårt land i intimt samband med förlagsverksamheten. En kortfattad historik rörande bokhandelns uppkomst och utveckling har lämnats i kapitlet rörande förlagsverksamheten, varför utredningen i detta hänseende får hänvisa till redogörelsen på s. 74 ff.

Bokhandelns organisation

Kommissionssystemet är alltjämt den bärande faktorn för bokförsäljningen, och bokförläggareföreningen reglerar alltjämt de frågor, som berör tillsättandet av kommissionärer. Reglerna för förbindelserna mellan för-

lagen och kommissionärerna bestämmas av den förra parten, som också har det avgörande inflytandet på de bestämmelser, som reglerar upprätthållandet av bokhandelspriset för förlagsartiklarna. Inom denna organisatoriska ram har kommissionsbokhandeln blivit det dominerande instrumentet för den kommersiella bokdistributionen.

Förhållandet mellan parterna regleras genom vissa bestämmelser, de s. k. affärsreglerna för bokhandeln. Dessa har tillkommit efter överläggningar mellan Svenska bokförläggareföreningen och Svenska bokhandlareföreningen. De fastställes av bokförläggareföreningen och reglerar i viss mån även förhållandet mellan bokförlag, som står utanför föreningen, och kommissionärerna. Under årens lopp har de undergått många förändringar, och de nu gällande reglerna fick år 1933 sin huvudsakliga utformning. Sedan nämnda år har de i vissa hänseenden påbyggt och moderniserats. De genomgår f. n. (år 1952) en förnyad bearbetning, till vilken dock utredningen ej kunnat taga hänsyn. Redogörelsen för affärsreglerna, som återfinnes på s. 118 ff, avser därför deras nuvarande innehåll.

Kommissionärskapens uppdelning och metoderna för deras tillsättande behandlas i samband med en redogörelse för de tre skilda slag av kommissionärskap, som etablerats på den svenska bokmarknaden: A-kommissionärer, B-kommissionärer och lantbokhandlare. Alla dessa kommissionärer utses av Svenska bokförläggareföreningen, och alla förutsättes utöva sin rörelse i öppen butik.

A-kommissionärer

Antalet A-kommissionärer uppgår i april månad 1952 till 297. De är placerade på 197 olika platser över hela landet, i första hand i städer och större samhällen, där en mer allsidig bokförsäljning kan påräknas. I allmänhet räknar man med ett befolkningsunderlag på orten eller i dess närmaste omgivning på omkring 8 000 till 10 000 personer som förutsättning för den ekonomiska bärigheten hos ett sådant kommissionärskap. A-bokhandlarna har i begränsad omfattning upprättat filialer eller sorterar andra butiker på mindre orter med böcker. I allt finnes 61 sådana filialer eller sorterade butiker. Antalet har väsentligt minskat under de senaste decennierna.

Bland kommissionärerna återfinnes även Svenska pressbyrån, som erhållit rätt att sälja böcker i större sortering i 54 av sina tidningskiosker, främst belägna på järnvägsknutpunkter av större betydelse. Dessa kiosker motsvarar närmast A-kommissionärernas filialer. I övriga kiosker säljes billighetslitteratur, vilken behandlas på s. 141 f.

A-bokhandlarna har rätt till fullständig sortering av förlagens böcker, och de har skyldighet att i kommission ta emot alla nyhetssändningar från förlagen. Varje standardutgåva av tryckt skrift sändes således ut till varje

A-kommissionär i ett begränsat antal exemplar, 1—5 st., beroende på bokhandelns storlek. För böcker, som utges i mycket små upplagor, tillämpar förlagen en något mera restriktiv utsändning, liksom även för vetenskapliga specialarbeten med liten läsekrets. Vad bokhandeln behöver utöver kommissionsupplagan expedieras endast i fast räkning, vilken debiteras bokhandlaren till betalning på angivna terminer. Bokhandeln äger rätt att returnera osålda exemplar av dessa fasträkningssändningar, dock endast inom ramen för det samlade beloppet för kommissionssändningarna. Bokhandeln har rätt att disponera kommissionsexemplaren, d. v. s. hålla dem i lager, till dess förlagen genom returbegäran återkallar böckerna i fråga. Returneras icke böckerna i samband härmed, får bokhandeln i fortsättningen stå egenrisk för dem, vilket innebär att de debiteras bokhandlarens fasträkningskonto.

Redovisning för vad bokhandeln behåller i kommission från det ena året till det andra, lämnas årligen den 1 april, vilken dag också det förflutna årets kommissionsförsäljning likvideras. Alla fasträkningssändningar betalas den 15 i varje månad efter leveransmånaden.

Förbindelserna mellan förlagen och de enskilda kommissionärerna upprätthålles genom bokhandelns egen speditionscentral, AB Seelig & Co. Detta företag har rationaliserat det tekniska förfaringssättet på ett för alla parter effektivt sätt. Dess arbetsmetod är i korthet följande: Bokhandlarna sänder dagligen sina beställningar på böcker från de skilda förlagen till Seelig i en gemensam postförsändelse. Vid ankomsten sorteras beställningsedlarna ut på de olika förlagen, som hämtar sina buntar i särskilda fack och därefter lämnar Seelig det beställda antalet exemplar jämte fakturor. Bokpaketen sampackas till storpaket, som på billigaste och snabbaste befordringssätt sändes ut till bokhandlarna. Seelig fungerar också som distributör för den stora mängden av mindre bokförlag och enskilda utgivare, som står utanför bokförläggareföreningen. Varje bokhandlare har ett kassaförskott stående hos Seelig, avsett att reglera de ekonomiska mellanhavandena mellan bokhandlaren och de firmor eller personer utanför Svenska bokförläggareföreningen, som levererar de massor av publikationer, som bokhandlaren anskaffar för sina kunders räkning.

För retursändningarna är förfaringssättet det omvända. Härvid tillställer bokhandlaren Seelig de returbegärda böckerna i småpaket, som sampackats till storpaket, vilka uppdelas och sorteras på resp. mottagare.

Omfattningen av Seeligs spedition framgår i någon mån av siffrorna för fraktvikten år 1950. Detta år expedierades till bokhandlarna över 4 miljoner kg böcker och mottogs retursändningar från bokhandeln på nära 1 miljon kg.

A-kommissionärernas hela försäljning av böcker beräknas under år 1950 ha uppgått till ca 68 miljoner kr.

B-kommissionärer

År 1944 beslöt bokförläggareföreningen att utvidga antalet försäljningsställen för böcker, och följande år antogs ett antal nya kommissionärer med begränsad sortering, s. k. B-bokhandlare. Avsikten härmed var att på platser, som icke har förutsättningar för att kunna bära en fullständigt sorterad bokhandel, möjliggöra en ordnad bokförsäljning av den mera gångbara litteraturen och anskaffning på kundens begäran av all slags litteratur, som finnes i A-bokhandeln. B-bokhandel förenas i regel med närbesläktad affärsrörelse, pappershandel e. d. År 1952 uppgick antalet B-kommissionärer till 184 st., av vilka det övervägande antalet är belägna på platser, som saknar A-bokhandel.

B-bokhandeln anskaffar sina böcker från en av bokförläggareföreningen för ändamålet grundad organisation, Bokcentralen. Denna central fungerar som B-bokhandelns grossist och svarar för utsändning av kommissions-exemplar, förmedlar alla beställningar, tar emot alla returer och ger dessutom B-bokhandlarna alla de upplysningar om böcker, de kan behöva. Genom en sådan koncentration kan B-kommissionärerna besparas mycket arbete och stora kostnader, vilket motiverar att B-bokhandeln åtnjuter lägre rabattsatser än A-bokhandeln. En del av distributionskostnaderna faller nämligen här på Bokcentralen. För de enskilda förlagen skulle det också bli betungande att stå i direkt kontakt med de små enheter, som dessa bokaffärer i allmänhet utgör, varför Bokcentralen även för förlagens vidkommande medför en arbetsbesparing.

I den mån en B-kommissionär uppnår en sådan försäljning, att det skulle innebära en fördel för båda parter, att den erhöll A-kommissionärskap, medger affärsreglerna en sådan förändring av kommissionärskapet.

B-bokhandelns bokförsäljning beräknas under år 1950 ha uppgått till något över 2 miljoner kr.

Lantbokhandeln

Denna form av bokhandel utgör en ytterligare påbyggnad av det rådande bokhandelssystemet, och den har tillkommit i syfte att underlätta bokköpen på platser, där varken A- eller B-bokhandel kan etableras. Organisationen stadfästes i slutet av år 1950 och trädde i funktion strax före årsskiftet 1950/51. Den har sålunda ännu icke helt kunnat visa sin effektivitet. Tankegången är att på landsbygden lanthandlare eller andra affärsidkare med butik på någon central punkt inom kommunen skall taga upp bokförsäljning i sin rörelse. Dessa affärer skall i första rummet föra i lager populära handböcker, skönlitteratur i billighetsserier, barn- och ungdomsböcker o. d. Men varje i A-bokhandeln tillgänglig bok skall kunna förmedlas genom lantbokhandeln, som härigenom blir ett lättillgängligt bokbeställ-

ningsställe för traktens befolkning, även om lagersorteringen i butiken är mer begränsad.

Lantbokhandeln har av samma skäl, som gäller för B-kommissionärerna, icke direkt förbindelse med bokförlagen. Den köper sina böcker från närmaste A-bokhandel eller från Bokcentralen. Genom detta arrangemang kan lantbokhandlaren, trots avsaknaden av bokhandelsutbildning, ändå erhålla erforderliga upplysningar och snabbt och bekvämt anskaffa önskad litteratur. I vissa fall kommer Svenska pressbyrån att tjänstgöra som bokleverantör, särskilt när byrån tidigare haft gamla förbindelser med dessa affärer beträffande billighetslitteraturen.

Såväl privata som kooperativa affärer kan komma ifråga som lantbokhandlare; på samma plats kan således båda dessa slag av butiker auktoriseras som lantbokhandlare.

Vilken omfattning lantbokhandeln kommer att få, kan icke i förväg bedömas. I mars 1951 hade redan 137 affärer utsetts till kommissionärer och i april 1952 uppgick antalet lantbokhandlare till 352, varav en del utgjordes av pressbyråns tidningsförsäljare. Systemet har stora möjligheter till expansion, och från såväl förlags- som bokhandelshåll förberedes en omfattande informationsverksamhet för att utvidga nätet av lantbokhandlare över hela landet.

Tillsättandet av kommissionärer

Såsom redan nämnts auktoriseras kommissionärerna av alla tre slagen av Svenska bokförläggareföreningen. Bestämmelserna härom återfinnes i § 4 av affärsreglerna för bokhandeln. De innebär i korthet följande: Innan kommissionär utses av Svenska bokförläggareföreningen, skall kommissionärskapet förklaras till ansökan ledigt genom annons i tidningen Svensk Bokhandel. Uppkommer förslag om upprättande av kommissionärskap eller om B-kommissionärskaps övergång till A-kommissionärskap, skall Svenska bokhandlareföreningens centralstyrelse och styrelsen för Svenska bokhandelsmedhjälpareföreningen underrättas därom. Båda dessa styrelser äger inkomma med yttrande i ärendet till bokförläggareföreningen.

En ansökan från en bokhandelsmedhjälpare om kommissionärskap för en ort, som saknar bokhandel och där kommissionärskap ej tidigare utlysts, må icke avslås av bokförläggareföreningen, därest sökanden har erforderlig utbildning och kompetens inom sortimentsbokhandeln samt så stort disponibelt kapital för rörelsens bedrivande, som kan bedömas tillräckligt för rörelsens beräknade omfattning. Om två eller flera ansökningar för samma ort föreligger, bestämmer bokförläggareföreningen företrädesrätten mellan de sökande.

Tonvikten lägges i affärsreglerna vid A- och B-kommissionärskapen. För lantbokhandeln gäller av lättförståeliga skäl mindre rigorösa bestämmelser.

I den skrivelse, som styrelsen för Svenska bokhandelsmedhjälpareföreningen ställt till bokutredningen den 18 november 1949, har föreningen bl. a. framhållit följande i nyetableringsfrågan.

Som den naturliga rekryteringsbasen för kommissionärerna har föreningen alltid betraktat de bokhandelsanställda, som förvärvat god insikt i skötseln av en bokhandel. Föreningen har alltid strävat efter att ernå större möjligheter för medlemmarna att etablera sig som kommissionärer. Den revision av bestämmelserna, som beslöts år 1939, öppnade blott formellt rätten till fri etablering på bokhandelslösa orter. I realiteten medförde denna etableringsrätt blott att 10 nya kommissionärer tillsattes. Den stelheth, som alltid kommer att åvila ett försäljningssystem av detta slag, har även varit föremål för en stark kritik från föreningens sida. Vissa A-kommissionärer, framhöll föreningen i sin skrivelse, har kunnat leva i hägn av en monopolställning, som icke lett till någon expansion av bokförsäljningen. Möjligheterna att upprätta en stimulerande konkurrens synes icke ha tillvaratagits av bokförläggareföreningen.

Inrättandet av B-kommissionärskapen bedömes kritiskt av föreningen. En medhjälpare kunde icke vara intresserad av att bliva B-kommissionär, då han icke var i behov av den service, som lämnas av Bokcentralen, och därför ej heller ville betala för den genom en lägre rabattsats, framhöll föreningen i sin skrivelse.

Ytterligare en hämsko på etableringsmöjligheterna hade föreningen funnit i den omständigheten, att konkurrensen mellan köparna vid överlåtelse eller försäljning av en redan etablerad bokhandel blivit betungande. Försäljningssummorna hade stigit i höjden, varvid i vissa fall kapitalstarka men icke bransch-kunniga personer vunnit insteg.

Då frågan om nyetableringen inom det privata affärslivet nyligen varit föremål för en undersökning av sakkunniga, tillkallade inom handelsdepartementet, och då bokhandelns nyetableringsfrågor även behandlats i samband härmed, får utredningen hänvisa till nämnda betänkande. (SOU 1951:27, kap. 6 s. 376 ff., jämte bilaga II, SOU 1951:28 s. 457 ff.)

Bokhandelns geografiska spridning

I Sverige finnes f. n. (april 1952) 731 bokförsäljningsställen, som saluför förlagens ordinarie produktion i större eller mindre utsträckning. I denna summa är således icke de affärer etc., som tillhandahåller böcker i de lägre prisklasserna inräknade. Av det angivna antalet utgöres 297 av A-kommissionärer, 184 av B-kommissionärer, 135 av missionsbokhandlare (av vilka ett antal samtidigt är kommissionärer för Svenska bokförläggareföreningen), 23 av filialer till A-kommissionärer och 38 av sorterade butiker samt slutligen 54 av sorterade pressbyråkiosker. Utöver det angivna antalet finnes, som tidigare anförts, ett antal lantbokhandlare, f. n. 352 st.,

som i begränsad omfattning tillhandahåller litteratur av angivet slag. I det föregående har utredningen berört skillnaden mellan de olika försäljningsställena och i fortsättningen skall utredningen redogöra för affärernas geografiska spridning. I redogörelsen har hänsyn tagits till kommunindelingsreformen den 1 januari 1952, vilken bl. a. medfört att ett antal lantbokhandlare formellt kommit att redovisas bland städer och köpingar.

Städerna

I landets för närvarande 133 städer finnes 234 A-kommissionärer, 4 B-kommissionärer, 10 filialer, 1 sorterad butik och 26 sorterade pressbyråkiosker samt 99 missionsbokhandlare, varav 15 samtidigt är kommissionärer för Svenska bokförläggareföreningen. Grupperas de olika städerna efter storleksordning (invånarantal 1/1 1950 och bokhandelsantal våren 1952) erhålles följande tabell:

Av tabellen framgår, att av de fyra minsta städerna saknar tre A-bokhandel. De är Marstrand (1 239 inv.) som har filial till en bokhandel i Göteborg, Skanör med Falsterbo (1 035 inv.) som har pressbyråkiosk och lantbokhandel samt Trosa (1 198 inv.) med B-bokhandel. Östhammar (1 462 inv.) är således den enda staden i denna storleksklass, som har A-kommissionär, och från denna bokhandel sorteras även en butik i Öregrund (2 277 inv.). I storleksklassen 2 001—5 000 inv. återfinnes 22 städer; 19 av dessa har A-bokhandel, i ett fall kombinerad med missionsbokhandel (AM-kommissionär) och i fem fall med särskild missionsbokhandel. Tre av städerna saknar A-bokhandel. Öregrund har sorterad butik, Torshälla (3 244 inv.) har B-bokhandel och lantbokhandel, Skänninge har B-bokhandel och sorterad pressbyråkiosk.

Samtliga trettioåtta städer i storleksklassen 5 001—10 000 inv. har var-

Tabell 28. Bokaffärer i städerna.

Storlek (invånarantal)	Antal stä- der	Antal bokaffärer ¹								
		A	B	M	F	S	P	L	S:a	
— 2.000	4	1	1	—	—	1	—	1	1	5 (5)
2.001— 5.000	22	20	1	6 (5)	—	1	—	2	2	30 (29)
5.001— 10.000	38	38	1	24 (21)	—	—	2	—	—	65 (62)
10.001— 20.000	35	45	—	26 (21)	1	—	6	5	—	83 (78)
20.001— 50.000	23	43	—	23 (21)	—	—	4	1	—	71 (69)
50.001—100.000	8	34	—	10 (9)	1	—	7	1	—	53 (52)
100.001—	3	53	1	10 (7)	7	—	6	2	—	79 (76)
Summa	133	234	4	99 (84)	10	1	26	12	—	386 (371)

¹ Följande beteckningar användes för de skilda slagen bokaffärer: A=A-kommissionär; B=B-kommissionär; M=missionsbokhandel; F=filial till A-kommissionär; S=sorterad butik; P=sorterad pressbyråkiosk och L=lantbokhandel. Inom parentes anföres de siffror som erhålles, om man eliminerar de missionsbokhandlare, som samtidigt är kommissionärer för Svenska bokförläggareföreningen.

sin A-bokhandel. Tre av städerna har AM-kommissionär, sjutton har en missionsbokhandel och två (Piteå med 5 438 inv. och Örnsköldsvik med 7 355 inv.) har vardera två missionsbokhandlare. Ronneby (7 079 inv.) har både A- och B-bokhandel och Mjölby (9 014 inv.) har A-bokhandel och sorterad pressbyråkiosk.

Av de trettiofem städerna i nästa storleksklass (10 001—20 000 inv.) saknar blott en — Nacka (15 138 inv.) — A-bokhandel. Här finnes endast en sorterad pressbyråkiosk. Tretton av städerna har vardera två A-kommissionärer, varav den ene i vissa fall är AM-kommissionär. De tjugo övriga städerna har vardera en A-bokhandel; fyra av dessa städer har enbart A-bokhandel, och de övriga har missionsbokhandel eller annan butik för bokförsäljning.

Av de tjugotre städerna i storleksklassen 20 001—50 000 inv. har fyra varsin A-kommissionär (Lidingö med 20 048 inv., Mölndal med 20 544 inv., Solna med 36 476 inv. och Sundbyberg med 24 098 inv.). Femton av städerna har två A-kommissionärer och (oftast) varsin missionsbokhandel, tre har tre A-kommissionärer och en ensam, Jönköping, (43 809 inv.) har fyra A-kommissionärer, fyra missionsbokhandlare och sorterad pressbyråkiosk.

De åtta städerna med en befolkning mellan 50 001 och 100 000 inv. har vardera minst tre A-kommissionärer. Fyra av dem har fyra A-kommissionärer — härvidlag har Råå räknats till Hälsingborg. I samtliga åtta städer finnes missionsbokhandlare, och alla utom Västerås har sorterad pressbyråkiosk.

I de tre största städerna är antalet bokhandlare absolut sett störst. Malmö (190 134 inv.) har sex A-kommissionärer, en AM-kommissionär, en missionsbokhandel, en filial och en sorterad pressbyråkiosk. Göteborg (349 145 inv.) har tio A-kommissionärer, en AM-kommissionär, två missionsbokhandlare, två filialer och en sorterad pressbyråkiosk. Stockholm (733 615 inv.) slutligen, har trettiofyra A-kommissionärer, en AM-kommissionär, fyra missionsbokhandlare, fyra filialer, en B-bokhandel och fyra sorterade pressbyråkiosker. (Ytterligare ett antal A- eller B-kommissionärskap har planerats för de nya bostadsområdena utanför citybebyggelsen.)

Tabell 29. Bokaffärer i köpingarna.

Storlek (invånarantal)	Antal kö- pingar	Antal bokaffärer							S:a
		A	B	M	F	S	P		
— 2.000	5	3	2		—	—	—	5	(5)
2.001— 5.000	54	22	22	8 (5)	4	6	6	68	(65)
5.001—10.000	20	11	6	2 (0)	—	—	—	19	(17)
10.001—20.000	3	1	—	1 (0)	—	—	—	2	(1)
Summa	82	37	30	11 (5)	4	6	6	94	(88)

Köpingarna

Av landets 82 köpingar har 76 bokhandel i någon form. Antalet bokhandlare är 90, vilket innebär, att 14 köpingar har mer än ett bokförsäljningsställe (Bodafors med 2 443 inv. har tre, nämligen B-kommissionär, missionsbokhandel och sorterad butik).

Fördelningen av bokaffärerna på köpingar av olika storlek framgår av tabell 29.

De fem minsta köpingarna har antingen A- eller B-kommissionär. Av de femtiofyra köpingarna i nästa storleksklass (2 001—5 000 inv.) har fyrtiofyra varsin A- eller B-bokhandel.

I de tjugo köpingarna med 5 001—10 000 inv. finnes elva med A-bokhandel, två med AM-kommissionär och sex med B-kommissionär.

Finspång med 12 594 inv. av den enda köpingen i storleksklassen 10 001—20 000 inv. som har AM-kommissionär.

Sex av köpingarna saknar bokhandel. De är Frösö (7 404 inv.), Morastrand (3 391 inv.), Skön (10 869 inv.), Sollentuna (17 967 inv.), Stocksund (4 930 inv.) och Täby (9 933 inv.).

Landskommunerna

Efter kommunindelningsreformen återstår 821 landskommuner av det ursprungliga antalet om 2 281. Något mer än hälften eller 414 av de nya kommunerna har minst varsin bokhandel och i 119 kommuner finns mer än en affär, som saluför böcker. Fördelningen framgår av tabell 30.

Antalet bokaffärer med fullständig sortering är som synes ringa, och de tjugosex A-kommissionärerna är i huvudsak förlagda till kommuner med över 5 000 inv. Vissa av dessa större kommuner saknar A-bokhandel, men detta synes företrädesvis bero på att annan ort i närheten — stad eller köping — har sådan bokhandel.

De speciella bokaffärer, som tillskapats för landsbygdens behov — B-bokhandlare, filialer, sorterade butiker och lantbokhandlare — har av naturliga skäl sin största spridning inom landskommunerna. Genom den

Tabell 30. Bokaffärer i landskommunerna.

Storlek (invånarantal)	Antal lands- kom- muner	Därav med bok- affär	Antal bokaffärer							
			A	B	M	F	S	P	L	S:a
— 2.000	64	17	—	4	1 (0)	—	—	1	13	19 (18)
2.001— 5.000	575	269	2	83	12 (2)	4	20	11	225	357 (347)
5.001—10.000	160	111	18	58	10 (2)	4	10	10	83	193 (185)
10.001—20.000	19	15	4	4	2 (0)	1	—	—	14	25 (23)
20.001—50.000	3	2	2	1	—	—	1	—	3	7 (7)
Summa	821	414	26	150	25 (4)	9	31	22	338	601 (580)

förutnämnda kommunsammanslagningen har åtskilliga kommuner erhållit flera sådana försäljningsställen. En kommun har således fått fyra lantbokhandlare, elva har tre lantbokhandlare. Detta sammanhänger med att reformen främst är en administrativ åtgärd i syfte att rationalisera den kommunala verksamheten. Om reformen kommer att medföra några förändringar i befolkningens köpvanor och övriga sedvänjor är nu för tidigt att yttra sig om.

Affärsreglerna

Mellan bokförläggare, som är medlemmar av Svenska bokförläggareföreningen, och bokhandlare, som antagits till A- eller B-kommissionärer av nämnda förening, gäller som ovan nämnts de affärsregler, som antagits år 1933 med därefter gjorda ändringar. Reglerna har till uppgift att ge önskad stadga åt yrket, att upprätthålla ett bestämt bokhandelspris på förlagsartiklarna, gällande över hela landet, och att reglera formerna för de ekonomiska förbindelserna mellan förläggare och bokhandlare.

I affärsreglernas kapitel 1, allmänna bestämmelser, stadgas inledningsvis, att bokförläggare och bokhandlare är ovillkorligen pliktiga att iakttaga dessa affärsregler i fråga om handel med förlagsartiklar vid alla affärsförbindelser sinsemellan, liksom även med andra återförsäljare och med allmänheten. Bokhandlare, som utgivit skrift å eget förlag eller övertagit skrift i distribution, är underkastad samma skyldigheter, som enligt affärsreglerna åvilar bokförläggare. Reglerna gäller icke för handel med sådana förlagsartiklar, som icke lämnas till försäljning genom bokhandeln, ej heller för handel med bokhandlare eller andra utom Sverige.

Stadgandena beträffande kommissionärskap har anförts ovan (s. 113 f).

Utan bokförläggareföreningens medgivande äger bokhandlare icke tillstånd att inrätta mer än en försäljningslokal å den ort, för vilken kommissionärskap tilldelats honom. Likaså erfordras bokförläggareföreningens medgivande för ombyte av affärslokal, liksom för inrättande av försäljningslokal på annan ort (filial, sortering).

Bokhandlare tillförsäkras ensamrätt till försäljning av förlagsartiklar med undantag för vissa i §§ 4 och 5 närmare bestämda artiklar. Om förläggare finner sig förhindrad att upprätthålla förbindelserna med bokhandlare på viss ort, kan bokförläggareföreningen medgiva honom att utlämna förlagsartiklar i kommission till annan återförsäljare på orten. Likaledes kan bokförläggareföreningen lämna tillstånd till förläggare att på ort, där kommissionär ej finnes, utlämna sina förlagsartiklar i kommission i större utsträckning än som stadgas i § 4.

Både i fråga om bokhandlares ensamrätt till köp i kommission som deras köp i fast räkning stadgar §§ 4 och 5 viktiga undantag.

Även till annan än bokhandlare äger nämligen bokförläggare enligt § 4 utlämna följande slag av förlagsartiklar i *kommission*:

- a) de tre första häftena av subskriptionsverk;
- b) billighetslitteratur av skönlitterärt, populärvetenskapligt eller populärt, allmännyttigt innehåll, som utgives i serier till ett bokhandelspris av i regel högst kr 5:75 (fr. o. m. februari 1951 — tidigare högst kr 4:75) för häftat exemplar;
- c) tidningar och tidskrifter;
- d) musikalier och musiklitteratur;
- e) religiösa arbeten, andra än under i) nedan upptagna skönlitterära verk med religiös eller teologisk tendens — dock endast till de av Kristna bokförläggareföreningen antagna kommissionärerna och till andra försäljningsombud, som anställts med kontrakt;
- f) planscher, kartor, mönsterböcker, vykort, porträtt o. dyl.;
- g) resehandböcker samt skrift av lokalt, huvudsakligen turistintresse eller behandlande aktuell politik, ävensom broschyr rörande ämne för dagen;
- h) spelregler, teaterpjäser, operatexter och bilderböcker;
- i) biblar, psalmböcker, postillor och därmed jämförliga andaktsböcker ävensom missionslitteratur, konfirmationsböcker, bibelskole- och söndags-skolelitteratur, samt
- k) kalendrar och årsböcker.

Vidare äger förläggare att vid kongress, sammanträde, föreläsning o. s. v. till annan än bokhandlare utlämna i kommission förlagsartiklar i sådana ämnen, som beröres vid tillfället i fråga. Dock bör platsens bokhandlare i görligaste mån komma i fråga vid anordnandet av sådan försäljning.

Till annan återförsäljare än bokhandlare får förläggare enl. § 5 med rabatt i *fast räkning* avyttra följande slag av förlagsartiklar med nedan angivna begränsningar:

- a) subskriptionsverk i häften och delar — dock skall annan återförsäljare å ort, där bokhandlare finnes, åtnjuta lägre rabatt än bokhandlaren;
- b) billighetslitteratur (jfr ovan);
- c) tidningar och tidskrifter;
- d) musikalier och musiklitteratur;
- e) annat religiöst arbete än som nedan under k) säges (jfr ovan);
- f) planscher etc. (jfr ovan);
- g) resehandböcker samt skrift av lokalt, huvudsakligen turistintresse etc. (jfr ovan);
- h) spelregler, teaterpjäser, operatexter och bilderböcker; samt
- i) i övrigt varje skrift, som utan att vara lärobok i nedan angiven mening, under längre tid än 4 år i följd varit i bokhandeln tillgänglig. Skriftens utgivningsår räknas härvid som det första året. För senare upplaga, som

icke utgör självständigt arbete, utlöper sagda skyddstid samtidigt som för den tidigast utgivna upplagan.

Försäljning med rabatt i fast räkning får ske även till annan än återförsäljare, i regel dock endast till partiköpare, beträffande:

k) biblar, psalmböcker, postillor m. m. (jfr ovan);

l) almanackor, kalendrar och andra årsböcker, samt

m) läro- och läseböcker, andra än nedan angivna.

Försäljning med rabatt i fast räkning må ske jämväl till annan enskild köpare av följande slag av förlagsartiklar:

n) skrift, om eller vid vars utgivande bokförläggaren träffar avtal med offentlig myndighet (t. ex. statskalendern), vetenskapligt samfund, förening eller annan dylik sammanslutning, såvida avtalet jämväl innefattar överenskommelse om sätt för bokens spridning;

o) skrift, om eller vid vars utgivande avtal träffats med enskild författare, som förbehållit sig att helt eller delvis själv eller genom annan försälja sitt arbete; samt

p) exemplar av äldre, från bokhandeln indragen upplaga av sådan förlagsartikel, som ovan under i) omförmäles och vilken i nyare upplaga är tillgänglig i bokhandeln.

Beträffande *skolböcker* gäller fr. o. m. 1/1 1952 följande bestämmelser:

1 På egentliga läro- och läseböcker, utgivna för undervisningen i folkskola, läroverk, folkhögskola och annan läroanstalt av icke högskolekaraktär, erhåller bokhandlare av bokförläggare minst $16\frac{2}{3}$ % rabatt. Denna grupp betecknas av förlaget som C-böcker. 2 På övrig undervisningslitteratur såsom lexikon, kursböcker för högskolor, som lärarhandledning angiven bok och sådana elementära läro- och läseböcker, som vid utgivandet främst avser försäljning till allmänheten, erhåller bokhandlare av bokförläggare minst 25 % rabatt. Denna grupp betecknas av förlaget som B-böcker. 3 Läroanstalt av den art, som i punkt 1 sägs, folkbildningsorganisation och till sådan ansluten studiecirkel samt motsvarande kursverksamhet äger rätt att vid partiköp om minst 10 exemplar av samma arbete erhålla $8\frac{1}{3}$ % rabatt vid kontant likvid. Köparen betalar frakten från utgivningsorten. 4 Tidigare s. k. nettopris på vissa läro- och läseböcker upphör att gälla. På lexikon och lärarhandledningar må läroanstalt av icke högskolekaraktär och lärare vid fast läroanstalt mot kontant likvid erhålla 20 % rabatt. Köparen betalar frakten från utgivningsorten. 5 Folkbibliotek samt bibliotek och bokförråd vid sådana läroanstalter, som i punkt 1 sägs, erhåller på läro- och läseböcker (här ovan betecknade som B- och C-böcker) en rabatt av högst $8\frac{1}{3}$ %, dock på lexikon och lärarhandledningar högst 20 %. Köparen betalar frakten från utgivningsorten. Tidigare skillnader i rabatthänseende mellan i punkt 1 nämnda läroanstalters bibliotek upphäves även beträffande A-böcker, där rabatten således blir genomgående 20 % (t. v. 19,5 %).

För försäljning på avbetalning gäller, att bokförläggare äger avyttra förlagsartiklar till återförsäljare, som utan att vara bokhandlare yrkesmässigt bedriver försäljning på avbetalning.

Vidare stadgas, att förläggare och bokhandlare skall upprätthålla det salupris, som åsatts förlagsartikeln. Återförsäljare av alla slag äger icke att till allmänheten sälja förlagsartikel under bokhandelspriset.

Detta pris kan nedsättas på två sätt, dels genom s. k. *bestående prisnedsättning*, dels genom *realisation*. Innan förlagsartikel prisnedsättes eller realiseras, skall uteliggande kommissionsexemplar i bokhandeln indragas. Prisnedsättning kan äga rum före utgången av ett år efter publiceringen beträffande vissa förlagsartiklar, nämligen billighetslitteratur, tidningar och tidskrifter, resehandböcker, turistskrifter, aktuella broschyrer o. dyl., almanackor, kalendrar och andra årsböcker, skrift utgiven för offentlig myndighet o. s. v. eller för enskild författare, som helt eller delvis själv sörjer för försäljningen av sitt arbete, samt slutligen skolböcker av alla slag. Vid sådan bestående prisnedsättning skall det nya priset gälla som bokhandelspris, till dess detsamma upphäves genom realisation.

Vid realisation genom bokhandeln av subskriptionsverk, religiös litteratur i allmänhet och i övrigt varje annan skrift, som under längre tid än fyra år (utgivningsåret inräknat) varit tillgänglig i bokhandeln, skall förläggaren fastställa ett särskilt realisationspris att gälla som bokhandelspris under den tid, som bestämts för realisationen, dock minst under det kalenderår, under vilket realisationen första gången äger rum. För återstående restlager får förläggaren uttaga högre pris än realisationspriset, sedan året utgått. Realisationen skall i regel äga rum genom bokhandeln och övriga reguljära försäljningsorgan. Under november och december månader må realisation icke äga rum, och under denna tid får bokhandlare icke i tillfälligt förhållande lokal sälja prisnedsatta eller realiserade förlagsartiklar.

Avyttrar förläggare eller bokhandlare restupplaga eller del därav till annan återförsäljare än bokhandlare, skall köparen förbinda sig att iakttaga vad som åvilar bokhandlare. Bryter köparen häremot, skall ärendet hänskjutas till styrelsen för bokförläggareföreningen, som äger besluta, att förbindelserna skall avbrytas för viss tid eller att andra lämpliga åtgärder skall vidtagas.

Affärsreglernas kapitel 2 innehåller stadgar för bokhandlarens inventering och redovisning. Dessa stadgar går i korthet ut på att förläggaren tillställer bokhandlaren inventarielistor, som upptar dels de förlagsartiklar, som får behållas i lager i kommission, dels de förlagsartiklar, som returbegäres vid årsskiftet.

Vidare anges i detta kapitel reglerna för kommissionssändningarna. Bokhandlare som är A-kommissionär erhåller nyhetssändningar på kommissionskonto i den utsträckning, som varje bokförläggare med hänsyn till

upplagans storlek kan tillåta för varje särskild förlagsartikel. Totalt får kommissionsupplagan icke överstiga det maximiantal, som fastställts av bokförläggareföreningen i särskild lista. Bokhandlare får icke rekvirera exemplar å kommissionskonto och förbinder sig att icke mottaga större antal kommissionsexemplar från förläggare, som står utanför Svenska bokförläggareföreningen, än som fastställts av föreningen i nämnda lista. För särskilda ändamål, t. ex. vid kurser eller för specialskyltningar, har bokhandlare rätt att för viss tid — högst en månad — erhålla större antal kommissionsexemplar. Av billighetsserier o. dyl. har förläggare rätt att sända större antal exemplar än vad ovan angivits.

Alla leveranser utöver nyhetssändningarna debiteras som fasta köp i månads-, kvartals- eller årskonto. Månads- eller kvartalskonto likvideras den 15 i närmast påföljande månad med avdrag för överenskommen kassarabatt. Årskontos saldo likvideras senast den 31 mars påföljande år. Skolböcker, erhållna under månaderna juli—september, likvideras den 15 oktober. Kontoutdrag utsändes av förlagen till bokhandlarna i god tid före betalningsdagen.

Lagergallring och årsreturer sker i samband med inventering och bokföres per 31/12. Ordinarie returterminer är 1/5, 1/7, 1/10 och 31/12 varje år, då bokhandlarna är skyldiga att på egen bekostnad återsända de under närmast föregående kvartal returbegärda förlagsartiklarna, vid risk att dessa anses vara övertagna i fast köp, om de ej returneras. Vid årsreturen återsändes icke nyheter, som utsänts under samma eller närmast föregående år, såvitt de ej särskilt returbegärts av förläggarna.

Vid retur behöver sträng åtskillnad ej göras mellan förlagsartiklar, som erhållits i kommission, och sådana, som köpts i fast räkning. För inbundna böcker gäller dock, att returnerade exemplar utöver ett gottskrives bokhandlaren med priset för häftat exemplar. Tidigare returbegärda förlagsartiklar och böcker, som rekvirerats med extra rabatt eller å separatkonto, får icke returneras.

Vid inventering noterar bokhandlaren hela sitt inneliggande lager av förlagsartiklar i förläggarens inventarium. Vad som rekvirerats i parti eller å separatkonto, får icke upptagas i inventarieret med flera exemplar, än vad bokhandlaren mottagit med vanlig rabatt.

De anförda bestämmelserna har i tillämpliga delar även giltighet för B-kommissionärerna och för lantbokhandlarna. Den mellanställning, som Bokcentralen och resp. lantbokhandlares bokleverantörer intar, gör att redovisningssystemet här arbetar med mindre omgång än för A-kommissionärerna. Någon utförligare redogörelse för gällande praxis har utredningen icke funnit befogad att lämna för dessa kommissionärer.

Bokhandelns lönsamhet

Bokhandelns huvudsakliga inkomster härrör från de rabatter, som bokförlag och övriga varuleverantörer lämnar vid köp i kommission och i fast räkning. Bokhandelsrabattens storlek påverkar givetvis prissättningen på böckerna, och den kritik som i den allmänna debatten riktats mot bokprisernas höjd har ofta anfört de höga rabattsatserna som en bidragande orsak härtill. Utredningen har bl. a. med hänsyn härtill funnit anledning att redovisa de faktorer, som påverkar bokhandelns lönsamhet.

I maj 1948 erhöll Detaljhandelns utredningsinstitut (DUI) i uppdrag av Svenska bokhandlareföreningen att utföra en undersökning av omkostnader, bruttovinst och därmed sammanhängande förhållanden under år 1947 inom A-bokhandeln. Utredningen har valt att utförligt referera och kommentera denna undersökning i stället för att själv låta utföra en motsvarande lönsamhetsundersökning, vilken hade måst bli både tidskrävande och omfattande. I vissa hänseenden har bokutredningen kompletterat DUI:s undersökning genom en stickprovsundersökning bland bokhandelsaktiebolag hos Patent- och registreringsverkets balansavdelning.

Innan utredningen övergår till att referera de båda undersökningarna, vill utredningen först anföra de rabattsatser, som då gällde för A-bokhandeln. Vid köp av skol- och läroböcker erhöll bokhandeln 25 % såväl i kommission som i fast räkning med månatlig betalning. För övriga böcker erhöles vid köp i kommission på årsräkning som regel 30 %. Vid köp i fast räkning på månadskonto erhöles som regel 30 % + en kassarabatt av 6 % på nettot, d. v. s. 34,2 %. Vid partiköp av 25 ex. och däröver av skönlitteratur och populärvetenskaplig litteratur men ej fackböcker, erhöles i allmänhet 40 % utan kassarabatt på månadskonto. I fråga om barnböcker kunde i vissa fall vid beställning av större partier en rabatt upp till 45 % erhållas. Vid biblioteksorder för folkbiblioteken erhöles bokhandeln från flertalet förlag 35 % + kassarabatt, dock icke på skolböcker, men bokhandeln måste avstå 20 % till beställaren. För skolboksleveranser till skolorna avstod bokhandeln 16 $\frac{2}{3}$ %; läseböcker, lexikon, kartböcker m. m. levererades till skolorna till ett nettopris, som med ca 20 % understeg bokhandelspriset.

Då pappersskatt utgick, sänktes skolboksrabatten till 24,55 % och skolornas rabattförmån till 16,4 %; för övriga böcker sänktes rabatten med 1 % på nettobeloppet och biblioteksrabatten till 19,5 %. Dessa sänkningar gällde t. v. även efter pappersskattens upphörande.

Genomsnittligt beräknades bokhandelsrabatten av förläggarna uppgå till ca 37 % av bokhandelspriset för andra böcker än skol- och läroböcker, kalendrar o. dyl. och billighetslitteratur. Denna rabattsats relativa tyngd i priskalkylen framgår av att den motsvarar ett prispålägg av 58,7 % på grundkalkylen för bokpriset, där förlagets fasta kostnader, författararvode,

övriga framställningskostnader och normal risk- och vinstberäkning upptagits till gängse belopp.

Vid köp av pappersvaror, pennor, bläck, pärmar och annan kontorsmateriel åtnjuter större kunder (industrier, kontor, ämbetsverk och andra officiella myndigheter) rabatt från bokhandeln med växlande belopp. Vilket värde denna rabattgivning motsvarar kan inte uppskattas generellt, men den torde växla mellan 10 % och 30 %.

Detaljhandelns utredningsinstituts undersökning 1948

Frågeformuläret för denna undersökning tillställdes samtliga medlemmar av Svenska bokhandlareföreningen (SBF) och var uppställt på ett sådant sätt, att svaren kunde hämtas direkt ur bokföringen. Av föreningens dåvarande 287 medlemmar hade 103 besvarat frågeformuläret men av dessa måste 23 företag uteslutas, dels på grund av ofullständiga och otillräckliga uppgifter och av det skälet att företagen bedrev annan verksamhet jämsides med bok- och pappershandel. I undersökningen ingick därför 80 företag, varav 40 var aktiebolag. Inga affärer av varuhustyp deltog i undersökningen.

Undersökningens företag grupperades efter tre grunder; försäljningens omfattning, folkmängden enligt 1940 års folkräkning på den tätort, där företaget var beläget, samt bokförsäljningens andel i totalförsäljningen. Företagens fördelning på storleks- och ortsgrupper framgår av tabell 32.

I vissa fall ha företagen grupperats efter bokförsäljningens relativa andel av omsättningen. Företag med en bokförsäljning av 70 % eller mer har sammanförts i en grupp, och en annan grupp har bildats av de affärer, vilkas försäljning till mindre än 45 % består av böcker. Resten av företagen, d. v. s. de som har en bokförsäljning varierande mellan 45 och 70 % av omsättningen, har sammanförts till en mellangrupp.

Undersökningsmaterialets representativitet

Det statistiska kravet att alla förekommande företag bör beredas tillfälle att delta i undersökningen har tillgodosetts av DUI, då frågefor-

Tabell 32. Företagens fördelning på storleks- och ortsgrupper

Företag med en försäljning år 1947	Antal affärer				Samtliga företag
	På orter med en folkmängd av				
	100.000 eller mer	99.999— 20.000	19.999— 5.000	under 5.000	
under 200.000 kr.	3	4	10	16	33
200.000—400.000 kr.	4	8	15	3	30
över 400.000 kr.	7	8	2	—	17
Samtliga	14	20	27	19	80

muläret utsänts till samtliga A-kommissionärer. Det i undersökningen deltagande antalet företag utgör emellertid endast 27,9 % av samtliga, och frågan om materialets representativitet blir härigenom aktuell. Undersökningen har mera fått karaktär av en stickprovsundersökning, och det främsta villkoret för siffrornas tillförlitlighet blir i sådant fall, att materialet ej uppvisar någon tendentiös snedvridning, varigenom en grupp av företag kommer att dominera över de andra. Vidare bör materialet inom varje undergrupp vara av den omfattningen, att genomsnittssiffror kan beräknas med tillfredsställande noggrannhet. Av följande tabell 33 framgår en jämförelse mellan hela antalet A-kommissionärer och de i undersökningen deltagande, fördelade efter ortsstorlek.

Av tabellen framgår, att det största antalet företag återfinnes på orter med mindre än 20 000 invånare. För de 86 företagen i minsta ortsgruppen är svarsprocenten lägre än genomsnittet. Blott en dryg femtedel av företagen på dessa orter har svarat, medan nära en tredjedel av företagen på orter med en folkmängd av 19 999—5 000 personer ingår i undersökningen.

Antalet deltagande företag i olika ortsgrupper synes emellertid vara tillräckligt stort för att undersökningen skall kunna anses representativ för företag i samtliga ortsgrupper.

Då någon omsättningsstatistik ej föreligger beträffande de olika A-kommissionärerna, kan det ej utläsas ur uppgifterna, om de i undersökningen deltagande företagen motsvarar genomsnittet för A-bokhandeln. Det kan ej heller konstateras, huruvida de deltagande företagen utgör ett bättre urval än genomsnittet.

Undersökningens resultat

I DUI:s undersökning avses exakt detsamma med försäljning och omsättning. Försäljningssumman för varje företag har framkommit, sedan returerna

Tabell 33. Företagens fördelning på olika stora orter

SBF = SBF:s samtliga medlemmar

DUI = de i denna undersökning deltagande företagen

Orter med en folkmängd av	Antal företag				DUI i % av SBF
	SBF		DUI		
	Antal	I % av totala antalet företag	Antal	I % av totala antalet företag	
100.000 eller mer	54	18,8	14	17,5	25,9
99.999—20.000	61	21,2	20	25,0	32,8
19.999— 5.000	86	30,0	27	33,8	31,4
under 5.000	86	30,0	19	23,7	22,1
Samtliga	287	100,0	80	100,0	27,9

från kunder samt alla slag av lämnade rabatter avdragits. I försäljningsvärdet har icke inräknats intäkter från tryckeri- eller förlagsrörelse, annonskontor e. d. och ej heller från verksamhet som tipsombud eller lotteri- och biljettkommissionär. Dessa inkomster spelar, åtminstone vad verksamheten som tipsombud och kommissionär för penninglotteriet beträffar en underordnad roll i bokhandelns rörelse. Tipsombud uppbär f. n. 10 % av bruttoomsättningen i provision, och lotteriprovisionen uppgår till 10 öre pr försåld lott när det gäller penninglotteriet. I fråga om s. k. varulotterier är provisionen i regel 10 % av lottsedelns pris. I en del fall får bokhandeln en viss provision vid inlösen av lotterivinster, men inkomsten härav kan knappast uppskattas generell. För övrig hithörande verksamhet kan ej heller några siffror framläggas.

Omsättningen inom bokhandeln

Enligt DUI beräknas den sammanlagda försäljningen år 1947 hos undersökningens 80 företag ha uppgått till 27,1 milj. kr. Med ledning av fördelningen hos SBF:s medlemmar på olika orter och av den genomsnittliga omsättningens medianvärde för undersökningens företag inom samma ortsgupper har DUI beräknat A-kommissionärernas totala försäljning år 1947 till följande belopp. Utredningen har på begäran även erhållit de aritmetiska medeltalen för omsättningen inom skilda grupper. En jämförelse mellan de båda beräkningarna återfinnes i tabell 34 (s. 127).

Skillnaden i totalomsättning mellan de båda beräkningsmetoderna, 24 745 000 kr, är överraskande stor; i tre fall av fyra visar beräkningen på grundval av medeltalet en högre siffra än beräkningen på grundval av mediantalet. Utredningen vill för sin del understryka, att ingendera beräkningsmetoden förefaller vara rättvisande. Om de 80 undersökta företagen var idealiskt representativa för A-bokhandeln, kunde totalomsättningen beräknas uppgå till $\frac{287 \times 27,1 \text{ miljoner kr.}}{80} = 98,5 \text{ miljoner kr.}$ Denna siffra måste dock betecknas som alltför hög, då företagen på småorterna enligt tabell 33 är underrepresenterade i undersökningen.

I genomsnitt uppgår bokförsäljningen till 55 % av omsättningen i de undersökta företagen. Om denna siffra är representativ för hela branschen, skulle bokförsäljningen genom A-kommissionärerna kunna uppskattas till 38,5 miljoner kr, framhåller DUI. Denna siffra, som grundar sig på mediantalsberäkningen för totalomsättningen, är uppenbart för låg. Med utgångspunkt från den ovan anförda mediantalsberäkningen blir resultatet 51,8 milj. kr. En preliminär uppskattning för år 1950 visar en samlad bokförsäljning genom A-kommissionärerna på 68 miljoner kr. Ökningen av bokhandelns omsättning kan enligt utredningens uppfattning icke ha upp-

Tabell 34. Uppskattning av bokhandelns totala försäljning

Företag på orter med en befolkning av	Antal företag (1947)	Genomsnittsoomsättning		Beräknad försäljning 1947	
		Medianvärde kr.	Medeltal kr.	Efter medianvärde kr.	Efter medeltal kr.
100.000—	54	325 300	592 600	17 600 000	32 000 000
99.999—20.000	61	314 000	459 200	19 200 000	28 011 000
19.999— 5.000	86	256 300	253 200	22 000 000	21 775 000
under 5.000	86	126 200	147 200	10 900 000	12 659 000
Summa	287			69 700 000	94 445 000

gått till nära 30 miljoner kr under dessa tre år — siffran 16 miljoner kr förefaller vara rimligare.

Bokförsäljningen visade sig öka med företagens totalomsättning. Företag med en omsättning under 200 000 kr hade sällan en bokförsäljning överstigande 70 %, vilket även gällde företag med en omsättning mellan 200 000 och 400 000 kr. De sistnämnda företagens bokförsäljning uppgick oftast till minst 45 %. Majoriteten av företag med en omsättning, överstigande 400 000 kr, syntes ha en bokförsäljning av minst 70 %. Tendensen var således att bokförsäljningens andel av totalomsättningen steg med företagsstorleken.

Bokförsäljningens relativa omfattning hade vidare ett samband med storleken av den ort, där företaget var beläget. Intet av de 15 företagen på de minsta orterna uppnådde en bokförsäljning av 70 %, medan majoriteten av företagen i de tre största städerna låg över denna siffra, framhåller DUI. Sammanfattningsvis anföres, att det är sällsynt, att företag på orter med en befolkning understigande 6 000 personer når en bokförsäljning av mer än 40 %. För att nå en bokförsäljning av t. ex. 60 % synes företaget i allmänhet vara beläget på en ort med ungefär 35 000 inv.

Bruttovinst

För beräkning av bruttovinsterna hade DUI insamlat uppgifter om lagervärden, inköp och försäljning. Definitionen på bruttovinsten var i undersökningen följande:

(Försäljningen efter avdrag av returerna från kunder och alla slag av rabatter+utgående varulager till inköpsvärde) — (ingående varulager till inköpsvärde+inköpsvärdet av under året inköpta varor, sedan erhållna rabatter avdragits). I bruttovinstberäkningen har icke inräknats andra intäkter, ej heller kommissionslagrets värde.

Med denna definition av bruttovinsten ger undersökningen följande utfall för de deltagande 80 företagen.

Tabell 35. Bruttovinst i olika företagsgrupper

Företagsgrupper	Antal företag	Bruttovinst i % av försäljningen		
		Genomsnitt	En fjärdedel av företagen redovisar en bruttovinst	
			Överstigande	Understigande
<i>Omsättningsgrupper</i>				
under 200.000 kr.	33	24,4	25,3	21,9
200.000—400.000	30	25,1	28,1	23,1
över 400.000 kr.	17	28,0	29,9	23,8
<i>Bokförsäljningsgrupper¹</i>				
0—44 %	14	23,4	27,0	18,4
45—60 %	38	23,0	27,3	22,6
70 % eller mer	15	27,4	30,5	24,7
<i>Ortsgrupper</i>				
100.000 eller mer	14	27,7	29,7	25,0
99.999—20.000	20	24,5	27,3	21,6
19.999— 5.000	27	25,2	28,3	22,6
under 5.000	19	24,2	25,5	19,9
Samtliga företag	80	25,0	27,5	22,7

¹ Redovisas endast av 67 företag.

Till den av DUI tillämpade redovisningsmetoden vill bokutredningen lämna följande kommentar. Skillnaden mellan branschens gängse rabatter (se ovan s. 123 f.) vid köp från förlag och övriga leverantörer och den ovan framräknade bruttovinsten utgöres av sådana rabatter, som bokhandeln lämnar vissa kundkategorier samt ett visst svinn.

Om försäljningen i en tänkt bokhandel fördelade sig med lika belopp på de nio kategorierna av böcker (kommissionsköp, månadskonto i fast räkning, partiköp, skolböcker med och utan kundrabatt, läseböcker, barnböcker, bilighetsserier och biblioteksleveranser) skulle genomsnittsrabatten, bokhandeln tillgodo, uppgå till 26,9 %, pappersförsäljning o. dyl. icke inräknad. Exemplet har knappast någon motsvarighet i verkligheten, men det visar i vilken utsträckning bruttovinsten är beroende av hur bokförsäljningen är uppdelad på olika slag av böcker. Ju fler böcker bokhandeln säljer till rabattberättigade kunder, desto lägre blir bruttovinsten, och omvänt — ju fler böcker bokhandeln säljer, som köpts i parti resp. på fast räkning mot månadsbetalning, desto högre blir bruttovinsten. Något statistiskt underlag för ett säkrare bedömande av bokförsäljningens fördelning på olika kundkategorier föreligger icke vare sig hos bokhandeln eller bokförlagens centrala organisationer eller hos enskilda bokförlag. De av DUI framlagda genomsnittsvärdena för bruttovinsten får med hänsyn härtill accepteras i befintligt skick.

Av tabell 35 framgår, att bruttovinsten enligt denna definition har ett samband med såväl företagsstorleken som ortsstorleken och bokförsäljningens omfattning. Sambandet är minst utpräglat mellan bruttovinst och ortsstorlek.

Omkostnader

I följande tabell 36 har redovisningen av de olika bokhandlarnas kostnader sammanförts. Företagen har uppdelats i tre grupperingar; dels efter omsättningens storlek, dels efter ortsstorlek och dels efter bokförsäljningens andel i % av totala omsättningen. Beträffande de olika kostnadsposterna anför DUI följande i sin redogörelse.

Företagsledarlön. För att totalkostnaden för en affärsrörelse skall erhållas, måste bland kostnaderna upptagas en ersättning till företagsledaren för dennes arbete i företaget. Företagsledarens faktiska uttag baseras oftast på rörelsens lönsamhet och ej på omfattningen av det arbete, han nedlägger i företaget. På detta sätt kommer i många företag icke blott ett belopp motsvarande »normal» lön utan även en del av nettoavkastningen att redovisas såsom ersättning till företagsledaren. I andra företag är rörelsens överskott måhända ej tillräckligt ens för att ägaren skall erhålla en skälig ersättning för sitt arbete.

För att de totala kostnaderna inom olika företag skall kunna jämföras, har DUI i sin bearbetning av primärmaterialet normerat företagsledarlönen. Den har i kostnadstabellerna upptagits till 4 000 kr+3,6 % av totalförsäljningen. Normlörens storlek framgår av följande sammanställning:

Omsättningssumma	50 000	100 000	200 000	400 000	600 000	800 000
Normlön	5 800	7 600	11 200	18 400	25 600	32 800

De verkligt utgående företagsledarlönerna har tillställts utredningen i form av ett punktdiagram för 65 av de berörda företagen. Spridningen runt »normtalen» är synnerligen stor. I 28 fall har den utbetalade företagsledarlönen överskridit »normlönen» och i 37 fall har den underskridit nämnda belopp. I omsättningsgruppen »under 200 000 kr» var högsta utgående lönen 17 000 kr (20,0 %) och lägsta lönen 3 200 kr (3,2 %). I omsättningsgruppen »200 000—400 000 kr» var motsvarande värden 26 700 kr (8,0 %) och 7 700 kr (2,7 %) och i omsättningsgruppen »över 400 000 kr» resp. 81 000 kr (5,2 %) och 16 700 kr (12,4 %).

Övriga kostnadsposter. Personallönerna har uppdelats i två grupper: löner till butikspersonal och övriga löner. I lönekostnaderna inräknas samtliga förmåner, som utgått till personalen, således även provisioner, pensionsavgifter och andra personalkostnader.

För i rörelsen arbetande familjemedlemmar har löner beräknats med

Tabell 36. Omkostnader inom företag grupperade efter omsättning, ortsstorlek och bokförsäljningens andel i totalomsättningen

Kostnadsslag	P r o c e n t a v o m s ä t t n i n g e n											
	Företag med en försäljning					Företag på orter med folkmängd av					Företag med en bokförsäljning i % av totalförsäljningen uppgående till	
	Under 200,000 kr.	200,000—400,000 kr.	över 400,000 kr.	100,000 eller mer	99,999—20,000	19,999—5,000	under 5,000	0—44 %	45—69 %	70 % eller mer		
Företagsledarelön	6,6	5,0	4,2	4,9	10,3	4,9	6,8	6,5	5,2	4,4		
Personallöner	7,6	11,1	13,2	12,1	10,3	10,4	7,1	7,6	10,4	10,4		
butikspersonal	6,3	6,9	9,1	7,5	6,1	7,6	6,2	5,8	7,1	7,7		
övrig personal	1,3	4,2	4,1	4,6	4,2	2,8	0,9	1,8	3,3	2,7		
Hyra	2,6	2,3	2,4	2,8	2,4	2,4	2,2	2,2	2,7	2,4		
Kontorsomkostnader utom löner	0,7	0,9	0,9	0,9	1,0	0,7	0,8	0,9	0,8	1,0		
telefon	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3		
porto	0,3	0,4	0,5	0,4	0,5	0,3	0,3	0,2	0,3	0,4		
öfrigt	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2	0,3		
Emballage	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2		
Reklam, c/ löner	0,2	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4		
Kundförfluster	0,3	0,3	0,2	0,2	0,4	0,1	0,3	0,2	0,3	0,2		
Frakter samt arvoden till Seelig	1,0	0,9	0,6	0,8	0,9	1,1	1,0	0,9	0,9	0,9		
Värdeminskning på inventarier	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5		
Räntekostnader	1,4	1,3	1,4	1,2	1,5	1,4	1,1	1,4	1,2	1,6		
utgiftsräntor	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1		
ränta på eget kapital	1,2	1,1	1,3	1,1	1,5	1,2	0,9	1,2	1,1	1,5		
Övriga omkostnader	1,6	1,4	2,0	0,6	1,6	1,5	2,8	1,8	1,6	2,2		
Summa omkostnader utom företagsledarelön	16,2	19,3	21,8	19,7	19,3	18,6	16,3	15,9	19,1	19,8		
Summa omkostnader	22,8	24,3	26,0	24,6	24,2	23,8	23,1	22,4	24,3	24,2		
En fjärdedel av företagen redovisar summa omkostnader	25,3	26,6	28,6	29,7	26,3	26,2	25,4	25,6	26,8	28,3		
Genomsnittsomfattning, kronor	132 100	279 500	713 800	325 300	314 000	256 300	126 200	139 400	254 600	492 000		
Bokförsäljning i % av totalförsäljningen	49	56	70	75	57	52	41	37	55	75		
Antal företag	33	30	17	14	20	27	19	14	38	15		

ledning av gällande avtal mellan SBF:s samarbetsorganisation och Svenska bokhandelsmedhjälpareföreningen.

Om affärsrörelsen bedrivits i egen fastighet, har en efter ortens hyresnivå uppskattad hyra inklusive värmekostnad upptagits såsom hyreskostnad.

Företagens emballagekostnad har uppskattats i de fall, då pappersemballage tagits från företagets lager utan särskild bokföringstransaktion.

Frakter har sammanslagits med arvoden till AB Seelig & Co.

Värdeminskning på inventarier har upptagits till 10 % av anskaffningsvärdet.

Såsom räntekostnader har räknats dels utgiftsräntor, dels beräknad ränta på eget kapital i rörelsen efter 5 %. Det egna kapitalet har justerats med hänsyn till uppgivna dolda reserver.

Övriga omkostnader omfattar alla icke särskilt specificerade kostnader. Såsom kostnad räknas icke inkomstskatt vare sig företaget drives i bolagsform eller såsom enskild firma.

De i tabellen angivna medeltalssiffrorna för ett visst kostnadsslag grundar sig på uppgifter från de företag, som specificerat detta kostnadsslag, framhåller DUI. Metoden innebär, att ett företag som ej kunnat särskilt ange t. ex. reklamkostnaderna, icke tillåtits sänka medeltalssiffran för de företag, som verkligen specificerat sina reklamkostnader. Genom detta förfarande blir posten »övriga omkostnader» mindre än i de flesta företag. Kostnader, som ej särskilt specificeras, uppföres givetvis under denna rubrik. Ett undantag från denna regel utgör utgiftsräntorna, som antagits icke förekomma i de företag, som ej uppgivit denna kostnadspost.

I de företag, som icke angivit emballagekostnader eller värdeminskning på inventarier, har totalkostnaderna ökats med motsvarande omsättningsgrupps genomsnittssiffra för dessa slag av kostnader. På liknande sätt har förfarits med företag, som ej uppgivit storleken av det egna kapitalet i rörelsen. DUI framhåller, att man kan antaga, att om ett företag ej specificerat dessa kostnader, har det ej upptagit dem bland övriga »omkostnader». Summan omkostnader skulle därför ha blivit upptagna till ett för lågt belopp, om denna justering icke utförts.

Av tabell 36 framgår, att kostnaderna varierar med såväl omsättningen som ortens storlek och bokförsäljningens relativa andel av försäljningen. Det starkaste sambandet föreligger mellan totalkostnader och omsättningsstorlek. I de minsta företagen är totalkostnaderna 22,8 % och i de största 26,0 %.

Den enda utgiftspost, som är högre i de större företagen, är lönekostnaden. De totala lönekostnaderna (företagsledarlön+personallöner) är 14,2, 16,1 resp. 17,4 % och övriga kostnadsslag tillsammans 8,6, 8,2 resp. 8,6 %. Att variationerna i totalkostnaderna helt beror på lönekostnaderna är så-

lunda uppenbart. Skillnaderna i bruttovinst i företag av olika storlek är emellertid ännu större, varför de ökade lönekostnaderna i de största företagen synes vara motiverade.

Samvariation föreligger även mellan totalkostnader och ortsstorlek, men skillnaden mellan olika ortsgupper är liten. Att företag på de minsta orterna har de lägsta kostnaderna framgår tydligt men differenserna mellan övriga ortsgupper är så små, att totalkostnaderna i det allra närmaste kan sägas vara desamma, om blott folkmängden överstiger 5 000 personer.

Slutligen kan konstateras, framhåller DUI, att företag med en bokförsäljning av 0—44 % har cirka 2 % lägre kostnader än övriga företag.

Med hänsyn till ovanstående slutsatser vore det naturligt, om de högsta kostnaderna redovisades i de största företagen i de största städerna. Så är emellertid icke fallet, understryker DUI. För dessa företag ligger kostnaderna lägre än medeltalet för motsvarande omsättningsgrupp och storleksgrupp. Samtidigt är bruttovinsterna högre än i någon annan grupp av företag, vilket emellertid bättre stämmer med undersökningens allmänna tendens. Nämda företag redovisar också de högsta relativa bokförsäljningssiffrorna i undersökningen.

De viktigaste kostnadsslagen inom bokhandeln. Tidigare har icke något genomsnitt för samtliga 80 företag framlagts. En sammanställning för de viktigaste kostnadsslagen återgives i tabell 37.

Av tabellen framgår, att lönekostnaderna efter sammanslagning av företagsledarlön och personallöner uppgår till nära 2/3 av samtliga kostnader inom bokhandeln. Hyran svarar för exakt 10 % och räntan för närmare 6 % av totalkostnaderna. Den resterande femtedelen består av en mängd i och för sig mindre betydande, men tillsammans viktiga kostnader.

Tabell 37. Genomsnittskostnaderna för undersökningens samtliga 80 företag.

Kostnadsslag	Procent av omsättningen
Företagsledarlön	5,2
Personallöner	10,2
Hyra	2,4
Räntekostnader	1,4
Övriga omkostnader	4,8
Summa omkostnader utom företagsledarlön	18,8
Summa omkostnader	24,0
En fjärdedel av företagen redovisar summa omkostnader	{ Överstigande 26,3 Understigande 22,0
Genomsnittsomsättning, kr.	259 600
Bokförsäljning i % av totala försäljningen	55

Nettoresultat

Med nettovinst på rörelsen avses i allmänhet i ett detaljhandelsföretag, som ej är aktiebolag, det överskott som kvarstår, sedan samtliga omkostnader utom företagsledarlön avdragits från bruttovinsten. I denna undersökning har nettoresultatet en mer begränsad innebörd, framhåller DUI. Bruttovinsten har minskats även med en beräknad ersättning till företagsledaren. Med en sådan redovisning bestämmes nettoresultatet helt och hållet av den norm, som valts för beräkning av företagsledarlönen. Ju högre företagsledarlönen är, desto sämre blir nettoresultatet av rörelsen.

I tabell 38 nedan angives nettoresultatet inom olika företagsgrupper. Siffrorna utgör medeltal av redovisade nettovinster och -förluster hos de individuella företagen. Att dessa medeltal icke alltid överensstämmer med skillnaderna mellan gruppgenomsnittet för bruttovinst och totalkostnader, tyder på att variationerna från företag till företag är avsevärda.

Av tabellen framgår, att nettoresultaten i fyra av delgrupperna är negativa. Nettovinster redovisas i övriga grupper, ingen dock överstigande 1.4 % av omsättningen. Nettovinsterna är större i städer med över 20 000 invånare än på orter med lägre befolkningstal. Ju större andel bokförsäljningen utgör av totalomsättningen desto fördelaktigare blir nettoresultatet.

För samtliga 80 företag utgör nettovinsten i genomsnitt 0,7 %, men spridningstalen visar betydande variationer.

Tabell 38. Nettoresultat i olika företagsgrupper

Företagsgrupper	Antal företag	Procent av omsättningen			
		Genomsnitt	En fjärdedel av företagen redovisar en siffra		Genomsnittlig företagsledarlön enligt tabell 36
			Överstigande	Understigande	
<i>Omsättningsgrupper</i>					
under 200.000 kr.	33	0,8	2,5	— 2,6	6,6
200.000—400.000 kr.	30	— 0,8	2,3	— 3,1	5,0
över 400.000 kr.	17	1,3	3,4	— 1,9	4,2
<i>Ortsgrupper</i>					
100.000 eller mer	14	1,3	3,8	— 1,3	4,9
99.999—20.000	20	1,1	1,9	— 3,0	4,9
19.999— 5.000	27	— 0,2	4,5	— 2,5	5,2
under 5.000	19	0,1	2,1	— 2,7	6,8
<i>Bokförsäljningsgrupper</i>					
0—44 %	14	— 1,3	1,8	— 3,0	6,5
45—69 %	38	— 0,5	1,6	— 2,6	5,2
70 % eller mer	15	1,4	3,8	— 0,9	4,4
Samtliga	80	0,7	2,5	— 2,6	5,2

Investerat kapital

Undersökningens uppgifter om det egna och det främmande kapitalets storlek har använts för en beräkning av storleken av det kapital, som genomsnittligt investeras i en bokhandel.

Uppgifter om de genomsnittligt utestående räntefria leverantörskrediterna saknas tyvärr helt. Om man känner den genomsnittliga kredittiden, kan emellertid genomsnittsstorleken av de räntefria varuskulderna beräknas. I de mest rationellt skötta bokhandelsföretagen torde kredittiden i genomsnitt föga överstiga en månad.

Om varuskulderna i ett visst företag i stället har en genomsnittlig löptid av t. ex. 2 månader, ökas de räntefria skulderna och därigenom även det totalt investerade kapitalet med lika många procent av omsättningen, som leverantörskulderna utgör enligt tabell 39. Där har de nämligen upptagits till en tolfedel av värdet av under år 1947 inköpta varor, vilket angivits av företagen på frågeformuläret.

Det räntedragande främmande kapitalet kan approximativt beräknas med ledning av uppgifterna över ränteutgifternas storlek. Ett antagande om en genomsnittlig räntefot av 5 % för sådana skulder torde icke väsentligt avvika från verkligheten. Samma räntefot har använts vid beräkningen av räntekostnaderna för det egna kapitalet, som inkluderar uppgivna dolda reserver i varulager och fordringar.

För varje företag har sålunda de procentsatser, som framräknats för summa räntekostnader i tabell 36 multiplicerats med $100:5=20$. Denna siffra har ökats med den procentsats, som en tolfedel av årsinköpen utgör av omsättningen. Summan representerar det i genomsnitt under år 1947 i rörelsen investerade kapitalet, uttryckt i procent av årsförsäljningen. Kapitalets storlek i olika typer av företag framgår av tabell 39, där även en uppdelning skett på eget kapital, räntedragande främmande kapital samt räntefria leverantörsskulder.

Av tabellen framgår, att det i bokhandelsrörelse investerade kapitalet i genomsnitt uppgår till $1/3$ av årsomsättningen. De företag, som har den största relativa bokförsäljningen, synes ha det största kapitalbehovet. Den lägsta siffran, 28 %, redovisas av företag på orter med en folkmängd under 5 000 personer. Variationerna mellan olika typer av företag är sålunda icke obetydliga, vilket också framgår av spridningstalen.

Huvuddelen av det i rörelsen investerade kapitalet är företagets eget. I genomsnitt utgör det mellan $2/3$ och $3/4$ av hela kapitalet, medan resten består av främmande kapital i form av räntefria leverantörsskulder samt reverslån. Det främmande kapitalet har sin största betydelse för företag med låg omsättning eller låg relativ bokförsäljning. Ju större del bokförsäljningen utgör av totalförsäljningen, och ju högre totalomsättning ett företag har, desto större del av det investerade kapitalet är företagets eget.

Tabell 39. Investerat kapital i olika företagsgrupper

Företagsgrupp	Antal företag	Procent av omsättningen					Eget kapital i % av det totala kapitalet
		Eget kapital	Främmande kapital			S:a	
			Räntedragande	Räntefria leverantörsskulder	S:a		
<i>Omsättningsgrupper</i>							
under 200.000 kr.	33	24	4	7	11	35	69
200.000—400.000 kr.	30	23	4	6	10	33	70
över 400.000 kr.	17	26	2	6	8	34	76
<i>Bokförsäljningsgrupper</i>							
0—44 %	14	25	4	7	11	36	69
45—69 %	38	22	2	7	9	31	71
70 % eller mer	15	31	2	6	8	39	80
<i>Ortsgrupper</i>							
100.000 eller mer	14	22	2	6	8	30	73
99.999—20.000	20	30	1)	7	7	37	79
19.999—5.000	27	25	4	6	10	35	71
under 5.000	19	18	4	6	10	28	64
Samtliga företag	80	24	4	6	10	34	71
En fjärdedel av företagen redovisar procent-siffror							
Överstigande	20	—	—	—	—	44	—
Understigande	20	—	—	—	—	24	—

¹ Mindre än halva antalet företag redovisar främmande räntedragande kapital.

Bokutredningens stickprovsundersökning

I syfte att komplettera den av DUI framlagda redogörelsen för bokhandels ekonomiska uppdrog utredningen åt civilekonom Per Danhard att underkasta ett urval av årsredovisningar för skilda bokhandelsaktiebolag en närmare granskning ur räntabilitetssynpunkt. Materialet hämtades hos Patent- och registreringsverkets balansavdelning och uppgifterna avser åren 1939, 1941—48. Urvalet av företag skedde med ledning av uppgifter ur matrikeln för den svenska bokhandeln, och av de 44 företag, som sålunda kom att innefattas i undersökningen, har 34 bearbetats vidare beträffande uppgifterna för år 1947, dvs. samma år som DUI:s redogörelse avser.

Dessa 34 företag var belägna på orter av följande storlek: 5 000—20 000 invånare: 13 företag; 20—100 000 invånare: 16 företag; mer än 100 000 invånare: 5 företag. Ortsgruppen »under 5 000 invånare» saknas således helt i denna stickprovsundersökning, beroende på att företag i aktiebolagsform endast i begränsad omfattning finns på dessa småorter.

Tabell 40. Omsättning (medeltal och median) år 1947

Ortsstorlek (invånarantal)	Omsättning i	
	Medeltal kr./år	Median kr./år
5.000— 20.000	299 000	291 000
20.000—100.000	551 000	453 000
100.000—	1 162 000	845 000
Samtliga	591 000	383 000

Aktiebolagens årsomsättning framräknades, där direkt uppgift ej förelåg, dels med ledning av redovisad omsättningsskatt, dels med ledning av motsvarande uppgifter i de båda branschundersökningarna åren 1944 (Affärs-ekonomiska forskningsinstitutet) och 1948 (DUI). Omsättningssiffrorna för företag inom de tre angivna ortsgrupperna framgår av tabell 40.

En jämförelse mellan DUI:s siffror och stickprovsundersökningens har utförts i följande tabell 41 på vidstående sida.

Skillnaden i genomsnittsomsättning och i fördelning på orter av olika storlek gör att de båda sifferserierna endast kan jämföras med vissa förbehåll. De i stickprovsundersökningen deltagande företagen representerar större boklådor än genomsnittet av de i DUI:s undersökning förekommande. Ändå visar jämförelsen mellan procenttalen en betydande överensstämmelse beträffande bruttovinsten. Företagsledarlönen och nettoresultatet visar större differenser, beroende på att den förra posten normerats i DUI:s undersökning.

Den lägsta redovisade företagsledarlönen var i DUI:s undersökning 3 200 kr och i stickprovsundersökningen 8 000 kr. Något högsta värde angavs icke i DUI:s redogörelse — i stickprovsundersökningen var det 81 000 kr. Sattes företagsledarlönen i relation till omsättningssumman, var dess lägsta resp. högsta värden 2,0 % resp. 10,5 % med ett medeltal av 3,9 %. I förhållande till den redovisade bruttovinsten var motsvarande värden 7,3 % resp. 41,7 % med genomsnittet 14,4 %.

Av den tidigare anförda tabellen framgår, att bruttovinsten för flertalet företag i sticksprovsundersökningen varierade mellan kvartilvärdena 24,5 % och 27,9 %. I DUI:s undersökning var motsvarande värden 22,7 % och 27,5 %. Differenserna beträffande första kvartilerna är helt beroende av skillnaden i de båda materialens sammansättning.

Stickprovsundersökningen avsåg i första hand att ge underlag för en uppskattning av bokhandelsföretagens räntabilitet. För en beräkning av en bransch lönsamhet måste emellertid hela det investerade kapitalet tagas i betraktande. Då de tillgängliga årsredovisningarna ej lämnar tillräckliga uppgifter om företagens upplupna räntekostnader m. m. är en dylik beräkning ej möjlig. Undersökningen har därför endast kunnat avse räntabili-

Tabell 41. Jämförelse mellan bruttovinst, företagsledarlön och nettoresultat

	Medel- tal	1 kvartil	Median	3 kvartil
Bruttovinst % av omsättningen				
DUI	22,7	25,0	27,5
stickprov	27,7	24,5	25,7	27,9
Företagsledarlön				
DUI	5,2	.
stickprov	3,9	2,9	3,9	5,4
Nettoresultat				
DUI	-2,6	0,7	2,5
stickprov	1,9	0,0	0,8	2,9

teten på det i företaget investerade egna kapitalet. Om ett företag kan upplåna kapital mot lägre eller högre ränta än vad företagets räntabilitet är med hänsyn till både eget och främmande kapital, utvisar det egna kapitalet större resp. mindre avkastning än rörelsens egentliga lönsamhet. Den räntabilitet för bokhandelsbranschen, som framkommit i denna undersökning, innehåller därför en del vinst- eller förlustelement, som sammanhänger med företagets finansiering.

När man talar om ett företags vinst, måste man ha klart för sig, att denna icke kan givas ett aritmetiskt uttryck, som kan betecknas som »verklig vinst». Det finns flera bokföringsmässiga åtgärder, som påverkar de för räntabilitetsberäkningen grundläggande uppgifterna över vinster och kapitalinvesteringar. Sålunda spelar värderingen av balansräkningens olika tillgångsposter en avgörande roll. Ett företag kan genom olika stora avskrivningar på sitt varulager och sina kundfordringar skapa olika stora dolda reserver, vilka icke kommer till uttryck i balansräkningen. Ett motsatt förfaringssätt kan innebära att dolda reserver tages i anspråk. Den i varje fall redovisade vinsten kommer därför att påverkas av vad företagsledningen anser vara möjligt och lämpligt att redovisa som vinst. I föreliggande undersökning har emellertid denna faktor delvis eliminerats, då redovisningen avser en tioårsperiod för berörda aktiebolag. Om en dold reserv i olika tillgångar skapats under ett visst eller vissa år och då påverkat vinsten, har detta förhållande icke betydelse för resultatet senare, förutsatt att den dolda reserven bibehålles vid samma storlek. Därför kan man antaga att dylika åtgärder utjämnar verkningarna av sådana dispositioner, när undersökningen omfattar en så lång period.

Det finns emellertid även andra bokföringstransaktioner, som på ett mera permanent sätt inverkar på företagets räntabilitetssiffror. Detta gäller särskilt bokhandeln, där de enskilda företagets aktier ofta innehaves av praktiskt taget en person, företagsledaren. För mindre sådana företag gäller som regel, att någon egentlig vinst sällan redovisas. Det uppkomna överskottet

Tabell 42. Räntabiliteten inom 44 bo

	1939 Omsättningsgrupp kr./år			1941 Omsättningsgrupp kr./år			1942 Omsättningsgrupp kr./år		
	a	b	c	a	b	c	a	b	c
Aritmetiskt medium	2,7	6,1	3,4	2,3	4,0	6,6	1,7	4,2	6,8
1:a kvartil	0,5	1,9	0,5	0,1	1,2	4,0	0,1	1,0	2,0
Median	1,3	3,7	2,9	0,8	3,6	7,2	0,8	3,9	6,4
3:e kvartil	6,6	7,9	6,9	6,2	7,5	9,8	2,2	7,3	9,1
Total vinst: totalt eget kapital	2,9	4,6	6,5	2,5	3,9	7,3	1,4	5,0	10,0

utgår i stället i form av lön till företagsledaren-bokhandlaren och arvoden till styrelsen, och den redovisade nettovinsten utgör endast en mindre, godtyckligt vald summa. Överhuvudtaget torde det inom dessa mindre aktiebolag vara omöjligt att avgöra, hur mycket av den årliga vinsten som är att uppskatta som en personlig inkomst för företagsledaren eller som avkastning på hans i firman investerade kapital.

Balansräkningarnas uppgifter över företagens vinster och investeringar har korrigerats i endast ett litet antal fall. Så har t. ex. skett, när vederbörande företag under ett år nedskrivit eller bortskrivit underhåll och förbättringar med i förhållande till omsättningen avgjort onormala belopp. Vidare har korrigeringar skett när företag helt bortskrivit aktier eller andelar i rörelsefrämmande investeringar. Avsättningar till pensionsstiftelser har upptagits som kostnader, även om dessa avsättningar hos resp. företag disponerats av vinstmedel på bolagsstämma.

Undersökningens resultat framgår av tabell 42, där beteckningarna a, b och c avser omsättningssummor av resp. intill 200 000 kr, 200 000—400 000 kr och över 400 000 kr.

Den nedersta raden i tabell 42 har framkommit, sedan summan av de redovisade vinsterna inom resp. grupper dividerats med summan av de egna kapitalet inom resp. grupp, varigenom vinst i procent på eget kapital framkommit.

För åren 1947 och 1948 har indelningsgrunden förändrats. Företagen har indelats i två grupper i st. f. tre, nämligen företag med en omsättning av 300 000 kr (a) resp. över 300 000 kr (b). En betydande förskjutning i omsättningen har nämligen ägt rum sedan början av undersökningsperioden. I tabell 43 (s. 139) återgives de sålunda beräknade medeltalen för räntabiliteten för de 44 bokhandelsaktiebolagen.

För att belysa den inverkan på räntabiliteten, som ersättningen till företagsledaren utövar, lämnas här nedan som jämförelse en sammanställning av motsvarande räntabilitetssiffror, sedan företagsledarlönen godtyckligt

Handelsföretag åren 1939, 1941—1946

1943 Omsättningsgrupp kr./år			1944 Omsättningsgrupp kr./år			1945 Omsättningsgrupp kr./år			1946 Omsättningsgrupp kr./år		
a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c
2,9	3,9	9,7	3,7	4,7	7,5	3,3	6,5	7,3	3,5	5,6	7,5
0,3	0,5	3,6	0,7	0,8	3,1	1,6	1,5	1,8	—	1,3	2,0
1,5	4,2	6,7	1,9	1,7	6,9	3,1	4,7	6,0	3,1	3,1	6,9
3,8	5,4	14,2	8,9	8,7	9,9	5,1	9,5	11,2	—	9,6	9,5
2,6	3,8	8,5	3,8	4,3	9,9	3,4	5,6	6,2	3,5	5,9	5,8

sänkts med 1 000 kr från det läge den hade år 1947. Samtliga 44 företag har icke kunnat medtagas i bearbetningen, då vissa företags årsredovisningar ej lämnat tillräckligt material härför. Vidare har de mest extrema värdena för företagsledarlönen icke medtagits vid beräkningen av nämnda genomsnitt.

Den på detta sätt framräknade vinsten har justerats med hänsyn till aktiebolagsskatten, som generellt beräknats till 50 % av vinsten. Den verkliga skatten torde i vissa fall ligga något över och i andra fall något under 50 %. I följande tabell 44 anges den alternativa beräkningen av räntabiliteten. Gruppindelningen är densamma som i tabell 43. Första kolumnen anger räntabiliteten i % på grundval av den redovisade vinsten och andra kolumnen räntabiliteten, sedan företagsledarlönen justerats nedåt enligt angivna godtyckliga val.

Sammanställningen visar, vilken stor betydelse företagsledarlönens höjd har för förhållandet mellan investerat eget kapital och vinst.

Enligt 1944 års aktiebolagslag skall i företagens förvaltningsberättelser eller vinst- och förlusträkningar angivas utbetalade löner till företagsledningen. Denna lag trädde i kraft 1/1 1948, varför uppgifterna i fråga icke kunnat erhållas för tidigare år. Vidare har ej heller alla företag lämnat

Tabell 43. Räntabiliteten inom 44 bokhandelsaktiebolag åren 1947—1948

	1947 Omsättningsgrupp kr./år		1948 Omsättningsgrupp kr./år	
	a	b	a	b
	Aritmetiskt medium	3,2	6,2	1,8
1:a kvartil	0,3	2,9	0,0	0,7
Median	0,8	3,9	1,1	1,3
3:e kvartil	3,6	7,4	2,1	3,7
Total vinst: totalt eget kapital	3,4	4,4	2,6	3,9

Tabell 44. Alternativ beräkning av räntabiliteten

	1947				1948			
	Omsättningsgrupp kr./år				Omsättningsgrupp kr./år			
	a		b		a		b	
	1	2	1	2	1	2	1	2
Aritmetiskt medium	1,9	3,2	5,6	8,5	1,8	5,8	3,2	6,7
1:a kvartil	0,0	— 0,6	2,4	3,1	0,0	4,9	0,6	2,3
Median	0,8	2,5	4,5	5,5	0,9	5,0	1,2	5,4
3:e kvartil	2,9	5,1	8,0	11,0	1,8	8,1	4,7	10,1
Total vinst: totalt eget kapital	1,9	3,2	7,2	9,1	2,1	4,5	5,0	7,5

sådana uppgifter, att de varit tillräckliga för att kunna medtagas i bearbetningen i vad avser denna sak.

Inledningsvis har antytts, vilka vanskligheter det erbjuder att ur det framkomna materialet draga några bestämda slutsatser. Det enda bestämda, som kan utläsas, är att den undersökta branschens vinstförhållanden icke medför en högre avkastning på investerat kapital än vad som vid varje tidpunkt har kunnat erhållas genom annan placering. I de fall det insamlade materialet har varit tillräckligt utförligt för en bearbetning jämväl med avseende på företagsledarlönen, så har det visat sig vara av litet värde att nämna någon siffra för räntabiliteten. Den sista tabellen (nr 44) ger vid handen att företagsledarlönens höjd spelar en så avgörande roll, att räntabilitetsberäkningar för bokhandels del icke kan göras, förrän frågan om vad företagsledaren (bokhandlaren-aktieägaren) skall erhålla för sitt arbete har lösts. Läggas härtill andra inverkanse faktorer, såsom balansvärdering, företagsstruktur och geografiska förhållanden framstår materialets vanskligheter i tydlig relief.

Vid insamlandet och bearbetandet av materialet har den erfarenheten gjorts, att förhållandena är högst skiftande från fall till fall, liksom även anledningen härtill kan antagas vara lika skiftande. De i undersökningen åberopade värdena är således icke alltid sinsemellan kommensurabla.

För att erhålla en tillförlitligare uppfattning av A-bokhandels räntabilitets- och strukturförhållanden är en grundligare undersökning påkallad, där enhetliga värderingsprinciper och företagsekonomiska bedömanden kunde åberopas. Här har det givna materialet måst godtagas utan vidare. Materialet innesluter därför alltför mycket av företagsledarnas subjektiva bedömanden av framtidsutsikterna etc. och naturligtvis även vissa hänsyn till skattelagstiftningen.

Givet är att en fullständig kostnadsanalytisk undersökning skulle ha krävt ett avsevärt större primärmaterial. Med de begränsade syften, som bokutredningen för sin del ansett sig böra uppställa för sin undersökning

av bokhandelns räntabilitet, har emellertid den företagna stickprovsundersökningen ansetts vara tillfyllest.

Andra reguljära bokförsäljare

Kiosker och pappershandlare

Som tidigare nämnts, har bokförläggare rätt att till annan än kommissionär utlämna i kommission sådana förlagsartiklar, som betingar ett pris av högst kr 5: 75 för häftat exemplar. Försäljningen av detta slags litteratur, bland vilken större delen av de skönlitterära billighetsserierna återfinnes, sker, utom genom bokhandeln, genom Svenska pressbyråns tidningskiosker och övriga försäljare av dags- och veckotidningar, d. v. s. pappershandlare, tobaksaffärer och privatägda kiosker. Pressbyrån har f. n. 450 egna kiosker och är leverantör till ca 16 000 andra tidningsförsäljningsställen i landet. Under år 1950 uppgick den bokförsäljning, som ägde rum genom Pressbyråns olika affärer till 4 584 000 kr. Härav utgjorde försäljningen av bokverk, överstigande kr 4: 75 (det då giltiga stoppriset för billighetslitteratur) ca 375 000 kr. Försäljningen av billighetslitteratur omfattade således nämnda år i runt tal 4,2 miljoner kr. Härvidlag är att märka, att de enskilda försäljarna icke uteslutande varit hänvisade till Pressbyrån för beställning av sådana böcker, varför den totala siffran för försäljningen av billighetslitteratur i dessa affärer torde vara åtskilligt högre.

I framställning till bokförläggareföreningen har Pressbyrån anhållit, att lantbokhandelsrättigheter skall beviljas 91 av Pressbyråns återförsäljare av tidningar och tidskrifter och 171 av byråns egna kiosker. Bokleveranserna skulle i dessa fall ske genom Pressbyråns försorg, som härigenom skulle beredas möjlighet att förmedla beställningar på böcker i prislägen ovanför stoppriset från de nämnda försäljningsställena. Enligt nu gällande bestämmelser kan sådana beställningar f. n. icke ske hos dessa försäljare. Framställningen har i stort sett bifallits av bokförläggareföreningen i mars 1952.

Missionsbokhandlare

På liknande sätt som Svenska bokförläggareföreningen har Kristna bokförläggareföreningen, tidigare Sällskapet de religiösa bokförlagen, inrättat kommissionärskap för försäljning av de förlagsartiklar, som utgives av de till nämnda förening anslutna bokförlagen. Rörande organisationen, se kapitlet om förlagsverksamheten, s. 79.

Föreningen har antagit 133 kommissionärer, som bedriver bokhandel i öppen affär, oftast i kombination med försäljning av pappersvaror och tidningar. Av dessa kommissionärer, som benämnes missionsbokhandlare, är 24 samtidigt A-kommissionärer och 18 B-kommissionärer hos Svenska bokförläggareföreningen. För missionsbokhandelns geografiska fördelning har

utredningen redan lämnat en ingående redogörelse på s. 114—118, till vilken hänvisas. Här skall endast tillfogas, att dessa affärer med få undantag är belägna på orter, som saknar A- eller B-bokhandel. Undantagen är Berga, Munksund och Norrfjärden.

Oberoende av om missionsbokhandlaren är kommissionär hos Svenska bokförläggareföreningen eller ej, kan han enligt bokhandelns affärsregler saluföra vissa delar av de till denna förening anslutna förlagens produktion, främst den religiösa litteraturen. En väsentlig del av detta slags litteratur saluföres genom missionsbokhandlarna.

Omsättningen inom missionsbokhandeln uppskattas år 1950 till 560 000 kr. Siffran avser endast omsättningen av sådana förlagsartiklar, som levererats av förlag, anslutna till Kristna bokförläggareföreningen. Någon uppgift rörande leveranserna från övriga förlag har icke stått att få.

Bokförlagens direktförsäljning

En stor del av bokproduktionen — det gäller företrädesvis böcker i de högsta och de lägsta prisklasserna — säljes, förutom genom butikshandeln, även på annat sätt. Förläggarna måste kalkylera med höga försäljnings-siffror för den litteratur det här är fråga om. De böcker, som på grund av utstyrsel och omfång betingar ett högt pris, måste få en betryggande avsättning, om de överhuvudtaget skall kunna utgivras. Böcker till låga priser förutsätter stora upplagor, och därför måste flera olika distributionsmetoder anlitas för att de stora upplagorna skall kunna säljas.

De försäljningsformer, som utom den vanliga distributionsvägen genom bokhandeln utnyttjas av förlagen för att sälja verk av ovannämnda slag, är avbetalningsförsäljning genom ombud, försäljning av billighetsserier genom fritidsombud och försäljning genom kupongannonsering. Den sistnämnda försäljningsformen användes dock icke enbart för försäljning av större verk och billighetsserier utan även vid försäljning av förlagens vanliga produktion. En del av denna produktion distribueras även genom två andra försäljningsformer, som måste nämnas, om man skall få en fullständig bild av de svenska förlagens direktförsäljning, nämligen försäljning direkt till biblioteken och försäljning genom förlagen närstående organisationer.

Avbetalningsförsäljning genom ombud

Denna försäljningsform koncentrerar sig huvudsakligen till ett fåtal firmor, som har lagt upp en organisation för detta ändamål. Flera av dessa organisationer bedriver försäljning av böcker för andra förlag än de, till vilka de själva är knutna.

De bokverk, som säljs på avbetalning håller vanligtvis ett pris på över 50 kr. Det genomsnittliga kontraktbeloppet var år 1948 94 kr för de fyra företag, som hade lämnat upplysningar om sin verksamhet till den undersökning, som publicerades i betänkandet rörande avbetalnings- och förskottsköp m. m. (SOU 1949:38).

En sammanställning över de verk, som sålts i stor utsträckning genom avbetalning under de sistförflutna fem åren, visar stor variation. Förteckningen omfattar ett sextiotal verk, men den ger inte någon fullständig bild av vilka verk, som nu av svenska förlag direktförsäljes genom avbetalning. Det saknas nämligen ett stort antal standardverk, som utkommit före denna tid men som fortfarande har en omfattande avbetalningsförsäljning. Som exempel på denna grupp kan nämnas Selma Lagerlöfs skrifter, Albert Engströms Berättelser och Gubbar, Bonniers stora konversationslexikon och Schück och Warburgs litteraturhistoria. Samtidigt måste också påpekas, att förlagens avbetalningsförsäljning icke blott koncentreras på verk i pris-klasser över 50 kr utan även omfattar en hel del böcker till lägre priser, som dock i regel också har stor spridning genom bokhandeln. Men man kan med säkerhet påstå, att de dyrare verken huvudsakligen säljs genom detta avbetalningssystem, som till största delen handhas av förlagen. Inom bokhandeln är det endast ett fåtal firmor, som bedriver avbetalningsförsäljning i större skala. Försäljningsformen förekommer därjämte hos ett stort antal bokhandlare, men den är här av betydligt mer begränsad omfattning.

Den ovan anförda huvudregeln för de dyrbarare bokverken — antingen det är fråga om skönlitterära arbeten (samlade skrifter), praktiska handböcker, konstböcker eller uppslagsböcker — innebär, att utan avbetalningsförsäljningen skulle denna kategori av stort upplagda verk, som är karakteristisk för svensk bokutgivning, helt saknas. Då skönlitterära författares samlade skrifter oftast också säljes i enstaka band, är det alltså tack vare stödet från avbetalningssystemet, som allmänheten har tillgång till enstaka volymer av ifrågavarande författare till priser, som blir väsentligt lägre än man annars måste räkna med.

Vid sidan av denna avbetalningsförsäljning förekommer också en försäljning genom firmor av mera tillfällig och spekulativ art av bl. a. »biografiska» bokverk, som började florera för något decennium sedan. Ackvisitionen gäller böcker, som oftast är långtifrån färdiga vid utbudandet, och i många fall redigeras verket i nära anslutning till ackvisitionsresultatet; endast de personer, som lockats att teckna sig för köp av verket, blir på ena eller andra sättet omnämnda i verket. Denna försäljningsform, som ofta bidragit till att bringa avbetalningsförsäljningen av böcker i vanrykte, har låtit mycket tala om sig — icke minst till följd av de hänsynslösa ackvisitionsmetoderna — men försäljningens omfattning har dock varit betydligt mindre än man skulle tro.

I det ovannämnda betänkan­det, s. 61, finns en del uppgifter om omfattningen av förlagens avbetalningsförsäljning, liksom i den utredning som gjordes av kommerserådet Siegfried Matz år 1945. Totalförsäljningen i tusental kronor var år 1938 5 608, år 1944 8 262 och 1948 11 782. Handpenningen i % av kontraktsbeloppet var 1944 6,9 och 1948 6,7. Den avtalade avbetalningstiden var år 1944 25 månader och 1948 19,2 månader.

Utvecklingen under de angivna åren visar en tydlig sanering av avbetalningshandeln med böcker, och den bekräftas också vid en jämförelse hos enskilda företag. Den tendens, som siffrorna hos AB Bonnierbibliotek visar i nedanstående översikt, är säkerligen allmän inom bokförlagens avbetalningsverksamhet. Samtidigt som omsättningen har stigit hos Bonnierbibliotek, har procenten av returer från kunder, som ej fullföljt köpen väsentligt sjunkit. Returprocenten var nämligen år 1945 18,4 %, år 1947 14,8 % år 1949 8,9 % och år 1950 7,7 %.

I bokutredningens undersökning om allmänhetens bokvanor redovisas avbetalningsköp av böcker för blott 3 % av de tillfrågade. Härav hade 2 % bundit sig för köp av uppslagsbok eller konversationslexikon och 1 % för köp av romanserie. I en dansk undersökning år 1945, företagen av Det danske Gallup Institut, redovisas noga för inköpskällorna beträffande böcker. Av denna undersökning framgick, att 16 % av bökköparna köpt genom avbetalningsagenter och att dessa har sin största marknad i landsorten och på landsbygden, framför allt bland bökköpare i åldern 20—39 år. Vidare framgick det, att 19 % av bökköpen bland arbetarna, 13 % bland medelklassen och 9 % bland bättre situerade gjordes genom ombud för avbetalningsfirmor.

På grundval av de erfarenheter man har här i landet av denna försäljning kan man säga, att de danska uppgifterna överensstämmer med de svenska beträffande bökköp genom förlagens avbetalningsförsäljning. Men man har ett allmänt intryck av att skillnaden mellan arbetarnas och medelklassens inköp ej är så markerad här som i Danmark, utan att avbetalningsförsäljningen i lika hög grad vänder sig till båda dessa grupper. Där­emot stämmer uppgiften om de bättre situerades bökköp i Sverige mer överens med motsvarande siffror för Danmark.

En uppgift, som belyser avbetalningsförsäljningens stabilitet, härrör från AB Bonnierbibliotek. Man har ofta den uppfattningen att de, som köper böcker på avbetalning, genomför köpet med stor o­vilja och ofta icke avslutar det. Mot denna uppfattning talar det förhållandet, att 20 % av Bonnierbiblioteks totala omsättning under år 1950 utgjordes av försäljning till gamla kunder, och av det totala antalet order hade 32 % kommit från sådana kunder. Detta är ett talande bevis för hur stor den krets av bokintresserade är, som utnyttjar avbetalningsmöjligheterna för att skaffa sig grundstommen till ett eget bibliotek. Erfarenheterna från Nordiska Bok-

handeln, som bedriver en omfattande avbetalningsförsäljning, visar samma förhållande. Många kunder, som börjat köpa böcker på avbetalningskonto i ungdomen, kvarstår som kunder hela livet. Samma iakttagelse har även gjorts av andra bokhandlare, som i mera begränsad omfattning säljer böcker på avbetalning eller månadskonto.

De berörda iakttagelserna gäller den försäljning, som sker till bokintresserade personer. Annorlunda är givetvis förhållandet med den ackvisition, som bedrivs av de förutnämnda spekulativa företagen. Där kan den momentana försäljningsframgången framkalla en konstant ovilja hos kunden mot bokagenter och bokköp överhuvudtaget, som är långt ifrån önskvärd.

Försäljning av billighetsserier

Affärsreglerna för bokhandeln fastslår, som ovan framhållits, att »till annan återförsäljare än bokhandlare» får säljas i kommission »billighetslitteratur av skönlitterärt, populärvetenskapligt eller populärt allmännyttigt innehåll, som utgives i serier till ett bokhandelspris av i regel högst kr 5 : 75 för häftat exemplar».

Den försäljning, som har kommit till stånd med stöd av denna bestämmelse, ägde intill år 1941 till övervägande delen rum genom Pressbyråns försäljningsställen och genom pappershandeln m. m. Under det senaste decenniet har en tidigare använd distributionsmetod på nytt tagits upp. Vissa bokförlag har nämligen för försäljning av sina billighetsserier av skönlitteratur inrättat landsomfattande ombudsorganisationer, genom vilkas medlemmar böckerna distribueras direkt till kunderna. Ombuden söker sina kunder främst på industrins arbetsplatser, inom föreningsväsendet och även i viss utsträckning genom hembesök.

De förlag, som i första hand använder sig av denna försäljningsform, är — för att anföra dem i den ordning de uppträtt på bokmarknaden — Tidens förlag, Folket i Bilds förlag, Alb. Bonniers förlag och (i viss utsträckning) Vingförlaget.

De bokserier, som blivit föremål för sådan försäljning, är följande:

a) Tidens bokklubb. Denna utgivning startades säsongen 1940/41 av Bokförlags-AB Tiden och har till utgången av år 1950 omfattat 60 volymer. Tidigare såldes dessa serier endast i komplett skick, varvid köparen fick förbinda sig att förvärva samtliga 6 volymer under utgivningsåret. Numera säljs banden även separat, varvid priset för en enstaka bok är obetydligt högre. Genomsnittsupplagan för de olika serierna har varierat mellan 25 000 och 30 000 (ett år 33 000), och den totala produktionen fram t. o. m. utgången av år 1950 har varit något mer än 1 500 000 exemplar. Priset pr volym var år 1950 kr 3 : 50 för medlemmar och kr 3 : 75 för köpare av enstaka band.

Till denna serie ansluter sig

b) Tidens bokklubbs extraböcker. Utgivningen påbörjades under säsongen 1949/50 och har hittills omfattat 6 volymer, som tryckts i en genomsnittsupplaga av 15 000 ex. per bok. Den sammanlagda utgivningen omfattar således 90 000 exemplar. Priserna varierar efter omfång och utstyrel hos böckerna och har hittills varit mellan kr 5: — och 6: 75 (för icke medlemmar kr 5: 50—7: 25).

Förutom facklitteratur av främst politiskt innehåll distribueras även de av Tidens förlag publicerade

c) Klassikerserierna i viss utsträckning genom bokombuden. Denna utgivning har hittills omfattat 24 översättningar av rysk litteratur, 9 band tysk och 3 volymer fransk litteratur. De tryckta upplagorna av dessa verk har varierat mellan 3 000 och 5 400 exemplar och totalutgivningen kan uppskattas till ca 160 000 exemplar. Priserna har varit kr 2: 65 för den ryska serien, kr 4: 75 för den tyska (inb. ex.) och kr 3: 85 för den franska serien.

d) Folket i Bilds folkböcker. Denna utgivning påbörjades år 1941 och har till utgången av år 1950 omfattat 83 volymer i en totalupplaga av ca 7 000 000 exemplar. Utgivningen år 1950 omfattade 10 volymer och priset var kr 1: 45 för häftat ex., kr 2: 85 för klotryggsband samt kr 4: 75 för halvfranskt band. För dubbelvolym var priset kr 2: 90, resp. kr 5: 25 och kr 7: 75.

Upplagorna för de enskilda böckerna har varierat mellan 70 000 och 100 000 exemplar, men för vissa titlar har upplagan varit ännu större.

Till denna utgivning kommer

e) Folket i Bilds Världsbibliotek. Denna serie omfattar nyare skönlitteratur i översättning. Utgivningen påbörjades år 1948 och har hittills (juni 1951) omfattat 17 band med rysk, amerikansk, fransk och engelsk litteratur. Till detta bibliotek ansluter sig en serie med verk av Upton Sinclair, som skall omfatta 5 band à kr 4: 35 inb. Priset för övriga böcker i detta bibliotek har växlat mellan kr 1: 95 och 2: 25 för häft. ex. och kr 3: 25 och 3: 75 för inb. ex. Upplagorna har varierat mellan 21 000 och 40 000 exemplar för olika böcker och sammanlagt har produktionen hittills omfattat ca 650 000 exemplar.

Vidare har förlaget utgivit

f) Folket i Bilds Gyllene Böcker, en barnboksserie, som under år 1950 omfattade 10 titlar à kr 1: 35 för kartonnerat ex. Upplagan var för 1950 års utgivning totalt 580 000 exemplar.

g) Bokklubben Svalan. Denna bokklubb startades år 1942 av Alb. Bonniers förlag. Till utgången av år 1950 har utgivningen omfattat 108 volymer i en totalupplaga av 3 352 000 exemplar. Upplagan för de enskilda volymerna har varierat mellan 30 000 och 45 000 exemplar. Medlemmarna i bokklubben, som värvats huvudsakligen genom bokhandeln (ca 70 %),

genom annonser och genom personlig propaganda på skilda sätt, får välja bland ett urval av 12 volymer årligen men måste teckna sig för abonnemang på minst 6 volymer. Delvis på grundval av dessa förhandsteckningar avvägs upplagans storlek. 1950 års utgivning omfattade 12 volymer och priset var kr 4: 50—4: 65 för inb. ex.

h) Bonniers Folkbibliotek. År 1947 började Alb. Bonniers förlag denna utgivning, och till utgången av år 1950 har 48 volymer utgivits i en totalupplaga av ca 3 500 000 exemplar. Upplagan för de enskilda volymerna har varierat mellan 65 000 och 100 000 exemplar. 1950 års utgivning omfattade 10 titlar och priset för häftat ex. var kr 1: 55—1: 60 och för bundet ex. kr 2: 95—3: —. Enstaka verk har utgivits i dubbelvolym, som betingat motsvarande förhöjt pris.

Till denna utgivning kommer

i) Bonniers Folkbiblioteks Kvartalsböcker. Denna utgivning påbörjades år 1948 och har till utgången av år 1950 omfattat 11 volymer i en sammanlagd upplaga av ca 330 000 exemplar. 1950 års utgivning omfattade 4 volymer till ett pris av kr 5: 30—7: 35 för inb. ex. Häftade ex. säljs endast i begränsad omfattning.

Härutöver har denna förlagsgren utgivit

k) Bonniers Folkbiblioteks Barn- och ungdomsböcker. Denna utgivning påbörjades år 1950 och omfattade 3 volymer, som utgavs i en sammanlagd upplaga av 90 000 exemplar. Böckerna, som endast säljs i bundet skick, kostade kr 1: 95—2: 25.

Genom BFB:s ombudsorganisation säljs också i viss utsträckning de billighetsutgåvor, som publicerats av det förlaget närstående förlaget Forum. Hit hör bl. a. den årliga uppslagsboken När-Var-Hur, Gröna Visboken, Forum-biblioteket och en mängd andra förlagsartiklar.

1) Vingförlagets utgåvor. Förlaget stiftades år 1950 av de tre intressenterna Kooperativa förbundet, Lantbruksförbundets tidskriftsaktiebolag (LT:s förlag) och AB P. A. Norstedt & söner. Under säsongen 1950/51 har förlaget publicerat 7 volymer i en sammanlagd upplaga av 385 000 exemplar, varav för 1950 års vidkommande 185 000 exemplar. Priset för enkelvolym har varit kr 2: 25—2: 50 för häft. ex. och kr 3: 75—3: 90 för bundet ex. För dubbelvolym var priset kr 4: 25 för häft. ex. och kr 6: 75 för inb. ex.

Någon egen ombudsorganisation har förlaget ännu icke byggt upp, men LT:s ombud inom jordbrukets skilda organisationer (SLS och JUF) har upptagit försäljningen av Vingförlagets böcker. Huvudparten av försäljningen sker genom bokhandeln och i de kooperativa affärerna landet runt (se härom s. 150).

Då denna redogörelse för förlagens produktion av billighetsupplagor anknytits till försäljningsmetoden genom bokombud, har här övriga billighetsserier måst lämnas utanför redovisningen. Nämnas bör emellertid att ett

flertal bokförlag publicerat romanserier i prishilliga utgåvor, som i stor utsträckning sålts utanför den reguljära bokhandeln. Hit hör bl. a. B. Wahlströms förlag, som alltsedan 30-talet utgivit skilda romanserier, omfattande 15 band pr år i prisklassen 3: 45—3: 85 för inb. ex. Upplagorna har i regel omfattat 15 000 ex. per bok och har för enstaka titlar varit 20 000 ex. De har sålts förutom genom kupongannonsering och i pappers- eller tobaksaffärer även genom bokhandeln. Sedan år 1949 har bokhandeln fördubblat sin andel i försäljningen med motsvarande minskning för övriga försäljningsställen. Förlaget erbjuder den, som tecknar sig för hela serien, 2 band av de 15 utan betalning. Totalutgivningen under 1940-talet kan uppskattas till 2 250 000 ex.

Omfattningen av de ombudskårer, som etablerats på marknaden, framgår av följande siffror. Tidens förlag har 5 expeditioner med 200 centralombud och 6 500 underombud, alla avlönade på provisionsbasis. För Tidens bokklubbs utgåvor beräknas försäljningen till 95 % komma på ombuden, till 4 % på bokhandeln och återstående 1 % på direktrekvisitioner. Folket i Bilds ombudsorganisation omfattar 6 000 ombud, som säljer 67 % av billighetsutgåvorna från förlaget. Av återstoden säljs 16 % genom Pressbyrån, 7 % genom bokhandeln, 6 % direkt pr post och 4 % på andra vägar. Bonniers Folkbibliotek slutligen har 3 000 ombud, som säljer 69 % av förlagsgrenens utgåvor, 14 % går genom Pressbyrån, 13 % genom bokhandeln och 4 % direkt pr post.

En sammanfattande tabell över de här berörda förlagens eller förlagsgrenarnas utgivning av billighetsserier sedan starten fram till utgången av år 1950 får följande utseende:

Tabell 45. Utgivning av billighetsserier åren 1940—50 för angivna förlag

Bokförlag, bokserie	Startår	Totalupplaga t. o. m. 1950
<i>Bokförlags AB Tiden</i>		
Tidens bokklubb	1940	1 500 000
Tidens bokklubbs extraböcker	1949	90 000
Tidens klassiker	1948	160 000
<i>AB Foiket i Bilds förlag</i>		
FIB:s folkböcker	1941	7 000 000
FIB:s Världsbibliotek	1948	660 000
FIB:s Gyllene böcker	1950	580 000
<i>Alb. Bonniers förlag AB</i>		
Bokklubben Svalan	1942	3 352 000
Bonniers Folkbibliotek	1947	3 500 000
BFB:s kvartalsböcker	1948	330 000
BFB:s Barn- och ungdomsböcker	1950	90 000
<i>Vingförlaget AB</i>	1950	185 000
Summa		17 447 000

Försäljning genom kupongannonsering

Som framgår av det föregående är de berörda förlagens direktförsäljning pr post av ganska liten betydelse räknad i procent av den totala försäljningen. För Tidens förlag var siffran blott 1 %, för Folket i Bilds förlag 6 % och för Bonniers Folkbibliotek 4 %. De båda senare förlagen har en rätt omfattande annonsering, men trots detta lämnar försäljningen på grundval av kupongannonser blott ett ringa resultat. Förklaring härtill är kanske delvis, att kupongerna är så formulerade att kunden göres uppmärksam på övriga försäljningsställen — bokhandeln, tidningsdistributörerna o. s. v. — för de annonserade böckerna. Av viss betydelse i detta sammanhang är det samband, som etablerats mellan kundkretsen och förlaget. Vissa organisationer och dem närstående förlag har ett psykologiskt grepp över sin kundkrets genom sina tidningar och tidskrifter — man begagnar samhörigheten och intressegemenskapen som försäljningsargument. Frågan härom kommer att ytterligare belysas i ett senare avsnitt av detta kapitel (s. 150). För övriga förlag visar erfarenheten, att en kupongannonsering för böcker, som kan köpas i bokhandeln, i regel får ett mycket litet antal rekvisitioner som resultat, oavsett om annonseringen sker i de dagliga tidningarna eller i veckotidningarna. Det kan antas, att den försäljning, som förlagen skapar genom kupongannonsering, icke spelar särdeles stor roll för förlagens direktförsäljning. Annonsens värde som försäljningspropaganda kan därför inte uteslutande bedömas efter rekvisitioner omfattning.

Förhållandet är givetvis helt annorlunda för de förlag, som står utanför den sedvanliga distributionsmetoden genom bokhandeln. Här gäller det böcker, som kunden vet, att han icke kan erhålla genom bokhandeln eller övriga gängse distributionskanaler utan som han måste rekvirera direkt från förlaget. Annonserna ger också uppgift härom. Denna försäljningsform praktiseras i betydande omfattning av vissa bokförlag, och annonserna avser romanserier, uppslagsverk, samlingsverk m. m. Försäljningsformen etablerades efter dansk förebild av Förlagshuset Norden i Malmö och har upptagits av ett flertal firmor, somliga årligen återkommande, andra mer sporadiskt verksamma. Att döma av den ofta förekommande annonseringen i dags- och veckopress och av att ett flertal firmor ständigt återkommer med samma annonsform, torde denna försäljningsform skapa ett tillfredsställande resultat.

Försäljning direkt till biblioteken

De större förlagen har i viss utsträckning organiserat sin försäljning till de kommunala biblioteken genom resande agenter. De uppsöker biblioteken och tar upp order på årets utgåvor. I ett fall, Bonniers Bokförmedling,

har organisationen lagts upp på så sätt, att den arbetar som en bokhandel med biblioteken som kunder och den distribuerar böcker från alla bokförlag.

Några siffror som belyser omfattningen av denna försäljning har utredningen ej funnit skäl att anskaffa. Den huvudsakliga försäljningen torde nämligen gå genom den reguljära bokhandeln.

Försäljning genom förlagen närstående organisationer

Bokförlag med anknytning till politiska organisationer, landsomfattande ekonomiska sammanslutningar eller ideella rörelser säljer en stor del av sin förlagsproduktion genom dessa organ. Detta är t. ex. fallet med Förlags-AB Tiden vars i det föregående berörda ombudskår utgöres av personer med förtroendeuppdrag av skilda slag inom den socialdemokratiska rörelsen. Försäljningen av förlagets politiska litteratur genom dessa ombud har en betydande omfattning. För LT:s vidkommande har det meddelats, att 60 % av facklitteraturen och 40 % av skönlitteraturen distribueras direkt till medlemmarna av de skilda jordbruksorganisationerna.

Den konsumentkooperativa rörelsens förlag, KF:s förlag, har också på skilda sätt sökt sprida sina böcker till medlemmarna på andra vägar än över bokhandeln. Sedan åtskilliga år tillbaka har de kooperativa distriktsmötena och årsmötena upptagit någon punkt på dagordningen, där förlagets verksamhet berörs. I samband härmed har man i växlande omfattning sålt böcker till mötesdeltagarna. Ett verksammare stöd för bokspridningen har man erhållit i boklotterierna på de talrika medlemmötena. De boksatser, som utlottas på dessa möten, iordningställs av förlaget och de innehåller ett sortiment av böcker, dels till nedsatt pris, dels ett urval ur den aktuella litteraturen till bokhandelspris. Värdet av de på detta sätt sålda böckerna uppskattas för år 1949 till ca 60 000 kr och för år 1950 till ca 75 000 kr. Boksatserna kan endast rekvireras i fast räkning. Samma distributionsformer har med framgång tillämpats av bl. a. jordbrukets organisationer.

Även på annat sätt kan föreningarna rekvirera böcker för försäljning på medlemmötena. De erhåller härvid en rabatt på 25 %, varifrån avgår 3 % för förlagets omkostnader. Kommissionssändningar av förlagets nyproduktion erbjudes mot 25 % rabatt. I fast räkning rekvirerade böcker erhålles mot 30 % rabatt, om bruttovärdet är mellan 25 kr och 200 kr. Vid högre belopp erhålles 35 % rabatt samt fraktfrihet.

År 1948 upptogs bokförsäljning mer systematiskt i konsumbutikerna, främst i specialvaruförsäljande butiker. Under första året upptogs sådan försäljning i butiker tillhörande 156 av de 677 konsumtionsföreningarna, och sedan förbundet övertagit Rabén och Sjögren bokförlag, har denna försäljning tagit större omfattning. År 1949 anmälde sig 385 föreningar till

bokförsäljning. Sedan KF tillsammans med Norstedts och LT:s förlag bildat Vingförlaget för publicering av de ovan nämnda billighetsböckerna, har ytterligare ett stort antal föreningar börjat saluföra böcker i sina specialvaruförsäljande butiker, f. n. över 650 av de 680 föreningarna, d. v. s. 96 %.

Av de ca 3 000 specialvaruförsäljande konsumbutikerna är 2 500 belägna i orter, som saknar bokhandel. Ungefär 1 000 av hela antalet har nu upp-tagit bokförsäljning, och förlaget räknar med att denna distributionsform kommer att bli den viktigaste och mest omfattande utanför bokhandeln.

Antikvariat, restupplageförsäljare och bokbarer

Till sist vill utredningen i detta sammanhang i korthet beröra den bok-distribution, som äger rum genom antikvariat, restupplageförsäljarna och bokbarerna. I de båda första fallen är det fråga om försäljning av böcker, som i regel utgått ur bokmarknaden, i det tredje åter är det fråga om en uthyrning av böcker.

Antikvariat och restupplageförsäljare

Bokförsäljningen inom antikvariatet har — särskilt när det gäller de större företagen — en bibliofil inriktning, och verksamheten utgör i detta avseende en värdefull och nödvändig komplettering till den reguljära bok-handeln. Antalet mer betydande antikvariat i landet uppskattas till ett 60-tal, av vilka de flesta är belägna i de större städerna. Företagarna har sam-manslutit sig i Svenska Antikvariatföreningen, som i april 1951 hade 29 medlemmar, representerande företag i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Uppsala och Lund. Vid sidan av dessa antikvariat finns ett icke obetydligt antal småaffärer, som handlar med begagnade böcker, där bok-beståndet emellertid inskränks till ett mera slumpartat sortiment.

Den betydande del av förlagens produktion, som ej finner avsättning genom bokhandeln till ordinarie priser och ej heller finner åtgång vid de årliga realisationerna, hembjuds av förlagen till antikvariatet och till sär-skilda restupplageförsäljare. Dessa senare företagare bedriver bokhandel i öppen butik ofta i kombination med försäljning av pappersvaror och skriv-don m. m. Företagen för ofta en ambulerande tillvaro mellan olika städer och inom städerna mellan olika stadsdelar. Några uppgifter om den årliga omsättningen i dessa affärer har utredningen ej funnit skäl att inhämta, då den torde vara förhållandevis obetydlig, jämförd med bokmarknaden i stort.

Bokbarer

Dessa företag bedriver, som ovan anförts, en uthyrning av böcker. Bland de böcker, som i främsta rummet blir föremål för sådan uthyrning, märks

sådana, som står i centrum för det allmänna intresset och som ännu inte anskaffats av de offentliga biblioteken, vilka i regel brukar iakttä en viss karenstid för utlåningen av nyutgiven litteratur. Böckerna anskaffas genom bokhandeln eller genom köp av recensionsexemplar, som funnit vägen till antikvariaten, och utlånas mot varierande avgifter för kortare eller längre tid. Ju mer uppmärksammas boken i fråga är, desto dyrare är det att hyra den.

I sortimentet i dessa affärer ingår också en betydande del av ren underhållnings- och förströelselitteratur, som kundkretsen föredrar att hyra framför att köpa. Av den allmänna standarden i dessa bokbarer att döma förefaller det ekonomiska utbytet av verksamheten att vara skäligen ringa.

Företagsformen har — särskilt från författarhåll — utsatts för stark kritik, då den ur vissa synpunkter ansetts innebära en överträdelse av författarens rätt och vara ägnad att skada försäljningen av författarens verk. Vad den förra omständigheten beträffar kommer den nya lagstiftningen på författarrättens område, som väntas bli resultatet av auktoritetskommitténs verksamhet, att medgiva bokbarerna befogenhet att uthyra böcker, men lagstiftningen slår vakt om författarnas rättigheter, då enligt utkastet till blivande lag Kungl. Maj:t äger föreskriva, att avgift skall utgå för bedrivandet av sådan verksamhet. Beträffande den skada, som bokbarerna kan tillfoga försäljningen av författarnas böcker, torde meningarna vara delade — verksamheten torde som helhet ha en ganska obetydlig omfattning.

Utredningen

Bokhandelns geografiska spridning

A-bokhandeln

Det har i det föregående anförts, att ett befolkningsunderlag på 8 000—10 000 personer i allmänhet krävs för att ett A-kommissionärskap skall kunna betraktas som ekonomiskt räntabelt. På en ort, som saknar A-bokhandel men som har en folkmängd av ungefärligen denna omfattning, äger nämligen en kvalificerad bokhandelsmedhjälpare upprätta eget kommissionärskap, om han i övrigt fyller de villkor, som Svenska bokförläggareföreningen uppställer. Likaså är bokförläggareföreningen intresserad av att inrätta ett nytt kommissionärskap på ort, där det redan finnes en eller flera A-bokhandlare, om den nytillkomne — åtminstone teoretiskt — kan räkna sig tillgodo en lika stor andel av ortens totala befolkning. Eller uttryckt med andra ord; om en stad har ca 30 000 invånare, men endast två A-bokhandlare, så finns det teoretiskt utrymme för ett tredje kommissionärskap.

En närmare granskning av bokhandelsantal och folkmängd i de större samhällena visar emellertid, att den ovan angivna regeln tillämpas med så många undantag, att det tvärtom är sällsynt, om antalet tiotusental invånare och antalet bokhandlare överensstämmer. Å ena sidan finns det, som den tidigare redogörelsen visat, ett stort antal A-bokhandlare på orter med en befolkning, som väsentligt understiger den ovan angivna minsta folkmängden för ett A-kommissionärskap. I städer med en folkmängd understigande 10 000 invånare är det således nära 50 A-kommissionärer, som har ett befolkningsunderlag, understigande 8 000 invånare. Av köpingarnas A-kommissionärer är det 33, som etablerats i samhällena med mindre befolkning än 8 000 invånare. Sammanlagt är det således nära ett 100-tal A-kommissionärer, som förlagts till platser med ett ur ett sådant schematiskt betraktelsesätt bristfälligt befolkningsunderlag.

Å andra sidan förhåller det sig så, att ur samma synpunkt många av de större orterna har betydligt färre bokaffärer än befolkningsunderlaget kunde ge anledning till. Sålunda kunde städerna Arvika, Kiruna, Lidingö, Mölndal, Sandviken, Sundbyberg, Vänersborg och Västervik ha 2 A-kommissionärer vardera i st. f. 1, staden Nacka 2 i st. f. den nuvarande sorterade pressbyråkiosken. Städerna Halmstad, Karlskoga, Karlskrona och Solna kunde befolkningsmässigt bära 3 A-kommissionärer i st. f. nuvarande 2 (Solna 1). I städer med en befolkning över 50 000 invånare blir skillnaden ännu större. Borås har 3 A-kommissionärer men skulle efter regeln kunna ha 6, Eskilstuna har 3, men kunde ha 5, Göteborg har 12 men kunde ha 35, Hälsingborg har 4 (inkl. A-bokhandeln i Råå), men kunde ha 7, Linköping har 3, men kunde ha 5, Malmö har 7, men kunde ha 19, Norrköping har 3, men kunde ha 8, Stockholm har 34, men har ett teoretiskt befolkningsunderlag för 73 A-kommissionärer, Uppsala har 4 men kunde ha 6, Västerås har 3, men kunde ha 6 och Örebro slutligen har 4, men kunde ha 7. För de angivna städernas vidkommande utgör skillnaden mellan befintliga A-kommissionärskap (94 st) och de teoretiskt tänkbara (205 st) således 111 st.

För övriga tätorters vidkommande förtjänar anmärkas, att flera köpingar och andra landskommuner, i vilka ingår municipalsamhällena, saknar A-bokhandel, trots att befolkningstalen teoretiskt skulle möjliggöra sådana bokaffärer. Detta är förhållandet med Danderyds, Täby och Sollentuna köpingar samt Huddinge landskommun i Stockholms län; Älvkarleby landskommun i Uppsala län; Partille och Öckerö landskommuner i Göteborgs och Bohus län; Linde och Ljusnarsbergs landskommuner i Örebro län; Malungs och Stora Tuna landskommuner i Kopparbergs län; Järvsö, Ovan sjö, Söderala och Valbo landskommuner i Gävleborgs län; Njurunda och Själevads landskommuner i Västernorrlands län; Frösö köping i Jämtlands län; Degerfors, Sorsele och Stensele landskommuner i Västerbottens län samt Nederluleå, Överluleå och Övertorneå landskommuner i Norrbottens

län. På vissa av de angivna platserna finns redan någon form av bokhandel (B, M, F, S, P eller L). Inventeringen gör ej anspråk på att vara fullständig; redovisningen av dessa typexempel har blott tjänat till att belysa frågan, ej att fullständigt utreda den.

Den relativt talrika förekomsten av A-kommissionärer på de smärre orterna förklaras delvis av den omständigheten, att bokhandeln — liksom andra specialaffärer — på dessa orter har att täcka behoven för en kundkrets, som är bosatt utanför orten. Dessa tätorter har ett större eller mindre omland att försörja, och härigenom får specialaffärerna möjlighet att existera även på mera oansenliga platser. I den speciella ekonomiskt-geografiska forskningen på detta område anföres definitioner på dylika centralorter av skilda slag, där skillnaden avgöres av detaljhandels omfattning på orterna.¹

Orter, som sysselsätter ett fåtal detaljhandelsanställda förekommer ofta som förorter, »sovstäder» o. dyl. till större städer och samhällen. Många av de drabantstäder, som vuxit upp t. ex. kring Stockholm, måste av skilda orsaker betraktas som föga lämpade för en så specialiserad affärstyp som A-bokhandeln. De större inköpen företas här i själva Stockholm, där den förvärvsarbetande befolkningen har sitt dagliga arbete. Behovet av en A-bokhandel kan bedömas som relativt ringa. Men i samma mån som dessa bostadscentra blir mer självständiga i förhållande till huvudorten, är det angeläget, att åtminstone en A-bokhandel ingår i stadsbilden och att bokhandeln får sina önskemål om affärslokaler tillgodosedda.

I varje resonemang om A-bokhandeln måste man hålla i minnet, att det finns mycket stora skillnader mellan affärer i småorter och sådana i större städer. De förra arbetar med små resurser och företer en relativt låg räntabilitet — de senare kan erbjuda sina kunder en vida mer omfattande service och drar nytta av den större kundkrets, som stadens befolkning utgör med sin mera differentierade folkmängd. De ekonomiska faktorerna kommer att utförligare belysas i ett senare avsnitt (s. 156 ff) och här skall i detta sammanhang endast anföras, att avvägningen av antalet A-kommissionärskap måste innefatta en mängd faktorer av ekonomisk och sociologisk art, av vilka många är svåra att sammanfatta i koncisa regler. En noggrannare strukturforskning rörande skilda samhällstyper kunde måhända här, liksom på många andra områden rörande detaljhandeln, ge säkrare underlag.

Utredningen anser sig kunna konstatera, att nyetableringen inom A-bokhandeln icke har skett i samma takt som utvecklingen av tätorterna. Det finnes enligt utredningens uppfattning utrymme för nya A-kommissionärer, och det vore önskvärt, om positiva åtgärder vidtoges för en snabbare och mer spridd nyetablering.

¹ Se »Tätorter och omland», några föredrag hållna vid statens samhällsvetenskapliga forskningsråds ämneskonferens i Uppsala, 2—4 juni 1950, s. 60 ff.

B-bokhandeln

Den geografiska spridningen av B-bokhandeln visar, att denna bokhandelsform etablerats på medelstora orter, där omsättningen av böcker beräknas bliva så liten, att ett A-kommissionärskap av ekonomiska skäl är omöjligt. B-bokhandeln är, som tidigare anförts, en bokhandelsform, som ännu icke nått sin slutgiltiga omfattning, och några alltför vittgående slutsatser om den nuvarande spridningen kan därför ej dragas.

Några fastare regler för befolkningsunderlagets storlek för B-bokhandels vidkommande har ej angivits, men då de flesta B-kommissionärerna (106 st av 183) är förlagda till orter med en folkmängd mellan 2 000 och 5 000 invånare, synes befolkningstalet 3 000 vara ett ungefärligt riktmärke.

En inventering av bokhandelslösa orter med en befolkning av mellan 3 000 och 8 000 invånare ger vid handen, att det finns ett betydande utrymme för B-bokhandels expansion. Inskränktes inventeringen till C- och D-kommuner — d. v. s. sådana kommuner, där yrkesgruppen »jordbruk med binäringar» uppgår till mindre än 50 % av den sammanlagda befolkningen (C-kommuner) eller agglomererade kommuner med 2/3 av befolkningen bosatt inom tätort (D-kommuner) — så framgår det med ledning av uppgifterna i Årsbok för Sveriges kommuner 1950, att ett 80-tal orter av angivet slag saknar B-bokhandel. I enstaka fall finnes annan form av bokhandel på dessa orter, såsom sorterad butik, pressbyråkiosk eller lantbokhandel.

Någon utförligare redogörelse för dessa orter och deras fördelning på de skilda länen anser utredningen ej vara påkallad, då förhållandena för kort tid sedan har ändrats genom kommunindelningsreformen.

Lantbokhandeln

Utredningen har i det föregående avstått från att närmare redogöra för lantbokhandels spridning, främst av det skälet, att en noggrannare genomgång hotar att mycket snabbt bli föråldrad. Antalet lantbokhandlare kan nämligen inom den närmaste tiden väntas bli avsevärt mycket större, och en skildring av de nuvarande (april 1952) 352 lantbokhandlarnas geografiska spridning kommer därför att snart bli inaktuell.

En allmän karakteristik rörande lantbokhandels nuvarande spridning kan dock vara befogad. Befolkningstalet på de orter, som erhållit sådan bokhandel, ligger mellan 2 000 och 5 000 invånare. Exempel på mindre orter finns också, men av deras belägenhet att döma, utgöres de av mer eller mindre isolerade bygder, där förekomsten av ett bokförsäljningsställe måste anses vara väl befogad. I vissa fall har lantbokhandel etablerats på ort med befolkningstal överstigande 5 000 invånare. Här kunde det vara befogat att undersöka, om icke B-bokhandel vore den lämpligare formen för

kommissionärskapet. Frågan kan emellertid knappast avgöras enbart från denna utgångspunkt — åtskilliga andra faktorer torde spela in på ett avgörande sätt.

Övriga kommissionärer

Till gruppen övriga kommissionärer har utredningen fört dels A-kommissionärernas filialer och sorterade butiker, dels de sorterade pressbyråkioskerna. Vad de förra beträffar, så förtjänar det att anmärkas, att de spelar en mycket underordnad roll för bokförsäljningen som helhet betraktad. Detta system med underförsäljare är stätt på avskrivning, och de flesta av dessa försäljningsställen torde med tiden ersättas med B-bokhandlare eller lantbokhandlare. Filialer och sorterade butiker skiljer sig icke påtagligt från dessa senare slag av bokaffärer — huvudvikten ligger nämligen även här vid försäljning av andra artiklar än böcker.

Pressbyråkioskerna synes däremot kunna utvecklas ytterligare. De nuvarande 54 sorterade pressbyråkioskerna har placerats i anslutning till järnvägslinjerna, där den resande allmänheten har en möjlighet att välja sin reselektur ur ett större sortiment än vad de sedvanliga tidningskioskerna kan erbjuda. Det torde icke föreligga några större svårigheter att utvidga denna försäljningsform på ett flertal centrala kommunikationsorter. Särskilt gynnsamma förefaller busslinjernas knutpunkter att vara, liksom spårvägstrafikens, där en mängd trafikanter dagligen passerar.

Bokhandelns lönsamhet

Den i det föregående (s. 123 ff) lämnade redogörelsen för bokhandelns ekonomi måste med hänsyn till de vanskligheter, som alltid är förknippade med sådana undersökningar, bedömas med viss försiktighet. Det statistiska underlaget för DUI:s undersökning säkerställer ej resultatet för vissa slumpvariationer, och detsamma gäller även den kompletterande stickprovsundersökningen. Bruket av medianvärden i DUI:s undersökning i stället för aritmetiska medeltal har gjort, att de olika tabellerna ofta icke är jämförbara sinsemellan. Vissa mediantal betr. omsättningens storlek förefaller vara mindre rättvisande. Som exempel härpå må hänvisas till tabell 34, där den beräknade omsättningssumman för de då befintliga 287 A-bokhandlarna uppgick till 69,7 milj. kr om mediantalet anfördes men till 94,4 milj. kr om medeltalet användes.

Skillnaderna mellan DUI:s värden för bruttovinsten och motsvarande värden i stickprovsundersökningen kunde till någon del hänföras till skillnaden mellan företagens storlek i de båda undersökningarna.

Jämförelsen mellan DUI:s uppgifter om de normerade företagsledarlönerna och stickprovsundersökningens på redovisade siffror grundade

medeltal visade, att DUI upptagit denna utgiftspost till ett högre genomsnittligt belopp än vad som verkligen utgår. Någon jämförelse mellan de båda undersökningarnas poster för övriga omkostnader har icke företagits. Uppgifterna rörande nettoresultatet kan därför icke helt jämföras.

Den allmänna slutsats rörande bokhandelns räntabilitet, som utredningen ansåg sig kunna draga på grundval av de siffror som framkom vid stickprovsundersökningen, bör på nytt understrykas. Branschens vinstförhållanden har icke medfört en högre avkastning på investerat kapital än vad som vid varje tidpunkt har kunnat erhållas genom annan placering. Bruttovinsten är icke så hög som de tidigare anförda leverantörsrabatterna kunde ge anledning att förmoda. Den påverkas nämligen kraftigt av omfattningen av den försäljning, som sker till rabattberättigade kunder. Det förtjänar likväl att anmärkas, att såväl bokförsäljningen till skolor som leveranserna till folkbiblioteken ofta har karaktär av en partiförsäljning, som varken medför någon ekonomisk risk för bokhandeln eller samma arbetsbelastning som vid försäljning i enstaka exemplar.

Av DUI:s undersökning framgår otvetydigt, att företagets bruttovinst nära nog helt motsvaras av löner och omkostnader. Detta är ett i sig naturligt förhållande. De redovisade nettoresultaten är därför förhållandevis ringa i jämförelse med omsättningssiffrorna — företagets överskott disponeras i regel såsom ersättning till företagsledaren-affärsinnehavaren. Man kunde av denna anledning vara benägen att söka ett stöd i den nämnda undersökningen för ett bibehållande av de nuvarande rabattsatserna. En sådan argumentering är dock enligt utredningens uppfattning icke fullt tillfredsställande. Den utsäger nämligen ingenting om branschens möjligheter att anpassa omkostnaderna till någon annan rabattkalkyl. Graden av rationalisering inom bokhandeln spelar härvidlag en avgörande roll.

Fastställandet av rabattsatserna är visserligen i första hand en angelägenhet mellan parterna på bokmarknaden, i vilken det allmänna endast delvis är engagerat, helst som den statliga priskontrollen på hithörande artiklar numera upphört. Men ur en allmän kulturpolitisk synpunkt är det dock ytterligt angeläget, att priset på böcker hålles så lågt som möjligt. Kostnaderna inom distributionsledet påverkar det slutliga priset synnerligen kraftigt. För böcker i standardutgåva (skolböcker och billighetsserier undantagna) betyder varje sänkning av rabatten (37 %) med blott 1 % en möjlig sänkning av bokhandelspriset med 1,5 %, om förlagets framställningskostnader och övriga kostnader hålles på samma nivå. I Norge har år 1948 en sänkning av bokhandelsrabatterna företagits efter en frivillig överenskommelse mellan parterna. De norska förhållandena bör i detta sammanhang uppmärksammas, och utredningen anser, att frågan om bokhandelns rationalisering och rabattsatsernas storlek jämväl bör upptagas till prövning mellan de svenska partsrepresentanterna. Ett eventuellt gynn-

samt resultat av denna prövning måste givetvis komma bokköparna till godo i form av lägre bokpriser. Beträffande skolböcker har som tidigare anförts rabattsatserna kraftigt sänkts vid årsskiftet 1951—52.

Sammanfattning rörande kommissionsbokhandeln

Huvudprincipen för den kommersiella bokspridningen, genom bokhandeln, kommissionssystemet, är enligt utredningens uppfattning av stort värde för den bokintresserade allmänheten. Det möjliggör en samtidig presentation av förlagsnyheterna på ett stort antal platser i landet, varigenom såväl författarnas som allmänhetens intressen tillgodoses i vidaste utsträckning. Möjligheter till jämförelse erbjuder sig med länder, som saknar kommissionsbokhandel. I England och USA är kontantköpen förhärskande, vilket har lett till att bokaffärerna är avsevärt sämre sorterade med den litteratur, som ej från början kan bedömas bliva en försäljningsframgång. Kommissionssystemet är en kulturell tillgång, då det möjliggör för bokhandlarna att hålla i lager en mycket stor del av förlagsproduktionen, utan att kommissionärerna behöver stå den ekonomiska risken för lagerhållningen. I ett land som Sverige med dess sällsynt stora och mångsidiga bokproduktion och samtidigt med dess stora utsträckning och jämförelsevis små bokhandelsorter är det uppenbart, att flertalet bokhandlare ej kan på egen risk inköpa och lagerföra en mycket stor del av bokproduktionen. Särskilt skulle böcker av okända författare samt sådan litteratur, vars avsättningsmöjligheter är osäkra, icke bli tillgängliga för allmänheten i bokhandeln. För den svenska bokhandels standard har systemet därför en avgörande betydelse, även om kommissionsbokhandeln i förhållande till hela bokförsäljningen genom bokhandeln spelar en underordnad roll.

Kommissionssystemet innebär emellertid också många nackdelar, huvudsakligen av ekonomisk art. För bokförlagens del torde följande anmärkningar vara de väsentligaste. I allmänhet åtgår för en utsändning av en boknyhet i kommission till bokhandlarna ca 600 exemplar. För böcker, som tryckes i små upplagor, samt för mera exklusiva bokverk tillämpar bokförlagen en något restriktivare utsändning — men under alla förhållanden utgör kommissionsexemplaren en betydande del av första upplagan av en förlagsartikel. Förlagen kan icke, så länge boken ifråga ligger ute i kommission, få någon säker uppfattning om dess försäljning. I allmänhet måste de räkna med detta antal som osålt. Och genom bokhandels rättighet att i viss utsträckning vid sina returerna till förlagen räkna med hela sin samlade kommissionsstock, riskerar förlagen att i vissa fall återfå även sådana exemplar, som rekvirerats i fast räkning, d. v. s. fler exemplar än som utsänts i kommission kan återgå vid returen. Därigenom accentueras ytterligare förlagens osäkerhet vid bedömningen av den verkliga försäljningen.

Onödigt stora tryckningar av upplagor kan därför lätt ske, vilket fördyrar bokproduktionen. Returerna återkommer ofta i ganska dåligt skick, vilket även medför kostnader för förlagen. Bokföring och kontroll av kommissionsexemplar samt returernas mottagande och iordningställande är synnerligen arbets- och kostnadskrävande.

En annan ofördelaktig konsekvens av kommissionssystemet är också, att antalet bokhandlare måste begränsas i högre grad än som skulle vara fallet, om böcker endast såldes i fast räkning. Kostnaderna för förlagen skulle växa oproportionerligt, om antalet kommissionärer skulle avsevärt ökas, särskilt som de nytillkomna kommissionärerna under en lång tid framåt måste beräknas få en relativt liten omsättning och just därför att de mindre kommissionärerna drar förhållandevis större kostnader för förlagen.

Även för bokhandeln synes kommissionssystemet vara ett allvarligt kostnadsproblem, och inom bokhandelskretsar har ofta debatterats, huruvida systemet kan vara ekonomiskt bärkraftigt och i vilka avseenden det kan förenklas. Det mycket tidskrävande redovisningsarbete, som systemet medför, den utrymmeskrävande lagerhållningen, fraktkostnaden tur och retur för osålda böcker — allt detta medför väsentliga kostnader, som fördyrar distributionsledet. Man har kunnat konstatera, att bokhandlarnas kommissionslager varierar högst betydligt och att detta lager på sina håll måste anses vara för stort i förhållande till affärens bokförsäljning. Onekligen har i vissa fall rätten till kommission lockat till en överdriven ambition att hålla ett alltför rikt sorterat lager. Tendenser av detta slag söker man inom bokhandelskretsar motarbeta genom ett upplysningsarbete för att bättre avpassa de kvarliggande kommissionslagren till platsens speciella avsättningsmöjligheter. I stort sett råder dock inom bokhandeln den uppfattningen, att bokförsäljningen utan kommissionssystemet skulle bli avsevärt mer ensidig, att »best-seller»-försäljningen skulle bli alltmer dominerande och att den svenska bokhandels standard skulle väsentligt sjunka.

I den allmänna diskussionen om hithörande frågor göres ofta gällande, att bokhandeln är en monopoliserad näringsgren, som skapat ett konstlat skydd mot konkurrens. Talet om ett bokhandelsmonopol skall dock icke överbetonas. Det förhåller sig nämligen så, att A- och B-bokhandels årliga omsättning av svenska förlagsartiklar kan uppskattas till ca 70 miljoner kr år 1950 under det att förlagens direktförsäljning har en ungefärlig omfattning av 60 miljoner kr. Men i de enskilda fallen kan det icke bestridas, att en del kommissionärer drar en påtaglig fördel av det komplicerade och restriktiva nyetableringssystemet på bokhandels område. En starkare konkurrens mellan bokhandlarna kan vara stimulerande för allmänhetens bokintresse; bokhandeln kan icke — lika litet som någon annan företagsform — helt förlita sig på att kunderna självmant kommer till butiken. De gamla kunderna gör det, men de nya skaror av bokköpare, som bokhandeln

behöver för sitt fortbestånd och sin vidareutveckling, går icke alltid denna väg.

Det har också gjorts gällande, att A-bokhandeln har ett exklusivt drag, som gör att mycket stora grupper av allmänheten aldrig besöker en sådan affär. Detta sammanhänger till någon del med att dessa grupper har mycket små och i övrigt lätt tillfredsställda läsbehov — de behöver helt enkelt icke A-bokhandelns stora urval för sina bokköp, som sker hos tobakshandlaren, tidningsförsäljaren eller i realisationsbutiken. Men i de fall, där bedömningen av A-bokhandeln som en exklusiv affärstyp verkligen är medveten, bör den karakteriseras som en fördom. För att råda bot mot detta missförhållande torde bokhandelns egna organisationer behöva tillgripa en målmedveten och slagkraftig propaganda i syfte att upplysa allmänheten om att bokhandeln är till för alla, att servicen inte är beroende av köpets storlek o. s. v. — allt som den regelbundne bokköparen redan vet, men som den sporadiske bokköparen kanske inte är medveten om. Frågan är alltför vidlyftig för att kunna belysas i hela sin omfattning i detta sammanhang, och utredningen har endast velat antyda de allmänna riktlinjerna för en sådan bokhandelspropaganda. Andra synpunkter på bokpropagandan i stort återfinnes i ett senare avsnitt av detta kapitel, till vilket utredningen hänvisar (s. 163 ff).

Vid en avvägning av anförda för- och nackdelar av kommissionssystemets bibehållande har bokutredningen kommit till den uppfattningen, att systemet är av bärande betydelse för bokutgivning och bokhandel i Sverige. Genom det rationaliseringsarbete, som pågår inom yrket och som ytterligare kan intensifieras, borde en del av systemets svårare olägenheter kunna undanröjas. Ett slopande av kommissionssystemet och en övergång till en helt kommissionsfri bokhandel skulle med all sannolikhet medföra en avsevärt minskad differentiering av bokutgivningen. I första hand kommer detta att gå ut över den nya, svårsålda men ur litterär synpunkt värdefulla litteraturen. En försämrad möjlighet för den bokköpande allmänheten till en vidgad orientering om den nya litteraturen skulle också bli följd. Slopandet av kommissionssystemet borde däremot kunna medföra vissa ekonomiska fördelar, varigenom förlagsproduktionen kunde göras billigare, men detta skulle få köpas med alltför stora andra olägenheter. Bokutredningen finner det därför ur allmän kulturell synpunkt icke påkallat att förorda ett frångående av kommissionssystemet.

De anförda synpunkterna avser i främsta rummet A-kommissionärerna. Innan utredningen övergår till övriga former av kommissionärskap, vill utredningen tillägga några synpunkter rörande A-kommissionärskapen. Den tidigare lämnade redogörelsen för deras fördelning har visat, att ett större antal orter med en fåtalig befolkning har A-bokhandel, under det att stora samhällen saknar sådana affärer.

En snabb och verkligt omfattande expansion av A-bokhandeln kan emellertid i nuvarande läge knappast anses sannolik. Som förut angivits torde själva kommissionssystemet med dess för både förlag och bokhandel ganska betungande arbete lägga hinder i vägen att affärer med utsikter till en alltför liten bokförsäljning etableras som A-kommissionärer. Deras ekonomiska bärkraft bedömes som osäker, och bokförlagen anser det ävenledes oekonomiskt att upprätthålla detta slag av affärsförbindelse med alltför många småföretag. Det är dock enligt utredningens uppfattning uppenbart, att en betydande möjlighet till utveckling av kommissionärsnätet återstår, dels till nya platser där ännu inte A-kommissionärer finnes, dels på platser där befolkningsunderlaget motiverar flera bokhandlare än de redan etablerade. Utredningen vill även understryka konkurrensens stimulerande betydelse och önskvärdheten av fler än en ensam bokhandel på sådana platser, som har några förutsättningar att bära ytterligare en konkurrent.

Enligt nuvarande praxis ger man i allmänhet icke B-bokhandelsrättigheter till affärer på sådana platser, där A-bokhandel finnes. Det förefaller utredningen ändamålsenligt att denna praxis ändras och att friare etableringsförhållanden i detta avseende tillämpas.

Den komplettering av kommissionsbokhandeln, som inleddes med införande av B-kommissionärskapen och som fortsattes med införandet av lantbokhandeln, har av utredningen bedömts som en värdefull utbyggnad av den kommersiella bokspridningen. Visserligen lämnar ännu de båda nya affärstyperna ej något mer väsentligt försäljningsresultat i jämförelse med A-bokhandeln, men den kulturpolitiska insatsen måste här bedömas vara av större betydelse än det ekonomiska utbytet.

Redan på ett tidigt stadium av sina överläggningar diskuterade bokutredningen möjligheten av att utvidga bokhandelns ordinarie distributionsnät till att omfatta även delar av lanthandeln. Förverkligandet av dessa diskuterade planer skedde, innan utredningen hunnit slutföra sitt arbete, och utredningen kan därför med tillfredsställelse konstatera, att verksamheten kommit igång.

Det har icke saknats kritiska röster om B-bokhandeln och lantbokhandeln. Böcker är, framhåller man, en vara som icke skall sammanföras med den timliga nödtorftens mångskiftande artiklar. Gentemot sådana åsikter måste man göra gällande, att det viktigaste inte är, i vilken butik böckerna saluförs, utan att de verkligen når fram till sina kunder. Till bokhandelns verksamaste reklammedel hör skyltfönstret — den stimulerande åsynen av de många nya böckerna utgör en eggelse till köp och läsning, som landsbygdsbefolkningen tidigare endast kunde bli delaktig av vid sina stadsbesök. Att böcker numera ingår i sorteringen hos ett stort antal butiker, som därigenom blivit B- eller lantbokhandlare, är därför ett på lång sikt verksamt propagandamedel för bokläsning.

Förlagens direktförsäljning

Den omfattande bokförsäljning, som äger rum i förlagens egen regi, har som tidigare anförts etablerats med hänsyn till svårigheterna att avsätta större upplagor av billighetslitteratur och betryggande upplagor av mera påkostade bokverk. Agentförsäljningen är i så måtto ett nödvändigt komplement till förlagens distributionsmetoder, då den når kretsar, som i allmänhet icke själva söker sig till bokhandeln och som bokhandeln ofta har svårt att få kontakt med. Att direktförsäljningen är ett livsvillkor för de förlag, som icke använder sig av bokhandeln som distributionsled, är självklart.

Agentförsäljningen av större bokverk — den må ske av förlagen eller av några stora avbetalningsfirmor — har enligt utredningens uppfattning både gynnsamma och ogynnsamma aspekter. Fördelarna har tidigare anförts — agentförsäljningen är en betingelse för utgivandet av vissa större förlagsobjekt; genom ett effektivt försäljningsarbete når många av dessa verk med stort kunskaps- och bildningsvärde en vidsträckt publik.

De negativa sidorna av denna försäljningsform framträder däri att alltför energiska agenter lockar till köp av dyrbara verk, där i en del fall köparen binder sin köpkraft vid ett enstaka, kanske för honom föga användbart bokverk, till förfång för ett mera differentierat och därför ofta mera givande bokköp. Dessa nackdelar har framträtt även vid bokinköpen hos en del allmänna folkbibliotek med begränsade inköpsanslag.

Invändningar av detta slag väger emellertid lätt i jämförelse med den kritik, som måste riktas mot den kallhamrade försäljningsmetod, som tillämpas av de tidigare kritiserade förlagen (s. 143). Här är det ofta fråga om bokverk, som objektivt sett saknar varje existensberättigande. Ibland har de karaktär av läns- och landskapsinventeringar med uppgifter om gårdarnas ägare, areal, djurbesättning och taxeringsvärde. Sida upp och sida ner återges de mest triviala fakta och data om de personer, som vid orderupptagningen fanns inom räckhåll för de talföra agenterna. Ibland består de av biografiska uppgifter om någon viss grupp yrkesutövare eller någon viss hobby- eller fritidssysselsättning och dess utövare, och de har alla det gemensamt att de vädjar till fåfängan hos dem det berör. Verken presenteras i en tekniskt sett oklanderlig utstyrsel och innehåller i regel någon eller några uppsatser av »kända personer», som inom ramen för vad som brukar anslås åt en eller annan tidningsartikel tecknar en bakgrund till ämnet. Utgivarna av dessa verk har ej så sällan lyckats få kända personer i stats- eller kommunalförvaltningen eller i näringslivet och organisationerna att skriva förord eller eljest stå som garantier för bokverken. Utredningen vill icke diskutera någon censur eller något förbud mot detta slag av bokutgivning men anser sig böra fästa uppmärksamheten vid det olämpliga i ett alltför lösligt »fadderskap» åt sådana bokverk.

Det mest beklämmande i denna verksamhet är, att agenterna inte skyr att överträda vad anständighet och god sed inom affärslivet bjuder. Övertalningsförmågan är högt uppdriven och argumenten serveras på löpande band och alltför ofta ger man sken av att utgivningen har ett mäktigt stöd i någon organisation som kundkretsen tillhör. Sådant stöd har i enstaka fall utverkats, men oftast rör det sig om rent bedrägliga uppgifter från agenternas sida. Lika bedräglig är taktiken att först fråga ut kunden och sedan begära en bekräftelse på uppgifternas riktighet på en blankett, som vid närmare undersökning visar sig vara en beställningssedel på praktverket i fråga.

Det har ofta gjorts gällande att kunderna får skylla sig själva, när de låter påverka sig av agenternas övertalningsförmåga. Men frågan har en vidare aspekt — pengarna hade kunnat användas till bättre ändamål, och dessa bokverk skapar genom sin onyttighet och dyrbarhet en avog inställning till böcker överhuvudtaget som är skadlig för den reguljära bokproduktionen och bokförsäljningen.

I en synnerligen gynnsam kontrast till nyssnämnda bokagenters verksamhet står den försäljning av i första hand billighetslitteratur, som äger rum genom fritidsombud på arbetsplatser och i hemmen. Förhållandet mellan ombuden och deras kundkrets präglas av en vänskaplig kontakt, och detta samarbete mellan säljare och köpare innebär ofta en litterär rådgivning och vägledning, som förtjänar all uppskattning, då den banar vägen för en vidare bokläsning. Förankringen i de stora folkrörelserna är stabil, då ombuden ofta är aktiva i de lokala organisationerna. De känner sin kundkrets och dess olika förutsättningar. Totalsiffrorna för omsättningen, som angivits i det föregående till 17,4 miljoner böcker under åren 1940—50, vittnar vältaligt om verksamhetens framgång, och den bestyrkes ytterligare av det förhållandet, att många svar i utredningens Gallup-undersökning på frågan om senast lästa boken avsåg böcker ur dessa serier.

Litteraturfrämjande och bokpropaganda

I den svenska debatten om allmänhetens bokintresse har det ofta framförts förslag om inrättande av en särskild organisation i syfte att stimulera detta intresse. Alternativen i diskussionen har varit ett affärsdrivande och ett ideellt verksamt litteraturfrämjande. Förebilder till båda organisationsformerna finnes i utlandet, där sådan verksamhet bedrivits med växlande framgång.

Det *affärsdrivande litteraturfrämjandet* har fått sin största utbredning i bokklubsverksamheten, särskilt i de anglosaxiska länderna. Dessa organisationer har grundats av förläggare eller av personer, som är fristående från förlagsverksamheten. De utger specialupplagor av skönlitteratur eller

facklitteratur till lägre priser än för bokhandelsupplagorna. Böckerna distribueras genom posten till klubbmedlemmarna, som abonnerar på ett visst antal böcker pr år från klubben. Till förmånerna hör friexemplar av vissa utgåvor, rabatter på extraböcker o. s. v.

Särskilt i USA har denna verksamhet fått stor anslutning, vilket får ses mot bakgrunden av den amerikanska bokhandelns bristande effektivitet. En efter europeisk måttstock välordnad sortimentsbokhandel har nämligen ej kunnat etableras utanför de stora städerna på öst- och västkusten, och miljontals amerikaner är därför praktiskt taget utan varje förbindelse med en välsorterad bokhandel. I stället har som bekant omtryck av populära böcker i billighetsupplagor fått en enorm avsättning genom affärer av andra slag. Bokklubbarna skapade här en helt ny distributionsform.

En av olägenheterna med detta system är, att det bokurval, som ställs till medlemmarnas förfogande, är så strängt begränsat. Över själva urvalet har medlemmarna i regel inte något inflytande. En för bokmarknaden i stort ytterst skadlig effekt har blivit, att förlagen i stor utsträckning anser sig tvingade att pröva insända manuskript efter de utsikter, de har att bli antagna av någon större bokklubb för distribution till dess medlemmar. Bokklubbarna erlägger nämligen en viss royalty till både förläggare och författare för rätten att utge ett nytryck, och dessa subsidiära inkomster har kommit att spela en alltför stor roll inom förlagsvärlden i USA. Enligt vissa uttalanden föreslår förläggarna t. o. m. ändringar och omarbetningar i författarnas manuskript i syfte att underlätta sådan transaktioner.

Huvudsakligen förvärvar dessa bokklubbar sådana böcker, som redan förut nått en stor spridning eller publicitet. Detta är givetvis också fallet med de förlag eller förlagsgrenar, som utger billighetsutgåvor av »pocket-book»-typ.

Exempel finnes också på andra former för samverkan på detta område i USA. The Cooperative Book Club må nämnas som exempel härpå. Detta företag fungerar snarare som ett slags andelsbokhandel, där medlemmarna erhåller återbäring i relation till sina inköp under året. Någon förmånsrabatt på böckerna erbjuds sålunda icke vid själva köpet.

I England lanserades idén med en bokklubb av förläggaren Victor Gollancz i syfte att nå en kundkrets utanför bokhandelns verkningssområde. Förläggaren ifråga hade specialiserat sig på utgivning av böcker med klart markerad socialistisk tendens. Då de engelska bokhandlarna i största utsträckning köper sina böcker i fast räkning, hade Victor Gollancz' böcker blivit mer eller mindre uppenbart bojkottade. Något avtal för bokhandeln att hålla förlagens produktion i kommission existerade icke, och förläggaren var därför hänvisad till andra distributionsvägar. »The Left Book Club» rönt stor uppskattning och bokklubben blev en betydelsefull institution för Labour-partiet. Det politiska svaret kom i form av »The Right Book

Club». Successivt grundades en serie av bokklubbar med hobbyverksamhet och förströelseläsning på sitt program. Motsättningen mellan bokhandeln och bokklubbarna löstes på så sätt, att bokklubbarna avstår från att publicera nya upplagor av verk, som varit i marknaden kortare tid än ett år, mot att bokhandeln för sin del åtagit sig att betjäna bokklubbarnas medlemmar, som erhåller anvisning genom sin klubb på möjligheten att anlita bokhandeln som inköpsställe. Undantagna från tidsbegränsningen är bokklubbar med politisk och religiös inriktning.

I Tyskland kom bokklubbsidén tidigt till uttryck och nådde en betydande omfattning mellan de båda världskrigen. Der Volksverband der Bücherfreunde var här en av pionjörerna på området med sina billiga utgåvor av värdefull litteratur. Samma verksamhet upptogs av Büchergilde Gutenberg, som efter nationalsocialismens maktövertagande flyttades till Schweiz, där verksamheten ännu fortsätter i en alltmer ökad omfattning. I Österrike har Büchergilde Gutenberg på nytt börjat sin verksamhet, men i det sovjetockuperade Östtyskland har den återupptagna verksamheten måst läggas ned.

Det schweiziska förlaget har ägnat böckernas typografiska och konstnärliga utformning särskild omsorg. Enligt statuterna skall verksamheten vara självförsörjande men icke vinstgivande. Av överskottet har man under de senaste åren avsatt vissa belopp till författarstipendier m. m.

Büchergilde Gutenberg verksamhet har varit mycket framgångsrik. Den tyskspråkiga utgivningen har kompletterats med en franskspråkig, La Guilde du livre, och en italienskspråkig, La Ghilda del libro. Den senare grenen har emellertid icke varit lika framgångsrik som de båda övriga. Anknytningen till den kooperativa rörelsen och till folkrörelserna i Schweiz har alltid varit synnerligen stark. Büchergilde Gutenberg har fått medlemmar långt utanför landets gränser. I Sverige räknar man således 700 medlemmar.

Som exempel på ett *ideellt verksamt litteraturfrämjande* kan nämnas den engelska National Book League. Denna organisation grundades i mitten av 1920-talet i syfte att stimulera bokintresset hos den engelska allmänheten. I organisationens ledning ingår företrädare för bokmarknadens skilda sammanslutningar — författare, förläggare, bokhandlare, bibliotekarier, boktryckare och bokbindare. Dess olika arbetsuppgifter omfattar bl. a. att hjälpa intresserade bokläsare med informationer om böcker, att anordna föreläsningar och uppläsningsaftnar, att arrangera utställningar — bland dem de olika bokutställningarna i samband med Festival of Britain 1951 — att föra bokbranschens talan inför statsmakterna o. s. v. Man bildade läsecirklar, gav anvisningar på lämpliga premieböcker åt skolor, publicerade bokförteckningar m. m.

F. n. har National Book League ca 17 000 medlemmar. Medlemsavgiften

är en guinea (21 shillings) per år för dem, som bor i London och dess närmaste omgivning. Övriga medlemmar liksom studerande och skolungdom betalar 10 sh. i årsavgift. Medlemmarna erhåller NBL:s medlemsblad »Books» och bokförteckningar, de får vidare kostnadsfritt anlita organisationens bokinformation och referensbibliotek, de ha fritt tillträde till utställningar och föreläsningar, och de erhåller rabatt vid köp av organisationens publikationer.

Trots en betydande goodwill från bokbranschens och allmänhetens sida har NBL icke lyckats säkerställa sin position som ett vägledande och upplysande organ. Dess insatser måste i många hänseenden betraktas som berömvärda, men dess räckvidd är för ringa.

I varje diskussion om en svensk motsvarighet till dessa skilda slag av litteraturfrämjande organisationer måste man ta i betraktande de rådande förhållandena på bokdistributionens område. I England och USA var, som tidigare framhållits, bokklubbarna en på sitt sätt nödvändig komplettering till det ordinarie distributionssystemet. Härvidlag är det svenska bokhandelsystemet avgjort överlägset. Om fördelarna med en bokklubbsorganisation således på förhand kan bedömas som relativt ringa, så måste nackdelarna — sådana de kommit till uttryck i USA — betraktas som föga önskvärda för vårt vidkommande. Att ytterligare ge näring åt bestsellermentaliteten förefaller vara en överloppsgärning.

Mest positiv ter sig möjligheten att genom en bokklubb upptaga förhandsteckningar för specialutgåvor — en metod som redan i viss utsträckning tillämpas bl. a. av Sällskapet Bokvännerna och av Bibliofila klubben.

Återstår således bland de affärsdrivande litteraturfrämjande organisationerna Büchergilde Gutenberg. Verksamheten har här ett betydande inslag av idealitet — den har framsprungit ur ett hängivet intresse för litteraturen och för en rationell bokspridning till allt större folkgrupper. I Sverige finnes redan en blygsam motsvarighet till detta företag i Frihetliga Bokgillet. Detta gille utger dels i egen regi, dels i samarbete med förlag, som står de svenska folkrörelserna nära, ett begränsat antal böcker varje år, som medlemmarna får förvärva för sina månadsavgifter som uppgår till 2 kr. Årsbeloppet motsvarar f. n. priset för 3 à 4 böcker. Anknytningen till den syndikalistiska rörelsen — som markeras i själva namnet — har skapat vissa svårigheter för Gillet att nå kontakt med de politiska sammanslutningarnas medlemskadrer. Medlemsantalet är f. n. (april 1952) blott ca 500.

Möjligheterna att i större omfattning etablera ett litteraturfrämjande på ekonomisk grundval — antingen på Book Club-metoden eller på Büchergilde-metoden — måste bedömas som ringa. Förutsättningarna på den svenska bokmarknaden är helt annorlunda än i de länder, där dessa organisationer vuxit fram. Bokhandelns distributionsnät omspanner — rela-

tivt sett — ett större antal platser, och kommissionssystemet eliminerar varje form av censur från bokhandelns sida gentemot förlagsprodukterna.

Ett alternativ till de tidigare berörda kommersiella litteraturfrämjande organisationerna framfördes i det betänkande angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, som avgavs av 1944 års folkbildningsutredning (SOU 1946:68). De sakkunniga föreslog (s. 156), att den tidigare rådande överenskommelsen mellan Svenska bokförläggareföreningen, Svenska bokhandlareföreningen och folkbildningsorganisationerna om bokförsäljning genom bokförmedlare inom folkbildningsorganisationerna skulle återupplivas. Överenskommelsen, vars ordalag återges i bilaga 2 till detta betänkande, träffades år 1922 och ägde giltighet under några år. Intresset för bokspridningen på detta sätt visade sig vara ganska svagt, och verksamheten upphörde så småningom av sig själv.

Bedömt mot utvecklingen på direktförsäljningens område måste detta förslag nu te sig av relativt ringa betydelse. Vissa bokförlag har, som utredningen redan framhållit, skapat en omfattande ombudsapparat, som i ej oväsentlig omfattning har sina medlemmar just inom folkbildningsorganisationerna. Det skulle ställa förlagen i en situation, som erbjöd vissa svårigheter — bokspridningen skulle komma att ske dels genom förlagets egna agenter och ombud, av vilka de senare endast kunde tillhandahålla billighetslitteratur, dels genom folkbildningsorganisationernas bokförmedlare, som kunde förmedla köp av böcker i alla prisklasser. Det torde dock vara ett orealistiskt projekt som förutsatte, att förlagen överlät sin ombudsförsäljning till bokförmedlare för ett litteraturfrämjande.

Vänder man sig åter till det ideellt verksamma litteraturfrämjandet så erbjuder detta en rad nya problem, som måste tagas i beaktande, innan möjligheterna att etablera ett sådant propagandainstrument kan bedömas. Ett litteraturfrämjande kan enligt utredningens uppfattning organiseras på flera olika sätt. Det kan uppstå dels genom samverkan mellan vissa intressegrupper på bokmarknaden, dels genom samverkan mellan samtliga grupper. I det senare fallet får organisationen en påtaglig likhet med den ovan berörda National Book League.

Redan tidigare har man sökt tillskapa en sammanslutning mellan bokmarknadens parter och enskilda personer, kallad Bokfrämjandet.¹ Detta skedde vid en följd av överläggningar mellan intresserade parter år 1945. Syftet med den föreslagna föreningen var att verka för ökad läsning av böcker samt för en höjning av den litterära smaken och därmed av bokproduktionens allmänna nivå. I sin yttre verksamhet skulle organisationen i allt väsentligt komma att efterlikna NBL. Föreningen skulle liksom denna stå fullständigt fri gentemot alla affärsintressen.

¹ Namnet »Bokfrämjandet» är sedan november 1950 upptaget av ett bokförlag, varför utredningen i sin framställning använt benämningen »Litteraturfrämjande» för de skilda slagen av propagandainstrument för bokläsning, som etablerats i olika länder.

Utöver de förberedande förhandlingarna kom man emellertid icke. Av skilda skäl skrinlades projektet och delvis torde de stora engångskostnaderna ha avskräckt förlagsrepresentanterna.

Rent allmänt torde man beträffande en sådan organisation kunna säga, att ju fler intressen den skall företräda, desto mer tungrodd blir den, och desto mer allmänt formulerade blir dess rekommendationer. Det råder inom folkrorelserna brist på skickliga och initiativrika organisatörer, som kan åta sig att verka för organisationens syften. Det förefaller icke heller sannolikt att bokförlagen, bokhandlarna eller övriga intressegrupper kan disponera över personal, som helt kan ägna sig åt en sådan verksamhet.

En begränsad samverkan mellan olika intressegrupper ter sig ur vissa synpunkter lättare att realisera. Överläggningar mellan skilda parter kan komma till stånd utan den stora organisationsapparat, som ett samfällt litteraturfrämjande synes kräva. Konkreta problem kan diskuteras inom en krets av fackfolk och intresserade, och förslag till åtgärder kan utarbetas utan större omgång.

Ett förslag om inrättande av ett litteraturfrämjande organ på sådan begränsad grundval har framlagts av Samverkande bildningsförbunden och Sveriges författareförening, vilka i gemensam skrivelse till Kungl. Maj:t den 19 april 1951 hemställt om statsanslag för en sådan verksamhet. Utredningen håller före att verksamheten först bör få fastare former, innan frågan om statligt stöd kan avgöras. Syftemålet överensstämmer med de synpunkter, som utredningen ovan anfört, och en positiv insats av detta slag förtjänar ett allmänt stöd i en eller annan form.

Andra åtgärder

Av det förda resonemanget framgår, att utredningen för sin del ej kan rekommendera inrättandet av ett kommersiellt litteraturfrämjande och endast i begränsad omfattning av en ideellt verksam organisation för detta ändamål. Utredningen anser, att sådana åtgärder bör vidtagas, som kan stimulera det allmänna intresset för böcker — ehuru under andra former. Utredningen vill dock starkt understryka, att förslagen har karaktär av allmänna rekommendationer till bokmarknadens skilda parter i frågor, som gäller en allmän propaganda för böckerna. Utredningen vill på intet sätt förringa de insatser, som redan gjorts — framställningen syftar blott till att berika och systematisera den ständigt pågående diskussionen om bokpropagandans mål och medel.

Den kultursociologiska bakgrunden till resonemanget framgår av utredningens gallupundersökning: inemot en tredjedel av det svenska folket står främmande för böckernas värld. Antalet icke bokläsare är förhållande-

vis stort bland de föreningslösa och inom grupper, som saknar en ordnad fritid. Bokintresset återspeglas i den kulturella och ekonomiska standarden, i miljö och sysselsättning. Men bokintresset är icke enbart en funktion av sociala och ekonomiska faktorer — det röner i hög grad inflytande av personliga, psykologiska variabler, som är ogripbara för statistiska mätkonster. Om detta intresse en gång blivit väckt i den enskilde medborgarens medvetande, kan de yttre hindren för bokläsning ej längre tillmätas någon större betydelse. Då är bokintresset ett utslag för kulturmedvetandet, denna känsla av medansvar för kulturutvecklingen, som kan betecknas som den politiska demokratins motsvarighet inom kulturlivet.

Vore detta kulturmedvetande allmänt utbrett, kunde de sociala, geografiska och ekonomiska faktorerna icke avläsas i frekvenstabellerna. Bildningsmöjligheterna är många och vitt utbredda, men medvetandet om dem är icke allmänt. Sett i ett större sammanhang måste därför de psykologiska faktorerna tillmätas en väsentlig betydelse. Utredningen vill därför i det fortsatta resonemanget först söka belysa vad som från samhällets sida kan göras i fråga om en allmän upplysning om böckernas värld och därefter behandla de åtgärder, som kan vidtagas av bokbranschens egna företrädare och av den allmänna opinionens instrument, pressen och radion.

Skolan

I skolan skall bokintresset väckas och stimuleras. Den högre utbildningens och undervisningens demokratisering är utan tvekan den första förutsättningen för kulturvärdenas fördjupning i det svenska folkets medvetande. Det räcker icke med ett aktivt kulturskapande på skilda områden — möjligheter måste också skapas för en fruktbärande tillägnan av kulturlivets yttringar. Ett elementärt studium av de vitala sammanhangen i vårt folks historia och av nutidens många skiftande attityder förslår icke. Det är på denna punkt, som förhoppningarna riktar sig till den omfattande skolreform, som successivt skall omdana den grundläggande medborgarbildningen.

Uppgiften att göra skolan till den effektiva bokpropagandist, som den enligt utredningens uppfattning kan och måste vara, kommer att ställa stora krav på dess ledning och på lärarkrafterna. Folkskolan är icke och kan icke förväntas bli en i alla avseenden ensartad bildningsinstitution — de lokala förhållandena spelar in på ett avgörande sätt. Man behöver blott iakttä skolorna i städerna och de större industrisamhällena och skolorna på landsbygden för att se skillnaden i resurser. På de förra platserna står många gånger välförsedda skolbibliotek till förfogande, vägen till kommunala bibliotek är icke lång, och platsens bokhandlare presenterar den litterära nyutgivningen i sina skyltfönster. Tidningarna i hemmet och

det mångskiftande föreningslivet bjuder på en mångfald av möjligheter att skapa kontakt med boken och litteraturen. Här kan undervisningen på snart sagt varje punkt anknyta till företeelser, som är kända för lärjungarna. Radikalt annorlunda är situationen på de platser, där det mesta av allt detta saknas. Det är därför svårt att ge synpunkterna på problemet boken och skolan en konkret anknytning och allmängiltighet.

Avsikten är icke att i detta sammanhang anföra kritiska synpunkter på skolornas undervisningsplaner i litteratur. Det gäller snarare att inventera andra möjligheter att med skolan som förmedlare finna vägen till litteraturen. Skolans funktion skulle icke bli lidande på att i större utsträckning tillvarataga fritiden för både lärare och elever för speciella uppgifter. Självverksamhet och gruppverksamhet är moderna pedagogiska metoder, som borde kunna tillföra litteraturintresset en betydande stimulans. Speciella litteraturaftnar med stimulerande programinslag kan likaledes spela en stor roll i strävandena att få en viss planmässighet i umgänget med litteraturen. Resurserna på orten är i dessa hänseenden icke så avgörande för planernas förverkligande — centralbiblioteken har möjlighet att ställa erforderligt material till förfogande.

De uppskattade skolresorna har ett kulturuppfostrande inslag i form av museibesök o. dyl. Även här borde besök på bibliotek, i bokhandel och bokförlag kunna förmedla en fantasieggande kunskap om nutidens kulturinstitutioner. En verksam propaganda för bokläsning utgöres av bokpremierna. Sådana uppmuntringsgåvor borde förekomma i vida större utsträckning än hittills och framför allt i folkskolan. Andra praktiskt framkomliga vägar för bokpropaganda är grundandet av läsecirklar i skolorna med diskussioner kring de utvalda böckerna inför klassen, boksparklubbar och liknande köpunderlättande arrangemang. Någon modersmålstimme under läsåret kunde anslås till ett studiebesök i en bokhandel antingen på orten eller eljest i närliggande samhälle.

På ett senare stadium bör lärjungarna uppmuntras att stifta bekantskap med de vuxnas litteratur. Alltför många stannar, som utredningen kunnat visa i redogörelsen för »Allmänheten och boken», på ett väl primitivt utvecklingsstadium i sin litterära smak — utöver indianböckernas och flygäventyrens dramatiskt laddade men verklighetsfrämmande miljöer kommer de flesta icke. De litterära behoven tillfredsställs med onödigt enkla produkter, som ger behållning för stunden. Att finna de lämpliga formerna och metoderna för en litteraturundervisning, som leder fram till den värdefulla litteraturen är därför på lång sikt en verkligt kulturskapande insats.

Ytterligare en möjlighet att stimulera bok- och läsintresset är att förevisa filmer med motiv från bokens värld. Sådana filmer kan givas en utformning, som gör dem lämpade både för skolbruk och i det frivilliga folkbild-

ningsarbetet, vid föreningsmöten och sammankomster och vid de vanliga biografföreställningarna. Ett uppmärksammat exempel på filmer av detta slag är filmen »Vägen till boken», som inspelats i Sverige år 1951 och antagits för internationell spridning av Unesco.

De första åren efter skolans slut försätter många av ungdomarna i ett tillstånd, som närmast kan karakteriseras som ett kulturellt vakuum. Många upplever skolan som ett komplex av regler och förhållningsorder med föga intressanta läxor och skoluppgifter som dominerande faktorer. Den nyvunna friheten och känslan av självständighet gentemot de fordom så fruktade auktoriteterna leder till ett avståndstagande från bokläsning och andra liknande sysselsättningar. Ändå är det så, att just under dessa övergångsår behöver den enskilde individen bättre än någonsin möjligheter att få sin egen situation belyst från andra håll än vad den närmaste gruppen kan erbjuda, och bland de väsentligaste medlen till sådan självbespeglning står litteraturen. De unga har ännu inte kommit i kontakt med föreningsväsendet — i stället för föreningen kommer gänget, kottieriet. Samhället har i viss utsträckning sökt sörja för fritidslokaler — hemgårdar o. dyl. — åt den föreningslösa ungdomen, där den kan träffas och syssla med sina hobbies och idrotter efter eget skön. Ungdomsledarna på dessa lokaler borde ha större möjligheter att erbjuda sina gäster böcker som fritidssysselsättning. En fritt tillgänglig bokhylla med företrädesvis böcker om ungdom och ungdomsproblem väcker intresset — här mer än någonsin är det väsentligt att understryka, att det inte hjälper med råd och anvisningar, som lätt tolkas som en inblandning i individens frihet. Om de unga själva söker råd och anvisningar, bör de självfallet få det.

Efter uppväxtåren inträder en ny situation. De unga inlemmas i allt större omfattning i samhället som medborgare, och de uppträder som bokköpare och boklånare på biblioteken, och möjligheterna att påverka deras val och vanor ankommer på andra organ än samhällets. Det allmänna tillhandahåller bibliotek för den bokläsande allmänheten, men det allmänna kan inte tvinga någon att låna och läsa böckerna. Man underlättar dessa bildningssträvanden genom att anslå medel till bokinköp och administration — i övrigt är det ett fritt val för den enskilde, om han vill anlita dessa bildningscentra. Bibliotekens möjligheter att nå ut till större grupper av befolkningen är i mångt och mycket beroende av det stöd, som det allmänna kan lämna denna verksamhet. I detta sammanhang vill utredningen starkt understryka kraven på att de reformplaner som framlagts av »Folkbibliotekssakkunniga» (SOU 1949:28) snarast sättes i verkställighet.

Den bokpropaganda, som möter den enskilde individen är av mångskiftande art och omfattning. Den härrör från bokförlag och bokhandel, från press och radio, och varje form har sina förutsättningar och uttrycksme-

del. Förlagens väsentligaste propagandamedel är tidningsannonserna och reklamen genom bokhandeln. Den svenska bokhandeln annonserar i mindre omfattning än förlagen, men ägnar stor omsorg åt skyltning och direktreklam. Pressen lämnar sitt bidrag genom bokrecensioner och artiklar om litteratur, och radion söker på en mängd olika sätt stimulera intresset för litteraturen hos lyssnarna.

Den skillnad, som ovan underströks mellan skolor på stora och små orter, kan också iakttagas beträffande bokbranschens egna reklamåtgärder. Intensivast verkar reklamen på storstadsbefolkningen — glesbygdernas invånare nås endast i undantagsfall av direktreklamen. Bokannonser och recensioner förekommer endast sparsamt i ortspressen, bokhandlare finns blott i mindre utsträckning på dessa platser.

Två institutioner i samhället, *folkbiblioteken* och *folkbildningsorganisationerna*, är så intimt förbundna med bokläsning, att utredningen ej behöver mera utförligt uppehålla sig vid dem. Deras viktigaste uppgift är att verka för bokläsning både på djupet och bredden, och deras insatser är av oöverskattligt värde för medborgarbildningen. De hör också till de starkast verksamma faktorerna för den ökning av bokintresse och bokköp, som onekligen gör sig gällande inom kulturlivet. Såväl biblioteksväsendet som det frivilliga folkbildningsarbetet har vid upprepade tillfällen åberopats i betänkandet; båda har under de senare åren varit föremål för offentliga utredningar, vilkas konkreta förslag delvis förverkligats, delvis ställts på framtiden. Utredningen kan därför i detta sammanhang inskränka sig till några allmänna rekommendationer.

När det gäller propaganda för egna bokköp, förefaller det ibland, som om biblioteken och studieförbunden kunde behöva aktuellare material från förlag och bokhandel att arbeta med. En del av det reklammaterial — folders, kataloger, broschyrer och liknande — som tillställs bokhandeln eller utarbetas av dess egna propagandaorgan, kunde sannolikt utnyttjas även av biblioteken och studieförbunden, helst som detta material ofta har en stimulerande och upplysande utformning av god verkan.

I studiecirklar och på föreläsningar och kurser är propaganda för egna bokköp ett betydelsefullt inslag. Studieplaner kring aktuella företeelser med litteraturförteckningar utgör här en likaledes viktig propagandamöjlighet, som förtjänar allmän uppmärksamhet.

Förlagen

En allmän skildring av förlagsreklamens omfattning har framlagts i tidskriften *Affärsekonomi*, nr 2 och 4, årgång 1951, av civilekonom Bertil Hökby. Med författarens och tidskriftens tillstånd har bokutredningen gjort

följande sammanfattning av de båda artiklarna. Annonseringens andel i förlagens totala reklamkostnader har för landet i dess helhet antagits vara ungefär 70 %. Rent kalkylmässigt uppskattas reklamkostnaderna till ca 7,3 % av bokpriset — ca 5 % av detta pris skulle alltså åtgå för en normal annonsreklam för ett nytugivet verk. Återstoden användes för direktreklam och reklam på försäljningsstället (=bokhandeln).

Med ledning av tidskriften Affärsekonomis annonsstatistik, som omfattar annonsvolymen i ledande landsortspress och rikspress beräknar författaren annonsanslaget för vissa storförlag till följande belopp. Beloppen är genomgående för låga, då den specialannonsering, som förekommer i fackpressen uteslutits. Siffrorna avser bruttobelopp — rabatterna har således ej frånräknats. I uppställningen, som avser år 1949, har de förlag medtagits, som visat ett sammanlagt annonskonto, överstigande 100 000 kr per år.

Förlag	Bruttoannonsering
Alb. Bonniers förlag AB	750 000 kr
Bokförlaget Natur och Kultur	294 000 kr
AB P. A. Norstedt & Söner	288 000 kr
AB Bokförlaget Forum	139 000 kr
Kooperativa Förbundets Bokförlag	129 000 kr
Bokförlags-AB Tiden	128 000 kr
AB Ljus	117 000 kr
AB Hugo Gebers förlag	107 000 kr

Närmast följde AB Wahlström & Widstrand och Lantbruksförbundets Tidskrifts AB med resp. 80 000 och 65 000 kr. För de två Malmöförlagen Örnen och Norden beräknar författaren en annonskostnad på resp. 105 000 och 135 000 kr. I dessa poster ingår även en omfattande veckopressannonsering, vilket ej är fallet med de ovan anförda förlagen.

För samtliga bokförlag medtagna i Affärsekonomis annonsstatistik uppgick annonskostnaderna år 1949 i dags- och veckopress till ungefär 2,5 miljoner kr. Med ledning av materialet i samma statistik kan man beräkna att bokannonserna tar 13 % av det totala annonsutrymmet i rikstidningarna i anspråk. Motsvarande siffror för veckopressen är knappa 5 %.

Annonseringen visar en periodicitet, som nära anknyter till bokutgivningens variationer. Drygt hälften (53 %) av bokutgivningen faller på årets fyra sista månader. Bokfloden når sitt toppläge redan i oktober—november, förlagsannonseringen kulminerar i december. Annonseringen i Stockholmspressen är något mindre konjunkturkänslig än annonseringen i den övriga dagspressen.

Undersökningen har omfattat annonseringen i 8 Stockholms-tidningar, 8 Göteborgs- och Malmö-tidningar och 46 av de största landsortstidning-

arna. Stockholmspressen svarade för 56 % av annonsvolymen för bokreklamen men för 70 % av annonskostnaderna, Göteborgspressens motsvarande siffror var 17 % resp. 13 % och Malmöpressens 13 % resp. 10 %. Landsortspressens andel, 14 % resp 6 %, har kommit att upptagas något för lågt, då urvalet begränsats till 46 tidningar, men rikspressen dominerar

Tabell 46. I undersökningen redovisade landsortstidningar.

Ort	Sammanlagd annonsvolym i spaltmm	Sammanlagd upplaga 1.000 ex.	Tidningar som ingå i AE:s statistik (och som ingå i sifferuppgifterna i kolumnerna 2 och 3)
Norrköping	67 660	57,9	Norrköpings Tidningar, Östergötlands Dagblad, Östergötlands Folkblad.
Hälsingborg	73 330	47,7	Helsingborgs Dagblad, Helsingborgs-Posten, Skånska Socialdemokraten.
Örebro	40 310	58,7	Nerikes Allehanda, Örebro Dagblad, Örebrokuriren.
Borås	47 480	55,0	Borås Nyheter, Boråstidningen, Västgötademokraten.
Gävle	31 400	47,4	Gefle Dagblad, Norrlandsposten, Arbetarbladet.
Eskilstuna	38 900	37,9	Eskilstunakuriren, Folket.
Jönköping	36 420	50,2	Jönköpingsposten, Smålands Folkblad, Smålands Allehanda.
Västerås	25 720	43,1	Vestmanlands Läns Tidning, Västmanlands Folkblad.
Linköping	64 270	59,8	Östgöta Correspondenten, Östgöten.
Karlskrona	30 360	35,1	Blekinge Läns Tidning, Sydöstra Sveriges Dagblad.
Sundsvall	44 200	42,8	Sundsvallstidningen, Nya Samhället, Sundsvallsposten.
Karlstad	64 700	78,5	Karlstadstidningen, Nya Wermlandstidningen, Värmlands Folkblad.
Kalmar	26 170	31,8	Barometern, Östra Småland.
Uppsala	22 630	35,6	Uppsala Nya Tidning.
Östersund	32 110	24,6	Östersundsposten.
Växjö	43 680	43,7	Kronobergaren, Växjöbladet, Smålandsposten.
Luleå	12 690	15,7	Norrbottnenskuriren.
Boden	33 670	27,0	Norrländska Socialdemokraten.
Falun	31 910	42,9	Dalademokraten, Falukuriren.
Umeå	41 520	46,0	Umebladet, Västerbottens Folkblad, Västerbottenskuriren.
Summa	809 130	881,4	46 landsortstidningar.

så uttryckligt, att utelämnandet saknar större betydelse, framhåller artikelförfattaren. Urvalet av tidningar framgår av tabell 46.

Annonseringen i landsortspressen betyder mest för de förlag, som har anknytning till folkrörelser och organisationer: av den totala dagspressannonseringens volym för resp. förlag utgjorde landsortspressens andel för Folket i Bild 64 %, för LT 20 %, för Diakonistyrelsen 18 %, för Tiden 15 % och för KF:s förlag 12 %.

Förlagsannonseringens inriktning på storstadspressen står givetvis i samband med denna press större spridning. I en artikel i tidskriften Den svenska marknaden nr 2, 1950, har direktören i Svenska reklamförbundet Ralph Rilton studerat pressens spridning inom olika tidningsområden enligt AB Tidningsstatistik's indelning. I denna artikel har Stockholms-, Göteborgs- och Malmö-pressens spridning ställts i relation till den övriga dagspressens spridning. Siffrorna hänför sig till år 1948. Drygt hälften av alla tidningar tillhör landsortspressen och knappt hälften storstadspressen. Storstadspressen har 60 % av sina läsare i rikets städer och samhällen, medan tre fjärdedelar av de tidningar, som läses på landsbygden tillhör landsortspressen.

Spridningsintensiteten för hela landet (summa städer och landsbygd) uppvisar ett medelvärde av 140, d. v. s. det läses i det närmaste tre tidningar på två hushåll. De tidningsdistrikt som har högre intensitet än 139, grupperar sig kring Stockholm (12 distrikt) och Göteborg (28 distrikt). I det förra området läses ca 840 000 dagsex. och i det senare ca 830 000 dagsex. eller resp. 27 % av samtliga tidningar. Sammanlagt läses alltså mer än hälften av landets tidningar i dessa områden.

Högre siffror än genomsnittet har förutom dessa områden två distrikt i Skåne, ett på Öland och ett i mellersta Norrland.

Stockholms morgontidningar har utanför Stockholm en ganska jämn fördelning på städer resp. landsbygd. Två tredjedelar av de tidningar, som sprids utanför Stockholmsdistriktet, läses i städerna och knappt en tredjedel på landsbygden. I denna senare siffra ingår morgontidningarnas B-upplagor.

Medelintensitetssiffran för dessa tidningar i samtliga distrikt är 16. Dessa tidningar täcker praktiskt taget hela landet med undantag för de fem nordligaste spridningsområdena; kring fyra stora städer, nämligen Göteborg, Malmö, Norrköping och Sundsvall är intensiteten lägre än 16. I Stor-Stockholms distrikt läses 517 000 ex. av Stockholms morgontidningar, vilket motsvarar 85 % av den totala upplagan. 12 av distrikten visar en spridningsintensitet, som är högre än 27.

Stockholms tre middagstidningar visar en helt annan spridning. En mycket ringa del av upplagan (5 %) sprids här på landsbygden. För morgontidningarna var motsvarande siffra 18,5 %. Dessa tidningar är i hög grad beroende av kommunikationsmedlen för sin spridning.

Göteborgspressen visar även en ganska koncentrerad spridning och omfattar västkustlandskapen ned till Skånes gräns, delar av Småland och distriktet runt Vänern. Dessa tidningar läses till nära 84 % i städer. Samma förhållande råder för Malmöpressens del. Nära 79 % av Malmötidningarna läses i städer och samhällen. Ju längre från primärdistriktet storstadspressen kommer, desto mera ligger tonvikten vid dess spridning på städerna.

Tidningarna, som utges utanför storstäderna, utgör tillsammans drygt hälften av landets press. Dessa tidningar är mer lokalbetonade än storstadspressen och har sin fasta förankring i bygden närmast utgivningsorten. Endast 54 % av den totala upplagan finner avsättning i städer och samhällen, resten placeras i omlandet.

I praktiskt taget samtliga distrikt utanför Stockholm, Göteborg och Malmö visar landsortspressen högre intensitetssiffror än storstadspressen gör. De områden, där man har största kännning av storstadspressen, grupperar sig i första hand kring storstäderna.

Sammanfattningsvis anför artikelförfattaren: Ser vi på de totala upplagesiffrorna för storstadspress resp. landsortspress, finner vi, att dessa två huvudgrupper av tidningar, vad de absoluta upplagesiffrorna beträffar, mycket jämnt delar på tidningsläsarnas intresse 52 % faller på landsortspressen mot 48 % på storstadspressen.

Ser vi till de totala intensitetssiffrorna, så är förhållandena ungefär analoga: den totala landsortspressen har en intensitet av 74 mot storstadspressens 68. Storstadspressens intensitetssiffra väger över i städer och samhällen: 97 mot landsortens 67. På landsbygden åter är förhållandena omvända: storstadspressens siffra är där 25 mot landsortspressens 84.

Överensstämmelsen mellan urvalet av storstadspressen i de båda undersökningarna är synnerligen god — i dir. Riltens artikel har medtagits Dagen och Ny Dag (Stockholm), Arbetartidningen (Göteborg) och Skånska Aftonbladet (Malmö) utöver de tidningar, som inräknats i civilekonom Hökbys sammanställning. Beträffande landsortspressen har siffrorna givetvis stor skiljaktighet — i den förres artikel är samtliga medtagna, i den senares blott 46.

De allmänna slutsatser rörande förlagsannonseringen, som utredningen anser kunna dragas av de båda artiklarna, är följande:

Annonseringen i storstadspressen sker med hänsyn till att denna press visar relativt stor spridning inom städer och samhällen, där förlagen av hävd räknar med att finna den köpkraftigaste och mest läsintresserade publiken. Antalet spaltmillimeter för bokannonser uppgick för Stockholmspressens del till 3 210 000, för Göteborgspressens del till 940 000 och för Malmöpressens del till 770 000. Övriga 46 landsortstidningar uppvisade 1 818 000 spaltmillimeter bokannonser och hela summan i Bertil Hökbys

undersökning uppgick till 5 738 000 spaltmillimeter. Men den omfattande spridning, som landsortspressen har inom sitt speciella område (utgivningsort+omland) aktualiserar i hög grad den gamla frågan, om icke annonserna i större omfattning borde placeras i sådana tidningsorgan, som vädjar till andra kundkretsar än de hävdvunna inom städerna. Frågan sammanhänger med den alltid lika aktuella diskussionen om annonsernas betydelse för köpintresset. Här står mening mot mening. Somliga anser att annonsen är värdelös som försäljningsmedel, innan boken ifråga har kommit i ropet — andra anser, att annonsen under alla förhållanden har en vägledande och stimulerande uppgift att fylla. Om det gäller att länka in nya skaror av bokläsare i bokköparnas krets, så borde det övervägas, om inte annonseringen kunde spridas ut över ett större fält av tidningar i stället för att koncentreras till ett fåtal, bl. a. med hänsyn till landsortspressens ökade betydelse i kulturellt avseende.

Bokhandeln

Bokhandelns reklammetoder är i många hänseenden andra än bokförlagens. En relativt liten post i reklambudgeten är tidningsreklamen — blott få bokhandlare använder sig av dagspressen som annonsorgan. I stället arbetar man på de »inre linjerna» med direktreklam till kunderna, genom kataloger och prospekt och liknande propagandamaterial, som ofta iordningställs av bokförlagen men också ofta av bokhandelns kollektivorgan för reklam, Svensk Boktjänst. Större publikarrangemang, »Bokens Vecka», »Handboksveckan» och »Bokens Dag» o. dyl., anordnas i samarbete med tidningar, bokförlag och övriga intressenter på vissa platser. De har det gemensamt, att de i regel kommer i boksäsongens höjdläge, när allmänhetens intresse redan är väckt för nytugivningen. Till bokhandelns propagandamedel måste också räknas de bokutställningar och -försäljningar, som brukar anordnas i samband med konferenser och möten, där litteratur i anslutning till sammankomsternas föremål utbjudes.

Reklamen på försäljningsstället, d. v. s. i skyltfönster och på bokdiskar i affären, får icke heller försummas i denna redogörelse. Skyltningens utformning syftar ofta till reklam för en viss bok eller en viss grupp av böcker. Fotostatkopior av recensioner används i stigande omfattning som bokreklam, och reklamvärdet i bokens omslag och utformning — banderoller och baksidestext o. s. v. — kan utnyttjas i varierande utsträckning.

Bortsett från den direktreklam, som riktar sig till kända kunder i form av prospekt och kataloger, så är bokhandelns reklam i stort sett begränsad till den plats, där bokhandeln är belägen. Annorlunda var förhållandet tidigare — före uppkomsten av kommissionsbokhandeln i modern mening utnyttjade bokhandlarna tidningarnas annonsspalter för en omfattande

reklam. Tidningarna var få och deras spridning begränsad till en liten krets av personer, men bokhandelsannonserna återkom med en ständig rapportgivning om alla nytgåvor, som kunde tänkas vinna någon avsättning. I Carlstads Tidning för år 1831 innehåller alla nummer utom 6 av årets 52 ett kortare eller längre meddelande om vilka böcker, som anlänt till staden; vidare meddelade de tre bokhandlarna på orten, vilka böcker de försålde till nedsatta priser o. s. v. Med den omfattning, som bokutgivningen numera fått, kan ett återupptagande av denna reklamverksamhet givetvis icke tänkas, men utredningen håller före, att en lokal annonsering i framför allt landsortspressen kunde öka intresset hos allmänheten för bokhandeln.

Tidningspressen

Pressen som annonsorgan har berörts tidigare. Återstår pressen som självständigt informerande organ om böckerna. Av pressens tre underavdelningar dagstidningarna, veckotidningarna och tidskrifterna har de båda förstnämnda i stort sett samma uppgifter. Tidskrifterna är mer differentierade — vissa verkar speciellt inom litteraturens domäner, andra ägnar sig åt konkreta och skarpt avgränsade uppgifter, som i mindre eller större utsträckning tangerar litteraturen i meningen av facklitteratur. Ur en vidare synvinkel kan tidskrifterna lämnas utanför det fortsatta resonemanget. De vänder sig till en fackpublik, som förutsättes ha speciella intressen att tillvarata i sitt organ.

Redogörelsen koncentreras därför till dags- och veckopressen. Härvidlag är att märka, att veckopressen endast i begränsad omfattning kan lämna plats för artiklar och recensioner — somliga veckotidningar är långtifrån lämpade som forum för litterär debatt och diskussion. Däremot kan deras artiklar om författare tillmätas ett icke ringa reklamvärde för böcker överhuvudtaget.

Dagspressen och litteraturen tillhör de evigt aktuella diskussionsämnen. Av redogörelsen för annonseringens omfattning har framgått, att det i huvudsak är storstadspressen, som utnyttjas för detta ändamål, och förhållandet är nära nog identiskt detsamma, när det gäller recensionsverksamheten. Detta är en företeelse på gott och ont — givet är, att de stora tidningarna har avsevärt större resurser i fråga om personal än landsortstidningarna och att kritiken får en betydligt säkrare utformning, när den sköts av specialister, än när tillfälliga medarbetare skall svara för recensionerna. Men storstadspressens begränsade spridning medför — som tidigare anförts rörande annonserna — att informationerna om bokvärldens nyheter icke sprids över hela fältet. Recensionernas allmänna uppläggning visar, att litteraturkritiken i de dagliga tidningarna snarare skrives för den redan initierade läsaren — det finns sällan någon vägledande kritik för

den villrådige, för den som har ett nyväckt men desorienterat bokintresse. Den säsongmässiga anhopningen av recensioner — och annonser — under årets tre sista månader måste göra ett överväldigande intryck på den ovane läsaren — sannolikt går det mesta av det som skrives honom förbi. Man kan invända häremot, att recensionerna skrivs till vägledning för den egentliga bokpubliken — men då denna av allt att döma ändå utgör ett fåtal av hela tidningens läsekrets, synes det vara berättigat, att något större hänsyn toges till de övriga. Ur alla synpunkter är det önskvärt att bokpubliken ökar, och om man genom en försiktig avvägning mellan litterära essäer och informerande artiklar om bokvärlden kunde bredda underlaget för bokköp och bokläsning, så vore mycket vunnet.

Radion

Sist i detta sammanhang vill utredningen upptaga radions förmedling av kunskaper om böcker och litteratur. I de svenska radioprogrammen ingår dagligen någon eller några programpunkter, som har anknytning till litteraturens värld. De växlar mellan uppläsningar av dikter, romankapitel, litterära essäer, framförande av verk i dramatisk form, regelrätta bokrecensioner av både skönlitterära och facklitterära verk och allmänna program om bokläsning och litteratur i största allmänhet.

Radiotjänst bedriver en omfattande litteraturtjänst i anslutning till sina folkbildningsprogram. Sålunda distribueras varje vecka (med undantag för sommarmånaderna) en särskild publikation »Radiokontakter» till ca 800 distriktsstudieledare och andra funktionärer inom folkbildningsarbetet, varigenom dessa hålles underrättade om Radiotjänsts planer och program för studiefolket. För att betona sambandet mellan det talade och det skrivna ordet och för att stärka kontakten med landets bibliotek utarbetar Radiotjänst sedan flera år regelbundet en litteraturlista till radioprogrammen. Den distribueras varje vecka (med undantag för sommarmånaderna) till ca 850 bibliotek och bokhandlare. Varje lista upptar 30—40 arbeten. Det hör enligt utredningens uppfattning övervägas, om icke dessa listor kunde tillställas samtliga bokhandlare, så att servicen till den intresserade allmänheten blev fullständigare. Sannolikt förhåller det sig så, att eventuellt tillgängliga böcker i biblioteken omedelbart utlånas, varigenom blott ett fåtal lyssnare kan få direkt nytta av litteraturhänvisningarna, när de är som mest aktuella. Nya exemplar av böckerna kan samtidigt finnas tillgängliga i bokhandeln utan att tilldraga sig någon större efterfrågan.

Sina egna publikationer distribuerar Radiotjänst dels direkt till rekvirenterna, dels genom Seelig och Bokcentralen till bokhandlarna.

Enligt utredningens uppfattning torde Radiotjänst kunna göra ytterligare insatser för att stimulera bokläsningen. De litterära programmen vän-

der sig i första hand till de redan bokintresserade radiolyssnarna. Formen för litteraturkrönikorna har radion lånat från dagspressen och de litterära tidskrifterna, och den synes icke helt överensstämma med allmänna krav på radiomässighet. Lyssnaren har — särskilt om han är litet ovan vid ämnet för föredraget — ett legitimt krav på omväxling, som icke uppfylles av den nuvarande litteraturkrönikan. I detta fall synes konst- och teaterkrönikorna bättre svara mot radions villkor. Bokkrönikorna kunde därför enligt utredningens uppfattning kompletteras med intervjuer och resonemang mellan författaren och krönikören; olika meningar om böckerna kunde komma till uttryck inför mikrofonen.

De litterära program, som anordnas för barn och ungdom, har enligt utredningens mening stora utvecklingsmöjligheter. Här kommer nämligen ofta läsekretsen själv till tals inför radiopubliken, och det kan antagas, att just denna form av litteraturpropaganda på ett behändigt sätt lockar de lyssnande till efterföljd. Sannolikt kunde liknande program för de vuxna få samma effekt. Radions speciella uttrycksmedel, blandprogrammet av uppläsning, dramatisk aktion och musikinslag, som kallas »feature», borde likaledes kunna tagas i anspråk för litterära sändningar.

Bokförsäljning genom folkbiblioteken. Bokbilar

Sedan utredningen i det föregående redogjort för nu rådande förhållanden på bokhandels område och uttalat vissa rekommendationer rörande bokpropagandan, övergår utredningen till att diskutera möjligheterna av en utvidgning av distributionssystemet. De avser bokförsäljning genom folkbiblioteken.

Av den tidigare redogörelsen framgår, att den kommersiella bokhandeln städse måste räkna med vissa elementära faktorer såsom befolkningsunderlag och samhällstyp för att ett mer eller mindre komplett kommissionsnärskap skall kunna etableras och äga bestånd. För A- resp. B-bokhandeln har utförligt anförts vilka betingelser man anser sig böra förutsätta beträffande folkmängden på och omkring bokhandelsorten osv. För lantbokhandeln är sådana hänsyn av mindre vikt. I dessa affärer kommer handeln med böcker alltid att vara en bisak. Men hur optimistiska kalkyler man än uppgör, så torde det ändå aldrig bli så, att alla orter med lanthandel kommer att få ett bokförsäljningsställe. Åtagandet att sälja böcker i dessa affärer är frivilligt, och många lanthandlare kommer med säkerhet att ställa sig tveksamma eller avvisande inför förslaget att upptaga bokförsäljning i sin verksamhet. Under alla omständigheter måste man räkna med en lång utvecklingstid för lantbokhandeln, innan hela fältet är täckt.

Härtill kommer, att den service, som lantbokhandeln kan erbjuda sina

kunder, nödvändigtvis måste bli rätt begränsad. Affärens eget sortiment omfattar endast mera känd litteratur, handböcker o. dyl. — för alla beställningar härutöver är lantbokhandeln hänvisad till sin egen leverantör, d. v. s. närmaste A-bokhandel, AB Bokcentralen eller Svenska pressbyrån. De råd och anvisningar, som skall förmedlas till kunderna, måste i stor utsträckning bli en andrahandskunskap hos affärsmannen. Med sitt redan tidigare vidlyftiga varusortiment vore det förvånansvärt, om han också kunde bli sakkunnig eller välorienterad på detta speciella område. Lantbokhandelns mest löftesrika drag är att den vidgar ramen för den ordinarie bokhandeln. Denna når en vidare utbredning men ej en motsvarande fördjupning.

Om således lantbokhandelns utvecklingsmöjligheter i vissa avseenden måste bedömas såsom osäkra, återstår att pröva om icke andra möjligheter står till buds för en förbättrad bokspridning. Utredningen har ansett sig finna — visserligen icke utan reservationer — att de stats- och kommunalunderstödda folkbiblioteken under vissa betingelser erbjuder en sådan möjlighet. I dessa bibliotek finnes nämligen den större sakkunskap rörande böcker och bokval, som lantbokhandlaren endast undantagsvis kan förväntas besitta. Åtskilliga av de 1 567 kommunala biblioteken, de 3 280 studiecirkelbiblioteken och de 1 944 folkskolebiblioteken är belägna på orter, som saknar tillgång till bokhandel. Utsikten att denna mängd av platser inom överskådlig tid skall erhålla något bokförsäljningsställe måste bedömas som ringa, då uppbyggandet av lantbokhandeln måste ske på lång sikt.

I sak reduceras hela frågan till spörsmålet, om bibliotekarierna på de bokhandelslösa orterna kan beredas möjlighet att erhålla ett kommissionärskap på samma villkor som lanthandlarna. Att generellt utverka sådant kommissionärskap för folkbibliotekarier och likställda synes icke befogat. Platser med A- eller B-bokhandel bör således undantagas.

Spörsmålet har många aspekter. Vissa omständigheter talar starkt för en sådan ordning, andra åter understryker vanskligheterna. Sålunda invändes det mot förslaget, att bibliotekariens huvuduppgifter är att anskaffa böcker, vårda dem och låna ut dem, samt att ge den bokintresserade allmänheten råd och anvisningar. Det kan emellertid med fog ifrågasättas, om icke detta är en alltför snäv syn på bibliotekariens uppgifter. Ett bokintresse, som ej tar sig uttryck i lusten att äga böcker utan blott i intresset att låna dem, kan med starka skäl anses vara ett ofullgånget och halvhjärtat intresse. Den stimulans till bokägande och bokköp, som kan skänkas av en sakkunnig och insiktsfull bibliotekarie åt en krets av redan läsintresserade, bör enligt utredningens uppfattning icke förbises som propagandamedel. Understrykas bör i detta sammanhang, att det knappast kan bli fråga om en mera omfattande handelsrörelse. Lokaler och perso-

nalresurser förbjuder redan på förhand varje projekt, som syftar till minuthandel med böcker. Det blir enligt utredningens uppfattning i främsta rummet fråga om en bokförmedling. I sak har detta förslag mycket gemensamt med den tidigare omnämnda förmedlingsverksamhet, som på sin tid etablerades genom bokhandelsombud inom de lokala folkbildningsorganisationerna (se s. 167 och bilaga 2). Den norska bokhandlarföreningen har, enligt vad utredningen erfarit, övervägt att inrätta liknande beställningscentraler, som kan anknytas till lokala folkbibliotek, lärare eller andra intresserade personer, ävenså privata företagare i andra branscher. Dessa beställningscentraler skall icke föra böcker i lager men förmedla bokköp. Till deras förfogande skall stå bokförteckningar, broschyrer, kataloger och liknande arbetsmaterial. Kontakten med bokleverantörer skall upprätthållas med minsta möjliga omgång, så att leveranserna kan ske så snabbt som möjligt.

En annan invändning rör rabattsatserna. Redan nu åtnjuter de stats- och kommunalunderstödda biblioteken en rabatt på f. n. 19,5 % av bokhandelspriset vid egna inköp. Lantbokhandlaren har en försäljarrabatt på 15 % för standardutgåvor och 25 % för billighetsserier, barnböcker m. m. En sammanblandning av flera rabattsatser skulle medföra svårigheter för den levererande bokhandeln och skapa en icke önskvärd oklarhet i redovisningen. Svårigheten bör enligt utredningens uppfattning icke överdrivas. Bibliotekens användning av sina anslag till bokinköp står under offentlig kontroll och eventuella försök att gottskriva bokförsäljningen biblioteksrabatten eller vice versa kan omgående upptäckas.

Frågan om intäktens fördelning kan också väcka invändningar mot förslaget. Enligt utredningens uppfattning bör bibliotekarien givetvis erhålla ersättning för sitt extraarbete, och det bör ankomma på biblioteksstyrelsen att avgöra, hur stort arvudet skall vara. Detta bör dock enligt utredningens uppfattning fixeras till ett bestämt belopp årligen. Det bör således ej utgå i form av provision på försäljningssumman; härigenom förhindras nämligen den intressekonflikt som eljest kan tänkas uppstå. Eventuellt överskott bör inlevereras till bibliotekskassan för att användas till nya inköp för bibliotekets räkning.

Möjligheten av att detta system skulle hämma utvecklingen av lantbokhandeln synes icke böra överdrivas. Om konkurrens skulle uppstå mellan ett bibliotek och en lanthandlare, synes detta snarare vara till fördel för bokförsäljningen — biblioteket och lanthandeln har endast delvis samma kundkrets. Redan nu har bokförläggareföreningen accepterat att tvänne konkurrerande lanthandlare på samma ort kan beviljas lantbokhandelsrättigheter, vilket utredningen finner styrka uppfattningen, att konkurrenshänsynen här spelar mindre roll än på andra områden av bokhandeln.

Ytterligare ett uppslag har diskuterats inom bokutredningen, nämligen

ett kombinerande av centralbibliotekens i vissa län ambulerande bokutlåning med en motsvarande bokförsäljning. De bibliotekslösa småorterna har genom denna anordning fått en värdefull kontakt med centralbiblioteket, och det ligger nära till hands att undersöka möjligheterna av en bokförsäljning efter liknande principer.

Praktiskt kunde denna verksamhet ordnas på så sätt, att bokbussen al-
ternerade som bibliotek och boklåda. Boklagret skulle rekvireras från bibliotekets sedvanliga inköpskälla och osålda exemplar inlevereras efter rundturen jämte redovisning för sålda exemplar. Med samma rabattsats, som gäller för lanthandeln, synes transportkostnaderna lätt kunna täckas — överskottet kan användas för traktamenten och övriga ersättningar till personalen, för bussens amortering o. s. v. Genom denna anordning skulle centralbibliotekens möjligheter att bedriva sådan extensiv utlåning väsentligt underlättas, samtidigt som bokförsäljningen erhöll ett verksamt stöd.

RESERVATION av herrar Bonnier och Josephson.

Bokutredningens majoritet har uttalat sig för att de kommunala folk-, skol- och studiecirkelbiblioteken på sådana platser, som saknar A- eller B-bokhandel, skulle beredas tillfälle att fungera som bokförsäljningsställen. De skulle därvid i inköpsavseende jämföras med lantbokhandeln. Utredningen förutsätter emellertid, att de knappast skulle hålla lager av böcker för försäljning utan huvudsakligen fungera som förmedlare av bokbeställningar.

Vi ansluter oss helt till den av utredningen uttalade synpunkten, att bibliotekens och bibliotekariernas uppgift även ligger däri att de bör stimulera till bokägande och bokköp. Men detta bör enligt vår mening ske på annat sätt än genom att biblioteken i egen regi utövar bokförsäljning. Bibliotekarierna i de mindre bibliotek, som det här gäller — de större är som regel belägna på A- eller B-bokhandelsorter — har föga tid till en sådan verksamhet. Det kan ej heller vara önskvärdt för biblioteksstyrelserna att anslå särskilda arvodesmedel för ett försäljningsarbete, vars omfattning är synnerligen oviss. Oavsett formen för ersättning till bibliotekarierna kan det även hos den låntagande allmänheten lätt uppstå misstanke om ett ekonomiskt intresse hos bibliotekarien för en försäljning, som står i motsats till hans huvuduppgift.

Vad som emellertid starkast talar emot en sådan anordning, är det förhållandet att därigenom den naturliga utvecklingen av lantbokhandelssystemet, som ännu inte har mer än börjat, hindras. Det blir föga lockande för en butiksrörelse att uppta bokförsäljning om kommunen genom biblioteket på platsen uppstår konkurrens eller kan väntas göra det, varvid de ekonomiska förutsättningarna för en kommersiell försäljning och en i kommunal regi driven är ojämna. Bokförsäljningen på dessa platser blir under alla för-

hållanden så liten och kundkretsen så begränsad att det finns föga utrymme för båda slagen av försäljning. Bokförsäljningen torde bli bäst tillgodosedd av en butik, som i motsats till biblioteket har öppet hela dagarna. Bokhandelsorganisationerna ser det som ett viktigt led i sina strävanden till vidgade bokköpsmöjligheter, att lanthandeln stimuleras till att uppta bokförsäljning på så många platser som möjligt. Om den stimulansen undergrävs genom bibliotekens uppträdande som inköpsställen, lider bokspridningen på lång sikt avbräck.

Den av utredningen uttalade tanken att den av centralbiblioteken organiserade ambulerande bokutlåningen genom bokbussar skulle kombineras med bokförsäljning, finner vi icke heller ändamålsenlig. Tron på att en sådan försäljning skulle kunna täcka sina egna kostnader och därjämte ge ett överskott, finner vi helt verklighetsfrämmande.

Vi anser därför, att bokutredningen icke bör rekommendera bokförsäljning genom folk- och skolbibliotek eller genom bibliotekens bokbussar.

FÖRFATTARNAS STÄLLNING

Författarnas juridisk-ekonomiska ställning

Författarrättens uppkomst och utveckling

Med författarrätt (auktorrätt) avses den befogenhet, som tillkommer en auktor (författare, tonsättare, bildande konstnär etc.) i hans andliga verksamhet, att enligt vissa i lag stadgade hänseenden uteslutande förfoga över de alster, som frambragts genom denna verksamhet.

Auktorrätten har sin upprinnelse under den nyare tiden, och dess utformning har städse stått i ett intimt samband med de tekniska uppfinningar, som möjliggjort ett framställande av reproduktioner av andliga verk i stora upplagor — boktryckarkonsten och övriga grafiska reproduktionsmetoder — eller på annat sätt möjliggjort ett tillgodogörande »en masse» av ett andligt verk — film, grammofon, radio och television. Utgångspunkten för de nya rättsreglerna var behovet av ett skydd för den litterära produktionen. Författarrätten är därför den del av auktorrätten, som först och fullständigast reglerats i lag.

Den ursprungliga formen för sådant skydd var utfärdandet av boktryckarprivilegier. Dylika privilegier, som förekom i Venedig redan år 1469, avsåg i vissa fall samtliga skrifter som utgavs av en officin. I andra åter meddelades privilegium endast för bestämda skrifter. Olovligt efterapande av privilegieskyddad skrift, s. k. eftertryck, bestraffades med böter och konfiskation av upplagan.

Privilegiesystemet tillgodosåg huvudsakligen förläggaren-boktryckarens intressen och innebar snarare ett skydd för denna näring än för författaren. Först på 1700-talet framkom den åsikten, att den rätt, som enligt bestämmelserna tillkom en förläggare eller en boktryckare, endast var härledd ur en författaren tillkommande rätt. I en parlamentsakt av år 1709 i England, *An act for encouragement of learning*, anfördes sålunda, att bokhandlare och andra företagit sig att trycka, omtrycka och offentliggöra böcker och andra skrifter utan tillstånd av deras författare och ägare. För att stävja detta stadgade parlamentsbeslutet, att författare till redan tryckta skrifter skulle, där de ej överlätit sin rätt till andra, äga uteslutande rätt att under

tjugoett år räknat från 1710 trycka och omtrycka dessa böcker. Samma rätt skulle tillkomma den, som förvärvat förlagsrätten till en bok. Författare till skrift, som vid tiden för beslutet ännu icke utkommit, skulle för en tid av fjorton år ha uteslutande rätt att utge densamma; var han vid skyddstidens utgång ännu i livet, förlängdes rätten i ytterligare fjorton år. Olovligt eftertryck bestraffades med böter, och upplagan förverkades till rättsinnehavaren. Skydd åtnjöts endast för arbeten, som av författaren anmälts till införande i ett offentligt register hos Stationers' Hall.

På kontinenten var Danmark föregångslandet med en år 1741 utfärdad förordning »anlangendes at ingen ma oplægge, eftertrykke eller eftertrykt indføre eller falholde nogen Bog eller Skrift, som en anden paa lovlig Maade sig har førhvervet». I Frankrike genomfördes efter den stora revolutionen betydelsefulla reformer på detta område. Det rådande privilegiesystemet bröts år 1793 genom en ännu delvis gällande lag om författares äganderätt till sina verk. Under författarens livstid ägde han uteslutande rätt till sina verk. Lagen stadgade vidare en skyddstid på tio år efter författarens död till förmån för författarens arvingar och andra rättsinnehavare. År 1866 utsträcktes denna skyddstid till femtio år.

I de tyska staterna uppmärksammades tidigt de otillfredsställande konsekvenserna av privilegiesystemet, men först år 1794 avskaffades detta system i Preussen. Man stod emellertid ännu främmande för tanken, att författaren kunde ha en självständig rätt till sitt andliga arbete, oberoende av om förlagsavtal slutits eller ej. Denna tanke kom först till uttryck i den bajerska lagstiftningen år 1813.

I Sverige utvecklades författarrätten efter i huvudsak samma linjer som i det övriga Europa. Utgångspunkten var även här privilegiesystemet. I kungl. reglementet för boktryckerierna i riket av år 1752 intogs även bestämmelser rörande författarrätten. Det innehöll nämligen förutom stadgandena rörande inrättandet av en boktryckaresocietet, som skulle vaka över ordningen vid tryckerierna, vissa bestämmelser, som tillerkände författare av skrifter intill 10 à 12 arks omfång en självständig rätt för författaren.

År 1876 utvecklades det svenska privilegiesystemet utom för de två fall, som ännu består: vetenskapsakademiens privilegium att utgiva almanackor och svenska akademiens privilegium på Post- och inrikes tidningar.

I 1810 och 1812 års tryckfrihetsförordningar erkännes författarens rätt utan något förbehåll; endast såsom företrädare för författaren ägde förläggaren någon befogenhet. Översättning av utländsk skrift grundade auktorrätt för översättaren — till originalförfattarens rätt togs icke någon hänsyn.

Då auktorrätten uppfattades som en äganderätt inskränktes den icke genom någon tidsbegränsning. Vid riksdagen 1834—35 föreslog konstitutionsutskottet ett tillägg till TF, vilket innebar, att om en författares arvingar

eller rättsinnehavare icke inom tjugo år från hans död begagnat utgivningsrätten, så skulle det stå envar fritt att utgiva hans skrifter. Enligt det nya lagrummet var författarrätten fortfarande »evig», men den krävde för sitt fortbestånd, att en ny upplaga utgavs åtminstone vart tjugonde år. Försumrades detta upphörde författarrätten.

I proposition till 1873 års riksdag hemställde Kungl. Maj:t om vissa förändringar i TF, innebärande att bestämmelserna om äganderätt till skrift skulle avskiljas från denna förordning. En lag angående litterär äganderätt antogs i augusti 1877. Denna avlöstes av nu gällande lag om rätt till litterära och musikaliska verk av den 30 maj 1919.

På auktorrättens område har grundsatsen om utlännings likställighet med egna landets medborgare icke helt trängt igenom. I samma mån som det internationella utbytet av litterära verk blivit mera omfattande, har denna begränsning blivit allt kännbarare för författarna. Detta ogynnsamma rättsläge har man sökt avhjälpa genom avslutande av internationella traktater.

Redan innan ett mera allmänt system av internationella regler vunnit insteg, tillkom i de nordiska länderna vissa ömsesidiga stadganden, som skyddade nordisk författares rätt. Sålunda föreskrev den ovannämnda lagen av år 1877, att författare ägde uteslutande rätt att låta översätta sitt verk från en munart till en annan av samma språk. Härtill fogades den upplysningen, att danska, norska och svenska språken i detta hänseende var att betrakta som munarter av samma språk. Samma stadganden återfanns i motsvarande danska och norska lagar.

Den formella reciprociteten var grundsats för de konventioner till skydd för auktorrätten, som från mitten av 1880-talet i allt större antal slöts mellan de europeiska regeringarna. Det skydd, som härigenom kunde beredas författarna, var emellertid ofullständigt. Av denna anledning sökte man finna en form för en mera enhetlig reglering av de olika staternas lagstiftning. På initiativ av franska författarföreningen och med instämmande av bokförläggare upptogs förhandlingar av schweiziska förbundsrådet på diplomatiska konferenser i Bern under åren 1884—86. Vid den sista av dessa konferenser avslöts mellan Tyska riket, Frankrike, Storbritannien, Schweiz, Belgien, Spanien, Tunis, Liberia och Haiti den konvention, som sedermera biträtts av flera länder, bernkonventionen angående bildandet av en internationell union för skydd av litterära och konstnärliga verk. Sverige deltog i konferenserna 1884 och 1885 och anslöt sig till unionen år 1904. Enligt bestämmelserna har konferenser för revision av konventionens innehåll anordnats vid ett flertal tillfällen, senast år 1948 i Bryssel. Till bernunionen har för närvarande 39 länder anslutit sig. I Europa är Sovjetunionen den enda stat av betydelse, som står utanför unionen. Av amerikanska stater har hittills endast Brasiliens förenta stater och Kanada anslutit sig, av

asiatiska endast Japan. Med USA har unionsländerna slutit separata överenskommelser, som reglerar det ömsesidiga rättsskyddet i huvudsaklig överensstämmelse med bernkonventionen.

Bernkonventionens grundprincip är, att författare och konstnärer, som tillhör ett unionsland, skall i de övriga unionsländerna åtnjuta samma rättigheter för sina verk, som varje lands lagar tillerkänner eller framdeles kommer att tillerkänna landets egna medborgare. Vid sidan av den principiella bestämmelsen härom upptages i konventionen åtskilliga föreskrifter, varigenom varje unionsland förpliktas att i särskilda angivna hänseenden bereda skydd åt utländska, unionen tillhörande författare och konstnärer. Där dylikt skydd stipuleras — t. ex. i fråga om översättningar — har konventionen således skapat en materiell, för hela unionsområdet gällande rätt, en kodifierad unionsrätt.

Den svenska författarrättens nuvarande gestaltning

Som tidigare anförts regleras författarrätten i Sverige i lag den 30 maj 1919 angående rätt till litterära och musikaliska verk, jämte däri gjorda ändringar enligt lag den 24 april 1931. I provisoriska lagar den 30 juni 1942, den 3 maj 1946 och den 6 april 1951 har skyddstiden för litterära och musikaliska verk utsträckts tillfälligt, sista gången för verk, vilkas skyddstid skolat upphöra under något av åren 1942—56, intill utgången av år 1957.

Efterföljande kortfattade referat av lagens huvudsakliga innehåll har huvudvikten lagd vid stadgandena rörande litterära verk.

Inledningvis fastslås rättens föremål: skyddad enligt denna lag är bl. a. rätten till skrift och muntligt föredrag (§ 1).

Den uteslutande rätten att mångfaldiga sitt verk, föredraga skrift offentligt, uppföra mimiskt eller dramatiskt verk o. s. v. tillerkännes författaren (§ 2).

Denna uteslutande rätt innefattar även rätten till översättning eller bearbetning (§ 3).

Rätt, som tillkommer översättaren eller bearbetaren, får icke inkräkta på upphovsmannens rättsställning (§ 4).

Utgivare av tidning, tidskrift eller annat verk, som består av självständiga bidrag från flera författare, betraktas som författare till verket i sin helhet, men författare till varje särskilt bidrag behåller författarrätten till detta (§ 5).

Förbindes skrift med musik eller skrift med teckning eller avbildning, behåller vartdera verkets upphovsman sin författarrätt (§ 6).

Består ett verk av flera, ej självständiga bidrag från särskilda författare, kräves samtycke från samtliga författare för förfogande över författarrätten till verket (§ 7).

Såsom författare till ett verk anses den, som på sedvanligt sätt å verket anges såsom sådan. Författare, som framträder anonymt eller pseudonymt, företrädes, tills dess han givit sig tillkänna på i lagen föreskrivet sätt, av den som å verket anges såsom utgivare, eller, om sådan ej finns angiven, av förläggaren (§ 8).

Undantagen från rättsskyddet stadgas i §§ 9—12.

Uteslutna från skydd är offentliga handlingar i vidsträckt bemärkelse, muntliga förhandlingar i riksdagen och andra offentliga representationer m. m. (§ 9).

Undantag från skydd stadgas för mångfaldigande av verk för eget bruk, avskrift för hand, annan offentliggörelse av utgiven skrift än genom uppläsning, vissa slag av uppläsning m. m. (§ 10).

Rätt till citat ur utgiven skrift eller offentligt hållet föredrag stadgas i § 11, liksom rätt att göra utdrag ur verk för användning vid gudstjänst eller vid elementär undervisning (§ 12 lämnar motsvarande stadganden för musikaliska verk).

Upphovsmannens rätt att få sitt namn angivet på verk, som begagnas enl. i §§ 11 och 12 angivna avseenden stadgas i § 13.

Om förbehåll mot eftertryck ej utsatts, äger tidning rätt att publicera ur annan tidning eller tidskrift hämtad artikel i ekonomiska, politiska eller religiösa dagsfrågor. Källan skall dock tydligt angivas (§ 14).

Rätten övergår enligt § 15 efter författarens död till dem, som enligt lagstiftningen om giftorätt, arv och testamente är berättigade till hans kvarlåtenskap och från dessa vidare enligt nuvarande grunder.

För överlåtelse av författarrätt skall — om andra villkor ej avtalats — de villkor gälla som stadgas i §§ 16—18.

Den, som förvärvat författarrätten till ett verk, må icke utan författarens tillstånd förändra verket i vidare mån än som är nödvändigt med hänsyn till ändamålet (§ 16).

Har ej annat avtalats, må den, som förvärvat författarrätten, ej utgiva mer än en upplaga om högst 1000 exemplar.

Förlagsrätten förfaller, om innehavaren ej utgivit verket inom två år, sedan författaren avlämnat fullständigt manuskript.

Författaren äger påfordra, att hans verk utgives i ny upplaga, om verket slutsålts, och om förläggaren förvärvat rätten att utgiva mer än en upplaga av verket. Sker icke detta, återgår författarrätten till författaren (§ 17).

Överlåtelse av författarrätten innefattar ej rätt för förläggaren att på annat sätt än genom tryckning offentliggöra verket, ej heller rätt till översättning eller bearbetning (§ 17 a).

Överlåtelse av föredrags-, uppförande- eller utföranderätt skall som regel anses gälla för en tid av fem år (§ 18).

Vid överlåtelse av rätt att offentligen framföra dramatiska verk, vartill hör musik, företrädes tonsättaren av textförfattaren och beträffande opera eller annat musikaliskt verk, vartill hör text, företrädes författaren av tonsättaren, (§ 18 a).

Författarrätten kan icke tagas i mät i författarens bo, ej heller hos den, till vilken denna rätt övergått genom giftorätt, arv eller testamente (§ 19).

Författarrättens giltighet upphör med trettionde året efter det år, under vilket författaren avlidit (§ 20). (Provisorisk förlängning 1942, 1946 och 1951.)

Skyddstiden för verk, som ej består av självständiga bidrag av flera författare, för verk, som utgivits anonymt eller pseudonymt och för verk, som utgivits av offentlig undervisningsanstalt, akademi eller bolag, anges i §§ 21 och 22 till trettionde året efter det senast avlidne författaren avlidit samt för övriga verk intill utgången av det trettionde året efter det, under vilket verket först utgavs. För samlingsverk, som utkommer i flera delar, skall skyddstiden bestämmas från det år under vilket den sista avdelningen utgivits. Förflyter mer än två år mellan utgivandet av de olika delarna, skall skyddstiden för den äldre delen räknas från det tidigare årtalet (§ 23).

Ansvarsbestämmelserna anges i de följande paragraferna.

Med dagsböter straffas den, som mångfaldigar i ett eller flera exemplar ett verk eller del därav; den, som sprider sådant exemplar, som honom veterligt blivit framställt i strid med lagen eller enbart för enskilt bruk; den, som till riket inför sådant verk, som honom veterligt blivit framställt utan författarens tillstånd, samt den, som på annat sätt olovligen offentliggör ett verk eller del därav (§ 22).

Olovligt framställda exemplar skall efter målsägarens val antingen förstöras eller överlämnas till honom (§ 25).

Med böter straffas den, som olovligen förändrar ett verk, så ock den, som trots vetskap härom, saluhåller eller sprider exemplar av det ändrade verket. Med böter straffas ock den, som åsidosätter sin skyldighet att ange författarens namn eller pseudonym på verket (§ 26).

Brott mot bestämmelserna i §§ 13 och 14 straffas med böter från 5 till 100 kr (§ 27).

Skadestånd till förfördelad part anges till minst 15 kr. Har förläggare eller annan dragit vinst av handling, som avses i §§ 24 och 26 eller ej fullgjort skyldighet enligt § 26, är han skyldig utge skadestånd intill vinstens belopp (§ 27 a).

Stockholms rådhusrätt är rätt domstol i mål om ansvar eller skadestånd för olovlig radioutsändning av verk, som i denna lag avses. Har dramatiskt eller musikaliskt-dramatiskt verk olovligen uppförts inom olika underrätters domvärjo, må talan om ansvar eller skadestånd anhängiggöras vid envar av dessa domstolar (§ 27 b).

Endast målsägare kan påtala förbrytelse mot denna lag. Utdömda böter tillfaller kronan (§§ 28 och 29).

Lagen tillämpas på verk av svenska medborgare samt på verk av utländsk medborgare, vilket först utgivits i Sverige (§ 30).

Under förutsättning av ömsesidighet kan Kungl. Maj:t förklara lagens bestämmelser helt eller delvis gälla även verk av annan än svensk medborgare.

I lagens sista paragrafer upphäves lagen den 10 augusti 1877 angående äganderätt till skrift.

Bestämmelserna i § 30 har föranlett en kungörelse av den 11 juni 1937, vari anges de länder, med vilka Sverige på grundval av bernunionen och avtal med USA inträtt i reciproka överenskommelser om skydd för författarrätten, samt anges den nya lagens ikraftträdande till den 1 januari 1920. Undantag från bestämmelserna i den nya lagen anges avslutningsvis.

Liksom de flesta andra länder saknar Sverige en särskild lagstiftning om förlagsrätten. De enda bestämmelser, som hittills utfärdats, är intagna i §§ 16, 17 och 17 a. av den ovan refererade lagen om rätt till litterära och musikaliska verk.

I samband med tidigare revisioner av författarrätten har man diskuterat möjligheten av en utförligare lagstiftning på detta område. Sålunda anförde 1914 års sakkunniga, att förhållandet mellan förläggaren och författaren är så egenartat och ger upphov till ett så specialiserat system av ömsesidiga rättigheter och skyldigheter, »att detsamma icke rätt väl låter sig ordnas inom den författarrättsliga lagens ram». (Sakkunnigas förslag s. 123.) 1929 års sakkunniga framhåller i sitt förslag till ändringar i lagstiftningen om rätt till litterära och musikaliska verk (SOU 1929:37, s. 42) att »en sådan lagstiftning icke vore i vårt land påkallad av något verkligt

behov. Det detaljerade ordnandet av detta rättsförhållande torde helst böra överlämnas åt de avtalande parterna eller deras sammanslutningar. En minutiös lagstiftning på detta område löper faran att lätt föråldras och jämväl att kunna alltför starkt generalisera förhållanden, som inom olika branscher av litteratur och skapande tonkonst förete vissa variationer.» Till en del har de bestämmelser, som nu reglerar förlagsrätten, införts på de sistnämnda sakkunnigas förslag, men även dessa föreskrifter är av dispositiv karaktär. De skall således ej tillämpas, om andra villkor avtalats mellan förläggaren och författaren.

Behovet av en tidsenligare utformning av författarrätten har emellertid gjort sig gällande i ökad omfattning. I oktober 1938 uppdrog Kungl. Maj:t åt särskilda sakkunniga att verkställa utredning rörande revision av gällande författningar om rätt till litterära och musikaliska verk m. m. De sakkunniga, som antagit namnet auktorrättskommittén, har med nödtvungna avbrott under krigsåren i samråd med motsvarande delegationer i övriga nordiska länder arbetat på ett förslag till ny lagstiftning på författarrättens område.

De sakkunnigas förslag torde vara att förvänta först under loppet av år 1953. Av de överläggningar och diskussioner, som förekommit mellan bokutredningen och auktorrättskommittén, har framgått, att kommittén funnit behov föreligga av ytterligare precisering av förlagsavtalet. Härvidlag har kommittén tillgodogjort sig de erfarenheter, som stått att vinna från utarbetandet av det nordiska normalformuläret till förlagsavtal. Detta normalkontrakt, som tillkom år 1947, har härvidlag uppfattats som ett auktoritativt uttryck för vad som på detta område kan anses vara en normal och god reglering av avtalet mellan förläggare och författare.

Det framgår av det utkast till ny lag i berörda hänseende, av vilket kommittén låtit bokutredningen taga del, att de nya bestämmelserna endels får tvingade kraft, endels dispositiv innebörd. Sålunda framhåller kommittén att avtal, som strider mot god sed på auktorrättens område, samt avtal, som leder till uppenbar obillighet, skall kunna jämkas efter vad som i det särskilda fallet kan anses vara skäligt. Till de tvingande bestämmelserna hör också föreskrifterna, att förläggaren inom skälig tid skall utgiva verket, att han är skyldig tillstålla författaren intyg från tryckeriet om antalet framställda exemplar, att han inom nio månader efter årets slut är skyldig tillstålla författaren redovisning, som anger försäljningen under året, samt restupplagan vid årsskiftet.

Förlagsavtalets ekonomiska innebörd

Genom avtal med en förläggare i form av ett kontrakt eller annorledes överlåter författaren sin förlagsrätt till denne. Kontraktet kan innehålla

skilda former för beräkningen av den ekonomiska gottgörelsen. F. n. tillämpas flera olika slag av kontrakt: royalty-avtal, ett-för-allt-kontrakt och del-i-vinst-avtal. För debuterande författare förekommer en kontraktsform, som ger en viss bestämd summa för första upplagan, samt royaltyersättning för vad som sedermera kan komma att tryckas och försäljas.

Royaltykontraktet är det avgjort vanligaste, och det innebär, att författaren erhåller en viss avtalad del av bokhandelspriset för varje försålt exemplar av hans verk. Enligt gällande normalkontrakt mellan medlemmar av Sveriges författareförening och medlemmar av Svenska bokförläggareföreningen utgör denna del minst $16 \frac{2}{3} \%$ ($=1/6$) av bokhandelspriset för häftat exemplar i standardutgåva och minst 5% av priset för billighetsupplaga. Realiserad restupplaga av boken genom bokhandeln sänkes royaltyprocenten. Formulärets användningsområde är i första hand skönlitterära verk. Till verk, som är jämförliga med romaner, noveller och lyrik, räknas icke dramatik, essäer, bilder- och barnböcker och ungdomsböcker.

Kontrakt med betalning »ett-för-allt» innebär, att författaren mot en engångssumma avstår från vidare anspråk på ersättning. Ett sådant kontrakt möjliggör för förläggaren att försälja verket i obegränsad omfattning. Denna kontraktsform är historiskt äldre än royaltykontraktet.

Kontrakt med del i vinst förekommer sällan. De innebär, som framgår av namnet, att förläggare och författare delar den eventuella uppkomna vinsten, sedan framställningskostnader och utgifter för distributionen avdragits från försäljningssumman.

Utöver de ovannämnda kontraktsformerna må anföras, att förläggare stundom ingår en överenskommelse om att endast distribuera ett verk av en författare. Framställningskostnaderna stannar i detta fall hos författaren ensam, som då även erhåller hela försäljningsinkomsten.

Enligt normalkontraktet betalar förläggaren till författaren en viss summa a conto, då manuskriptet avlämnas. Denna summa får icke understiga $\frac{1}{3}$ av det honorar, som skulle utgå om hela första upplagan utsåldes. Författaren är icke återbetalningsskyldig för a contobeloppet. Oftast utbetalas högre belopp än vad ovan angivits — hälften eller mer av det beräknade honoraret för första upplagan. Förläggaren är redovisningsskyldig inför författaren för den försäljning, som skett av hans verk, och honorar (royalty) enligt avtalet utbetalas årligen.

Debuterande författare kan icke, då de ej tillhör författareföreningen, göra anspråk på kontrakt efter dessa grunder. Sedd ur förläggarens synpunkt ter sig utgåvan av ett debutantverk mer osäker än vad fallet är med ett verk, vars författare redan tidigare framträtt inför den litterära kritiken och publiken. I allmänhet erbjudes debutanten, som ovan nämnts, en viss summa för första upplagan. Tryckes därefter nya upplagor, träffas i regel avtal efter normalkontraktets bestämmelser.

Normalkontraktet gäller, som ovan framhållits, främst skönlitterära och med dem jämförliga verk. I fråga om facklitterära verk och skolböcker tillämpas ofta samma bestämmelser — men ibland sättes royaltyp procenten lägre, ibland högre än 16 2/3 %.

För översättningar av hans verk till främmande språk erhåller en svensk författare en royaltysättning, som oftast utgår med stigande procenttal av bokhandelspriset för stigande försäljning. Procenttalet växlar mellan 5 och 15 %. Detsamma gäller som regel för utländska författare, som får ett verk antaget till översättning till svenska språket.

Översättare av skönlitterära och andra verk från utländska språk till svenska erhåller ett engångshonorar, som bestämmes med hänsyn till originalspråket, verkets svårighetsgrad och översättarens kvalifikationer. Genomsnittligt uppgår ersättningen till 75 à 125 kr per normalark om 16 sidor med c:a 2 000 typnedslag pr sida. Royaltyberäkning för översättningsarbete har i olika sammanhang diskuterats i de nordiska länderna, men någon allmän uppgörelse härom har icke kommit till stånd.

Bidrag till tidningar och tidskrifter honoreras efter varierande taxor. Mellan Svenska tidningsutgivareföreningen och Sveriges författareförening finnes en överenskommelse angående honorarsatser m. m. för skönlitterära och andra textbidrag, men då överenskommelsen endast har dispositiv karaktär, får de enskilda tidnings- och tidskriftsförlagen självständigt avgöra vilka belopp, som skall utgå. I den senaste överenskommelsen som gäller fr. o. m. den 1 januari 1952 utsäges, att honorarsatserna icke bör understiga de belopp, som anges. Textmaterialet indelas i ett flertal kategorier, såsom noveller (165 kr); skisser eller korta berättelser (60 kr); kulturartiklar (150 kr); kåserier (50 kr); veckotidningskrönikor (125 kr); literärt utformade enquêtesvar (40 kr); sagor i original för barn (50 kr) och dikter (75 kr). Minimibeloppen har anförts ovan inom parentes.

Vidare definierar överenskommelsen publiceringsrättens omfattning. Om det företag, som förvärvar ett textbidrag med ensamrätt för Sverige inklusive rätt att försälja bidraget till annat nordiskt land, förutsätter överenskommelsen, att högre minimihonorar skall utgå, vartill kommer, att författaren skall äga uppbära halva försäljningssumman.

Den ekonomiska gottgörelse, som en författare till ett dramatiskt arbete erhåller vid uppförande av verket på scen, beräknas numera så gott som uteslutande efter tantiemprincipen. Teaterföretaget betalar i regel en garantisumma i avräkning på det definitiva beloppet. Denna summa brukar i allmänhet uppgå till 800 à 1000 kr för en helaftonpjäs, men beloppet kan, om pjäsen nyligen spelats på annan scen reduceras till 500 kr. Tantiemet beräknas på teaterns bruttointäkt och utgår med 8—10 % av detta belopp.

Författarhonoraren för filmrätt utgår i regel med ett bestämt belopp,

oftast mellan 5 000 och 10 000 kr. Av filmbolag beställda manuskript honoreras efter likartade grunder.

Något utanför ramen för de sedvanliga förlagsavtalen står de avtal, som ingås i och för radioutsändning av litterära verk. Efter överenskommelse med Sveriges författareförening utbetalar AB Radiotjänst honorar med varierande belopp för sådan utsändning. Beloppen fastställes till mellan 35 och 125 kr; läser författaren själv sitt verk, erhåller han ett honorar, som med 50 % överstiger grundbeloppet. Beställda dikter honoreras med minst 100 kr och noveller med minst 300 kr. Utsändning av dramatiska originalverk honoreras med 250—1 000 kr, beroende på speltid. Första prisen honoreras med 75 % av de ursprungliga beloppet, den andra och följande med 50 %. Överenskommelse om ersättning för utsändning av redan tryckta eller på talscen framförda verk träffas i varje enskilt fall mellan Radiotjänst och författaren eller hans rättsinnehavare. Nytt avtal väntas under loppet av år 1952 för såväl författareföreningen som föreningen Minerva.

Författarnas sociala och ekonomiska ställning

Bokutredningens författarenquête

För att erhålla ett statistiskt underlag av någorlunda tillförlitlighet, vilket skulle tjäna som arbetsmaterial för utredningsarbetet, beslöt bokutredningen i januari 1949 att företa en enquête bland svenska författare. Härtill lämnade Sveriges författareförening sitt verksamma stöd, och frågeformuläret fastställdes efter överläggningar mellan de sakkunniga och en delegation ur författarföreningen. Formuläret diskuterades även på en sammankomst inom föreningen och godkändes av de närvarande medlemmarna. Utredningen begränsade ursprungligen området för sin enquête till nämnda förening, då utsändningen av frågeformulär även till andra författare hade blivit en omständlig procedur. Sedan utredningen erhållit kontakt med Sveriges ungdomsförfattareförening, utsändes även frågeformulär till dess medlemmar, av vilka dock endast ett mindre antal besvarade formuläret. Deras uppgifter behandlas i betänkandets kap. 7 rörande barn- och ungdomslitteraturen, s. 266 ff. Frågeformuläret återfinnes såsom bilaga 3 till betänkandet, s. 292.

Av författareföreningens dåvarande 412 medlemmar svarade 133, d. v. s. c:a 30 % av medlemsantalet. Frånräknas de medlemmar av författareföreningen, som icke kan betecknas som yrkesförfattare, s:a 140, utgör antalet svar c:a 50 % av medlemsantalet i författareföreningen.

Frågorna i formuläret grupperas kring vissa fakta och data — ålder, utbildning, civilstånd, makas (makes) förvärvsarbete och ungefärliga årsinkomst, yrkesverksamhet före litterär debut, nuvarande yrkesverksamhet, totala inkomster åren 1946—48, inkomster av litterär verksamhet specifi-

cerad på bokförlag, tidningar och tidskrifter, radio och teater samt filmbolag, erhållna stipendier 1946—48, försörjningsplikter och försäkringskydd. Härutöver vände sig bokutredningen till författarna med anhållan om svar på tre opinionsfrågor rörande statligt stöd eller stöd i allmänhet till författare, principer och metoder för en eventuell ersättning till författare vid bokutlåningen samt bokspridningen i Sverige.

Redogörelsen för enquêtet materialet kommer att följa de enskilda frågorna i tur och ordning.

Åldersfördelning

En jämförelse mellan enquêtet materialet och författarföreningens medlemsmatrikel ger vid handen, att de i enquêten företrädde författarna ur gängse statistisk synpunkt utgör ett tämligen tillfredsställande urval av föreningens hela medlemsantal. En uppdelning av enquêtet materialet och författarföreningens medlemsmatrikel efter författarnas kön och ålder framgår av tabell 47 nedan.

Alla åldersgrupper — utom den äldsta — är således företrädde inom enquêtet materialet. Den procentuella relationen mellan hela antalet medlemmar i författarföreningen och antalet i enquêtet materialet företrädde författare framgår för resp. åldersgrupper av tabell 48 (s. 196).

Tabell 48 visar, att de äldre åldersgrupperna som väntat är mindre väl företrädde i enquêtet materialet än de yngre. Detta kan innebära, att perspektivet på författarnas villkor blir något förskjutet. Likväl spelar här en omständighet in, som motverkar denna tendens. Det förhåller sig nämligen så, att Sveriges författarförening bland sina medlemmar räknar ett förhållandevis stort antal personer i offentlig ställning, publicister m. fl., som svårligen kan betraktas som författare i egentlig mening. Av givna skäl

Tabell 47. Åldersfördelning i enquêtet materialet och i medlemsmatrikeln

	Författare fördelade efter födelseår							Summa
	1855— 1864	1865— 1874	1875— 1884	1885— 1894	1895— 1904	1905— 1914	1919— 1924	
Enquêten								
Män	0	4	8	13	25	23	22	95
Kvinnor	0	3	9	9	6	6	5	38
Summa	0	7	17	22	31	29	27	133
Matrikeln								
Män	2	14	40	65	76	58	32	287
Kvinnor	1	13	36	26	25	15	9	125
Summa	3	27	76	91	101	73	41	412

Tabell 48. Enquêtetaterialet i % av matrikelmedlemmarna

	Åldersgrupp							Summa
	1855— 1864	1865— 1874	1875— 1884	1885— 1894	1895— 1904	1905— 1914	1915— 1924	
Män	0	29	20	20	33	40	69	33
Kvinnor	0	23	25	35	25	40	56	30
Summa	0	26	22	24	31	40	66	32

kommer dessa »honorärsmedlemmar» att i huvudsak återfinnas inom de äldsta åldersgrupperna. Det ringare antalet enquêtesvar från dessa grupper visar, att honorärsmedlemmarna i stort sett har avstått från att besvara frågeformuläret.

Bortser man från honorärsmedlemmarna och jämför antalet författare i egentlig mening inom föreningen med antalet författare, som besvarat frågeformuläret, så visar det sig, att den procentuella relationen mellan enquêtetaterialet och hela antalet författare stiger inom samtliga åldersgrupper utom i den yngsta, som icke innehåller några honorärsmedlemmer, och i den äldsta, som ej är representerad inom enquêtetaterialet. I åldersgrupperna 1865—74, 1875—84, 1885—94 blir relationstalet c:a 35 % mot tidigare c:a 24 %; i åldersgrupperna 1895—1904 och 1905—14 blir det c:a 47 % mot tidigare 35 %.

Skolgång och vidareutbildning

Skolgången visar en stor variation. Folkskola redovisas av 32 manliga och 7 kvinnliga författare; realskola och normalskolekompetens av 8 manliga och 18 kvinnliga; ej avslutade gymnasiestudier av 9 manliga författare; studentexamen av 46 manliga och 10 kvinnliga författare samt slutligen privatundervisning utan skolgång av 3 kvinnliga författare. Omräknat i procenttal av hela antalet författare redovisades *enbart folkskola* av 29,4 %, *realskola* av 19,5 %, *studentexamen* av 42,1 %, *avbrutna gymnasiestudier* av 6,8 % och *privatundervisning* av 2,2 %.

Utbildning utöver skolgång redovisas av 112 författare. Organiserade självstudier deklarerar av 14 manliga och 8 kvinnliga författare; folkhögskola av 9 manliga och 2 kvinnliga; folkskoleseminarium (motsv.) med examen av 4 manliga och 6 kvinnliga; universitetsstudier utan examen av 11 manliga och 4 kvinnliga; akademisk examen av 30 manliga och 6 kvinnliga författare — därav 23 resp. 3 med lägre examina — konst-, musik- eller teaterstudier av 3 manliga och 2 kvinnliga; lägre teknisk eller merkantil utbildning av 7 manliga och 2 kvinnliga författare; samt annan yrkesutbildning av 2 manliga och 2 kvinnliga författare. Återstående 15 manliga

och 6 kvinnliga författare redovisar ingen vidareutbildning. Omräknat i procenttal redovisas *organiserade självstudier* av 16,5 %; *folkhögskola* av 8,3 %; *folkskoleseminarium med examen* av 7,5 %; *universitetsstudier utan examen* av 11,3 %; *akademisk examen* av 27,0 %; *konstnärlig utbildning* av 3,8 %; *lägre teknisk eller merkantil utbildning* av 6,8 %, *annan yrkesutbildning* av 3,0 % samt *ingen vidareutbildning* av 15,8 %. I många deklARATIONER anföres ett flertal skiftande utbildningsbanor, men i ovanstående redogörelse har endast en, mera huvudsaklig anförts.

Redogörelsen för civilstånd återfinnes nedan under det avsnitt, som behandlar försörjningsbörda och försäkringsskydd (s. 206 ff). Dit har även förts redovisningen av makas (makes) yrkesverksamhet och genomsnittliga inkomst.

Författarnas tidigare och nuvarande yrkesverksamhet

Även här finns stor variation. En kombination av tidigare yrkesverksamhet eller sysselsättning och nuvarande verksamhet visar, hur författarna rekryteras från de mest skilda samhällsgrupper. I följande tabell 49 har en sådan kombination utförts, varvid vissa, varandra närstående yrkesbeteckningar sammanförts. En fullständig tabellering av uppgivna verksamheter synes härvidlag inte vara nödvändig.

Det totala antalet av dem, som betraktat sig själva som yrkesförfattare, uppgår till 59; härtill kommer tio journalister och andra intellektuellt verkamma personer, som kan föras till samma grupp, varför gruppen av personer, som uteslutande lever på författarskap, inom materialet uppgår till 69. Av dessa har 31 kommit från intellektuella yrken, 6 från merkantila yrken och 21 från arbetar-, jordbrukar- och hantverkaryrken. 18 personer med intellektuella yrken och en tjänsteman har författarskapet som bisyssla; de fem journalisterna utgör ett gränsfall.

Påfallande är den kraftiga rekryteringen av författare från gruppen arbetare. Den beror givetvis på den i Sverige särskilt framträdande litteraturströmningen, som erhållit den oegentliga benämningen »proletärlitteraturen». Ingen av de författare, som uppgivit sig ha tillhört denna grupp tidigare, har stannat kvar och bedrivit författarskapet som bisyssla. En har övergått till att bli självständig företagare.

Markant är också övergången från journalistisk verksamhet till författarskap — av 18 journalister har 13 blivit författare. Av 14 lärare har 7 stannat kvar i sin borgerliga gärning och 7 övergått till författarverksamhet, journalisttjänst eller förlagstjänst.

Motsvarande uppgifter för de kvinnliga författarna återfinnes i tabell 50. Alltför generella slutsatser får icke dragas ur detta förhållandevis ringa material. Även här är övergången till yrkesmässigt författarskap påfallande stor. Åldersfördelningen inom gruppen kvinnliga författare är en annan än

Tabell 49. Yrkesverksamhet före och efter litterär debut
Manliga författare (95 st)

Tidigare verksamhet	Nuvarande verksamhet							S:a
	Sam- ma som tidi- gare	Intellektuella yrken			Andra yrken			
		För- fattare	Jour- na- lister	För- lags- tjänst m.m.	Före- tagare	Sekr. Tjän- ste- män	Övr.	
<i>Intellektuella yrken</i>								
Ingen verksamhet utom så- som författare	5	—	1	—	—	1	—	7
Journalister	5	13	—	—	—	—	—	18
Ingenjörer	—	2	—	—	—	—	—	2
Jurister	2	1	—	—	—	—	—	3
Läkare	2	—	—	—	—	—	—	2
Lärare	7	5	1	1	—	—	—	14
Konstnärer	2	2	—	—	—	—	—	4
Akademiska stud.	—	1	1	—	—	1	—	3
Övriga	—	2	1	—	—	—	1	4
Summa	23	26	4	1	—	2	1	57
<i>Handelsyrken</i>								
Bokhandelsmedhjälpare m. m.	—	1	—	1	—	—	—	2
Disponent, Köpman	—	1	—	—	1	—	—	2
Tjänstemän	1	4	—	2	—	—	—	7
Summa	1	6	—	3	1	—	—	11
<i>Kroppsarbetare</i>	—	18	1	2	1	—	—	22
<i>Jordbrukare</i>	—	1	—	—	—	—	1	2
<i>Hantverkare</i>	—	2	—	—	—	—	—	2
<i>Övriga</i>	—	1	—	—	—	—	—	1
Summa	24	54	5	6	2	2	2	95

inom gruppen manliga författare, och antalet pensionärer är relativt sett högre. Vissa av de verksamheter, som redovisas under rubriken »annan undervisningsverksamhet» är sådana, att de måste betraktas som rena nödfallsutvägen. Författarinnor, som betraktar sig själva som hemmafruar, utgör en förhållandevis stor andel av enquêtetaterialet, 9 av 38. Deras sociala position följer makens, och det är betecknande, hur flera av dem anför, att arbetet med hem och barn inverkat hämmande på deras litterära verksamhet. Samtidigt finns även exempel på att inkomsterna av den litterära verksamheten får fylla ut underskottet i makens inkomster. Till dessa förhållanden återkommer utredningen under det avsnitt, som behandlar författarnas familjeinkomster.

Författarinnor ur arbetarklassen är sällsynta både i enquêtetaterialet och i vår samtida svenska litteratur. Här återfinnes blott en.

Tabell 50. Yrkesverksamhet före och efter litterär debut

Kvinnliga författare (38 st)

Tidigare verksamhet	Nuvarande verksamhet						S:a
	Samma som tidigare	Intellektuella yrken			Andra yrken		
		Författare	Lärarinna	Annan undervisn-verksamhet	Hemmafru	Pensionär	
<i>Intellektuella yrken</i>							
Ingen verksamhet utom såsom förf.	—	1	—	—	—	—	1
Arkitekt	—	1	—	—	—	—	1
Journalist	—	5	—	1	1	1	8
Lärarinna	2	4	—	—	1	1	8
Skådespelare	—	—	—	1	1	—	2
Språkundervisning	—	1	—	1	—	1	3
Studier	—	—	1	—	—	—	1
Summa	2	12	1	3	3	3	24
<i>Tekn. merkantil verksamhet</i>							
Annonsackvisitör	—	1	—	—	—	—	1
Bank- (försäkrings-) tjänsteman ...	—	2	—	—	—	2	4
Kontorist	—	—	—	1	—	—	1
Laboratoriebiträde	—	—	1	—	—	—	1
Telegrafexpeditör	—	—	—	—	1	—	1
Summa	—	3	1	1	1	2	8
<i>Kroppsarbetare</i>	—	1	—	—	—	—	1
<i>Hemmafru</i>	4	—	—	—	—	—	4
<i>Social verksamhet</i>	—	—	—	—	1	—	1
Summa	6	16	2	4	5	5	38

Författarnas inkomster

Som framgår av frågeformuläret begärde utredningen uppgifter om författarnas inkomster under de tre åren 1946—48, dels de totala inkomsterna, dels de litterära samt erhållna stipendier. Uppgifterna har beredvilligt lämnats, även om man stundom haft svårt att erinra sig den exakta fördelningen av inkomstposterna. I några enstaka fall har inga uppgifter lämnats, men härvidlag har utredningen efter personligt samråd med vederbörande författare kunnat komplettera formuläret.

Svårigheten att bedöma innebörden av de uppgifter, som de enskilda författarna lämnat, är givetvis avsevärd. Det rör sig ju om en grupp personer, som sinsemellan är lika vitt skilda som deras litterära verk. Det säger sig självt, att uppgifterna om inkomsternas storlek inte är någon måttstock för en litterär värdering av de enskilda författarna. Inkomstuppgifterna kan däremot användas som underlag för en allmän redogörelse för författarnas ekonomiska ställning, men tolkningen av de meddelade resultaten av olika

Tabell 51. *Genomsnittlig inkomst (total och litterär) samt innehav av stipendier år 1948 för författare.*

Inkomst år 1948	Författare fördelade efter födelseår													
	1865—1874		1875—1884		1885—1894		1895—1904		1905—1914		1915—1924		Summa	
	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr
<i>Män</i> total inkomst litt.	4	7 800	8	9 540	13	13 550	25	14 900	23	9 250	22	6 900	95	10 750
inkomst stipendier	3	2 020	6	3 560	12	7 640	25	8 800	19	9 290	21	4 930	86	7 200
	1	2 000	2	1 300	2	475	12	2 250	11	2 100	6	2 230	34	2 025
<i>Kvinnor</i> total inkomst litt.	3	4 100	9	10 000	9	7 470	6	5 925	6	4 500	5	4 800	38	6 740
inkomst stipendier	2	1 100	6	3 890	8	4 000	6	5 925	6	2 230	5	2 470	33	3 600
	0	0	2	1 250	4	1 625	1	250	0	0	3	1 100	10	1 245
<i>Samtliga</i> total inkomst litt.	7	6 250	17	10 400	22	11 060	31	13 150	29	8 250	27	6 500	133	9 520
inkomst stipendier	5	1 650	12	3 750	20	6 180	31	8 220	26	7 300	26	4 450	119	6 200
	1	2 000	4	1 275	6	1 240	13	2 100	11	2 100	9	1 840	44	1 830

sammanställningar får av givna skäl inte föra till alltför generella slutsatser rörande författarskapets villkor. Därtill är underlaget alltför knapphändigt.

I det följande återger utredningen tre tabeller rörande författarnas genomsnittliga inkomster, fördelade på total inkomst, inkomst av litterär verksamhet samt innehav av stipendier (statliga och andra) under år 1948. Författarna har vidare uppdelats efter kön och ålder enligt tabellen på s. 195.

I den första tabellen nr 51 återges genomsnittsinkomsterna för samtliga 133 författare.

Av tabellen framgår, att de manliga författarna i åldersklassen 1895—1904 uppvisar de högsta genomsnittliga totala inkomsterna, men att de högsta genomsnittliga inkomsterna av litterär verksamhet återfinns i åldersklassen 1905—14. För de kvinnliga författarna ligger den förstnämnda siffran i åldersklassen 1875—84, vilket dock beror på en s. k. slumpvariation — gruppen innesluter nämligen en författarinna med hög totalinkomst. Den högsta genomsnittliga inkomsten av litterär verksamhet återfinnes i åldersklassen 1895—1904. För samtliga författare (manliga och kvinnliga) ligger de högsta genomsnittssiffrorna för total inkomst och inkomst av litterär verksamhet i åldersklassen 1895—1904.

I den andra tabellen, nr 52, återges de genomsnittliga inkomsterna av litterär verksamhet. Den äldsta åldersklassen har här utgått, då ingen av de sju författarna i denna klass har någon mera betydande litterär inkomst.

Tabell 52. Genomsnittlig inkomst (total och litterär) samt innehav av stipendier år 1948 för författare med huvudsaklig inkomst av litterär verksamhet, fördelade efter ålder och kön

Inkomst år 1948	Författare fördelade efter födelseår											
	1875—1884		1885—1894		1895—1904		1905—1914		1915—1924		Summa	
	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr
<i>Män</i>												
total inkomst	3	7 100	8	8 325	16	12 300	17	9 360	13	6 040	57	8 515
litt. inkomst	3	5 700	8	8 325	16	10 220	17	9 120	13	5 850	57	8 515
stipendier	2	1 300	2	475	8	2 470	10	2 250	5	1 800	27	2 045
<i>Kvinnor</i>												
total inkomst	2	9 500	4	6 215	3	10 800	2	7 000	2	4 500	13	7 630
litt. inkomst	2	9 500	4	6 180	3	10 800	2	5 700	2	3 800	13	7 300
stipendier	1	2 000	3	1 500	0	0	0	0	1	500	5	1 400
<i>Samtliga</i>												
total inkomst	5	8 060	12	7 620	19	12 065	19	9 110	15	5 840	69	8 970
litt. inkomst	5	7 240	12	7 600	19	10 300	19	8 430	15	5 575	69	8 290
stipendier	3	1 530	5	1 090	8	2 470	10	2 250	6	1 570	32	1 940

För alla tre grupperna (manliga, kvinnliga och samtliga författare) ligger de högsta genomsnittssiffrorna i åldersklassen 1895—1904. Skillnaden mellan totalinkomst och litterär inkomst är som synes mindre inom alla åldersklasser än i föregående tabell.

I den tredje tabellen, nr 53, återges motsvarande uppgifter för de 58 författare, som har sin huvudsakliga inkomst av annan verksamhet än den litterära. Denna tabell visar större oenhetlighet än den föregående, då av givna skäl inkomsterna varierar avsevärt mer. Här återfinnes både de, som bedriver författande som en fritidssysselsättning, och de, som av ekonomiskt nödtvång måste ägna sig åt andra sysselsättningar än författandet.

Ovanstående tre tabeller har även innehållit uppgifter om författarnas innehav av stipendier. För att renodla de ekonomiska uppgifterna i detta hänseende har utredningen behandlat stipendiaterna som en särskild kategori av författare och verkställt samma uppdelning i författare med huvudsaklig inkomst av litterär verksamhet och av annan verksamhet. Resultatet av denna bearbetning återfinnes i tabell 54 på s. 203.

Då stipendierna utgår efter litterär förtjänst och oftast utdelas utan hänsyn till ekonomiska villkor i övrigt, är det naturligt att genomsnittliga totala inkomsten uppvisar en stor variation.

Tabell 53. *Genomsnittlig inkomst (total och litterär) samt innehav av stipendier för författare med huvudsaklig inkomst av annan än litterär verksamhet, fördelade efter ålder och kön*

Inkomst år 1948	Författare fördelade efter födelseår													
	1865—1874		1875—1884		1885—1894		1895—1904		1905—1914		1915—1924		Summa	
	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr
<i>Män</i>														
total inkomst														
litt.	3	6 370	5	11 000	4	20 125	9	19 500	4	14 475	9	8 130	34	13 560
inkomst	3	2 020	3	1 320	4	6 440	9	4 870	2	5 700	8	1 690	29	3 600
stipendier	1	2 000	0	0	0	0	4	1 810	0	0	1	4 500	6	2 300
<i>Kvinnor</i>														
total inkomst														
litt.	3	4 100	6	11 530	5	8 470	3	415	4	3 250	3	5 330	24	6 420
inkomst	2	1 100	4	1 080	4	1 825	3	415	4	500	3	1 585	20	1 090
stipendier	0	0	1	500	1	2 000	1	250	0	0	2	1 350	5	1 090
<i>Samtliga</i>														
total inkomst														
litt.	6	5 240	11	11 300	9	13 650	12	14 710	8	8 860	12	7 430	58	10 605
inkomst	5	1 650	7	1 180	8	4 130	12	3 760	6	2 230	11	1 660	49	2 560
stipendier	1	2 000	1	500	1	2 000	5	1 500	0	0	3	2 400	11	1 745

En beräkning av medianinkomsten — total inkomst resp. inkomst av litterär verksamhet — visar för året 1948 i det förra fallet 6 930 kr och i det senare fallet 3 630 kr. Fördelningen på inkomstklasser var nämligen följande (tab. 55).

En motsvarande tabellering för åren 1946 och 1947 har även utförts, men då resultatet härav icke uppvisar några mera anmärkningsvärda avvikelser från de ovan meddelade uppgifterna, har utredningen avstått från att publicera dessa tabeller.

En jämförelse med medianinkomsten inom olika yrkesgrupper år 1948 enligt tabell på s. 316 i Statistisk årsbok 1950 ger vid handen, att median-talet för författarnas totalinkomst, som är 7 140 kr, ligger under motsva-rande siffra för fria yrken, som är 7 787 kr för hela riket. Medeltalet för författarnas inkomst nämnda år var enligt enquêten 9 120 kr och för de fria yrkesutövarna enligt Statistisk årsbok 13 332 kr. Två tredjedelar av de i enquêten representerade författaren bodde i städer; för deras vidkomman-de var genomsnittsinkomsten 9 565 kr och medianinkomsten 7 050 kr. För den återstående tredjedelen av författarna, som således var bosatta på lands-bygden, var genomsnittsinkomsten 10 580 kr och medianinkomsten 7 000; utfallet härrör till stor del från den omständigheten att de två högsta in-komsttagarna bland författarna tillhörde denna kategori. De svarade näm-

Tabell 54. Genomsnittlig inkomst (total och litterär) för författare som erhållit stipendier under år 1948, fördelade efter åldersklasser

	Författare, fördelade efter födelseår													
	1865—1874		1875—1884		1885—1894		1895—1904		1905—1914		1915—1924		Summa	
	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr	antal	kr
<i>Förf. med huvudsakl. litt. inkomst</i>														
total inkomst	—	—	3	7 500	5	7 040	8	11 280	10	10 580	6	3 950	32	8 670
litt. inkomst	—	—	3	6 130	5	6 860	8	10 600	10	10 300	6	3 275	32	5 760
stipendier	—	—	3	1 530	5	1 090	8	2 470	10	2 250	6	1 570	32	1 930
<i>Förf. med huvudsakl. annan inkomst</i>														
total inkomst	1	6 000	1	2 100	1	18 000	5	13 940	—	—	3	6 670	11	10 440
litt. inkomst	1	250	1	25	1	5 250	5	4 290	—	—	3	1 670	11	7 815
stipendier	1	2 000	1	500	1	2 000	5	1 500	—	—	3	2 100	11	1 745
<i>Samtliga</i>														
total inkomst	1	6 000	4	6 150	6	8 870	13	12 225	10	10 580	9	4 855	43	9 120
litt. inkomst	1	250	4	4 610	6	6 590	13	8 165	10	10 300	9	2 640	43	6 770
stipendier	1	2 000	4	1 275	6	1 240	13	2 100	10	2 250	9	1 485	43	1 880

ligen ensamma för c:a 21 % av den totala inkomstsumman. Någon uppskattning av inkomstläget för de författare, som ej besvarat frågeformuläret, låter sig av praktiska skäl inte göra. Vissa uppgifter skulle kunna hämtas från t. ex. taxeringskalendern, men några siffror för övriga författare står ej att få. Resultatet av en jämförelse mellan enquêtetaterialet och författarvärlden i stort skulle därför i väsentlig grad komma att snedvridas, varför utredningen avstår från sådana jämförelser.

Av stort intresse är att belysa genomsnittsinkomstens samband med författarens tidigare verksamhet. Enquêtetaterialet har härvid uppdelats i fem grupper omfattande följande slag av nuvarande verksamhet, yrkesförfattare (59 manliga och 16 kvinnliga), journalister (10 manliga), övriga intellektuella yrken (19 manliga och 6 kvinnliga), handelsyrken (5 manliga), jordbruk, hantverk (2 manliga) och för de kvinnliga författarnas vidkommande hemmafruar (5 st) och pensionärer (5 st).

För gruppen författare i de båda tabellerna 56 och 57 och för gruppen journalister i tabellen 56 har undergrupper utvisande resp. personers tidigare verksamhet även införts. Härigenom kan materialet ge vissa antyd-

Tabell 55. Fördelning på inkomstklasser

Inkomstklass	Författare med	
	Total inkomst	Litterär inkomst
0 kr.	—	13
1— 1 000 »	6	27
1 001— 2 000 »	8	15
2 001— 3 000 »	9	7
3 001— 4 000 »	11	11
4 001— 5 000 »	14	12
5 001— 8 000 »	28	20
8 001—12 000 »	27	11
12 001—15 000 »	10	6
15 001—20 000 »	4	4
20 001— »	16	7
	133	133

ningar om de ekonomiska skillnaderna mellan de författare, som helt lever av författarskap och de, som har författarskapet till bisyssla. Inkomststoppgifterna hänför sig till medeltal för åren 1946—48 och omfattar hela enquêtet materialet.

Tabell 56 visar, att inkomstläget i den egentliga författargruppen är förhållandevis likartat för de olika undergrupperna. Högsta siffrorna uppnås av de författare, som tidigare icke utövat något förvärvsarbete, utan börjat sitt författarskap efter avslutade studier eller slutad skolgång. Författare, som tidigare utövat intellektuella yrken andra än journalistik, d. v. s. i huvudsak lärare, uppvisar de närmast högsta inkomstsiffrorna. Författare, som härstammar ur arbetarklassen, har något högre genomsnittsinkomst än författare ur handelsyrkena. Lägre inkomster än för hela gruppen författare uppvisas av författare, som varit journalister samt av sådana, som tillhört hantverksyrken och övriga yrken. De båda sistnämnda undergrupperna är dock alltför små för att några bestämda slutsatser skall kunna dragas ur dessa siffror.

I stort sett likartad är bilden av de litterära inkomsterna i de skilda yrkesgrupperna. Författare, som härstammar ur arbetarklassen, har dock något högre inkomstsiffror än författare, som tidigare ej utövat något yrke. Även i fråga om stipendier har författare ur arbetarklassen något försprång. Skillnaden mellan totalinkomst och inkomst av litterär verksamhet är överlag ganska ringa, 1 300 kr för hela gruppen författare och maximalt 3 000 kr för undergruppen författare, som förut utövat hantverksyrken.

Inkomstsiffrorna för de fyra grupperna författare med huvudsakligen annan yrkesverksamhet än författarskapet visar en fallande skala från journalister till övriga intellektuella yrkesutövare, utövare av handelsyrken samt jordbrukare och hantverkare.

I tabellens andra spalt upptages högsta och lägsta inkomstsiffrorna för

Tabell 56. *Inkomst (genomsnitt för 1946/48) i medeltal, total, av litterär verksamhet och stipendier. Manliga författare (95 st)*

Tidigare verksamhet	Nuv. verksamhet	Antal	Inkomst			Maxima — minima för inkomst		
			Total	Litterär	Stipendier	Total	Litterär	Stipendier
Författare	} <i>Författare</i>	5	10 700	7 950	770	17 300—4 600	13 700—1 200	1 500—850
Journalister		13	7 750	7 600	660	16 700—3 700	16 700—3 700	4 150—100
Övr. intellekt.		13	9 600	7 000	380	21 000—1 600	21 000— 525	1 820— 80
Handelsyrken		6	9 000	7 700	270	34 700—2 100	32 600—1 250	1 000—200
Hantverksyrken		2	5 025	2 025	250	7 300—2 750	2 650—1 400	500
Arbetare		18	9 100	8 000	830	21 900—3 650	21 900—1 900	3 200—250
Övriga		2	5 750	4 400	—	6 800—4 700	5 650—3 150	—
Summa		59	8 600	7 300	570	34 700—1 600	32 600— 525	4 150— 80
Journalister	} <i>Journalister</i>	5	14 200	4 200	—	29 600—2 650	9 100— 550	—
Övr. yrken		5	13 400	7 650	1 000	23 300—2 650	23 300—1 950	4 200—700
Summa		10	13 800	5 900	500	29 600—2 650	23 300— 550	4 200—700
<i>Övriga intellektuella yrken</i>		19	13 600	3 000	350	55 000—2 850	23 300— 50	2 000—200
<i>Handelsyrken</i>		5	9 140	280	—	11 500—5 400	1 150— 100	—
<i>Jordbruk, Hantverk</i>		2	4 950	1 885	—	5 000—3 900	1 925—1 850	—
Samtliga		95	10 200	5 800	475	55 000—1 600	32 600— 50	4 200— 80

resp. grupper och undergrupper. De högsta inkomsterna inom den egentliga författargruppen redovisas som sig bör av författare med stor publik. En jämförelse med motsvarande minimisiffror ger en åskådlig upplysning om de ekonomiska förutsättningarna för de mindre kända författarna. Det är uppenbart, att de låga inkomsterna icke är tillräckliga för ens en blygsam levnadsstandard. Det är inom denna grupp av författare, som man med fog kan tala om ett proletariat.

Den högsta inkomstuppgiften härrör från en författare inom undergruppen »övriga intellektuella yrken», men den bör betraktas som ett utslag av slumpvariationerna.

Motsvarande tabellering av uppgifterna från de kvinnliga författarnas blanketter visade sig innebära större svårigheter. Först och främst kunde materialet icke grupperas efter samma huvudlinjer som de manliga författarnas blanketter. Därjämte befanns materialet vara mera heterogent, då det även innesluter författarinnor, som mera sällan framträder på den litterära banan. Med anledning härav måste en i viss mån annan gruppering äga rum av uppgifterna, vilket framgår av tabell 57.

Inom den egentliga gruppen författare visar undergruppen författare med tidigare intellektuellt yrke (annat än journalistik och läraryrke) det högsta

Tabell 57. Inkomst (genomsnitt för 1946—48) i medeltal, total, av litterär verksamhet och stipendier. Kvinnliga författare (38 st)

Tidigare verksamhet	Nuv. verksamhet	Antal	Inkomst			Maxima — minima		
			Total	Litterär	Stipendier	Total	Litterär	Stipendier
Journalister	Författare	5	8 000	5 250	370	17 500—2 085	6 200— 975	1 350—500
Lärarinnor		4	8 450	3 030	600	11 300—4 150	11 300— 820	2 300
Övr. intell. Handelsyrken		2	14 700	14 700	—	24 400—5 000	24 400—5 000	—
Övr. yrken		3	5 400	2 520	80	6 300—3 500	5 700— 400	250
Summa		2	8 825	8 000	1 000	14 300—3 350	14 300—1 670	2 000
	Summa	16	8 550	5 630	400	24 400—2 085	24 400— 400	2 300—250
Lärarinnor m. fl.		8	4 500	520	350	11 200— 450	1 350— 200	2 200—350
Hemmafruar		9	7 750	2 300	170	53 100— 520	7 000— 520	850—700
Pensionärer		5	3 120	520	—	11 500—2 100	1 420— 75	—
	Summa	38	6 800	3 120	300	53 100— 450	24 400— 75	2 300—250

genomsnittet, närmast följd av undergruppen »övriga yrken» och »lärarinnor» samt »journalister». Rangordning betr. de litterära inkomsterna är emellertid en helt annan — efter »övriga intellektuella yrken» kommer »övriga yrken» och ett betydligt steg längre ned på inkomstskalan »journalister».

De tre grupperna författarinnor, som icke yrkesmässigt ägnar sig åt författarskap, visar de högsta totaliinkomsterna för gruppen »hemmafruar», dit en kvinnlig godsägare med högsta inkomstsiffran inom hela materialet måste föras. Gruppen »lärarinnor» omfattar även andra än skollärarinnor, t. ex. sådana som ger privatlektioner.

Gruppen »pensionärer» utgöres av en skara socialt sett svårbestämbara f. d. författarinnor, som lever i stort betryck. Genomsnittsåldern är över 74 år, och av de fem, som förts till denna grupp, har endast en så hög pension från tidigare tjänst, att den kan garantera en tryggad ålderdom. Deras utsikter att förtjäna någon extra slant genom litterär verksamhet är som synes av den andra tabellspalten ytterst ringa. Några motsvarigheter till dessa socialfall bland de manliga författarna kan icke återfinnas i enquétematerialet, vilket emellertid icke utesluter, att de existerar i verkligheten. Härför ger bl. a. författareföreningens protokoll om utdelade sjukunderstöd m. m. ett påtagligt belägg.

Författarnas familjeförhållanden

Civilstånd, makas (makes) inkomst och försörjningsbörd, som åvilar författarna, samt försäkringskydd är faktorer, som måste tagas med i redogörelsen för författarnas sociala och ekonomiska ställning.

Av de 95 manliga författarna inom enquêtematerialet var 76 gifta, 12 ogifta och 7 frånskilda. Av de 38 kvinnliga författarna var 16 gifta, 11 ogifta, 4 änkor och 7 frånskilda.

Av nedanstående tabell 58 framgår författarnas fördelning efter försörjningsplikt gentemot barn.

Utöver försörjningsplikt mot maka och barn redovisar gifta manliga författare sådan plikt mot annan anhörig, mot föräldrar eller andra närstående personer i sju fall, ogift manlig författare i ett fall, frånskild manlig författare likaledes i ett fall och gifta kvinnliga författare i tre fall samt slutligen ogift kvinnlig författare i ett fall. Hela antalet sådana personer, för vilka man har försörjningsskyldighet utgör 19.

Av de 76 gifta författarna redovisade 32 med förvärvsarbete eller inkomst av kapital för hustrun. Lägsta inkomsten för hustru år 1948 var 800 kr och högsta 40 200 kr. Samtliga 16 gifta författarinnor var gifta med män, som hade inkomst av förvärvsarbete eller kapital. Lägsta inkomsten för mannen var här 2 000 kr och högsta 20 000 kr.

I tabell 59 på s. 209 har sammanförts uppgifter om manliga och kvinnliga författares inkomster av litterär verksamhet, annan verksamhet och makas (makes) inkomst. Redovisningen sker efter en gruppering efter civilstånd, barnantal och övriga försörjningsplikter. Inkomstsiffrorna avser genomsnitt (medeltal) för år 1948, och i högra spalten har maxima och minima utförts.

I tabell 59 har någon skillnad ej gjorts mellan olika grupper av författare, utan samtliga i enquêtematerialet ingående personer har betraktats som författare. En renodling av författarbegreppet enligt tidigare använda principer skulle föra till en alltför stor uppdelning av materialet.

Tabell 58. Försörjningsplikt mot barn.

	Barnantal					S:a förf.	S:a barn
	0	1	2	3	4		
<i>Män,</i>							
gifta	27	20	17	8	4	76	94
ogifta	11	1	—	—	—	12	1
frånskilda	2	2	1	1	1	7	11
Summa	40	23	18	9	5	95	106
<i>Kvinnor,</i>							
gifta	9	5	1	—	1	16	11
ogifta	11	—	—	—	—	11	—
änkor	4	—	—	—	—	4	—
frånskilda	4	1	1	1	—	7	6
Summa	28	6	2	1	1	38	17
Totalt	68	29	20	10	6	133	123

Av tabellen framgår, att hustruns inkomster av naturliga skäl sjunker med stigande barnantal. Familjeinkomsten i 3-barnsfamiljerna är som synes lägst, vilket beror på en slumpvariation. Annars utvisar medeltalen för familjeinkomsterna en förhållandevis ringa variation kring medeltalet för inkomsten för samtliga gifta manliga författare.

Rörande de ogifta och frånskilda manliga författarnas inkomster är att märka, att genomsnittsinkomsterna för dessa grupper är avsevärt lägre än för de gifta manliga författarna — med undantag för de två ogifta författare, som redovisar försörjningsplikt mot andra personer.

För de kvinnliga författarnas del är inkomsterna överlag lägre än för de manliga författarna. Dock medför — för de gifta författarinnornas vidkommande — makens inkomst att skillnaderna i familjeinkomst blir mindre påtaglig. Av hänsyn till gruppens fåtalighet har någon uppdelning efter barnantal av de gifta författarinnorna med barn här ej utförts.

Inom undergruppen »änkor» borde den tidigare omnämnda godsägarefrun egentligen elimineras, då hennes totalinkomst avsevärt förrycker medelinkomsten för gruppen. Om så sker uppgår denna nämligen till 3 300 kr, varav 300 kr i litterär inkomst.

Författarnas ekonomiska reserver

Försäkringsskydd och reservkapital redovisas i förhållandevis ringa utsträckning. Sålunda deklarerar endast 52 av de 95 manliga författarna innehav av livförsäkring, 9 uppger sig äga reservkapital — stundom i form av fastighet eller jordbruksegendom. Av de 38 kvinnliga författarna redovisar endast 14 livförsäkringar; 5 har reservkapital och 5 har livräntor, som dock till belopp är synnerligen blygsamma. Livförsäkringarnas belopp anföres i undantagsfall — 3 är på 1 000 kr, 1 på 1 200 kr, 2 på 1 500 kr, 4 på 2 000 kr, 3 på 3 000 kr, 3 på 5 000 kr, 1 på 5 500 kr, 1 på 10 000 kr och 1 på 30 000 kr. Som framgår av siffrorna måste det ekonomiska skyddet betraktas som bristfälligt. — Bokutredningen återkommer härtill i nästa kapitel.

*

I det föregående har någon differentiering av författarna efter huvudsaklig *litterär inriktning* ej företagits. Lyriker, dramatiker, essäister, roman- och novellförfattare o. s. v. har redovisats som författare över lag. Ej heller har någon särredovisning skett beträffande de litterära inkomsterna i inkomster från bokförlag, från tidningar och tidskrifter, från teaterframföranden o. s. v. Nu förhåller det sig allmänt så, att de flesta författare har redovisat flera slag av författarskap enligt ovan, och likaledes har de flesta författarna haft sina litterära inkomster från skilda källor, varför en sär-

Tabell 59. Civilstånd, barnantal och familjeinkomst (medeltal) år 1948.

Manliga författare	Litt. ink.	Annan ink.	Sum- ma	Makas (ma- kes) ink.	Famil- jein- komst	Inkomst (max. o. min.) för		
						Män	Kvin- nor	Fa- milj
23 gifta, 0 barn	4 200	5 500	9 700	3 300	13 000	Max. 30 000	40 000	50 200
20 gifta, 1 barn	6 800	4 350	11 150	2 750	13 900	Min. 1 925	0	1 925
16 gifta, 2 barn	9 000	5 250	14 250	2 600	16 850	32 300	11 000	35 400
7 gifta, 3 barn	4 850	5 700	10 550	2 000	12 550	1 900	0	1 900
3 gifta, 4 barn	15 000	700	15 700	1 000	16 700	37 000	20 000	37 000
7 gifta med barn och andra försörjnings- plikter	7 600	3 850	11 450	1 850	13 300	4 800	0	4 975
S:a 76 gifta manliga författare	6 700	4 850	11 500	2 650	14 150	25 000	10 000	25 000
10 ogifta utan försörj- ningsplikter	4 000	3 500	7 500		7 500	5 500	0	6 000
2 ogifta med försörj- ningsplikter	16 500	17 500	33 000		33 000	22 000	3 000	22 000
7 fränskilda med för- sörjningsplikter	5 700	600	6 300		6 300	11 200	0	0
<i>Kvinnliga författare</i>								
9 gifta, utan barn	3 100	400	3 550	9 450	13 000	25 000	4 000	25 000
7 gifta med barn och annan försörjnings- plikt	7 150	600	7 750	11 150	18 900	1 900	0	3 450
7 fränskilda med barn och med annan för- sörjningsplikt	4 000	4 400	8 400	200 ¹⁾	8 600	37 000	20 000	50 200
4 änkor utan försörj- ningsplikt	500	12 750	13 250	—	13 250	1 900	0	1 900
10 ogifta utan försörj- ningsplikt	1 300	4 200	5 500	—	5 500	20 900		
1 ogift med försörjnings- plikt	—	9 700	9 700	—	9 700	2 700		
						55 000		
						11 000		
						18 600		
						1 300		
						15 000	8 100	17 500
						2 000	200	4 300
						20 000	23 300	35 300
						2 000	900	8 200
							18 000	
							900	
							43 000	
							150	
							11 800	
							2 100	

¹ underhållsbidrag.

redovisning i ett tidigare sammanhang icke skulle ha betytt mycket för be-
lysandet av deras ekonomiska ställning.

Ur många synpunkter har det emellertid sitt intresse att företa en nog-

grannare uppdelning av materialet efter dessa riktlinjer. Med den preferensställning på den litterära marknaden, som romanen och novellen f. n. har framom lyriken, essän och dramat, är det givet att författare, som huvudsakligen ägnar sig åt romanförfattande och novellistik, har större utsikter att göra sig gällande. Deras böcker betingar också i regel ett högre pris i bokhandeln och ger därför större ekonomiskt utbyte vid samma försäljningssiffror, om royaltikontrakt slutits.

En summarisk genomgång av de i enquêtet materialet företrädda 95 manliga författarnas litterära produktion visar, att 63 publicerat romaner, 49 skrivit noveller, 25 skrivit essäer och litterära uppsatser, 45 utgivit en eller flera diktsamlingar och 18 producerat sig som dramatiker. Ett allmänt överslag ger sålunda vid handen, att de redovisade författarna i genomsnitt publicerat litterära verk i minst två av de ovan anförda genrererna. Författare, som huvudsakligast publicerat romaner uppgår till 15, novellförfattarna till 1, lyriker till 4 och essäister till 2. De återstående 73 författarna har således prövat flera litterära uttrycksmedel — de vanligaste »kombinationerna» är roman, novell och lyrik (10 st), roman, novell (7 st) och roman, novell, dramatik (6 st).

Inom undergruppen författare, som tidigare ej utövat något yrke (5 st), har samtliga framträtt som romanförfattare, 3 av dem har publicerat novellsamlingar, 3 lyrik-samlingar, 3 dramatik och 2 essäistik. Den procentuella fördelningen av gruppens genomsnittliga inkomster var följande: bokförlag 30,0 %, tidningar, tidskrifter 40,9 %, radio, teater 8,3 %, filmbolag 0,0 %, andra inkomstkällor än litterära 20,8 %, s:a 100,0 %.

Inom undergruppen författare, som tidigare varit journalister (13 st), har 9 framträtt som romanförfattare, 6 som novellförfattare, 4 som lyriker, 5 som dramatiker och fyra som essäister. Den procentuella fördelningen av gruppens genomsnittliga inkomster var följande: bokförlag 47,1 %, tidningar, tidskrifter 43,6 %, radio, teater 6,5 %, filmbolag 0,4 %, andra inkomstkällor 2,4 %, s:a 100,0 %.

Av författare, som tidigare utövat andra intellektuella yrken (13 st), hade 9 framträtt som romanförfattare, 7 som novellförfattare, 6 som lyriker, 2 som dramatiker och 3 som essäister. Fördelningen av inkomsterna var följande: bokförlag 61,0 %, tidningar, tidskrifter 14,1 %, radio, teater 2,2 %, filmbolag 0,0 %, andra inkomstkällor 22,7 %, s:a 100,0 %.

Av de 6 författare, som tidigare utövat handelsyrken, hade 4 framträtt som romanförfattare, 4 som lyriker, 1 som novellförfattare, 1 som dramatiker och 1 som essäist. Deras genomsnittliga inkomst fördelade sig sålunda: bokförlag 64,8 %, tidningar, tidskrifter 17,2 %, radio, teater 1,2 %, filmbolag 10,8 %, andra inkomstkällor 6,0 %, s:a 100,0 %.

Av författare, som härstammade ur arbetarklassen (18 st), hade alla publicerat romaner utom en, som enbart skrivit lyrik, 10 av dem hade utgivit

novellsamlingar, 9 diktsamlingar, 3 dramatiska verk och 2 essäsamlingar. Deras genomsnittsinkomst fördelade sig sålunda: bokförlag 57,5 %, tidningar, tidskrifter 34,2 %, radio, teater 2,7 %, filmbolag 0,0 %, andra inkomstkällor än litterära 5,6 %, s:a 100,0 %.

Av återstående 4 yrkesförfattare, härstammande ur hantverk och jordbruksyrken, hade 3 framträtt som romanförfattare, 3 som novellförfattare och 1 som dramatiker. Deras genomsnittliga inkomster fördelade sig på följande sätt: bokförlag 75,4 %, tidningar, tidskrifter 5,6 %, radio, teater 8,8 %, filmbolag 0,0 %, andra inkomstkällor 10,2 %, s:a 100,0 %.

För hela gruppen yrkesförfattare i egentlig mening fördelade sig genomsnittsinkomsten på följande sätt: bokförlag 54,9 %, tidningar, tidskrifter 29,3 %, radio, teater 4,0 %, filmbolag 1,0 %, s:a litterära inkomster 89,2 %, övriga inkomster 10,8 %, s:a 100,0 %.

Av journalister med författarskap som bisyssla (10 st) hade 3 framträtt som romanförfattare, 3 som novellförfattare, 5 som lyriker, 1 som dramatiker och 5 som essäister. Genomsnittsinkomsten fördelade sig sålunda: bokförlag 19,4 %, tidningar, tidskrifter 7,8 %, radio, teater 4,4 %, filmbolag 5,4 %, övriga inkomstkällor — inklusive inkomst av tjänst i tidnings- eller tidskriftsföretag — 63,0 % s:a 100,0 %.

Av övriga intellektuella yrkesutövare med författarskap som bisyssla (19 st) hade 10 utgivit romaner, 8 novellsamlingar, 13 publicerat diktsamlingar, 1 framträtt som dramatiker och 8 som essäister. Genomsnittsinkomsten fördelade sig sålunda: bokförlag 16,4 %, tidningar, tidskrifter 2,7 %, radio, teater 0,8 %, filmbolag 0,0 %, andra inkomstkällor 80,1 %, s:a 100,0 %.

Av de återstående 7 manliga författarna, som redovisade andra sysselsättningar, hade 5 framträtt som romanförfattare, 4 som novellförfattare, 1 som lyriker och 1 som essäist. Deras genomsnittsinkomster fördelade sig på de olika underrubrikerna sålunda: bokförlag 3,6 %, tidningar, tidskrifter 4,1 %, radio, teater 0,2 %, filmbolag 0,0 %, andra inkomstkällor 92,1 %, s:a 100,0 %.

För hela den grupp av författare, som har författarskapet som en bisyssla, var den procentuella fördelningen av genomsnittsinkomsten följande: bokförlag 16,2 %, tidningar, tidskrifter 4,6 %, radio, teater 2,0 %, filmbolag 2,0 %, summa litterära inkomster 24,8 %, andra inkomstkällor 75,2 %, s:a 100,0 %.

För samtliga 95 författare fördelade sig genomsnittsinkomsten på följande sätt: bokförlag 34,8 %, tidningar, tidskrifter 16,7 %, radio, teater 3,0 %, filmbolag 1,5 %, s:a litterära inkomster 56,0 %, andra inkomster 44,0 %, s:a 100,0 %.

Av de anförda siffrorna framgår tydligt, vilken skillnad det är emellan yrkesförfattare och sådana skribenter, som har författarskapet som bisyssla. För yrkesförfattarna var fördelningen mellan litterära inkomster och andra

inkomster c:a 90:10 och för de andra skribenterna 25:75. Osäkerheten i den fria ställningen som yrkesförfattare har tidigare framhållits, och den accentueras ytterligare av de anförda relationstalen.

Motsvarande beräkning rörande fördelningen av inkomstuppgifterna har även företagits för de kvinnliga författarnas vidkommande. Då enquêtet materialet här är förhållandevis litet, har uppdelningen i undergrupper gjorts något mindre utförlig. I den fortsatta redogörelsen skiljes därför endast mellan yrkesförfattarinnor (16 st), intellektuellt arbetande kvinnor med författarskap som bisyssla (8 st), hemmafruar (9 st) samt pensionärer (5 st).

Av de 16 yrkesförfattarinnorna hade 15 utgivit romaner, 10 hade publicerat noveller, 3 lyriksamlingar och 8 essäer. Deras genomsnittsinkomst fördelade sig på följande sätt: bokförlag 48,4 %, tidningar, tidskrifter 13,7 %, radio, teater 1,9 %, filmbolag 3,7 %, s:a litterära inkomster 67,7 %, övriga inkomster 32,3 %, s:a 100,0 %.

Av de 8 intellektuellt arbetande kvinnorna med författarskap som bisyssla hade 6 publicerat romaner, 2 enbart lyrik, 3 novellsamlingar, 1 essäer och 2 lyrik och romaner. Genomsnittsinkomsten fördelade sig sålunda: bokförlag 4,6 %, tidningar, tidskrifter 6,4 %, radio, teater 2,0 %, filmbolag 0,0 %, övriga inkomster 87,0 %, s:a 100,0 %.

Av de 9 hemmafruarna hade 7 publicerat romaner, 3 novellsamlingar, 3 lyriksamlingar (därav 2 enbart sådana), och 3 dramatiska arbeten. Då deras inkomster av annan förvärvsverksamhet med ett undantag är synnerligen ringa, har fördelningen av de litterära inkomsterna beräknats för sig, varvid summan satts till 100,0 %. Därefter jämföres andelen av litterär inkomst med hela familjeinkomsten.

Fördelningen av de litterära inkomsterna var följande: bokförlag 64,2 %, tidningar, tidskrifter 33,3 %, radio, teater 2,5 %, filmbolag 0,0 %, s:a 100,0 %. Relationen mellan litterära inkomsten och annan inkomst+makes inkomst utgjorde 14:84. (Motsvarande relationstal för gifta yrkesförfattarinnor var 50:50).

Av de 5 pensionärerna hade 4 framträtt som romanförfattarinnor, 1 som lyriker, 1 som dramatiker och 1 som essäist. Fördelningen av genomsnittsinkomsten på olika inkomstkällor var följande: bokförlag 12,1 %, tidningar, tidskrifter 3,5 %, radio, teater, 0,3 %, filmbolag 0,0 %, övriga inkomster 84,1 %, s:a 100,0 %.

För samtliga i enquêtet materialet ingående författarinnor var fördelningen på skilda inkomstkällor följande: bokförlag 32,0 %, tidningar, tidskrifter 11,0 %, radio, teater 1,6 %, filmbolag 1,9 %, s:a litterära inkomster 46,5 %, övriga inkomster 53,5 %, s:a 100,0 %. För gifta författarinnor var relationen mellan litterär inkomst över huvud och familjeinkomst (inklusive författarinnornas inkomster av annan förvärvsverksamhet) 28:72.

Med dessa uppgifter avslutar bokutredningen sin redogörelse för författarnas ekonomiska villkor sådana de kan avläsas ur författarenquêtens svarsformulär. Sammanfattande slutsatser och kommentarer återfinnas som sista avsnitt av detta kapitel.

Opinionsundersökningen

Innan utredningen övergår till att behandla formerna för ett statligt stöd till författarna, skall här ges en kort redogörelse för utfallet av den opinionsundersökning bland författarna, som även inrymdes i enquêten. Som tidigare anförts, frågade utredningen om författarnas önskemål eller förslag rörande ett statligt stöd eller stöd i allmänhet till författare, rörande principer och metoder för en eventuell ersättning till författare vid bokutlåning samt rörande bokspridningen i Sverige.

Resultatet av frågan rörande låneersättningen redovisas i samband med redogörelsen för utredningens förslag till sådan ersättning (s. 235 ff).

I de båda opinionsfrågor, som här behandlas, har ett nittiotal författare och författarinnor tagit till orda. Av lättförstådda skäl är det stipendiefrågorna, som dominerar i svaren, och det erbjuder vissa svårigheter att redovisa de mångskiftande meningsyttringarna. Förutom synpunkter på stipendiegivningen återfinnes generella åsikter i andra spörsmål — från ett enkelt konstaterande att »det bästa stödet åt författarna är ett ökat intresse från allmänhetens sida» till vittsvävande projekt om statlig kompensation till auktoriserade författare, som föreslås utgå efter ålder, år i yrket och litterär kvalitet.

Inrättande av diktarhem efter dansk, norsk och finsk förebild är ett önskemål, som åter kommer till uttryck.

I andra förslag framskyftar svårigheterna för författarna att få arbetsro. Man föreslår, att statsanslag skall utgå till ett eller flera författarpensionat, som skall drivas i författarnas egen regi.

Skattefrågorna förs på tal av många författare. Bl. a. anser man, att en skatteteknisk utjämning av inkomsterna borde kunna ske över flera beskattningsår, så att icke ett år, varunder en författare åtnjutit en högre inkomst, komme att beskattas efter en väsentligt högre skattesats, än om inkomsten varit fördelad över de närliggande beskattningsåren. I allmänhet är en sådan litterär framgång resultatet av ett långvarigt och koncentrerat arbete, som förhindrat författaren att åtaga sig andra inkomstbringande arbetsuppgifter.

Författare, som varit nödsakade att begära förskott av sina förläggare, föreslår, att förskottet icke skall upptagas som beskattningsbar inkomst utan betraktas som ett lån.

Krav på lagstiftning om förlagsverksamheten kommer till uttryck i yrkanden på obligatorisk tryckerisedel samt ansvarsbestämmelser för förläggaren

vid utebliven eller oriktig redovisning. Förslaget att inrätta en »överförläggare» (en nämnd till vilken författaren kunde vädja, när han är missnöjd med förläggarens beslut och åtgärder) är ett likartat önskemål.

Reglerna för utdelning av stipendier — såväl statsstipendier som övriga — tilldrar sig uppmärksamhet. Fler stipendier och högre belopp önskas av många författare. Statsstipendierna bör kunna sökas, framhåller en förslagsställare. De bör utdelas efter behovsprövning, anser en annan. En författare anser sig kunna konstatera, att småförlagens författare kommer i skymundan. Stipendierna utdelas efter beslut av en begränsad litterär klick, framhåller flera författare, och de enskilda stipendienämnderna har sinsemellan dålig kontakt, vilket resulterar i att samma författare kan få stipendier samtidigt från olika håll i riklig omfattning. En författare föreslår, att det skall finnas en statlig representant i varje stipendienämnd.

Ett flertal författare ur vitt skilda läger ger uttryck för åsikten, att författare till böcker av litterärt värde, som inte når fram till en större publik, bör hållas ekonomiskt skadeslösa genom statliga premier eller annat stöd. Även den experimentella diktningen förtjänar sådant stöd, anser man.

Att välsituerade författare med en trogen läsekrets får stipendier till betydande belopp, är föremål för kommentarer. Somliga anser, att dessa författare borde ges utmärkelser av annan art, guldmedaljer, hederspris eller annat, och stipendierna förbehållas de mindre väl lottade kollegerna.

De äldre författarnas speciella problem uppmärksammas i många förslag. Statspensioner åt förtjänta äldre författare är ett av många framlagt förslag; det allmänna och författarna själva bör avsätta medel till en pensionsfond, vars avkastning skall fördelas bland behövande författare, som ej längre kan göra sig gällande på den litterära marknaden.

Författarna bör aktivt engageras i kulturarbetet och på olika sätt framträda inför publiken för att väcka intresset för böcker, framhåller en förslagsställare. En annan, som är inne på en liknande tankegång, föreslår, att författarna för sådana ändamål skall erhålla fria resor på järnvägarna, då de lokala föreläsningsföreningarna ofta har för små resurser för att i större omfattning kunna inbjuda författare som gästföreläsare.

Ett annat liknande förslag har större räckvidd. Författaren ifråga väcker tanken på internationella rese- och arbetsstipendier, som skulle utgå till utländska författare för studier i vårt land, mot att svenska författare genom resp. länders försorg erhöi motsvarande förmåner. Härigenom skulle den internationella förståelsen främjas. De ekonomiska konsekvenserna av ett motsatt förfaringsätt vore likvärdiga — t. ex. om en svensk författare erhöi ett rese- och arbetsstipendium för utlandsstudier, men det föreslagna förfaringsättet verkar gästvänligare och psykologiskt mera frikostigt, framhåller förslagsställaren.

De litterärt verksamma hemmafruarna är bortglömda, framhåller en för-

fattarinna, och hänvisar till att ett stipendium kunde vara av stort värde för dessa författarinnor, som måste skaffa ersättare i hushållsarbetet för att kunna fullborda sina litterära projekt.

Den tredje frågan, som rörde bokspridningen har icke besvarats i samma omfattning. Bland förslagen märks sådana som vänder sig mot bokhandeln som distributionsform — att bokspridningen ännu är ett problem är bokhandelns eget fel, framhåller en författare — men samtidigt får denna en varm försvarare i en författare, som efter lång utlandsvistelse anser sig kunna konstatera, att den svenska sortimentsbokhandeln är den bästa i världen, »men det inser inte svenskarna själva och talar därför alltför lättvindigt om hithörande problem». I stället rekommenderar författaren ifråga en undersökning av möjligheterna att förenkla och effektivisera distributionen av de billiga böckerna. Folkrörelserna bör fastare engageras i bokspridningen framhåller en annan författare.

Bokförlagen — alternativt bokhandlarna — bör inrätta bokbussar, som för ut böckerna till de orter som saknar bokhandel föreslås av några författare; pressbyråkioskerna bör överlag ha en rikhaltigare sortering av litteratur, framhåller en annan. Dessa frågor har utredningen behandlat i kapitel 4 rörande bokdistributionen (s. 156, 180 ff).

Ett förslag går ut på att en nationell billighetsserie, som antingen kan utges i statlig regi eller av de enskilda förlagen i samverkan, skall distribueras i massupplagor — härigenom skulle urvalet av författare i serien kunna bli rikhaltigare än de enskilda förlagens nuvarande serier.

De anförda önskemålen ger en uppfattning om spännvidden i författarnas förslag. I mångt och mycket är förslagen framsprungna ur ett välförståeligt egoistiskt intresse och får bedömas ur denna synvinkel. Stundom går förslagen till överdrifter, men lika ofta har de en allmän syftning till reformer och förbättringar utöver förslagsställarnas egen intressesfär. Förslagen vittnar om författarnas strävanden att ge bokutredningen ett underlag för sina bedömningar av förhållandena på bokmarknaden. I sammanfattningen på s. 217 f, återkommer utredningen till opinionsundersökningen.

Utredningen

Auktorrättskommitténs förebådade revision av lagen om rätt till litterära och musikaliska verk, vilken berörts i det föregående, synes kunna bidra till en normering av förhållandet mellan författare och förläggare, och med anledning härav vill bokutredningen understryka önskvärdheten av att kommitténs förslag snarast kommer till uttryck i gällande lag.

Bestämmelserna i de nordiska förläggare- och författareföreningarnas normalkontrakt har i stort varit utgångspunkten för kommitténs överväganden. Förslaget bygger således i väsentliga stycken på de gemensamma be-

stämmelserna i nämnda kontrakt, och de har kompletterats med ett allmänt krav på iakttagande av god sed på förlagsavtalets område. Detta innebär en strävan från kommitténs sida att i den nya lagen skapa en generalklausul för detta slags avtal. Genom laga prövning av sådana avtal, som förmenats leda till förfång för endera parten, kan man framdeles fastställa hurvida så verkligen varit fallet genom att åberopa den praxis som ansetts vara gängse. Detta förfaringsätt medgiver således en rättvis jämkning av avtalet. Kommitténs förslag i detta hänseende kan härigenom tillmätas en sedvanebildande betydelse. Det anknyter till den aktuella uppfattningen om vad som är rättvist och billigt. I den mån andra avtalsbestämmelser generellt får tillämpning, blir dessa i sin tur sedvanebildande. På detta sätt medger det nya lagförslaget en betydligt smidigare övergång från en avtalspraxis till en annan, än om lagförslaget i detalj hade reglerat partsförhållandet. I sådant fall hade ny lagstiftning nämligen behövt tillgripas för att hindra, att lagens bestämmelser alltför mycket skiljer sig från de tillämpade avtalsreglerna.

Förslaget lämnar helt honorarsberäkningens principer åsido. De tillhör de angelägenheter, som svensk lagstiftning generellt överlåter åt de avtalslutande parterna.

Dessa reformplaner tar främst sikte på författarnas juridiska ställning. Ännu återstår mycket att göra för att stärka deras ekonomiska ställning. Resultatet av enquêten bland medlemmarna av Sveriges författareförening ger många belägg för behovet av en sådan förbättring. Inkomsterna av bokförsäljningen är i många fall blygsamma, och detta leder till att många yrkesförfattare blir nödsakade att begära förskott på sin kommande produktion för att kunna klara kostnaderna för uppehållet under arbetet med det nya verket. Denna praxis innebär ett visst riskmoment för författarna. Om författaren vill erbjuda en annan förläggare sitt nya verk, så är denne skyldig att gottgöra den förre förläggaren för förskotten. Förskottsgivarens anspråk på sådan gottgörelse är självklara, men det kan icke bestridas, att denna skyldighet kan få den nye förläggaren att betänka sig både en och två gånger, innan han ikläder sig en sådan förpliktelse. Det är därför lika mycket ett förläggare- som ett författarintresse, att förskotten mera allmänt nedbringas till en rimlig nivå.

Till författarenquêten vill utredningen foga följande kommentarer. Den ger en mycket skiftande bild av författarnas ekonomiska ställning i vårt land. Materialets ringa omfattning tillåter knappast några alltför vittgående slutsatser, men tendensen i vissa grupper av uppgifter är ändå så klar, att det kan vara befogat att ytterligare understryka dem.

Ur representativitetssynpunkt kan sägas, att enquêten ger en något lägre siffra för de kvinnliga än för de manliga författarna. Enligt medlemsmatrikeln 1948 hade föreningen nämligen 284 manliga och 128 kvinnliga medlem-

mar, d. v. s. proportionen 66:34. Enquêtetaterialet visade proportionen 71:29. Åldersfördelningen missgynnar även i viss mån de yngre författarinnorna.

Redovisningen av skolgång och vidareutbildning ger en tämligen rättvisande bild av den svenska författarvärlden. Den höga siffran 27 % för författare med examen från universitet eller annan högre utbildningsanstalt motsvarar väl förhållandet inom författarföreningen.

Yrkesverksamheten före och efter litterär debut har delvis kommenterats i anslutning till tabellerna 49 och 50. Övergången till författaryrket sker givetvis mycket sällan i samband med debuten — snarare kommer en sådan övergång först efter det litterära genombrottet. Då ett sådant genombrott emellertid är svårt att precisera i tiden, om det ens någonsin inträffar, har utredningen föredragit den något diffusare benämningen »före och efter litterär debut».

Uppgifterna rörande författarnas inkomster har kommenterats i den löpande texten. Inkomstläget samt uppgifterna om författarnas ekonomiska reserver visar, att skyddet för oförutsedda händelser är synnerligen otillfredsställande. Det synes därför nödvändigt att någon form av kollektiv försäkring av författarna kunde åvägbringas, men till detta förslag återkommer utredningen i följande kapitel av betänkandet.

Utredningen har valt att låta opinionsundersökningen bland författarna stå okommenterad i den föregående redogörelsen. Innan utredningen övergår till att behandla formerna för ett statligt stöd åt författare, skall några av de synpunkter, som framkommit i denna undersökning, ägnas en mera utförlig granskning, då de förhållanden, som däri föres på tal, kan bedömas ur mer än en synvinkel. Vissa förslag kan direkt upptagas till prövning och läggas till grund för åtgärder i syfte att förbättra författarnas villkor.

Utredningen delar åsikten, att »det bästa stödet åt författarna är ett ökat intresse från allmänhetens sida», och kan inte underlåta att understryka, att det i viss mån är på detta område, som de på lång sikt verkande åtgärderna måste sätta in. Ett sådant intresse framskapas inte över en natt — det är resultatet av en lång upplysningsverksamhet.

Inrättandet av diktarhem eller hedersbostäder för förtjänta författare är en åtgärd, som kan diskuteras från skilda utgångspunkter. En hedersbevisning av sådant slag kan endast tänkas komma en dominerande kulturpersonlighet till del, och det kan ifrågasättas, om icke andra möjligheter föreligger, när det gäller att offentligen utmärka en sådan personlighet.

I skattefrågorna vill utredningen anföra, att författareföreningen har gjort framställning i finansdepartementet om rätt att företaga sådan inkomstutjämnning mellan olika inkomstår, varom här är fråga. Frågan behandlades av 1944 års allmänna skattekommitté i betänkande angående beskattning av realisationsvinst m. m. samt ackumulerad inkomst (SOU

1949:9) vari föreslogs, att på inkomst — bl. a. genom vetenskaplig, litterär, konstnärlig eller därmed jämförlig verksamhet — som åtnjutits under ett visst beskattningsår, men som hänförs sig till minst två år (före eller efter beskattningsåret) skall statlig inkomstskatt under vissa förutsättningar utgå, som om inkomsten hänförs sig till flera år med lika delar för varje år. Förslaget antogs av 1951 års riksdag och författningen (SF 763/1951) trädde i kraft den 1 januari 1952.

Den nya lagen har sin största betydelse för de författare, som har ojämna inkomster under olika år.

Det av vissa författare framlagda förslaget att skattemässigt betrakta förskotten som lån synes emellertid icke välbetänkt. En sådan metod skulle sannolikt för det stora flertalet författare medföra en reell försämring. Beskattning av förskotten såsom inkomst medför däremot för de många författare, som med hjälp av förskott finansierar ett kvalificerat litterärt arbete, just en sådan fördelning mellan olika år av skatteunderlaget som eftersträvas.

Kraven på lagstiftning om förlagsverksamheten i sådan riktning, som förslagsställarna framkastar, torde i viss utsträckning komma att tillgodoses genom auktorrättskommitténs försorg (se s. 191).

En del av de förslag i stipendiefrågorna, som lämnats i enquêtesvaren, kan lämnas åsido som missnöjesyttringar. Till denna kategori hör bl. a. påståendet, att småförlagens författare kommer i skymundan, och att stipendierna utdelas av en begränsad litterär klick. Däremot förefaller det vara en riktig iakttagelse, att de enskilda stipendienämnderna sinsemellan har dålig kontakt. Någon fullständig samordning av de olika stipendienämndernas verksamhet torde dock knappast vara önskvärd, då därigenom stipendiernas behovskaraktär skulle komma att framhävas på meritsynpunkternas bekostnad.

Till stipendiefrågorna jämte andra hithörande spørsmål återkommer utredningen i nästföljande kapitel.

Ett aktivt engagemang av författarna i kulturarbetet — innebärande bl. a. uppläsningar och föredrag i föreningar m. m. — är givetvis önskvärt. I viss utsträckning är sådant arbete beroende på personliga egenskaper hos de enskilda författarna, och det finns ingen möjlighet att i förväg avgöra, huruvida en sådan verksamhet skulle krönas med framgång i någon större utsträckning. Om en sådan verksamhet kommer till stånd och erhåller en mera vidsträckt omfattning, så skulle detta med säkerhet bidra till att främja kontakten mellan författarna och deras litterära publik. Att stipulerade särskilda villkor för sådan medverkan inom folkbildningsarbetet synes icke nödvändigt — samma villkor som gäller för andra föreläsare och föredragshållare synes utan olägenhet kunna tillämpas även för författarna.

Förslaget att tilldela utländska författare rese- och arbetsstipendier för

vistelse i Sverige mot att motsvarande förmån kommer svenska författare till del i utlandet kan förefalla vara välbetänkt. Det är ur många synpunkter önskvärt, att författarna får ökade möjligheter att resa och samla intryck. Särskilda anslag för sådan utbytestjänst synes dock förutsätta ett långt mer avancerat internationellt utbyte än vad som i den nuvarande situationen är möjligt att ernå. Om framdeles författarföreningarna i olika länder kan komma fram till en överenskommelse om sådan utbytestjänst, vill utredningen tillstyrka en anordning, som bereder utländska författare möjlighet att resa och studera förhållandena i Sverige mot att svenska författare beredas samma förmån i deras hemländer. När utredningens förslag till ett ökat statligt stöd åt de svenska författarna förverkligats, beredes härigenom ökade möjligheter till sådana studieresor (jfr s. 245).

Synpunkterna på bokhandelsrabatten hör till de frågor, som utredningen behandlat i annat sammanhang. Såväl författarhonorarets som bokhandelsrabattens storlek bestämmes genom avtal med förläggarparten, och dessa avtal tillhör den grupp av frågor, som utredningen med sina direktiv icke kan upptaga till behandling.

De åsikter, som framkommit rörande bokspridningen, har redan i viss utsträckning kommenterats i kapitel 4 rörande bokdistributionen.

FORMER FÖR STATLIGT STÖD ÅT FÖRFATTARE

Inledning

Av den redovisning av författarnas ekonomiska villkor, som bokutredningen framlagt i föregående kapitel, framgår, att det endast är ett fåtal författare av skönlitterära alster, som kan trygga sin och familjens existens på sin litterära produktion. Undersökningen har begränsats till åren 1946—48, och den högkonjunktur för bokköp och bokläsning, som inträffade under krigsåren och de närmaste åren därefter, har i viss utsträckning inverkat på resultatet. Tidigare var förhållandena ännu ogynnsammare, och risken för att konjunkturerna på bokmarknaden åter kan försämrans får inte underskattas.

Den litterära produktionen är emellertid av ett så omistligt värde för kulturlivet, att en ansvarsmedveten kulturpolitik icke kan vara betjänt av ett system, som medför alltför starka och konjunkturbetonade rubbningar. Ett statligt stöd i någon form åt författarna synes därför ofrånkomligt. Detta stöd får icke givas en sådan utformning att författarvärldens frihet beskäres.

Det är härvidlag främst två vägar, som står till buds. Den ena är en ekonomisk gottgörelse till författarna för det förfogande över deras litterära alster, som sker vid de offentliga bibliotekens utlåning. Den andra är en höjning av anslaget till de statliga författarstipendierna. Bokutredningen kommer att i den följande framställningen redogöra för båda dessa former för ett statligt stöd åt författarna och börjar med gottgörelsen för biblioteksutlåningen.

Ersättning till författare för biblioteksutlåningen av deras verk

Nu gällande författarrätt ger icke författaren någon kompensation för det slag av förfogande över hans verk, som äger rum vid biblioteksutlåningen. Önskemål om sådan gottgörelse har upprepade gånger uttryckts av författarna. Frågan står nu inför sin lösning, ty enligt de uppgifter, som bokutredningen inhämtat från auktorrättskommittén, ämnar dessa sakkunniga framlägga ett förslag till utvidgande av författarrätten, som kommer att tillförsäkra författarna ett ökat rättsskydd i fråga om vissa former av förfogande, som hittills icke varit innefattade i författarrätten.

Tidigare utredningar och förslag

Författareföreningens delegation 1933.

Vid Sveriges författareförenings årsmöte 1933 väckte författaren Ragnar Holmström en motion i syfte att föreningen skulle låta undersöka möjligheten för svenska författare att i någon form utfå ersättning för utlåningen av böcker från biblioteken till allmänheten i och för hemläsning. Årsmötet uppdrog åt förslagsställaren jämte författarna Edvin Björck och Waldemar Hammenhög att framlägga ett konkret förslag. I oktober månad samma år publicerade de delegerade en broschyr med titeln »Författarna och de offentliga bibliotekens utlåning. Några synpunkter och förslag».

Inledningsvis konstaterade de delegerade, att utvecklingen i samhället har lett till förbättrade existensvillkor och större trygghet i livsföringen för de flesta människor, men att författarens position i det moderna samhället är osäkrare än de flesta medborgares och hans arbete mindre betalt än de flestas.

Böckerna har numera blivit någonting nödvändigt, underströk de delegerade, och samhället har i stegrad omfattning visat förståelse för gemene mans strävan efter den kunskap och vederkvickelse boken kan ge.

Trots att behovet av böcker har ökat, har likväl upplagornas antal minskat. Endast några få böcker av varje års produktion försäljes i sådan omfattning att författaren får en tryggad bärgning härav, framhöll man. Av de flesta böcker absorberas icke mycket utöver bibliotekens inköp och de är begränsade.

De delegerade ville icke rikta något angrepp mot folkbildningsarbetet, när de höll före att bibliotekens utveckling varit och är till förfång för författarnas skäligen krav på utbyte av sitt arbete. Bortfallet av de privata inköpen får emellertid ingen kompensation. De flesta författare lever under ekonomiskt miserabla förhållanden, och för att komma ur dessa blir det nödvändigt, framhöll man, att finna möjligheter till ett skäligt utbyte av författarverksamheten. Det förslag, som de delegerade framlade, innebar att en årsavgift av två kronor skulle upptagas av låntagarna vid statligt och kommunalt understödda bibliotek. Av totalintäkten, som beräknades till 1,6 miljoner kr, skulle biblioteken få behålla hälften och återstoden tillföras författarna. Hälften av denna summa, som skulle tillfalla svenska skönlitterära författare, borde avsättas till författareföreningens pensionsfond och återstoden fördelas bland författarna i förhållande till antalet av biblioteken under året inköpta exemplar av deras verk.

De delegerades förslag underställdes författareföreningens samtliga medlemmar, och en kvalificerad majoritet anslöt sig till förslaget. Föreningen beslöt att underkasta förslaget en viss bearbetning och hänsköt frågan till

en kommitté, vari förutom de nyssnämnda delegerade även ingick för-
eningens dåvarande ordförande, författarinnan Marika Stiernstedt och för-
eningens juridiske ombudsman, advokaten Ulf von Konow.

Författareföreningens bearbetning 1934

I broschyren »Författarna och bibliotekens utlåning. Utredning och för-
slag, utarbetade enligt uppdrag av Sveriges författareförening under redak-
tion av Marika Stiernstedt» redovisades resultatet av denna bearbetning.

Kommittén framhöll, att det i flertalet fall är omöjligt för en svensk
medborgare att göra rätt för sig genom blott och bart författararbete, skön-
litterärt eller fackligt. Under den tid då författaren arbetar, åtnjuter han
ingen lön, ty arbetet är av den art, att dess värde icke kan fastslås, förrän
det är färdigt och även då endast tillfälligt: i stort sett är det oberäkneligt,
underströk kommittén. Författaren är därför nödsakad att under diktar-
arbetets gång själv skaffa medel till sitt och de sinas uppehälle. Många
författare försörjer sig med olika tjänster, är journalister, föreläsare, övers-
ättare o. s. v., ehuru den fria diktningen givetvis därigenom göres särskilt
mödosam.

Kommittén underströk emellertid, att den aktuella debatten icke blott
ligger på behovsplanet utan även — och i grunden ännu mer — på rät-
tens. Kommittén ansåg, att författaren borde äga rätt att i utbyte mot sin
andliga möda och dess skapelse uppbära det vederlagsmaximum, som varje
annan yrkesutövare obesträtt anses få eftersträva inom ramen för god sam-
hällsordning.

Hemlånen från de subventionerade allmänna biblioteken kunde bliva den
inkomstkälla för författarna, som kommittén ansåg det vara rimligt att
exploatera. Biblioteksverksamhetens utveckling fick visserligen ses som
bakgrund till att en del värdefull men föga bokhandelsgångbar litteratur
över huvud taget kan publiceras, men kommittén ansåg, att biblioteksut-
låningen väsentligt minskat försäljningen av litteratur genom bokhandeln.
Till stöd för denna uppfattning framlade kommittén resultatet av en en-
quête bland landets 200 bokhandlare, som den låtit företaga. Av denna
framgick, att majoriteten av bokhandlarna gav uttryck för ett obetingat
erkännande av bibliotekens skadliga inverkan på bokhandelsrörelsen, samt
att de uttalade sin sympati för den av kommittén framkastade tanken på
en licensavgift för boklån.

Kommitténs förslag riktades till styrelsen för Sveriges författareför-
ening och innebar, att det sakrättsliga förfogandet över boken vid utlåning
eller uthyrning borde kompletteras med ett författarrättsligt förfogande.
Förslaget löd in extenso:

I.

Sveriges Författareförenings styrelse ingår till Kungl. Maj:t med anhållan om att rätten till fria hemlån från bibliotek understödda av stat och kommuner måtte upphävas och en licensavgift å 2: — kr för kalenderår införas, gällande för hemlån från ovannämnda bibliotek. Dylig avgift skall även erläggas för lån från i förvärvssyfte bedrivna enskilda lånebibliotek.

Från skyldigheten att lösa licens befrias låntagare från barn- och ungdomsbibliotek.

Medellösa äga utfå licens genom vederbörande kommuners försorg. Samma gäller arbetslösa mot uppvisande av arbetslöshetsintyg. Undantagna från licenssvång äro lån från Kungl. Biblioteket, Stockholm, universitetsbiblioteken, skolors, högskolors, sjukhus och sanatoriers bibliotek samt offentliga institutioners specialbibliotek.

II.

En central upprättas under statens kontroll, till vilken centralbiblioteken åläggas skyldighet att redovisa uppburna licensavgifter samt lämna uppgift om under det gångna kvartalet för biblioteket inköpta böcker (antal inköpta exemplar av varje bokverk). Denna senare uppgift sker lämpligast under form av insändande av kopia på gjorda bokrekvisitioner.

Centralen registrerar de inkomna uppgifterna samt kortför de författare av alla kategorier, som äro representerade på biblioteken.

En gång om året, som bestämts sedan verksamheten kommit i gång, verkställer Centralen utdelning av de under föregående kalenderår inlupna licensavgifterna enligt följande grunder:

1. Det gångna årets administrationskostnader fråndragas totalbeloppet.

2. Av det återstående beloppet fråndrages 15 procent, som överföres till en särskild registrerad pension-, stipendie- och understödsfond, vilken envar svensk författare, som finnes representerad på biblioteken, äger rätt att tillhöra. Anslutning är frivillig. I fondens styrelse eller verkställande utskott skola finnas representanter för staten och de till fonden anslutna författarna.

3. Resten utdelas efter nedanstående normer:

a) Antalet under kalenderåret av biblioteken inköpta band summeras och utdelningsbeloppet, här ovan kallat resten, divideras med summan. Till varje på biblioteken representerad svensk författare översändes det honom tillkommande penningbeloppet.

b) I. Den på den utländska originallitteraturen (intill dess mellanfolkliga överenskommelser eventuellt träffats i denna fråga),

II. den på antologier, samlingsverk och liknande,

III. den på den fria litteraturen (där ingen rättsinnehavare mera finnes) kommande anparten överföres till nyssnämnda fond.

c) Av den på översättningsverk kommande delen erhåller översättaren en tredjedel av det belopp, som skulle tillfallit honom såsom författare. Med återstoden förfares såsom sagts under b). Översättare äger icke att såsom sådan ansluta sig till ovannämnda fond.

Kommittén beräknade, att 1,1 miljoner kronor årligen skulle inflyta till denna fond.

Sakkunnigbetänkandet 1935 jämte remissyttranden

I skrivelse den 18 september 1934 anhöll Sveriges författareförening, att Kungl. Maj:t måtte vidtaga åtgärder för att rätten till fria hemlån av böcker från bibliotek understödda av stat och kommun, ävensom från i förvärvssyfte bedrivna enskilda lånebibliotek, måtte upphöra och en licensavgift införas för sådana lån. Den 2 november samma år bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla tre sakkunniga med uppdrag att inom departementet biträda med utredning och avgiva förslag rörande frågan om avgift för hemlån av böcker från bibliotek. De sakkunniga var författareföreningens dåvarande ordförande, Marika Stiernstedt, dåvarande kassören i ABF Mauritz Andersson och dåvarande t. f. kanslirådet sedermera expediteschefen i ecklesiastikdepartementet Carl Axel Löwenhielm.

I sitt betänkande (SOU 1935:22) fogade de sakkunniga vissa allmänna reflexioner till referatet av författareföreningens broschyr. De sakkunniga framhöll, att några rättsanspråk utöver dem, som finns anförda i lagen den 30 maj 1919 om rätt till litterära och musikaliska verk, icke kan framställas av författarna. Förutsättningen för sådana rättsanspråk skulle vara att författarrätten utbyggdes, vilket dock författareföreningen icke ifrågasatt.

De sakkunniga underkände författarföreningens beräkning av gottgörelsen. Ansågs den föreslagna licensavgiften motsvara ett skadestånd, så borde detta stå i rimligt förhållande till den skada, som bibliotekens avgiftsfria hemlån ansetts tillfoga författarna. Härtill fogade de sakkunniga den reflexionen, att om bibliotekens hemlån länder till minskning av författarnas inkomster, kunde bokhandlarna eller andra intressenter med alldeles samma rätt som författarna framställa anspråk på ersättning från statens sida.

De sakkunniga var fullt ense med förslagsställarna om önskvärdheten att underlätta försörjningsmöjligheterna för författare, som genom sina insatser bidrog till berikandet av vår nationella litteratur, men stödåtgärderna borde komma de personer till godo, som hade skriftstället till yrke och väsentlig inkomstkälla samt i övrigt var förtjänta av understöd.

Om licensavgiften tillföll staten för att eventuellt användas till stöd åt författarna, kunde de sakkunniga icke avvisa tanken på en sådan licensavgift, dock endast under förutsättning att man verkligen kunde påvisa att biblioteksutlåningen inverkat menligt på försäljningen av litteratur och att åtgärden i sin tur icke skulle ogynnsamt påverka utlåningen. Det föreföll emellertid, framhöll de sakkunniga, som om det åsyftade målet kunde nås på enklare vägar.

En licensavgift skulle enligt de sakkunniga vara direkt stridande emot de kulturbevarande intentioner, som varit vägledande för statens åtgärder

på folkbiblioteksväsendets område. Den skulle vidare innebära ett upprivande av principen angående avgiftsfria hemlån, som stadsfästes i kungörelsen den 24 januari 1930 (SFS nr 15). Kommunernas bidrag skulle nödvändigt behöva ökas, då medellösa och arbetslösa enligt förslaget skulle äga utfå licens genom kommunens försorg.

I sin sammanfattning framhöll de sakkunniga, att förslaget om en licensavgift på två kronor skulle kunna verka hämmande på folkbildningens fria förlopp, att det med nuvarande organisation av biblioteken var omöjligt att uppdelade dem i kategorier samt att det icke kunde vara ett författarintresse att fullfölja en aktion, som kunde bli till skada för folkbildningsarbetet. Med anledning härav avstyrkte de sakkunniga författareföreningens hemställan om införande av en licensavgift.

De andra vägar, som de sakkunniga ville anvisa, sammanfattades i sex förslag av mera positiv art. Utredningen hade nämligen icke jävat riktigheten av vad författareföreningen i sin framställning framhållit rörande författarnas i stort sett dåliga ekonomiska ställning.

Sålunda föreslog de sakkunniga, att biblioteken borde iaktta en viss återhållsamhet i fråga om inköp av nyutkomna böcker, särskilt skönlitteratur. Någon obligatorisk karenstid ville de sakkunniga dock icke föreslå.

Vidare ville de sakkunniga föreslå, att biblioteksrabatten på 20 % av inköpspriset, som biblioteken då kom i åtnjutande av, skulle tillgodoföras författarna. Anordningen skulle endast avse inköp av svensk skönlitteratur av levande författare, och minskningen i inköp beräknades till c:a 10 %.

Denna minskning har de sakkunniga tänkt sig kompenserad genom att biblioteken erhöill möjlighet att genom avgiftsbelagda läsecirklar ställa den nyutkomna skönlitteraturen till allmänhetens förfogande.

Biblioteken borde mera aktivt engageras för spridandet av god litteratur, föreslog de sakkunniga vidare. Den nu sporadiskt förekommande propagandaverksamheten kunde lämpligen förlänas en mera permanent karaktär.

Förslaget att inrätta en kulturfond på grundval av inkomsterna från den »fria» litteraturen, vilket ursprungligen väcktes i motion i andra kammaren till 1924 års riksdag av herr Sigfrid Hansson, ansåg de sakkunniga värt att upptaga till ny prövning. Även i fortsättningen skulle det stå envar fritt att nytrycka och utgiva denna litteratur, men av bokhandelspriset skulle en mindre del — motsvarande författarhonoraret — avsättas till en av staten kontrollerad fond för befrämjande av kultur i bokens form.

Till sist förordade de sakkunniga, att statsanslaget till svenska författare skulle väsentligt höjas och att anslaget i viss utsträckning skulle kunna utgå i form av uppdrags- och resestipendier till skönlitterära, vetenskapliga, tekniska och pedagogiska författare av särskild förtjänst.

Betänkandet remitterades till riksbibliotekarien och skolöverstyrelsen,

och dessutom bereddes nedanstående sammanslutningar tillfälle att yttra sig över förslagen: Godtemplarorden, Arbetarnes bildningsförbund, Nationaltemplarorden, Jordbrukareungdomens förbund, Sveriges blåbandsförening, Sveriges kristliga bildningsförbund, Svenska landsbygdens studieförbund, Sveriges författareförening, Svenska bokförläggareföreningen, Svenska bokhandlareföreningen och Sveriges allmänna biblioteksforening.

Riksbibliotekarien avstyrkte licensavgiften, då genom den läslusten och bokintresset skulle beskattas. Förslaget om en icke-obligatorisk karenstid väckte ingen erinran, dock borde sådan karenstid icke förekomma för facklitteraturen. Förslaget att gottskriva författarna bibliotekens rabatt mot compensation i form av avgiftsbelagda läsecirklar föranledde inga principiella invändningar. Förslaget att inrätta en kulturfond fann riksbibliotekarien vara otillräckligt utrett. Gentemot ökade anslag till författarestipendier hade riksbibliotekarien ingen erinran.

Skolöverstyrelsen var av den bestämda uppfattningen, att betänkligheterna mot införandet av en låneavgift måste ur folkbildningssynpunkt anses vara ytterst stora. Bibliotekens möjligheter att fullfölja sina uppgifter skulle äventyras, om förslaget genomfördes.

Överstyrelsen avvisade förslaget att gottskriva författaren biblioteksrabatten liksom förslaget om bibliotekens avgiftsbelagda läsecirklar.

Förslaget att genom biblioteken främja spridningen av god litteratur vann däremot gensvar hos överstyrelsen, som erinrade om att biblioteken under en lång följd av år enligt överenskommelse med bokhandeln bereddes möjlighet att genom särskilda »bokförmedlare» bidraga till bokförsäljningen, särskilt på de platser, som saknade bokhandel.

Förslaget att inrätta en kulturfond vann endast delvis överstyrelsens bifall — medlen borde helt anvisas från statens inkomster av lotteri- eller tippningsverksamhet.

Folkbildningsorganisationernas utlåtanden över betänkandet gick i stort sett i samma riktning som skolöverstyrelsens remissvar. Låneavgifter borde över huvud taget icke förekomma inom biblioteksverksamheten. *Arbetarnas bildningsförbund* ställde sig icke helt avvisande till förslaget att gottskriva författarna biblioteksrabatten och tillstyrkte helt förslaget att inrätta en kulturfond samt att väsentligt öka stipendieanslaget. *Jordbrukareungdomens förbund* tog bestämt avstånd från rabattförslaget men gav i övrigt betänkandet sitt stöd. *Sveriges kristliga bildningsförbund och Svenska landsbygdens studieförbund* företrädde samma åsikt.

Svenska bokförläggareföreningen föreslog en obligatorisk karenstid om ett halvt år för nyutkommen litteratur. Emot förslaget att gottgöra författarna bibliotekens rabatt anförde föreningen, att det ingalunda var fastslaget, att denna rabatt ständigt skulle utgå med 20 %, varför det icke kunde anses tillfredsställande att bygga en anordning till förbättrande av

författarnas ställning på inkomster, vilkas utgående vilade på så lösa förutsättningar. Ett statsanslag till författarna, beräknat efter enahanda grunder, ifrågasattes i ersättning härför.

Inrättandet av en kulturfond tillstyrkes livligt — dock torde de sakkunnigas uppfattning att en dylik fond kunde tillföras nämnvärda summor genom en avgift på den »fria» litteraturen vara felaktig. Utgivningen av sådan litteratur hade en högst obetydlig omfattning.

En väsentlig höjning av stipendieanslaget syntes ofrånkomlig liksom en utsträckning av skyddstiden för litterära verk från 30 till 50 år efter författarens död.

Svenska bokhandlareföreningen anslöt sig till förslaget om karenstid och avstyrkte förslaget om biblioteksrabatten. Likaså förkastade föreningen förslaget att inrätta avgiftbelagda läsecirklar vid biblioteken.

Sveriges allmänna biblioteksforening förordade utan tvekan förslaget om karenstid men ställde sig avvisande till förslaget om biblioteksrabatten. Införandet av avgiftsbelagda läsecirklar vid biblioteken kunde bli prejudicerande som ett avsteg från principen om avgiftsfria hemlån. Den eftersträfvade hjälpen till författarna måste huvudsakligen bygga på åtgärder, som ligger utanför bibliotekens verksamhetsområde. Förslaget om inrättande av en kulturfond och om ökning av stipendieanslagen syntes föreningen synnerligen behjärtansvärda.

Styrelsen för Sveriges författareforening underströk i sitt yttrande ånyo rättssynpunkten. Styrelsen tillstyrkte särskilt de sakkunnigas förslag om inrättande av en kulturfond och om ökning av stipendieanslagen. I en senare skrivelse till Kungl. Maj:t framlade styrelsen sitt förslag till stadgar för den litteraturfond, som enligt styrelsens åsikt borde ersätta de sakkunnigas kulturfond. Inkomsterna skulle enligt förslaget utgöras av anslag av lotteri- och tippningsmedel samt av överskottet av Radiotjänsts verksamhet. Avkastningen av de fonderade medlen skulle utgå såsom ersättning till författarna för biblioteksutlåningen. Beräkningen av ersättningen skulle grundas på uppgifter om bibliotekens årliga inköp av författarnas verk. Medlen skulle förvaltas och fördelas av en nämnd bestående av sex ledamöter, av vilka Kungl. Maj:t utsåg en, skolöverstyrelsen en, styrelsen för Sveriges författareforening två och författareforeningen två. Svenska författare, skönlitterära och andra, dock icke författare till läroböcker, antologier eller andra samlingsverk, skulle kunna komma i åtnjutande av ersättning från denna nämnd. Efter författarens död skulle hans rätt till ersättning övergå till dem, som jämlikt lagstiftningen om giftorätt, arv och testamente vara berättigade till hans kvarlåtenskap.

Styrelsen för litteratörförbundet hemställde i skrivelse till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet, att frågan om författarnas rätt till förbättrade villkor samt om deras rättsliga ställning i övrigt skulle bli

föremål för en ny, verkligt objektiv utredning. Styrelsen fann det framlagda betänkandet mycket otillfredsställande. Då de sakkunniga ställde sig helt avvisande till det ursprungliga förslaget om låneavgifter, borde man ha föreslagit andra åtgärder, som i lika hög grad kunde ha berett författarna hjälp.

I en starkt polemisk skrift underkände *direktören för Stim* Eric Westberg, det framlagda betänkandet och återförde diskussionen till att gälla en rättsfråga och ej en understödsfråga, vilket var avsikten med författareföreningens ursprungliga utredning. De sakkunniga hade enligt författaren icke ansett sitt uppdrag vidare eller mer djupgående än att gälla dels ekonomiska ting och dels folkbildningsverksamheten genom biblioteken. Rörande de sakkunnigas förslag anförde författaren, att förslaget att inrätta avgiftsbelagda läsecirklar var teoretiskt identiskt med författareföreningens förslag, dock med den skillnaden att licensavgiften skulle tillfalla biblioteken och att skyddstiden endast skulle omfatta ett eller två år mot i författareföreningens förslag hela den allmänt stadgade skyddstiden. Att den avgift, som skulle upptagas, ej skulle tillfalla författarna utan biblioteken, var sårande för rättskänslan, framhöll författaren. De sakkunniga förordade enligt hans åsikt en anordning, som ställer de stats- och kommunalunderstödda biblioteken på samma moraliska plan som »bokstugorna», d. v. s. bokbarerna.

Författareföreningens framställning 1936

Författareföreningen återkom år 1936 med ett ytterligare understrykande av rättsfrågan. Föreningens nye ordförande, advokaten A. Hemming-Sjöberg, anförde i ett sedermera i broschyrform utgivet föredrag med titeln: »Författarens rätt till sitt verk» bl. a. följande: »Ett litterärt verk kan delgivas allmänheten, icke blott genom tryckning av ett antal exemplar eller genom verkets uppförande eller föredragande, utan ock genom de framställda exemplarens utlånande eller uthyrande. Den, som utan författarens samtycke, ställer en bok till allmänhetens förfogande, mot ersättning eller gratis, begagnar den faktiska rådighet, vartill han kommit genom inköp av boken, till att sprida det litterära verket. Med biblioteksväsendets storartade utveckling, icke minst i vårt land, är det en livsfråga för författarna att bliva skyddade jämväl i detta avseende. En ytterligare utveckling av biblioteksväsendet, i förening med en allmän nivellering av individernas inkomster, kommer otvivelaktigt att ha en katastrofal inverkan på de privata bokinköpen, som utgöra praktiskt taget författarnas enda inkomstkälla. — Det men, som genom den fria utlåningen tillskyndas författarna, har hittills icke tillbörligen beaktats i lagstiftningen. Rättsfrågan är emellertid det primära härvidlag. Visar det sig, att författarna

rättvisligen borde tillerkännas ifrågavarande rätt, blir nästa fråga, huru själva uttagandet av ersättningen skall äga rum. Mot varje lösning av frågan kommer givetvis att åberopas hänsynen till det allmänna bildningsintresset. Författarna kunna dock hävda, att det allmänna icke har befogenhet att utan ersättning expropriera deras rätt. — Från författarnas sida göres därför gällande, att upphovsmannen skall tillerkännas utslutande rätt att bestämma över sitt verks utlåning och uthyrning till allmänheten.»

Hovrättsrådet Hj. Himmelstrands PM 1937

Den 15 februari 1937 avlämnade hovrättsrådet, fil. dr Hj. Himmelstrand, till statsrådet och chefen för justitiedepartementet en promemoria angående grunderna för en reform av lagstiftningen om rätt till litterära och musikaliska verk. Hovrättsrådet hade av departementschefen tillkallats såsom sakkunnig för att verkställa en förberedande undersökning rörande grunderna för en reform av gällande bestämmelser på detta område. I ett särskilt avsnitt av promemorian, (SOU 1937: 18), behandlade den sakkunnige biblioteksutlåningen.

Efter ett utförligt referat av den svenska diskussionen samt av gällande utländsk rätt sammanfattade den sakkunnige sin ståndpunkt i huvudsak sålunda.

Frågan huruvida den offentliga utlåningen på biblioteken länder författarna till skada i ekonomiskt avseende, har besvarats på skilda sätt. Bibliotekslånesakkunniga har funnit det icke kunna bindande bevisas, vare sig att gratisutlåningen skadar författarnas marknad i bokhandeln eller att förhållandet är det motsatta. Någon fullständig bevisning i den ena eller den andra riktningen kan väl icke förebringas. Enligt den sakkunniges uppfattning var den av författarna icke auktoriserade utlåningen i regel ägnad att väsentligen minska deras utsikter att erhålla skälig gottgörelse för sitt arbete.

Då författarnas arbete i stor utsträckning utnyttjades för folkbildningens vidmakthållande och höjande, för ett viktigt statsintresse alltså, framhöll den sakkunnige, syntes det överensstämma med rättvisa och billighet, att de därför erhöll gottgörelse i en eller annan form. Det nuvarande systemet hade av författareföreningen, icke utan fog, betecknats som en expropriation av författarnas rätt utan någon rätt till dem.

Uppdraget innebar, underströk den sakkunnige, att undersöka, huruvida vederlag kunde beredas författarna genom en utvidgning av de auktorrättsliga befogenheterna. Visserligen har det sagts, att rätten att genom uthyrning eller utlåning disponera över ett lagligen förvärvat exemplar av en bok föll utanför auktorrättens naturliga ram, men de skäl, som anfördes

i motiven till 1930 års motion i Norge, ägde enligt den sakkunnige full giltighet. Något principiellt hinder kunde därför ej möta för att därest det eljest kunde anses befogat — att i författarlagen införa regler i förevarande hänseende.

Vad angick utlåningen i egentlig mening, *den avgiftsfria utlåningen*, ansåg sig den sakkunnige icke kunna tillstyrka, att en absolut, under hela skyddstiden gällande kontrollrätt härutinnan skulle tillerkännas författarna. Av hänsyn till de kulturintressen, som uppbar biblioteksrörelsen borde varje åtgärd undvikas, som var ägnad att hämma rörelsens fortsatta utveckling; en sådan kontrollrätt skulle otvivelaktigt vara i icke ringa grad hinderlig för bibliotekens verksamhet, framhöll den sakkunnige. En stark och utbredd opinion kunde dessutom förutsättas inlägga en bestämd gensaga mot en dylik anordning. Ingenstädes hade hittills uthyrningen och än mindre den avgiftsfria utlåningen av bokexemplar gjorts beroende av författarens tillstånd.

Om en allmän och under hela skyddstiden gällande kontrollrätt sålunda måste avstyrkas, behövde detta emellertid icke innebära, att om det lät sig göra, vissa skyddsregler av mera begränsad räckvidd icke kunde meddelas. Måhända kunde i lag stadgas, att författaren under en viss tid — ett eller möjligen två år efter det, under vilket ett verk först utgivits — skulle ha uteslutande rätt att bestämma i fråga om verkets offentliga utlåning.

I fråga om *uthyrningen av böcker*, sådan denna bedrivs av särskilda företag, bokbarer o. dyl., var läget i viss mån ett annat. De betänkligheter, som grundades på hänsynen till det allmänna bildningsintresset mot ett ingrepp i utlåningsfriheten, gjorde sig icke här gällande med samma styrka. Dock torde den ekonomiska skada, som författarna åsamkas genom denna verksamhet, icke vara synnerligen betydande, framhöll den sakkunnige.

Om en karenstid infördes för biblioteken, kan den fördel, som härigenom uppkommer för författarna, göras om intet genom bokbarernas verksamhet. Av detta skäl borde författarna få sig tillerkänd rätten att under viss kort tid bestämma om sina arbetens uthyrande.

Den sakkunnige hemställde därför, att frågan om rätt för författaren att under någon kortare tid bestämma rörande sina verks offentliga utlåning och uthyrning måtte göras till föremål för utredning.

Då man emellertid icke längre än vad här angivits kunde tillmötesgå författarnas krav på skyddsbestämmelser av auktorrättslig art, framhöll den sakkunnige, kunde frågan, huru åt författarna må kunna beredas compensation för den förlust, som tillskyndades dem genom den fria utlåningen, icke slutgiltigt lösas genom lagstiftningsåtgärder.

Liksom bibliotekslänesakkunniga fann hovrättsrådet Himmelstrand, att

den ifrågasatta licensavgiften icke borde införas. En väsentlig *ökning av statsanslaget* var enligt hans mening det enklaste och säkraste medlet att råda bot för det påtalade missförhållandet, och en sådan ökning hade också föreslagits av de nyssnämnda sakkunniga. Anslaget utgick då med 20 000 kr per budgetår och härtill kom ett särskilt anslag om 6 000 kr till svenska akademien att fördelas bland förtjänstfulla vitterhetsidkare. Förslag hade väckts om en höjning av statsanslaget till 40 000 kr, men denna höjning torde icke vara tillfyllest, om man ansåg att anslaget borde innefatta även ett vederlag för den förlust, som tillskyndades författarna genom den fria utlåningen och uthyrningen av deras böcker, underströk den sakkunnige.

Sammanfattning

Av det ovan givna referatet av den allmänna diskussionen kring frågan om författarnas rätt till ersättning för biblioteksutlåningen framgår, att rättssynpunkten blivit starkt hävdad under diskussionens gång. Den tidigare sakkunnigutredningen ledde icke till de resultat, som författarna väntat, och diskussionen fortsatte med ett allt starkare understrykande av rättssynpunkterna. Argumenten vann i slagkraft, och sedan den opartiske utredningsmannen — hovrättsrådet Hj. Himmelstrand — i sin promemoria funnit sig kunna acceptera kravet på en ersättning till författarna för biblioteksutlåningen — dock ej i form av en licensavgift utan såsom ett statligt anslag till författarna, synes inga invändningar längre kunna riktas mot en sådan ersättning. Det av den sakkunnige anförda kravet på ökade stipendieanslag har, som utredningen i ett senare sammanhang närmare skall belysa, tillgodosetts i etapper och utgår f. n. med ett samlat belopp av 100 000 kr.

Statsanslagen till stipendier och understöd åt förtjänta svenska författare motsvarar emellertid långtifrån de belopp, som beräknades inflyta i licensavgifter enligt författareföreningens båda utredningar. I den första utredningen angavs beloppet till 800 000 kr årligen och i den senare till 1 100 000 kr. Bokutredningen kommer i nästa avsnitt av detta kapitel att utförligare redogöra för stipendiefrågorna men vill här upplysningsvis meddela, att totalsumman under de 43 åren 1908—50 för nämnda statsanslag uppgår till 937 000 kr, akademimedlen icke inräknade, d. v. s. ungefär lika mycket som den av författareföreningens kommitté beräknade *årliga* inkomsten av licensavgiften.

Utländsk praxis

Danmark

Den danske experten på författarrätten, professor Vinding Kruse väckte i sin avhandling »Ejendomsretsspørgsmaal» år 1934 förslag om en väsent-

lig utvidgning av författarrätten. Enligt detta förslag skulle författaren ha den uteslutande rätten att bestämma om sitt verks utlånande eller uthyrande. Denna rätt skulle emellertid kunna överföras på privata eller offentliga bibliotek, därest dessa utförde en motprestation genom att redovisa en viss avgift för varje lån. I Kruses förslag skulle dessa avgifter tillföras en fond, ur vilken författarna kunde erhålla sin gottgörelse.

Delvis i anslutning till detta förslag infördes sedermera i Danmark ett system, som gav författarna kompensation för utlåningen och uthyrningen av deras verk. Jämlikt lag den 30 mars 1946 beviljas såsom särskilt anslag till författarna ett belopp, som motsvarar 5 % av grundbidraget till de statsunderstödda biblioteken. Det ställes till »Dansk Forfatterfonds» förfogande att fördelas efter särskilda regler bland de författare, vilkas verk är redovisade bland bibliotekens bokbestånd. Staten har således övertagit kostnaderna för den offentliga utlåningen och ifråga om den privata utlåningen och uthyrningen stadgas särskilda avgifter, som upptages bland låntagarna.

Nu levande danska författare och änkor — men icke efterlämnade barn — efter danska författare, som avlidit efter den 1 april 1946, är berättigade till utdelning ur Dansk Forfatterfond, förutsatt att vederbörande är representerad i de statsunderstödda biblioteken med sammanlagt minst 50 exemplar av sina verk.

Sedan administrationskostnaderna fråndragits, fördelas återstoden av anslaget på de vederlagsberättigade författarna i proportion till antalet redovisade böcker på de offentliga statsunderstödda biblioteken. I nedanstående sammanställning återges anslagens storlek, antal böcker och utdelning per bok under de skilda budgetåren 1946—1951.

Dansk Forfatterfonds förteckning över författarnas bokantal i de statsunderstödda bibliotekens utlåningsavdelningar för år 1948 visar, att systemet gynnar vissa populära författare och barnboksförfattare. För 10 författare redovisades mer än 10 000 böcker vardera; högsta siffran nåddes av en barnboksförfattare med 32 931 böcker. Mellan 5 000 och 10 000 böcker redovisades för 21 författare, mellan 1 000 och 5 000 böcker för 150 författare, mellan 500 och 1 000 böcker för 88 författare, mellan 100

Tabell 60. Författarnas gottgörelse i Danmark.

Budgetår	Statsanslag D. kr.	Antal böcker	Utdelning per bok D. kr
1946/47	142 056	596 077	0,2023
1947/48	158 374	635 306	0,2110
1948/49	183 290	767 433	0,2000
1949/50	191 493	834 884	0,2000
1950/51	290 292	921 627	0,2700

och 500 böcker för 320 författare och mellan 50 och 100 böcker för 66 författare. Den andel av detta författaranslag, som tillkommer de 10 mest frekventerade författarna, överstiger väsentligt den andel, som tillkommer de 468 författarna i botten av skalan. Härvid är dock att märka, att de sammanlagda statsanslagen till danska författare uppgår till väsentligt större belopp, varför de författare, som icke erhåller några större summor via biblioteksersättningen, kan komma i åtnjutande av andra anslag. Till denna fråga återkommer utredningen i ett senare sammanhang.

Norge

I sitt stora arbete »Åndsretten», (Oslo 1936) anför den norske experten på författarrättens område, professor Ragnar Knoph, att starka skäl talar för att författaren skall hållas skadeslös, då ett exemplar av hans bok genom utlåning mot eller utan avgift tillfredsställer en hel rad litteraturhungrande själar. Antingen kan problemet lösas efter rent auktorrättsliga linjer genom att författaren tillerkännes ensamrätten till utlånande eller får en viss avgift, varje gång boken utlånas, eller också kan saken ordnas kollektivt genom att varje låntagare erlägger en viss avgift i biblioteken, vilken fördelas efter givna bestämmelser bland författarna. Slutligen kan staten, som av hänsyn till folkbiblioteken finner det nödvändigt att minska författarnas utsikter till förtjänst på sina böcker, hålla dem skadeslösa genom ett större årligt anslag; detta är ett av de många exemplen på att auktors intresse kan tillgodoses icke blott genom individuella rättigheter utan även genom aktiv kulturpolitik.

Jämlikt den nya lagen om folk- och skolbibliotek av den 12 december 1947 skall till en fond varje år avsättas ett belopp motsvarande högst 5 % av statsanslaget till inköp av böcker till nämnda bibliotek. Stortinget äger fastställa den procentsats som skall tillämpas. I samma lag stadgas vidare att lånebibliotek, som hyr ut böcker mot betalning eller medlemskontingent, skall erlägga en avgift till samma fond, motsvarande 5 % av värdet av det totala årliga bokinköpet.

Statuterna för Norsk Forfatterfond utfärdades den 1 februari 1949 och innebär i korthet följande. Styrelsen för fonden utses av kirke- og undervisningsdepartementet för tre år. Den omfattar tre ledamöter och två suppleanter. Den norske forfatterforening äger rätt att föreslå två av ledamöterna och en av suppleanterna. Styrelsens dispositioner föreläggs departementet för godkännande.

Av anslaget avsättes årligen 10 % till en regleringsfond, som icke är disponibel för utdelning. Endast upplupen ränta kan disponeras av styrelsen. Intill 10 % av anslaget avsättes till ett stipendium till en författare av barn- och ungdomsböcker. Minst 70 % av influtna medel skall användas

till understöd åt äldre författare och författaränkor. Återstoden av in-
flutna medel kan disponeras till stipendier, tillfälliga understöd och sjuk-
hjälp eller tillföras regleringsfonden.

För budgetåret 1949/50 disponerade författarfonden 35 000 kr och för
budgetåret 1950/51 beräknas beloppet uppgå till 43 000 kr. Några avgifter
från bokuthyrarna har ännu icke börjat inflyta, men de beräknas bliva
obetydliga. Under budgetåret 1949/50 utdelades pensioner till 7 författare
och 8 änkor med varierande belopp från 1 000 till 2 400 kr.

Finland

För Finlands vidkommande har frågan om ersättning till författarna
för biblioteksutlåningen varit föremål för utredning i samband med en
allmän revidering av bibliotekslagstiftningen. I sitt betänkande av den 1
september 1949 föreslår kommittén, att ett anslag avsett till gottgörelse åt
författarna ställdes till undervisningsministeriets disposition att fördelas
efter regler, som framdeles kan komma att fastställas av statsrådet. Som
huvudsakligt mönster för den blivande författarfonden och dess verksam-
het anger kommittén det danska systemet. Dock föreslår kommittén, att
anslagets storlek t. v. begränsas till 2 % av bibliotekens statsbidrag.

Betänkandet har nyligen varit föremål för remiss, och något förslag i
ärendet har ännu icke (1952) framlagts för finska riksdagen.

Föreliggande framställningar

Sveriges författareförenings framställning

I skrivelse den 24 november 1947 till statsrådet och chefen för ecklesia-
stikdepartementet anhöll styrelsen för Sveriges författareförening att frågan
om ersättning till författarna för utlåning av deras skönlitterära verk
måtte lösas efter de riktlinjer, som styrelsen framlade i sin skrivelse.

Styrelsen föreslog, att ett anslag motsvarande 5 % av statsbidraget till
folk- och skolbiblioteksväsendet varje år skulle anslås till ett stöd för det
litterära skapandet och en gottgörelse till författarna (i betydelse yrkesför-
fattare). Anslaget skulle utgå till en »statens författarfond», vars medel
förvaltas av en styrelse, vilken till minst 3/5 består av representanter för
författarna utsedda av Sveriges författareförening. Anslaget skulle förde-
las på följande sätt: sedan nödiga medel för administration avsatts, skulle
50 % av återstoden utgå till de författare, som finns representerade
i statsunderstödda bibliotek i proportion till antalet böcker av varje för-
fattare, som uppgivits tillhöra bokbeståndet i bibliotekens årliga rapporter.
Ansökan om vederlag skulle göras genom Sveriges författareförening av
vederbörande författare eller dennes efterlevande. För dessa senare före-

slog styrelsen, att ansökningsrätten skulle begränsas till 5 år efter författarens död. Återstående 50 % skulle utgå såsom understöd till sådana författare, framför allt de yngsta och de äldsta, som befunnits mest i behov av stöd.

Härutöver föreslog styrelsen, att bokhandelns läsecirklar skulle avgiftsbeläggas med 1 kr per medlem och cirkel, och det samlade beloppet inbetalas till statens författarfond. Vidare föreslog styrelsen, att även bokbarer och liknande förvärvsmässigt bedrivna bokutlåningsföretag skulle beläggas med en avgift, uppgående till 5 % av bruttointäkterna från bokutlåningen.

Inledningsvis anförde styrelsen, att de (av bokutredningen tidigare refererade) danska och norska systemen bragt frågan om författarnas rätt till ersättning för bokutlåning i dessa länder till en lösning. Styrelsens förslag byggde i väsentliga stycken på nämnda system men företer också som synes vissa avvikelser.

Föreningen Minervas framställning

Minerva, förening för Sveriges vetenskapliga och populärvetenskapliga författare, riktade i skrivelse den 24 november 1947 till Konungen en hemställan, att 5 % av anslagen till våra offentliga bibliotek måtte anvisas för att användas till upprättande av en fond för främjande av vetenskaplig och populärvetenskaplig författarverksamhet av kvalificerat värde.

Såsom motivering för sin hemställan anförde föreningen, att då utlånade arbeten vid våra skol- och folkbibliotek till 35 % utgjordes av facklitteratur, och då utlåningen vid våra forsknings- och institutionsbibliotek så gott som uteslutande utgjordes av facklitteratur, kunde man våga hävda att minst hälften av den totala utlåningen vid våra svenska bibliotek utgjordes av vetenskaplig och populärvetenskaplig litteratur. Då staten godkänt principen om fria boklån och författarna således icke kunde bli delaktiga av någon avgift för boklån, måste det anses rättvist, att sagda författare erhöll kompensation på annat sätt.

Förslaget tog som synes enbart sikte på den vetenskapliga och populärvetenskapliga litteraturen — liksom författareföreningens ovan refererade framställning endast beaktade de skönlitterära författarnas önskemål.

Opinionsundersökningen

I bokutredningens författarenquête förekom, som tidigare nämnts, även en fråga rörande principer och metoder för en eventuell ersättning till författare vid bokutlåning. Av de 133 svaren upptog 102 mer eller mindre utförliga förslag i fråga om bibliotekslåneersättningen. Svaren varierade i

utförlighet mellan enkla önskemål att sådan ersättning snarast måtte införas till omfattande redogörelser för olika projekt.

En tabellering efter vissa huvudgrupper av svar gav följande resultat:

A. Ersättning för bokutlåning	Svar:
skall utgå av allmänna medel	16
» erläggas av låntagarna	54
alternativa förslag	6
är i princip försvarligt; förslag ställes ej	12
Ersättning för bokutlåning skall ej utgå	1
Ingen åsikt	44
	Summa 133
B. Ersättning skall utgå	
för alla bibliotekslån	53
endast för lån av levande författares verk	2
» » » » » svenska författares verk	1
» » » » » nordiska » »	1
» » » » » skönlitteratur	4
» » » » » och populärvetenskap	1
» » vuxna låntagares boklån	8
» » lån på vissa bibliotek	1
Ingen åsikt	66
	Summa 137
C. Ersättning skall beräknas	
på utlåningsfrekvensen	58
» bibliotekens årliga inköp	8
Ingen åsikt	67
	Summa 133
D. Fördelningen skall ske	
proportionellt mot utlåningsfrekvensen	36
d:o, men med viss begränsning av utdelningen till författarna och avsättning till en fond	18
via en stipendiefond till författarna	10
» » fond för konst, litteratur, vetenskap	1
förutom till författare även till översättare	2
efter kvalitetsbedömning	2
Ingen åsikt	66
	Summa 135
	Svar:
E. Ersättning bör uttagas av låntagaren	
med mindre belopp per lån	17
» 5 öre per lån	10
d:o och redovisas med kontrollmärken	12
» » » » avgiftsbelagt låntagarkort	3

med 10 öre per lån	1
» 25 » » » under första året	1
» 2 kr » år (obegränsat antal lån)	4
» 5 » » » » »	3
» differentierade belopp	2
Ingen åsikt, andra metoder	81

Summa 134

F. Läsecirklar skall innefattas i systemet	5
Bokbarer » » » »	11
» » i lag förbjudas	3
Ej förslag	119

Summa 138

I ett flertal fall omfattar svaret mer än ett förslag (en synpunkt), varför summan överstiger antalet insända formulär.

Majoriteten av förslagsställarna önskade således en låntagaravgift (54 svar). 16 förslagsställare (+ 6 med alternativt förslag) gick på anslagslinjen, och 12 hade ej något konkret förslag att framställa. Motiveringarna för låntagaravgiften skiftade starkt; från rättvisekrav till skäl, sådana som »läsarna sätter större värde på litteraturen, om de måste betala för lånet». Bibliotekersättningen borde beräknas på samtliga boklån enligt majoriteten bland förslagsställarna. Endast i 18 fall angavs några inskränkningar. Svaren under D. visade, att 36 valde den proportionella metoden och att 33 föreslog varierande inskränkningar. Ibland framhöll man, att billigheten kunde kräva, att flitigt lånade författare frivilligt kunde avstå någon del av sina intäkter till förmån för sämre lottade kolleger. Kravet på kvalitetsbedömning grundades på en jämförelse med STIM-ersättningen till tonsättare, som utgår med skilda belopp för seriös och populär musik.

Av de 54 svar under A., som föreslog att ersättning skall uttagas av låntagarna, innehöll 53 mer eller mindre konkreta synpunkter på ersättningsbeloppet. Majoriteten (46 svar) anslöt sig till en förhållandevis ringa påлага på den boklånande allmänheten (mindre belopp pr lån — 2 kr pr år). Endast ett fåtal författare hade uttryckt någon åsikt om läsecirklar och bokbarer.

Utredningen

Principiellt ståndpunktstagande

Bokutredningen finner, att starka skäl talar för att författarvärlden skall tillerkännas rätt till ersättning för bokutlåningen. Författarrättens nuvarande begränsning innebär en obillighet emot upphovsmannen till ett litterärt verk. Enligt vad bokutredningen under hand inhämtat från auktoritetskommittén, vilken erhållit i uppdrag att bearbeta bestämmelserna

rörande författarrätten, avser denna, såsom tidigare nämnts, att i samråd med motsvarande organ i andra nordiska länder framlägga ett förslag i syfte att modernisera lagstiftningen i detta och närliggande hänseenden. Men redan innan detta väntade förslag föreligger, och innan detsamma blivit föremål för vidare behandling, anser utredningen, att frågan om ersättningen till författarna för bokutlåningen bör bringas till en praktisk lösning.

Utredningens författarenquête besannar vad i de tidigare framställningarna anförts: många av våra svenska författare lever under ekonomiskt betryck. Ovissheten om det ekonomiska resultatet av diktarmödan skapar i många fall en osäkerhet, som icke alltid tillåter författarna att utveckla hela sin litterära skaparkraft. Tvånget att ägna tid och krafter åt arbetsuppgifter, som ter sig ovidkommande för diktarbetet, betraktas som en hämsko. Författare, som icke kan eller vill ägna sig åt förvärvsarbete bredvid författandet, ställs — om de icke är ekonomiskt välställda — ofta i en rent prekär situation. Visserligen kan man häremot anföra, att författarna själva valt sitt oberoende och därför får underkasta sig dess konsekvenser. Det samhällseliga utnyttjandet av deras verk bör emellertid enligt utredningens uppfattning rättvisligen medföra en lättnad i deras ekonomiska läge. Det är ett allmänt kulturpolitiskt intresse att stödja biblioteksverksamheten, som av allt att döma står inför en period av stark utveckling. Rättvisa och billighet talar för att författarna härvidlag också bör beredas en kompensation för det samhällseliga utnyttjandet av deras verk.

Form för gottgörelsens erläggande

Såsom utredningen ovan anför, har författarföreningen i sin framställning den 18 september 1934 om ersättning till författarna för bokutlåningen i huvudsak utgått från licensavgifter, som skulle upptagas av den boklånande allmänheten. Då detta förslag avvisades av bibliotekslånesakkunniga, väckte föreningen år 1938 förslag om inrättande av en författarfond, till vilken staten skulle anvisa medel antingen av lotteriinkomster o. dyl. eller i form av ett anslag i proportion till biblioteksanslaget, och ur vilken fond sådan ersättning skulle utgå till författarna.

Av utredningens författarenquête framgår, att en betydande majoritet ansluter sig till tanken på en låntagaravgift. Ofta anföres som skäl härför, att låntagaren borde utföra någon ekonomisk motprestation för sitt »förfogande» och att han skulle sätta större värde på att få låna boken, om lånet vore förenat med en avgift till författaren. Utredningen finner emellertid avgörande skäl tala emot ett sådant förfaringssätt. Förmånen av fria bibliotekslån är av den största betydelse för folkbildningsarbetet, och ett avsteg från den princip om fria boklån, som införts i författningen om stat-

ligt stöd till biblioteksverksamheten, skulle innebära en återgång till ett i stort sett redan övergivet system. En avgiftsbeläggning av boklånen skulle dessutom kunna innebära risk för minskad utlåningsfrekvens vid biblioteken. Utredningen finner vidare, att en uppbörd av låntagaravgifter vid biblioteken skulle öka deras arbetsbörda — oavsett om uppbörden innebär inkasserandet av en avgift vid varje boklån eller betalning för ett låntagar-kort, gällande för ett större eller mindre antal lån.

Då en gottgörelse för bibliotekslånen likväl bör komma till stånd, anser utredningen, att den bör utgå av allmänna medel och att kostnaderna härför bör upptagas såsom ett särskilt anslag under åttonde huvudtiteln.

Gottgörelsens beräkning

Beräkningen av den samlade gottgörelsen till författarna för biblioteksutlåningen kan utföras på olika sätt. Anslaget kan ställas i relation till bibliotekens årliga anslag för inköp av böcker, såsom i Norge, och det kan, såsom författareföreningen och föreningen Minerva efter dansk förebild föreslagit, upptagas med en viss procentsats av hela statsanslaget till biblioteksverksamheten. Anslaget kan vidare beräknas på grundval av en viss multipel på bibliotekens faktiska utlåning av böcker av olika ersättningsberättigade författare under ett år, och slutligen kan anslaget beräknas på grundval av en viss multipel på hela antalet boklån under samma tid.

Det framstår såsom självklart, att beräkningsgrunden bör vara så enkel som möjligt. Beräkningsgrunden bör vidare ha någon anknytning till principen att författaren skall erhålla gottgörelse för det »förfogande» över hans verk, som bibliotekslånet innebär. Detta villkor uppfylles endast delvis av en beräkning, som utföres på grundval av statsanslagen till biblioteksverksamheten. En stor del av bibliotekens totala kostnader täcks nämligen av kommunala och andra anslag, och endast en viss del av kostnaderna avser direkta bokinköp. Enligt uppgift i Statistisk årsbok 1951, tabell 295, s. 279, Folk- och skolbibliotek åren 1949—50, var utgifterna för bokinköp och bokinbinding 7,0 milj. kr, och löner och arvoden uppgick till samma belopp. Det sammanlagda statsbidraget var nämnda år 4,4 milj. kr.

Beräknas anslaget på grundval av statsanslaget till biblioteksverksamheten, medför detta dessutom, att ersättningen till författarna kommer att stiga under de år, då biblioteksväsendet utvecklas i snabbare takt, och minska, om anslagen av skilda anledningar nedskäres. Vidare kan en beramad omorganisation av biblioteksväsendet till en början blott beräknas medföra ökade kostnader utan någon mera påtaglig ökning av antalet boklån.

Lägges bibliotekens faktiska utlåning av böcker av olika ersättningsberättigade författare till grund för anslagsberäkningen, medför detta system med

sannolikhet en större arbetsbelastning på bibliotekspersonalen än någon annan av de anförda metoderna. Det torde således vara omöjligt att undvika ett synnerligen omfattande registreringsförfarande, om en sådan beräkningsmetod tillämpades, som innebure, att varje boklån skulle registreras. Av detta skäl finner sig utredningen icke kunna föreslå en sådan metod.

De båda villkoren *relativ enkelhet för beräkningen* och *anknytning till allmänhetens förfogande över författarnas verk* synes utredningen bäst kunna uppfyllas genom den metod, som har den samlade utlåningsfrekvensen som utgångspunkt för anslagsberäkningen. Lånefrekvensen är nämligen ett — låt vara primitivt — mått på allmänhetens intresse för biblioteksväsendet och därmed på dess »förfogande» över författarnas litterära verk.

*

Som ytterligare ett skäl för beräkningen av gottgörelsen efter den totala utlåningsfrekvensen vill utredningen anföra följande. Det är ett känt förhållande, att förlagsverksamheten och bokhandeln påverkas av de ekonomiska fluktuationerna. Under lågkonjukturer och i dyrtider tillfredsställer allmänheten i större omfattning sitt läsbehov genom lån på biblioteken än genom köp av böcker. Den kompenation, som utredningen föreslår till författarna, kommer under sådana förhållanden att automatiskt öka med utlåningsfrekvensen på biblioteken. Härigenom motarbetas i någon utsträckning den allmänna tendensen till minskade inkomster för författarna, som annars hittills varit en ofrånkomlig följd av den minskade avsättningen av deras verk.

Enligt föreliggande statistik över antal lån vid de bibliotek, som åtnjuter statsbidrag för sin verksamhet (folkbibliotek, skolbibliotek, studiecirkelbibliotek, sjukhus- och truppförbandsbibliotek m. fl.), kan det totala antalet lån under år 1947 uppskattas till c:a 22.5 miljoner. År 1949 anges antalet lån i Statistisk årsbok i ovannämnda sammanställning rörande folk- och skolbibliotek till 24.9 miljoner lån och för år 1950 uppgår antalet till 27.4 miljoner lån. De anförda siffrorna omfattar samtliga boklån, d. v. s. både skönlitteratur och facklitteratur, både svensk och utländsk litteratur o. s. v.

Härav utgjordes år 1949 lån av skönlitteratur (svensk och till svenska översatt) 9.3 miljoner band (37.3 %), lån av barn- och ungdomsböcker 12.9 miljoner band (51.8 %). Återstoden 2.7 miljoner band (10.9 %) utgjordes av facklitteratur och skönlitteratur på utländska språk. Frånräknas skolbibliotekens utlåning, erhålles en totalutlåning av 15.6 miljoner band, därav 9.1 miljoner band (58.4 %) skönlitteratur på svenska (original och översättningar), 4.0 miljoner band (25.6 %) barn- och ungdomslitteratur och 2.5 miljoner band (16.0 %) facklitteratur.

*

Utredningen föreslår, att ersättning till författarna för biblioteksutlåningen av deras verk utgår av statsmedel med ett visst örestal för varje boklån i de statsunderstödda folk- och skolbiblioteken. Valet av multipel och utlåningens omfattning blir avgörande för anslagets storlek; sättes multipeln till 1 öre per boklån, erhålles en anslagssumma av 274 000 kr med samma lånefrekvens som under åren 1949—50. Med multipeln 2,5 öre per boklån blir anslaget 685 000 kr och med 5 öre per boklån blir det 1 370 000 kronor.

Den slutliga anslagssumman måste givetvis prövas i vanlig ordning, men innan ett örestal fixeras för beräkning av gottgörelsen, förutsätter emellertid utredningen någon form av kontakt eller samråd mellan staten och författarnas organisationer.

Gottgörelsens fördelning

Beträffande ersättningen till olika slag av författare anser utredningen, att utländska författare t. v. bör lämnas utan gottgörelse för biblioteksutlåningen. Läget för deras vidkommande kan framdeles komma att ändras, om den förebådade utvidgningen av författarrätten erhåller internationell eller nordisk giltighet. Frågan huruvida översättare av utländsk litteratur skall erhålla gottgörelse för utlåningen, kan bedömas från olika utgångspunkter. Å ena sidan är översättaruppdraget ett engångsuppdrag, som honoreras i ett för allt — översättaren är icke berättigad erhålla någon royalty för nya upplagor. Men å andra sidan kan översättningsarbetet i vissa fall betraktas som en nydiktning av samma höga kvalitet som det ursprungliga diktverket. I princip anser emellertid utredningen, att översättarna icke är berättigade till ersättning för biblioteksutlåning av verk, som de översatt till svenska språket.

Någon principiell skillnad bör däremot icke göras mellan barn- och ungdomsboksförfattare och övriga författare — ej heller mellan skönlitterära och facklitterära författare. Barn- och ungdomsboksförfattarna har, som utredningen visar i sin framställning rörande dessa författare, en i regel avsevärt sämre ekonomisk ställning, trots att deras verk numera når en betydande spridning både genom bokhandeln och på biblioteken.

I fråga om facklitterära författare torde i första hand de populärvetenskapliga författarna komma i åtnjutande av bibliotekslåneersättningen. De på vetenskap i strängare mening inriktade författarnas verk disponeras i huvudsak av de vetenskapliga forskningsbiblioteken. Utlåningen från dessa bibliotek bör enligt utredningens uppfattning icke inräknas i den ersättningsberättigade utlåningen. Om dessa författare har några verk, som är representerade på folkbiblioteken, så bör ersättning för utlåningen utgå i vanlig ordning.

I både det danska och det norska systemet fästes endast avseende vid nu levande eller efter viss i författningen angiven tidpunkt avlidna författare och deras litterära produktion. Detta innebär enligt utredningens uppfattning en i sak onödig begränsning av författarrätten. Utredningen föreslår därför efter samråd med auktoritetskommittén, att rätt till ersättning för bibliotekslåningen anknytes till författarrättens allmänna giltighetstid, dvs. för närvarande 30 år efter författarens död och framdeles vad som kan beslutas om denna tid. Denna rätt bör i alla avseenden jämföras med upphovsmannarätten, den skall således kunna ärvas av såväl efterlevande maka (make) som barn och andra släktingar resp. av i testamente förordnade arvingar. I realiteten medför ett sådant förfaringsätt icke några väsentliga olägenheter. De författare, som avlidit för så lång tid sedan, att skyddstiden lider mot sitt slut, är redan i stor utsträckning undanskymda på biblioteksmarknaden av yngre författare, och den andel av det statliga anslaget, som kan beräknas tillfalla deras arvingar och rättsinnehavare, kommer med visshet att utgöra endast en obetydlig del av hela anslaget.

*

Av det tidigare utförda resonemanget framgår, att av den totala utlåningen varje år i de statsunderstödda folkbiblioteken blir endast vissa lån ersättningsberättigade. Först och främst bortfaller hela den stora andelen av översättningar från främmande språk samt utländsk litteratur över huvud taget. Vidare bortfaller de delar av den svenska litteraturen, som tillhör den »fria sektorn», dvs. verk av författare, som avlidit för så lång tid sedan, att deras böcker ej längre är skyddade av lagen om rätt till litterära verk. Hur stor den del är av det totala antalet boklån, som kommer att medföra ersättning till författarna och deras efterlevande, kan icke närmare angivas, men de båda grupperna ersättningsberättigade och icke-ersättningsberättigade boklån torde väga ungefärligen jämnt.

Olika metoder att fördela de anslagna medlen bland författarna är möjliga. En är att fördela medlen i matematisk proportion till utlåningen av de ersättningsberättigade författarnas böcker. En annan metod är att betrakta hela författarvärlden som ett kollektiv och fördela medlen efter förtjänst och behov. Ingendera metoden är emellertid helt tillfredsställande. Den förstnämnda ger ingen möjlighet att tillgodose det stora behovet av hjälp och understöd till konstnärligt högtstående författare, vilkas böcker inte har lyckats uppnå någon större försäljning eller utlåning. Den kollektiva metoden å andra sidan tar inga som helst hänsyn till rättsprincipen att de författare, som lånevägen mest utnyttjas av allmänheten också har rätt till en proportionsvis lika mycket större ersättning, som de författare, vilkas böcker lånas i mindre utsträckning. Utredningen, som finner att

rättsprincipen inte kan frångås men som tillika anser, att hjälp- och understödsbehovet icke får eftersättas, har kommit fram till en lösning, som torde eliminera nackdelarna men behålla fördelarna i de båda metoderna.

Som tidigare framhållits, torde ungefär hälften av boklånen vara ersättningsberättigade, och utredningen föreslår därför, att halva anslaget disponeras för en individuell gottgörelse till författarna, baserad på lånefrekvensen vid de statsunderstödda folkbiblioteken, och halva anslaget användes för pensioner och understöd åt förtjänta författare och deras efterlevande samt bidrag till särskilda ändamål.

I en särskild bilaga till betänkandet, nr 6, s. 303 ff, redogöres för den biblioteksundersökning, som på utredningens uppdrag utfördes av bibliotekskonsulenterna inom ett urval av folkbibliotek. Av undersökningen framgick, att stickprovsmetoden var en framkomlig väg, när det gäller att mäta lånefrekvensen för de olika författarna, och att en sådan undersökning inom ett begränsat antal bibliotek i städerna gav ett resultat, som icke märkbart påverkades av att även smärre bibliotek inräknades i totalsummorna.

Individuellt uppvisade de olika författarna som väntat mycket olika utlåningssiffror. Allmänhetens intresse var koncentrerat kring ett urval av romanförfattare. Essäister, lyriker och dramatiker föredro i jämförelse med dem ytterst ringa utlåningssiffror.

Undersökningen gav ett ytterligare stöd för utredningens uppfattning, att anslaget till bibliotekslåneersättningen bör fördelas på sådant sätt, som ovan anförts. Ty de författare, som icke uppnår några höga utlåningssiffror, kan tilldelas ett ekonomiskt stöd i stipendieform från den anslagsdel, som avses för den kollektiva gottgörelsen.

Genom detta förfaringssätt elimineras, såsom ovan framhållits, nackdelarna och bevaras fördelarna i de båda anförda system, som kommit till uttryck i Danmark och Norge. Rättvisesynpunkten, vars mest rigorösa tillämpning är en ersättning för varje boklån, tillgodoses i större utsträckning än i det danska systemet, där man räknar böckerna på utlåningshyllorna, och det kulturpolitiska strävandet att ge författarna ett ökat statligt stöd, som tagit sig uttryck i det norska systemet, får en praktisk tillämpning.

Beträffande fördelningen av den del av anslaget, som skall disponeras för en individuell gottgörelse till författarna, vill utredningen anföra följande.

Det kan förefalla djärvt att förutsätta, att utlåningsfrekvensen för de olika författarna kan mätas med tillfredsställande noggrannhet på det anförda sättet. Gentemot ett sådant resonemang vill utredningen anföra, att stickprovsmetoden på andra områden visat sitt stora värde, när det gäller att snabbt och relativt billigt räkna fram genomsnittssiffror i statistiska sammanhang.

Utredningen vill vidare framhålla, att en fullständig katalogisering av folkbibliotekens bokinnehav och utlåning ligger utom möjligheternas gräns. Härtill bidrar främst den omständigheten, att bokbeståndet är splittrat på ett mycket stort antal bibliotek, av vilka det övervägande antalet handhas av personer, som har biblioteksuppdraget som ett oavlönat eller lågt avlönat extrauppdrag. Som framgår av bilaga 6, s. 308, spelar de små bibliotekens utlåningssiffror en ytterst ringa roll inom det urval, som närmare studerats. Om dessa bibliotek skulle representeras i förhållande till sitt antal i stället för i förhållande till sitt bokinnehav eller sin bokutlåning, så skulle bilden av den totala bokutlåningen bli snedvriden. Den exklusivare litteraturen skulle helt undanskymmas av den mera populära, men resultatet skulle i sista hand bli detsamma, nämligen att ett fåtal författare skulle komma i åtnjutande av en förhållandevis större del av ersättningen än det stora flertalet.

Den arbetsinsats, som stickprovsmetoden ålägger ett urval av bibliotek, bör icke överskattas. Den inskränker sig till en registrering av de berörda bibliotekens bokinnehav och av deras utlåningssiffror en viss dag, d. v. s. av alla böcker som är utlånade från biblioteket vid undersökningstillfället. Arbetet kan väsentligt underlättas genom att den centrala instans, som skall fördela de anslagna medlen, i förväg låter iordningställa en författarförteckning av samma slag, som utredningen lät distribuera.

Utredningen föreslår, att beräkningen av den individuella gottgörelsen sker på följande sätt. Efter upprättandet av en förteckning över svenska författare, som åtnjuter skydd för sin litterära produktion enligt gällande lag, utsändes denna förteckning till ett urval av bibliotek, vilket upprättats med anlitan av sakkunnig bibliotekspersonal. I förteckningen skall biblioteken införa antalet en viss angiven dag utlånade böcker av resp. författare. Av allmänt intresse är vidare, att biblioteken samtidigt anger innehavet av böcker av de ersättningsberättigade författarna. Urvalet av bibliotek skall skifta år från år, ty härigenom elimineras eventuella olikheter mellan biblioteken. Att tidpunkten för undersökningen och urvalet av bibliotek ej publiceras i förväg bör vara självfallet.

Sedan förteckningarna insänts till den centrala instansen, låter denna sammanräkna siffrorna för de berörda biblioteken och fördelar de disponibla medlen i proportion till envar författares redovisade utlåningssiffror.

Ett stort antal författare, däribland många förtjänstfulla, kommer av naturliga skäl ej att erhålla några större utlåningssiffror i stickprovundersökningarna. Det kan ifrågasättas, om det är av behovet påkallat att fördela belopp, som blott svarar mot 10 boklån eller därunder. Utredningen anser, att dessa småbelopp i stället skall tillgodoföras den del av anslaget, som skall fördelas efter individuell prövning.

Utredningen prövade flera alternativ för beräkningsmetoden av den individuella gottgörelsen men stannade inför ett system, som synes medföra minsta möjliga arbetsbelastning för biblioteken och den fördelande instansen. Bland de system, som utredningen förkastade, må nämnas ett, som måhända i princip hade givit ett rättvisare resultat. Det innebar i korthet, att multipeln för varje författare skulle mätas efter stickprovsmetoden men appliceras på det totala bokbeståndet i samtliga folk- och skolbibliotek. Detta förutsatte emellertid en årlig redovisning av bokbeståndets förändringar i hela antalet bibliotek. Utredningen avstod från att framlägga detta förslag, då detta system med säkerhet hade blivit alltför betungande och kostsamt med nu rådande organisation inom biblioteksväsendet.

Fördelningen av återstående medel, d. v. s. hälften av det totala anslaget jämte de ersättningsbelopp, som kvarbliver hos den centrala instansen, skall enligt utredningens förslag ske efter följande riktlinjer.

Ur det anslag, som avses för kollektiva åtgärder, föreslår utredningen, att tre skilda slag av bidrag skall utgå, nämligen *pensioner* till äldre författare och till författares efterlevande, *understöd* till förtjänta författare och *bidrag* till särskilda ändamål.

Pensionerna bör ha en sådan storlek, att beloppet jämte förekommande sociala förmåner blir tillräckligt för en tryggad ålderdom. Utdelningen av författarpensioner skall ske i samråd med de olika författarföreningarna, som skall äga rätt att väcka förslag i detta hänseende.

Understöden till förtjänta författare skall fördelas på sedvanligt sätt, d. v. s. till författare, som ej förvärvat en större publik.

Bidragen till särskilda ändamål skall avse sådana behov som ekonomiskt stöd vid tjänstledighet för litterärt arbete, till studieresor, till inköp av facklitteratur och till övriga ändamål, som syftar till en vidgad orientering i och för det litterära arbetet.

Anslaget skall förvaltas av en central instans, lämpligen kallad styrelsen för Sveriges författarfond. Den skall handlägga alla ärenden rörande bibliotekslåneersättningen, uppgöra författarförteckningen och i samråd med bibliotekskonsulenterna hos skolöverstyrelsen utvälja de bibliotek, som skall redovisa den årliga lånefrekvensen. Härutöver skall styrelsen för Sveriges författarfond utvälja pensionärer, fördela stipendiebeloppen och övriga förekommande bidrag.

Till nämnda styrelse skall ansökningar om stipendier och bidrag inlämnas; styrelsen dock obetaget att utdela bidrag utan ansökan. Styrelsen skall äga beslutanderätt om medlens fördelning. Genom styrelsens försorg kungöres vilka belopp, som står till förfogande för utdelning.

Medel som inflyter från annan avgiftsbelagd utlåning eller uthyrning — t. ex. från bokhandlarnas fria läsecirklar och bokbarernas verksamhet

— bör också, om så befinnes lämpligt, förvaltas och fördelas av styrelsen för Sveriges författarfond.

Nämnda styrelse bör sammansättas av representanter för de skilda författarföreningarna och det allmänna. Författarna bör representeras av 3 skönlitterära, 2 facklitterära författare och 1 barn- och ungdomsbokförfattare. Kungl. Maj:t bör utfärda de närmare föreskrifterna för styrelsens befattning med de anslagna medlen samt utse ordföranden och ytterligare två allmänna representanter i styrelsen samt sekreterare. Författarrepresentanterna bör utses av Sveriges författareförening, av Sveriges ungdomsförfattareförening och av föreningen Minerva eller av resp. förenings styrelser. Styrelsen bör utses för tre år i taget.

Stipendier

Under den gemensamma beteckningen »stipendier» har utredningen sammanfört dels *stipendier* i gängse mening, d. v. s. kontantbelopp, som ställts till författarnas förfogande för att underlätta deras ekonomiska villkor under den tid, då de arbetar på sina nya litterära verk, dels *understöd*, som lämnas utan sådan motivering, dels *litterära meritbelöningar* — dock ej litterära pristävlingssummor — för framstående litterära prestationer, samt slutligen *pensioner* och liknande *åldersunderstöd* till författare, som ej längre utövar någon litterär verksamhet.

Några bestämda gränser mellan dessa fyra slag av penninggåvor kan icke dragas — stipendier i egentlig mening och understöd flyter in i varandra, och verkliga författarpensioner existerar blott i några enstaka fall, under det att vissa stipendier faktiskt utgår som pensioner, utan att detta särskilt framhålles.

Av betänkangets kap. 5 (s. 213 f) framgår, vilken roll de i enquêten deltagande författarna tillmäter stipendierna och vilken betydelse de har för deras ekonomi. Förhållandena kommer att ytterligare belysas i ett senare avsnitt av detta kapitel, där utredningen redogör för en bearbetning av det särskilda material, som insamlats rörande de litterära stipendierna i Sverige under de senaste decennierna.

Behovet av litterära stipendier torde ej längre bestridas av någon, och diskussionen rör sig ej längre om stipendier skall finnas såsom en allmän stödform till författare, utan snarare vilken omfattning de skall ha. Härvidlag går meningarna starkt isär. Det föreligger ostridigt en viss tendens bland författarna att lämna andra förvärvsarbeten för att helt övergå till författarskap. Detta medför i sin tur, att behovet av ekonomiskt stöd i form av stipendier ökar, då inkomsterna av litterär verksamhet både i början och slutet av ett författarskap oftast är långtifrån tillräckliga.

Denna tendens har både gynnsamma och ogynnsamma konsekvenser.

Sannolikt hade åtskilliga betydande litterära verk aldrig tillkommit, om inte deras upphovsmän kunnat och vågat ta den ekonomiska risk, som är förbunden med att lämna en yrkesanställning för att helt övergå till litterär verksamhet. De ogynnsamma konsekvenserna ligger däri, att även mindre betydande litterära talanger kan frestas att följa de andras exempel och så småningom hamna i en ekonomisk misär, då deras litterära alster icke mötes av något intresse från vare sig förläggare eller allmänhet. Detta kan leda till en slentrian inom stipendieväsendet, där de litterära förtjänstsynpunkterna får överskylas av den uppenbara nöden.

Upprepade gånger har utredningen framhållit, att de ekonomiska villkoren för ett stort antal skönlitterära författare är vanskliga. Av redogörelsen för författarenquéten framgår, att de supplementära inkomsterna spelar en betydande roll — hustruns inkomster (eller mannens) och författarnas inkomster av förvärvsarbete av annat slag intar en framskjuten plats i familjbudgeten. Det ekonomiska skyddet i form av försäkringar eller sparkapital är överlag av mindre omfattning. Författarskapets fria karaktär och personligheternas särart har hittills lagt hinder i vägen för kollektiva försäkringsformer av fastare organisation. Dock bör här nämnas, att den första pensionsinrättningen för fria yrkesutövare, Artisternas och litteratörernas pensionsförening, som bildades 1847 och fortfarande äger bestånd, ehuru i något annan organisation, tillkom på initiativ av dessa yrkesutövare själva.

Författarna är därför i kanske större utsträckning än andra fria yrkesutövare — konstnärer undantagna — överlämnade åt sig själva. Det litterära skapandet är ett arbete, som är långt mer tidskrävande och mödosamt än man i allmänhet föreställer sig. Splittringen på vitt skilda arbetsuppgifter med förvärvsarbete på dagarna och författande på kvällarna och övrig fritid — kan lätt leda till att diktningen förlorar den helgjutenhet, som författaren eftersträvat. Det finns visserligen exempel på författare, som lyckats förena ett dagligt yrkesarbete med en författargärning av yppersta kvalitet, men de är sällsynta.

I sista hand är valet av levnadsförhållanden givetvis en sak, som utslutande angår författaren själv. Om de i allt större omfattning föredrar att leva fritt men knappt på författarskapet, är detta en angelägenhet, över vilken samhället inte har något som helst inflytande. Vad det allmänna kan uträtta är att genom klokt avvägda stödåtgärder bistå de förtjänta och att underlätta deras väg till publiken.

För att trygga författarnas personliga frihet och den litterära diktningens oberoende är det således av betydelse, att författarna kan erhålla ekonomiskt stöd — både av det allmänna, av enskilda bokförlag och av sådana stiftelser, som syftar till att stödja den litterära kulturen.

En sådan samverkan mellan sinsemellan oberoende stipendieinstanser

är av stor betydelse för författarna. Varje ensidigt stipendiesystem har nämligen uppenbara nackdelar. I ett uteslutande statligt stipendiesystem löper man lätt risken att gynna de »ofarliga» författarna och lämna de mera upproriska sanningssägarna utanför stödet. Även renodlade förlagsstipendier kan medföra en liknande mannamån. Båda stipendieformerna behöver ett komplement i de enskilda donationsstipendierna.

Det för alla parter gynnsammaste synes därför vara, att statsstipendier, förlags- och donationsstipendier och övriga stödåtgärder existerar jämsides med varandra och ytterligare utvecklas. Härigenom elimineras den orättvisa, som kan drabba författarna genom att ovidkommande hänsyn får spela in vid bedömningen av deras kvalifikationer för stipendierna.

Nu tillgängliga stipendie- och understödsmedel

I det följande skall utredningen söka ge en så utförlig redogörelse som möjligt för de anslag och stipendiefonder, som för närvarande stå till buds. Den kronologiskt upplagda redogörelsen inledes med en redogörelse för statsanslaget till svenska akademien, som utgick första gången år 1864 och som utdelades för sista gången år 1939. Redogörelsen omfattar tiden t. o. m. år 1949.

1. *Författaranslaget till svenska akademien*

Upprinnelsen till en mera regelbunden och organiserad form för statliga stödåtgärder till förmån för skönlitterära författare var Rikets Ständers beslut i anledning av greve Albert Ehrensvärds motion i ridderskapet och adeln (nr 198) vid riksdagen 1862—63. I denna motion föreslogs att ett anslag av 6 000 riksdaler skulle årligen uppföras på åttonde huvudtiteln att fördelas bland »sådana äldre och yngre vitterhetsidkare, hvilka genom sin litterära verksamhet antingen redan spridt glans öfver fäderneslandets litteratur eller gifvit grundade anledningar till den förhoppning att de, genom att ostörda få egna sig åt litterära studier och arbeten, skulle blifva en prydnad för svenska vitterheten».

Efter utförlig behandling i de fyra stånden fattade riksdagen sitt beslut. I motiveringen för det föreslagna anslaget framhölls att de svenska författare, som lyckats kämpa sig fram till ryktbarhet, oftast nödgats att söka sig in på andra banor »för att inom embetsverlden, skolan eller kyrkan vinna den utkomst, som genom ett uteslutande egnande åt vitterhet och litterära arbeten icke af dem skulle kunna ernås». Vidare heter det i motiveringen »deremot hade mången högt begåfvad natur, som föredragit att, ostörd af andra sysselsättningar, egna sig åt hvad han kände utgöra sin verkliga kallelse, i striden med näringsbekymren dukat under».

Med hänsyn till »skaldekunstens bildande och förädlande inverkan på

nationen» torde statens plikt att understödja utmärkta eller hoppgivande författare icke kunna bestridas. I Sverige var det desto mera av nöden att staten fullgjorde den skyldighet som kunde anses åligga den, helst »som inom en mindre nation äfven högt värderade författare, i anseende till den läsande allmänhetens fåtalighet, svårigen kunna af sin litterära verksamhet påräkna så stora inkomster, att de därigenom kunna vinna en ekonomiskt oberoende ställning».

De anförda motiven — svårigheten för en författare att ernå en tillräcklig inkomst av sin litterära verksamhet och behovet av ett statligt stöd som kompensation härför samt den bakomliggande orsaken: den litterärt intresserade allmänhetens fåtalighet — äger ännu ett betydande mått av giltighet för författarna. I ett glest bebyggt land som saknar — eller åtminstone blott besitter få eller föga utvecklade — litterära traditioner kan stipendiestödet betraktas som ett slags kulturellt »ödemarkstillägg» till de knappa inkomsterna av bokförsäljningen.

Anslaget utgick i 75 år och den sammanlagda understödssumman kan uppskattas till c:a 450 000 kr. Från början anförtröddes svenska akademien att upprätta förslag till Kungl. Maj:t rörande anslagets fördelning, och redan under de första åren utbildades en viss praxis att reservera delar av anslaget åt förtjänta vetenskapsmän inom de humanistiska disciplinerna — oavlönade docenter i historia, språkforskare m. fl. I några fall utgick anslaget till samma personer under en lång följd av år och förvandlades härigenom till ett slags livstidspensioner. Sålunda uppbar akademiledamoten Carl Anders af Kullberg årliga anslag med skiftande belopp från 1864 till 1897, då han avled.

Avvikelserna från de ursprungliga givna föreskrifterna påtalades dels av statsrevisorerna år 1888, dels av ledamoten av andra kammaren, fil. dr David Bergström i motion (nr 131) till 1897 års riksdag. Motionären föreslog, att anslagssumman skulle fördubblas till 12 000 kr och att Sveriges författareförening jämte svenska akademien skulle avge förslag om anslagets fördelning. Motionen avslogs av riksdagen.

Framdeles iakttoogs de givna bestämmelserna om att anslaget skulle komma de skönlitterära författarna till godo mera noggrant, och under de sista årtiondena innehöll akademiens förslag på lämpliga stipendier en avgjort större variation än tidigare. Från 1911 och framåt utdelades årligen sex stipendier om vardera 1 000 kr; tidigare hade stipendierna växlat i belopp. Hela antalet stipendier utgjorde 154 och de summor, som kom de olika författarna tillgodo, varierade mellan 400 kr och 47 500 kr.

2. *Albert Bonniers stipendiefond för svenska författare*

Denna fond instiftades år 1901 till minne av bokförläggaren Albert Bonnier av dennes arvingar. Ursprungligen uppgick fonden till 150 000 kr och

är numera (1952) 225 000 kr. Enligt fondens bestämmelser skall avkastningen »användas till understöd åt på svenskt språk skrivande skönlitterära författare av talang», varvid främst skall tagas hänsyn till det konstnärliga värdet av en författares produktion, oberoende av dagens auktoriserade meningar om innehåll och form. Stipendierna utdelas av en nämnd, bestående av sex litterärt meriterade personer och en företrädare för donatorerna.

Den första utdelningen av fondens avkastning skedde år 1901, och under de gångna 51 åren har sammanlagt 555 650 kr utdelats till 186 författare. De belopp, som utdelats under de olika åren, har varierat mellan 6 000 och 20 500 kr. Högsta beloppet som tillfallit en och samma person sammanlagt är 16 500 kr. Fondens möjligheter att utdela stipendier har under senare år i väsentlig utsträckning hämmats genom beskattning av avkastningen.

3. Sveriges författareförenings stipendier, understöd och pensioner

Sveriges författareförening, som bildades år 1893, inriktade redan tidigt sin verksamhet på att skaffa medel till understöd åt hjälpbehövande författare. På skilda sätt — bl. a. genom publikationen *Vintergatan* — skaffade man föreningen inkomster, vilka tillfördes den år 1900 instiftade understöds- och pensionsfonden. År 1902 utdelades för första gången ett stipendium på 400 kr till författaren Birger Schöldström. Redan år 1900 hade föreningen kunnat anvisa 300 kr till en annan medlem — inkomsten härrörde från ett skadeståndsbelopp, som föreningen tilldelats som ersättning för en överträdelse av gällande författarrätt.

Fram till 1917 växte föreningens fonder till det blygsamma beloppet av 20 500 kr, men sedan man erhållit tillstånd att ordna lotterier till förmån för verksamheten åren 1916, 1917 och 1919 ökade fondbehållningen avsevärt och översteg redan på 20-talet 200 000 kr. F. n. (1952) uppskattas de fonderade medlen till något över 400 000 kr, vartill kommer de nära 400 000 kr, som ingår i Fredrik Ströms minnesfond.

Till föreningen donerade Selma Lagerlöf år 1919 sitt honorar, 20 000 kr, för filmatiseringsrätten av romanen »Gösta Berlings saga» och donationsfonden, som bär namn efter boken erhöi senare ytterligare ett tillskott på 10 000 kr av samma donator. Röntan skulle enligt bestämmelserna utdelas företrädesvis till behövande äldre kvinnliga författare.

År 1926 erhöi föreningen en gåva om 5 000 kr av fröken K. K. E. Odelius att förvaltas av styrelsen under namn av K. A. Odelius' donationsfond. Av avkastningen utdelar styrelsen årligen ett stipendium till »svensk författare, som efter resor och iakttagelser utomlands inriktat sitt författarskap i syfte att främja skolungdomens kunskaper och fostran». De stipendier som utdelats av denna fonds avkastning har varierat i belopp mellan 200 och 375 kr.

Sedan författareföreningen 1933 antagit stadgar för Sveriges författareförenings pensions- och sjukförsäkring (understödsförening) har föreningens stipendieutdelning av de tidigare fonderade medlems avkastning upphört. I stället inriktades verksamheten på att utbetala livstidspensioner om 500 kr (från 1949 600 kr) årligen. Härutöver utbetalade styrelsen sjukbidrag till författare som hjälp till läkararvoden, vårdkostnader och liknande utgifter.

År 1945 återupptog föreningen sin stipendieverksamhet. Av avkastningen från *Gunnar Mascoll Silfverstolpes minnesfond* utdelades årligen ett flertal lyrikerstipendier, till belopp varierande mellan 250 och 1 000 kr.

Av de s. k. Forsgréniska donationsmedlen förbehölls testamentariskt ett visst belopp till författarstipendier och andra ändamål till fromma för författarna. Donationsmedlen ifråga, 381 700 kr, överfördes vid årsskiftet 1948/49 till Sveriges författareförening och förvaltas av denna under namn »*Fredrik Ströms minnesfond*» och av den upplupna räntan har fondens styrelse (i vilken ingår representanter för författareföreningen och Stockholms stad) hittills anvisat ett belopp av 63 500 kr till 33 författare, bosatta i Stockholm. Utöver det angivna beloppet har styrelsen utbetalt ett understöd till en författares efterlämnade hustru på 3 000 kr. Framdeles beräknas författarstipendierna uppgå till c:a 14.000 kr årligen.

Genom den överenskommelse, som träffades mellan Sveriges författareförening och Svenska bokhandlareföreningen i juni 1949, har författareföreningen tills vidare tillförts den avgift på 1 kr, som bokhandlarna uppbär av varje deltagare i bokhandelns fria läsecirklar. Under år 1949 uppgick läsecirkelavgifterna till c:a 7 800 kr, och åren 1950—51 inbringade dessa avgifter 29 000 kr, som fördelats med växlande belopp till 53 författare.

Författareföreningens sammanlagda utdelning av stipendier, understöd, pensioner och andra bidrag uppgick under åren 1900—1951 till nära 454 000 kr, varav 275 000 kr härrörde från understödsfonden, 3 700 kr från »*Bokens fest*», 38 300 kr från Gösta Berlingsfonden, 7 650 kr från K. A. Odelius' stipendiefond, 45 500 kr från lyrikerfonden, 20 460 kr från jubileumsfonden, 63 500 kr från »*Fredrik Ströms minnesfond*». (Härutöver har föreningen utbetalat ytterligare 90 000 kr i form av sjukhjälp och liknande.)

4. Statsanslaget till skönlitterära författare av utmärkt förtjänst

I skrivelse den 20 november 1905 hemställde styrelsen för Sveriges författareförening, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att bevilja ett årligt anslag till inhemska skönlitterära författare av utmärkt förtjänst. I statsverkspropositionen till 1906 års riksdag intogs ett yrkande om anslag för detta ändamål, men framställningen avstyrktes av statsutskottet och frågan föll i den gemensamma voteringen, sedan andra kammaren först tillstyrkt och första kammaren avstyrkt detsamma. I motion nr 54 i andra

kammaren till 1907 års riksdag upptog professor Karl Warburg samma anslagsäskande, och riksdagen lämnade sitt bifall till ett anslag om 10 000 kr årligen. Samma belopp beviljades av de följande riksdagarna ända fram till år 1920. Författareföreningens framställning av år 1912 om ökat anslag beaktades av Kungl. Maj:t, som framlade proposition till 1913 års riksdag, vilken dock ej bifölls. Ej heller lämnade riksdagen sitt bifall till en ökning av anslaget till 25 000 kr årligen, som föreslogs av Kungl. Maj:t i proposition till 1919 års riksdag. Riksdagen beslöt en ökning till 20 000 kr, vilket belopp utgick under de följande åren t. o. m. budgetåret 1936/37.

Sveriges författareförening hade redan år 1920 anhållit, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att öka anslaget med ytterligare 30 000 kr för vartdera av åren 1921 och 1922. Departementschefen fann sig icke kunna tillmötesgå föreningens krav i detta avseende utan inskränkte sig till att föreslå en ökning med 20 000 kr för vartdera året. Detta förslag avstyrktes av statsutskottet och riksdagens beslut vidmakthöll det tidigare anslagsbeloppet på 20 000 kr årligen.

I motion nr 57 i första kammaren till 1925 års riksdag hemställde professor Johan Bergman och landshövding Carl Hederstierna, att anslaget för nästkommande budgetår måtte höjas till 50 000 kr, vilket dock statsutskottet icke fann skäl att tillstyrka. Ej heller vann författarna Ture Nerman och Fredrik Ström och redaktören fil. dr Knut Petersson bifall till sin motion nr 2 i första kammaren till 1937 års riksdag, i vilken motionärerna yrkade på en ökning av stipendieanslaget till 40 000 kr årligen. Utskottet tillstyrkte allenast en ökning av anslaget med 5 000 kr årligen, vilket ock blev riksdagens beslut. Påföljande år föreslog redaktör Hemming Sten i motion nr 52 i första kammaren, att riksdagen måtte höja anslaget till 50 000 kr, men statsutskottet hemställde, att riksdagen måtte besluta om den höjning med ytterligare 5 000 kr, som redan föreslagits av Kungl. Maj:t i årets statsverksproposition, vilket riksdagen biföll. Stipendieanslaget utgick även under påföljande budgetår (1939/40) med samma belopp, 30 000 kr.

Under budgetåret 1940/41 nedskars stipendieanslaget till författarna till 16 000 kr, varjämte det tidigare omnämnda anslaget på 6 000 kr till svenska akademien helt indrogs. Samma belopp utgick även under budgetåret 1941/42. Därefter höjdes åter anslaget successivt. År 1942/43 utgick således 25 000 kr, år 1943/44 samma belopp. År 1944/45 utgick 30 000 kr, 1945/46 40 000 kr och 1946/47 50 000 kr. Under budgetåren 1947/52 har anslaget utgått med 75 000 kr årligen och från och med budgetåret 1952/53 med 100 000 kr.

Sammanlagt har riksdagen beviljat 1 087 000 kr till stipendier och understöd åt svenska skönlitterära författare av utmärkt förtjänst. Under en följd av år uppdelades anslaget i »fasta» och »tillfälliga» understöd. De

»fasta» understöden innebar — ehuru intet därom utsades — en form av författarpensioner. Ett sådant understöd har också utgått till samme författare alltsedan år 1908. Sedermera utgick denna skillnad för att senare återkomma i annan form. Från och med år 1947 uppdelas anslaget i understöd åt äldre författare och stipendier åt övriga. Antalet författare, som erhållit understöd eller stipendium under ett eller flera år, uppgår till 118.

5. Frödingsstipendiet

Ur *Frödingsfonden*, som tillkom genom en insamling till förmån för Gustaf Fröding och som förvaltas av Uppsala universitets studentkår, utdelas efter omröstning bland medlemmarna av studentkårerna i Uppsala, Lund, Stockholms och Göteborgs högskolor, tekniska högskolan och medicinska föreningen i Stockholm ett stipendium på 1 000 kr till den diktare, som erhållit de flesta rösterna. Alltsedan år 1911 har detta pris utdelats. Då stipendiet enligt bestämmelserna kan innehavas under flera år i följd, har under de 40 år stipendiet utgått endast sex författare innehafvt detta stipendium.

6. Samfundet *De Nios* stipendie- och understödsverksamhet

Enligt föreskrifterna i Lotten von Kræmers testamente donerades ett betydande belopp jämte en fastighet i Stockholm till Samfundet *De Nio*. Avkastningen av donationsbeloppet får, sedan 25 % lagts till fondökning och använts till utgifterna för Svensk litteraturtidskrift, utdelas till svenska författare. Av det årliga räntebeloppet utdelas ett eller flera stora pris om 10 000 kr till en eller flera framskjutna författare. Samfundet började sin verksamhet 1916 och utbetalade under de första åren endast mindre belopp. År 1921 utdelade Samfundet för första gången sitt stora pris. Åren 1935 och 1940 delades stora priset mellan finlandssvenska författare, åren 1942 och 1946 kunde Samfundet, till följd av taxeringsnämndens beslut att belägga samfundets inkomster med skatt, icke utbetala sitt stora pris. En provisorisk lösning har skett på så sätt att riksdagen under senare år beviljat Samfundet ett årligt anslag om 10 000 kr. Överklagande av taxeringsnämndens beslut har skett i kammarrätten, men utslag föreligger ännu icke (1952).

Sammanlagt har Samfundet sedan 1916 utdelat 577 094 kr, varav 370 000 kr i »stora pris» och återstoden, 191 594 kr i smärre belopp, varierande mellan 330 och 7 000 kr. Samfundet har i betydande utsträckning givit stipendier till Finlands svenskspråkiga författare och bl. a. har dess inkomster av finskt kapital, som icke kunnat överföras till Sverige under senare år, tilldelas finlandssvenska författare.

7. *Bellmanspriset*

Genom den donation, som konstnären Anders Zorn gjorde till förmån för svenska akademien år 1920, tillförsäkrades denna en möjlighet att utdela ett större stipendium, som enligt Anders och Emma Zorns testamente skulle tillfalla »en verkligt framstående svensk skald». Stipendiet, som erhållit namnet »*Bellmanspriset*» tillföll först Erik Axel Karlfeldt och senare Albert Engström på livstid. Från 1943 är priset rörligt och uppgår från nämnda år till 12 000 kr. Sammanlagt har 11 författare erhållit 328 000 kr, därav de båda förstnämnda vardera 110 000 kr.

8. *Tidens förlags stipendier*

År 1930 inledde Tidens förlag sin stipendieverksamhet genom att tilldela en författare ett anslag på 500 kr. Under åren 1932—1945 utdelade förlaget författarstipendier till växlande belopp (200—2 000 kr). År 1946 instiftade förlaget en särskild stipendiefond, som skall uppgå till 250 000 kr. Följande år utdelade förlaget tre stipendier, uppgående till hälften, tredjedelen och sjättedelen av avkastningen, till tre stipendiater, och denna praxis har tillämpats under de följande åren. Sammanlagt har 25 författare erhållit 101 900 kr.

9. *Albert Bonniers 100-årsminne*

I samband med Albert Bonniers förlags hundraårsjubileum 1937 instiftades en ny donationsfond, *Albert Bonniers 100-årsminne*. Grundfonden omfattar 1 miljon kr och av avkastningen — som till följd av skattebeläggningen under senare år — uppgår till c:a 30 000 kr mot förut c:a 40 000 kr — utgår ett antal stipendier till svenskspråkiga skönlitterära och populärvetenskapliga m. fl. författare, journalister och konstnärer, som ägnar sig åt bok- eller tidningsillustration. Fr. o. m. år 1938 har ur denna fond utbetalats sammanlagt 263 500 kr till 67 författare (jämte några journalister och konstnärer som även framträtt som författare). Hela stipendieutdelningen under åren 1938—49 uppgår till 463 000 kr.

10. *Nordiska uppslagsböckers stipendier*

Sedan år 1943 utdelar svenska akademien årligen 10 000 kr till svenska skönlitterära författare av medel, som ställs till förfogande av *AB Nordiska uppslagsböcker*. Sammanlagt har 35 författare erhållit vardera minst 2 000 kr; i sex fall har samme författare erhållit 4 000 kr och i ett fall 10 000 kr. Sammanlagt har bolaget ställt 90 000 kr till förfogande.

11. *Stadsfullmäktiges i Stockholm anslag*

Alltsedan år 1945 anvisar stadsfullmäktige i Stockholm ett årligt anslag till författare, konstnärer, tonsättare och skådespelare. På författarnas del

har kommit ett sammanlagt belopp mellan 10 000 och 16 000 kr. Hittills har 17 författare erhållit stipendier ur detta anslag och den totala summan för författarstipendierna uppgår till 81 000 kr.

12. Svenska Dagbladets stipendier

År 1945 instiftade tidningen *Svenska Dagbladet* en donation av 5 000 kr att årligen fördelas bland förtjänta svenska författare. År 1946 fördelades 10 000 kr och år 1948 tillkom ytterligare ett stipendium på 500 kr, varigenom hela beloppet nämnda år uppgick till 5 500 kr. Sammanlagt har tidningen anslagit 40 500 kr för detta ändamål, och 37 författare, därav 4 finlandssvenska har erhållit stipendier, som varierat i belopp mellan 500 kr och 2 000 kr per år.

13. Övralidspriset

Författaren Verner von Heidenstam bestämde testamentariskt bl. a. att viss del av avkastningen av hans efterlämnade gods Övralid skall användas till författarstipendier. De utdelas av stiftelsens förvaltning och utgår med 3 000 kr pr år. Första gången utdelades *Övralidspriset* år 1945 och hittills har sex författare och två vetenskapsmän erhållit detta pris.

14. P. A. Norstedt & Söners stipendier

År 1946 började *AB P. A. Norstedt & Söner* utdela stipendier till författare, huvudsakligen sådana, som utger sina verk på detta förlag. I samband med bolagets 125-årsjubileum 1947 instiftades även ett pensionsrum på 1 500 kr, som fr. o. m. år 1948 tilldelades författarinnan Gurli Hertzman-Ericson. Sammanlagt har förlaget utdelat 64 250 kr, varav 6 000 kr i pension och 2 000 kr i resestipendier och 43 författare har hittills kommit i åtnjutande av stipendier från detta bokförlag. Stipendiernas belopp har varierat mellan 500 kr och 3 000 kr.

15. Boklotterier

År 1947 anordnade *personalen hos Konsum* i Stockholm ett boklotteri, som gav ett överskott av 11 700 kr, vilket fördelades bland svenska författare. Alltsedan år 1948 anordnar *ABF*, *AT* och *Vi* sådana boklotterier, som hittills lämnat en behållning på c:a 200 000 kr, varav största delen utdelas bland svenska författare. Av summan utdelas någon del till kritiker och tidskriftsredaktörer utvalda genom röstning.

16. KF:s och Vi:s stipendier

År 1947 utdelade *Kooperativa Förbundets förlag* och *tidskriften Vi* för första gången författarstipendier på ett sammanlagt belopp av 10 000 kr,

och under de följande åren har stipendiesummorna varierat mellan 9 000 och 12 000 kr. T. o. m. år 1951 har 19 författare erhållit stipendier till belopp mellan 1 000 och 5 000 kr.

17. *Bonniers rese- och arbetsstipendier*

Samma år införde *Albert Bonniers förlag* ytterligare en ny stipendieform, *rese- och arbetsstipendier*, som utgår med ett sammanlagt belopp av 12 000 kr årligen. Hittills har 12 yngre författare tilldelats dylika stipendier och sammanlagda beloppet uppgår till 72 000 kr.

18. *Åhlén & Åkerlunds stipendier*

Under fem år, räknat från år 1948, ställer *Åhlén & Åkerlunds förlagsaktiebolag* årligen 5 000 kr till förfogande att utdelas bland författare, som medverkat i bolagets publikationer. I den nämnd som fördelar medlen är författareföreningen representerad. Hittills har 20 000 kr fördelats till sammanlagt 20 författare.

19. *Ny Tids kulturpris*

Under år 1948 instiftade tidningen *Ny Tid* i Göteborg ett årligt pris på 1 000 kr, vilket enligt statuterna kan tillfalla en förtjänt konstnär, författare eller kompositör. Hittills har fyra stipendier utdelats till svenska författare.

20. *Sydsvenska Dagbladets kulturpris*

Likaledes under år 1948 instiftade tidningen *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* i Malmö ett kulturpris om 5 000 kr. Icke heller i detta fall stipuleras särskilt att författare skall äga företräde.

21. *Tidningen Frihets stipendium*

År 1950 utdelade *Tidningen Frihet* ett författarstipendium på 1 000 kr såsom uppmuntran åt en representant för den unga författargenerationen. Stipendiet skall utgå årligen, och t. o. m. år 1951 har således 2 författare erhållit var sitt stipendium om 1 000 kr.

22. *J. Doublaugs stipendier*

År 1951 utdelades av svenska akademien för första gången stipendier från avkastningen av den donationsfond, som genom testamente år 1944 av den norske affärsmannen *J. Doublaug* ställts till akademiens förfogande. Fonden är delad i två poster, varav den ena, avsedd för norska författare är placerad i Norge och den andra, avsedd för svenska författare i Sverige. Första året utdelades av den svenska delfondens avkastning 2 stipendier om vardera 5 000 kr.

Utöver de ovan upptagna anslagen nr 1, 7, 10 och 22 förfogar svenska akademien över vissa andra donationsmedel, som kommit främst svenska och i viss utsträckning även landsflyktiga utländska författare och vetenskapsmän tillgodo. Enligt uppgifter som lämnats av akademien skall de anslag som sålunda utdelats under åren 1920—49 uppgå till 472 600 kr. Av detta belopp har 428 800 kr tillfallit svenska skönlitterära författare och 43 800 kr svenska och utländska vetenskapsmän. Under de senaste tjugofem åren har det årligen utdelade beloppet varierat mellan 11 300 kr och 29 100 kr. Tidigare utgick endast smärre belopp. Det Beskowska resestipendiet på 3 000 kr har utdelats 13 gånger sedan 1920 och det Zibetska priset till vetenskapsmän på 1 000 kr har utdelats 3 gånger sedan 1924. Detta sistnämnda pris har icke medtagits i den sammanfattande tablå som återgives på följande sida.

Genom Sveriges bokhandlares och bokhandelsmedhjälparens försorg insamlades under tre år medel till ett stipendium, kallat »Tack för boken» vilket tilldelades en förtjänt författare efter omröstning bland bidragsgivarna. Sammanlagt utgick detta stipendium med c:a 7 800 kr.

Utöver de ovan upptagna kontantstipendierna har vissa naturastipendier i form av fri kost och logi under någon tid av året ställts till författarnas förfogande. Det är främst ett antal pensionärs- och turisthotell men även några folkhögskolor, som på detta sätt velat giva författarna en välbehövlig rekreation eller arbetsro. Förmånerna har icke medräknats i de anförda stipendiesummorna.

Ej heller har någon redogörelse för utlandsstipendierna medtagits. De är f. n. tre till antalet; två danska och ett finländskt.

Sammanfattning

Till förtydligande av ovanstående redogörelse vill utredningen framlägga följande tabell 61, som utvisar stipendiegivningens omfattning under angivna år, fram t. o. m. 1951.

Stipendiernas fördelning.

Stipendieringen av de skönlitterära författarna går, som utredningen tidigare visat, tillbaka till år 1864, då ett första regelbundet återkommande anslag uppfördes på riksstaten att fördelas på förslag av svenska akademien. Det kan vara av intresse att något närmare beröra, hur stipendie-medlen fördelats bland svenska författare, då förhållandena tidvis varit underkastade en ganska sträng kritik och granskning. Utredningen har fördenskull sammanfört tillgängliga uppgifter rörande de litterära stipendierna, så långt detta varit möjligt, och kan redovisa ett sammanlagt sti-

Tabell 61. Författarstipendier 1864—1951

Stipendie- och understödsanslag	Totalbelopp	Härav till sv. förf.	Utdelat till sv. förf. 1951
1. Statsanslag till svenska akademien (1864—1939)	450 000	400 000	—
2. Albert Bonniers stipendiefond (1901—	555 650	555 650	10 000
3. Sveriges författareförening (1902—	544 000	544 000	52 550
4. Statsstipendier (1908—	1 087 000	1 087 000	75 000
5. Frödingsstipendiet (1911—	41 000	41 000	1 000
6. Samfundet De Nios understöd och pris (1916—	577 094	542 994	18 000
7. Bellmanspriset (1920—	328 000	328 000	12 000
8. Tidens förlags stipendier (1930—	101 900	101 900	12 000
9. Albert Bonniers 100-årsminne (1938—	464 000	271 500	12 000
10. AB Nordiska uppslagsböckers stip. (1943—51)	90 000	82 000	8 000
11. Stockholm stads författaranslag (1945—	81 000	81 000	12 000
12. Svenska Dagbladets stipendier (1945—	40 500	36 500	4 000
13. Övralidspriset (1945—	21 000	15 000	3 000
14. P. A. Nordstedt & söners stipendier (1945— ...	49 500	43 000	9 000
15. Boklotterierna (1947—	206 700	191 200	73 000
16. KF:s och Vi:s stipendier (1947—	50 000	50 000	9 000
17. Albert Bonniers rese- o. arbetsstip. (1947— ...	60 000	60 000	12 000
18. Ahlén & Akerlunds stipendier (1948—	20 000	20 000	5 000
19. Ny Tids kulturpris (1948—	4 000	4 000	1 000
20. Sydsvenska Dagbladets kulturpris (1948—	20 000	10 000	5 000
21. Frihets stipendier (1950—	2 000	2 000	1 000
22. J. Doublaugs donationsfond (1951—	10 000	10 000	10 000
Svenska akademins övriga understöd 1920— ...	511 550	466 750	18 350
Tack för boken (1947—49)	7 800	7 800	—
	5 322 694	4 951 294	362 900

pendiebelopp på 4,3 miljoner kr, som fördelats på inemot 500 svenska författare, huvudsakligen skönlitterära (se bilagorna 4 och 5).

Någon utförligare historieskrivning kan dock icke komma ifråga, då förhållandena på den litterära marknaden tidigare avvek alltför mycket från de nuvarande för att några direkta jämförelser skall kunna göras. Huvudvikten läggs därför vid en redogörelse för stipendieförhållandena för 313 författare, som erhållit stipendier under åren 1900—49. För deras vidkommande uppgår stipendiebeloppens totalsumma till 3,7 miljoner kr — de återstående c:a 200 författarna har endels tillhört äldre generationer, endels huvudsakligen sysslat med andra slag av skriftställarverksamhet. Till någon del består de även av utländska författare — främst finlandssvenska — som av denna anledning lämnats utanför redovisningen.

I följande tabell 62 återfinnes uppgifterna rörande antalet stipendier, stipendiernas totala belopp och vissa genomsnittsberäkningar.

Av skillnaden mellan genomsnittliga stipendiebeloppet pr författare och medianbeloppet framgår, att ett mycket stort antal författare erhållit ett mera blygsamt belopp, under det att några få erhållit betydande summor. Detta framgår tydligare av följande tabell 63 (s. 260), där författarnas fördelning på grupper av stipendiebelopp återges.

Tabell 62. Författarstipendier 1900—49

Författare, födda åren	Antal förf.	Antal stip.	Summa stip. kr	Genomsnitt		Antal stip. pr förf.	Median- belopp kr för stipen- diat
				pr förf. kr	pr sti- pendium kr		
1838—1854	5	68	64 400	12 900	950	13,6	5 700
1855—1864	22	326	456 425	20 750	1 400	14,8	9 500
1865—1874	30	384	593 105	19 800	1 540	12,8	5 700
1875—1884	54	682	953 140	17 650	1 400	12,6	3 000
1885—1894	58	412	551 300	9 500	1 340	7,1	3 300
1895—1904	51	428	629 705	12 350	1 470	8,4	6 300
1905—1914	46	209	271 650	5 900	1 300	4,5	2 200
1915—1924	47	133	169 500	3 600	1 275	2,8	2 500
Summa	313	2 642	3 689 225	11 790	1 400	8,4	4 200

För de tre tidigaste åldersgrupperna av författare är redovisningen av naturliga skäl föga representativ, om det gäller att bedöma författarnas villkor i stort, då endast mindre stipendiebelopp stod till förfogande. Om dessa tre grupper kompletterades med uppgifterna för de författare, som avlidit långt före sekelskiftet, så skulle förskjutningen mot de lägre stipendieklasserna bliva mera markerad. Ju närmare man kommer nutiden, desto större tillförlitlighet har uppgifterna.

Man skulle av dessa uppgifter kunna dra den slutsatsen, att de litterära stipendierna fördelas synnerligen ojämnt och att ett fåtal författare får en mycket betydande del och flertalet den avsevärt mindre delen av stipendiemedlen. I många fall förhåller det sig så, att några få författare haft stipendier som ett slags livstidsbidrag, i andra fall åter har de fått många men små bidrag från ett flertal stipendienämnder.

Att stipendiernas totala summa och totala antal har ett givet samband, framgår av följande tabell 64, som visar spridningen av författare på olika klasser av stipendier efter antal.

Fem författare har erhållit vardera mer än 50 stipendier och i samtliga dessa fall uppgår totalsummorna till belopp överstigande 70 000 kr. För majoriteten av författare är antalet stipendier avsevärt mindre.

Bilden av stipendieförhållandena vore inte fullständig, om man försummade att redovisa, vad stipendierna betyder i ett större sammanhang. Utredningen har valt att fördela stipendiesumman för varje enskild författare på antalet år efter litterär debut i gängse mening. För de författare, som erhållit sina första stipendier på ett förhållandevis tidigt stadium av den litterära karriären, är ett sådant genomsnittligt årsbelopp tämligen rättvisande. Men för de författare, som först mycket sent kommit i åtnjutande av stipendier, är denna fördelning mer eller mindre vilseledande. Som framgår av tabell 65 (s. 261) får författarna numera det första

Tabell 63. Stipendiernas totalbelopp 1900—43

Författare, födda åren	Sammanlagt stipendiebelopp kr							Summa
	— 1 000	1 001 5 000	5 001 10 000	10 001 25 000	25 001 50 000	50 001 100 000	100 001 200 000	
1838—1854	—	2	1	1	1	—	—	5
1855—1864	2	5	5	4	5	1	1	22
1865—1874	5	8	7	4	2	2	2	30
1875—1884	14	16	5	7	8	2	2	54
1885—1894	16	21	10	5	3	3	—	58
1895—1904	12	13	9	9	5	3	—	51
1905—1914	13	21	4	6	2	—	—	46
1915—1924	20	15	10	2	—	—	—	47
Summa	82	101	51	38	26	10	5	313

(Kursiva siffror markerar den grupp, där medianbeloppet återfinnes.)

stipendiet avgjort tidigare under författarbanan än förr. Detta står givetvis i samband med att stipendiemedlen väsentligt ökats, särskilt under det senaste decenniet.

Det kan i detta sammanhang förtjäna anmärkas, att medianåldern vid debut håller sig synnerligen konstant inom de olika författargrupperna. För de båda äldsta åldersgrupperna av författare (födda resp. 1838—54 och 1855—64) ligger den vid c:a 33 år — till följd av sin fåtalighet är dessa båda grupper knappast representativa — och i de därpå följande fem grupperna (författare födda åren 1865—1914) ligger den vid 27—28 år. Inom den yngsta gruppen är mediantalet lägre, eller 24 ½ år, vilket beror på att övre gränsen för denna grupp ligger vid 35 år år 1949.

En beräkning av de genomsnittliga stipendiebeloppen pr år efter debut för de olika åldersgrupperna av författare framgår av tabell 66.

Tabell 64. Antal stipendier per författare

Antal stipendier	F ö r f a t t a r e f ö d d a å r e n								Summa
	1838— 1854	1855— 1864	1865— 1874	1875— 1884	1885— 1894	1895— 1904	1905— 1914	1915— 1924	
1	1	1	3	10	13	11	16	17	72
2— 5	1	4	9	20	27	18	21	24	124
6— 10	1	4	6	8	8	8	3	6	44
11— 15	—	5	4	4	1	6	2	—	22
16— 20	—	3	2	3	5	3	2	—	18
21— 25	1	2	2	4	—	—	2	—	11
26— 50	1	3	3	2	3	5	—	—	17
51— 75	—	—	—	—	1	—	—	—	1
76—100	—	—	1	3	—	—	—	—	4
Summa	5	22	30	54	58	51	46	47	313

Tabell 65. Antal år mellan debut och första stipendiet

Författare, födda åren	Antal år							Summa
	0—1	2—5	6—10	11—15	16—25	26—40	41—	
1838—1854	—	—	—	—	1	2	2	5
1855—1864	3	1	3	6	5	4	—	22
1865—1874	1	6	7	5	7	3	1	30
1875—1884	11	7	12	11	10	2	1	54
1885—1894	6	17	12	9	10	4	—	58
1895—1904	10	17	13	5	6	—	—	51
1905—1914	6	20	11	5	3	—	—	45
1915—1924	16	25	4	—	—	—	—	45
Summa	53	93	62	41	42	15	4	310

(Kursiva siffror markerar den grupp, där mediantalet är beläget.)

Endast 1/6 av de berörda författarna har åtnjutit stipendier med belopp, som överstiger 1 000 kr pr år efter debut. För det ojämförligt största antalet författare är motsvarande belopp betydligt mindre.

Ibland orsakas anhopningen av stipendier hos en och samma författare av att stipendienämnderna eller motsvarande organ, som fördelar medlen, fattar beslut ungefär samtidigt och oberoende av varandra. Något krav på en allmän samordning av nämndernas verksamhet med gemensamma överläggningar eller liknande torde icke rimligen böra uppsättas.

Undersökningen av stipendieringens verkliga utslag kan därmed betraktas som slutförd. Som allmän sammanfattning kan framhållas, att de litterära stipendierna under den period, som här närmare berörts, har kommit författare av de mest skilda slag till godo. De har i huvudsak utdelats såsom belöningar för kvalificerade litterära prestationer, såsom stöd åt författare under arbetet på nya verk och i mindre utsträckning till författare, som redan avslutat sin livsgärning. Någon genomgång av de skilda stipendiegivarnas fördelning har här icke skett, men det kan nämnas, att det främst är författareföreningens egna stipendier, som haft karaktär av understöd. Detta är ett förhållande, som har mycket rimliga orsaker. De medel, som föreningen under tidernas lopp sammanbragt, har i övervägande grad fördelats bland författare, som befunnit sig i akut ekonomiskt trångmål eller drabbats av sjukdom eller varaktig nedsättning av prestationsförmågan. De har ofta inte haft någon annan instans att vända sig till än just författareföreningen, och om understöden många gånger har tett sig otillräckliga, så har detta berott på att hjälpbehovet väsentligt har överstigit föreningens förmåga att bistå. Det har dessutom förefallit rimligare att hänvända sig till författarkollegerna inom föreningen med en ansökan om hjälp än att gå till förläggaren med en anhållan om förskott. Även denna utväg prövas av många författare, vilket framgår av utredningens redogörelse för författarenquäten (kap. 5, s. 213).

Tabell 66. Årliga stipendiebelopp efter debut

Författare, födda åren	Genomsnittligt stipendiebelopp kr pr år efter debut									
	Intill 20	21— 50	51— 100	101— 200	201— 500	501— 1 000	1 001— 2 000	2 001— 4 000	Antal	Medi- anbe- lopp
1838—1854	—	1	1	1	1	1	—	—	5	165
1855—1864	—	2	2	7	4	4	2	1	22	240
1865—1874	3	2	2	12	3	4	2	2	30	180
1875—1884	7	7	14	5	7	4	8	2	54	180
1885—1894	9	5	9	9	15	5	3	2	57	230
1895—1904	4	5	6	8	7	12	4	5	51	340
1905—1914	2	2	5	12	14	3	5	2	45	225
1915—1924	—	1	2	12	9	9	11	—	44	335
Summa	25	25	41	66	60	42	35	14	308	210

De litterära statsstipendierna i framtiden.

Det statliga stödet till svenska författare kommer genom utredningens förslag att väsentligt ökas. En betydande del av anslaget till bibliotekslåneer-sättningen kommer sådana författare till godo, som åtnjuter en grundmurad popularitet hos den litterära publiken. Ersättningen för bibliotekslånen bör ej medföra någon minskning i de nu utgående statsstipendierna till skön-litterära författare av utmärkt förtjänst.

Utredningen föreslår i stället, att statsstipendierna uteslutande användes för meritstipendier till väl förtjänta författare. Anslaget bör renodlas, och nu utgående stadigvarande stöd åt äldre författare bör tagas från det belopp, som avses för författarpensioner (s. 245).

Enligt utredningens uppfattning bör ökningen av statens andel i den totala stipendiegivningen icke heller föranleda de enskilda stipendienämnderna att minska sin stipendiegivning. Behovet av stöd kan nämligen långt-ifrån sägas bli täckt genom de föreslagna åtgärderna.

Redan tidigare har utredningen understrukt kravet, att barn- och ungdomsförfattare i större utsträckning än hittills skall bliva delaktiga av det statliga författarstödet. Självfallet är, att de skall kunna komma i åtnjutande även av statsstipendierna.

En särställning i stipendieavseende intar de finlandssvenska författarna. Deras stora litterära förtjänster och lika uppenbara behov av ekonomiskt stöd kan icke bestridas. I viss utsträckning har svenska förlags- och donationsstipendier kommit dem till del. Någon möjlighet att giva dem stöd från de svenska statsanslagen torde av principiella skäl icke stå till buds. Men utredningen finner anledning att uttala en allmän rekommendation till de enskilda stipendienämnderna att mera regelbundet än hittills beakta de finlandssvenska författarnas behov av stipendiestöd.

Övriga åtgärder

Försäkringsskydd

Utredningen har under sitt arbete med föreliggande kapitel upprepade gånger kunnat konstatera, att de svenska författarna har ett ur många synpunkter otillfredsställande ekonomiskt skydd. Det gäller både försäkringar och sparkapital. Några konkreta förslag på denna punkt kan utredningen emellertid icke framlägga. Utredningen vill endast framhålla att de tidigare påbörjade, men aldrig slutförda förhandlingarna om ett kollektivt försäkringsskydd för författarföreningens medlemmar bör upptagas på nytt. Erfarenheterna av motsvarande försäkringsformer för andra grupper av fria yrkesutövare är gynnsamma, och några större svårigheter att etablera en liknande grupplivförsäkring för de svenska författarna torde icke föreligga.

Skattefrågor

Utredningen har uppmärksammat, att de enskilda stipendieinrättningarna sedan ett tiotal år tillbaka blivit belagda med skatt på fondernas avkastning. En sammanställning, som överlämnats till utredningen, visar att de tre fonder, som lämnat de största bidragen till svenska författare, under åren 1943—48 haft att erlægga en sammanlagd summa av nära 140 000 kr i skatt, av vilken dock 20 000 kr återgått till författarna genom riksdagens beslut att anvisa 10 000 kr årligen till Samfundet De Nio.

Någon liknande beskattning drabbar icke de stiftelser, som främjar vetenskaplig forskning m. fl. liknande ändamål.

Det är uppenbart, att denna beskattning av ett i högsta grad angeläget och kulturfrämjande ändamål inverkat ogynnsamt på fondernas förmåga att bistå författarna, och utredningen vill därför starkt understryka, att de stiftelser och fonder, som gynnar litteraturen, härvidlag bör jämföras med de stiftelser, som främjar vetenskaplig forskning, och sålunda framdeles hänföras till de skatteprivilegierade inrättningar i kommunalskattelagens och statsskattelagens mening (se KL § 53, mom. 1, punkt e och lag om statlig inkomstskatt § 7 mom. f).

Stor oklarhet råder huruvida de stipendiebelopp, som författarna mottager, skall beskattas eller undantagas från kommunal och statlig inkomstskatt. Taxeringsnämnderna förfar på olika sätt, och någon gemensam linje följes icke i detta hänseende, vilket bestyrkes av de många uttalanden från enskilda författare, som utredningen under hand fått mottaga.

Oklarheten synes bero på att nu gällande skatteförfattningar främst fäster avseende vid stipendier, som utgår till mottagarens undervisning eller utbildning, vilket ej äger avseende på författarestipendierna i stort. Betraktas

emellertid dessa stipendier såsom utmärkelser eller hedersbetygelser från givarens sida för ett förtjänstfullt litterärt arbete, och uppfylles vidare villkoret att beloppet endast utgår någon enstaka gång (alltså ej regelbundet) och utan anspråk på motprestation från mottagarens sida, bör enligt utredningen skattefrihet föreligga. I utslag år 1912 meddelade RR, att Nobelpris ej har ansetts utgöra skattepliktig inkomst, och enahanda utslag meddelades år 1936 beträffande understöd från Albert Bonniers stipendiefond för svenska författare. I detta senare fall hade klaganden anfört, att stipendiet erhållits utan ansökan och utan utförande av något särskilt arbete. Denna senare omständighet kan med samma rätt åberopas av alla författare, som erhåller stipendier från stiftelser och enskilda fonder.

1944 års allmänna skattekommitté har i sitt betänkande IV (SOU 1950:21) anfört följande om beskattning av stipendier (s. 92): »Kommittén har i det föregående resonemanget endast berört sådana stipendier, vilka utgå till undervisning eller utbildning och föreslagit att dylika stipendier i likhet med vad nu gäller icke skola utgöra skattepliktig inkomst. I detta sammanhang uppkommer emellertid fråga hur exempelvis statens stipendier till skönlitterära författare skola behandlas i beskattningshänseende. Enligt kommitténs mening kan här icke vara fråga om bidrag till mottagarens utbildning utan snarare ett bidrag för möjliggörande av viss förvärvsverksamhet. Detta gäller även i varje fall för vissa av de från samma anslag utgående understöden. Om skattefrihet för dylika bidrag skall införas bör detta tydligen ske på annan grund än den på vilken gällande skattefrihet för stipendier för undervisning och uppfostran bygger. Skillnaden mellan statens författarestipendier och de understöd, som utgå av samma anslag är så obetydlig att därest stipendiaterna fritagas från beskattning en sådan förmån bör införas även för understöden. Kommittén finner emellertid för sin del att denna fråga är av sådan beskaffenhet att den lämpligen bör upptagas i annat sammanhang.»

BARN- OCH UNGDOMSLITTERATUREN

Inledning

Vid 1949 års riksdag väcktes inom andra kammaren en motion, nr 291, av fru Disa Västberg och fröken Märta Öberg angående åtgärder i syfte att främja tillkomsten och spridningen av lämplig och prisbillig litteratur för barn i skilda åldrar. Motionärerna konstaterade, att det ej råde brist på gammal eller ny barnlitteratur men att det väl saknades möjlighet för barn och föräldrar att välja ut de rätta böckerna och att ha råd att köpa dem. Två välkända barnboksrecensenter, fruarna Greta Bolin och Eva von Zweigbergk, framhöll motionärerna, hade i ett år 1948 utgivet arbete »Barn och böcker» understrukit, att flera hundra skoldistrikt ännu saknade skolbibliotek och att folkbibliotekens ungdomsavdelningar saknade både ekonomiska och personella resurser för att kunna hålla dem i önskvärt skick. I pressen hade man ofta försummat detta slag av litteratur. Folkbildningsförbundets katalog upptog icke en enda föreläsare om barn- och ungdomslitteratur; i bokhandeln fanns det sällan någon medhjälpare, som kunde ge tillförlitliga råd om bokvalet för barn, och i litteraturen om barnuppfostran fanns det jämförelsevis litet skrivet om barn och böcker. Goda initiativ hade visserligen tagits, hade de båda recensenterna framhållit, men utan föräldrarnas hjälp och aktiva medverkan väntade de sig icke någon större effekt av alla dessa strävanden. Motionärerna ville för sin del tillspetsa denna mening och understryka, att utan samhällets aktiva stöd kunde man icke åstadkomma en nödvändig sanering på detta område.

Härvidlag ansåg motionärerna, att det borde utredas vad som från samhällets sida kunde och borde göras för att få lämpliga böcker i händerna på vårt lands barn. En utbyggnad och förbättring kunde ske på de områden, där samhället redan nu gjorde en insats. Men det borde också enligt motionärernas mening undersökas, huruvida och på vad sätt bokförlagen ville lämna sin medverkan i syfte att få ut god barnlitteratur till billigt pris och avstå från att utge och sprida dåliga barnböcker. Det förtjänade även att övervägas, om något centralt organ eller en granskningsnämnd borde till sättas för att handha verksamheten, framhöll motionärerna avslutningsvis.

Motionen remitterades till andra kammarens första tillfälliga utskott, som inhämtade bokutredningens uttalande i frågan. Utredningen framhöll i sitt

yttrande, att den fann den av motionärerna väckta frågan vara värd beaktande och att det var ett allmänt intresse att goda bokvanor utbildades bland medborgarna redan i ungdomsåren. Sedd från denna synpunkt ingick barn- och ungdomslitteraturen som ett självklart led i utredningens arbetsprogram. Utredningen hade redan på skilda sätt sökt skaffa sig ett material för belysande av de i motionen berörda frågorna, varför en särskild kommitté ej syntes befogad.

Utskottet hemställde, att motionens yrkande måtte bifallas och att Kungl. Maj:t måtte avgöra, huruvida det för ändamålet behöfde tillkallas en särskild kommitté eller om utredningen kunde anförtros bokutredningen. Utskottets hemställan vann riksdagens bifall, och ärendet överlämnades sedermera till bokutredningen.

Barn- och ungdomslitteraturens ställning

Utredningen har i de föregående kapitlen vid flera tillfällen berört frågor, som står i samband med det av motionärerna väckta förslaget. I skildringen av allmänhetens läsvanor har sålunda barnens och ungdomens läsvanor och intresseinriktningar givits en utförlig behandling (s. 19 ff.). Framställningen ger vid handen, att läsintressena i de normala fallen successivt förskjutes från sagoböcker och djurberättelser till en alltmer verklighetsbetonad lektyr med fastare anknytning till yrkesliv och social miljö. Övergången till de vuxnas litteratur sker tämligen omärkligt. I regel börjar den i 12—13-årsåldern och avslutas under och efter pubertetsåren. Men många vuxna föredrar att läsa sådan litteratur, som kan vara tilltalande för betydligt yngre läsare, och det föreligger ofta ingen mera påtaglig skillnad beträffande de vuxnas och ungdomens bokval. Ibland kan ungdomarna välja en ytterst avancerad litteratur, för att senare återgå till mera onyanserade framställningar. Allt detta gör, att det är svårt att upprätthålla några bestämda skiljelinjer mellan åtminstone de vuxnas och ungdomens läsning.

Ser man rent historiskt på barn- och ungdomslitteraturen, så är detta slag av böcker avsevärt yngre än den berättande skönlitteraturen. En speciell barn- och ungdomslitteratur uppstod på 1700-talet — muntligt traderade visor, berättelser och ramsor är givetvis av betydligt äldre härkomst — men böcker för barn och ungdom uppstod först under nämnda århundrade. Till en början dominerade det rent didaktiska elementet; böckerna skulle tjäna till upplysning och uppfostran eller till ett föredömligt uppträdande. För ren förströelseläsning var de ej ägnade — nyttosynpunkten övervägde. Denna inställning har sannolikt ännu icke helt förändrats, även om man i allmänhet lämnar förströelseläsningen avsevärt större spelrum. Bland pedagoger och psykologer erkännes det emellertid allmänt, att fantasin och lekluften behöfver ett avsevärt utrymme i barnens läsning och att litteraturen måste väljas efter ålder och mental utveckling.

Läsningen av böcker har — liksom fallet är med de vuxnas bokläsning — en konkurrent i annan läsning, främst av tidningar, tidskrifter, magasin och liknande. För vuxna läsare kan sådan läsning betraktas som en huvudsakligen harmlös fritidssysselsättning, lätt verklighetsflyende, om man så vill, men för barnens och ungdomens del är förhållandet måhända annorlunda. Somliga uppfattar denna slags läsning som direkt skadlig — mentaliteten bakom de tecknade serierna är understundom direkt sadistisk eller brutal, novellmagasinen står ibland på ett halvpornografiskt plan, och man har sökt härleda vissa yttringar av ungdomsbrottslighet ur den förtäckta glorifiering av förbrytare och andra illgärningsmän, som ofta träder en okritisk läsekrets till mötes. Alltför stora skadeverkningar kan man enligt andra uttalanden inte tillmäta litteratur av detta slag. En mera ohämmad läsning av raffelmagasin kan lika gärna tolkas som en följd av allmän missanpassning i stället för att anföras som en orsak härtill.

Det är svårt att utan mera ingående undersökningar på detta område få en uppfattning om det mer eller mindre skadliga ur mentalhygienisk synpunkt på detta slags läsning, men man torde utan vidare kunna konstatera, att seriemagasin och detektivhistorier av det slag det här är fråga om knappast bidrar till att utveckla den litterära smaken och urskillningsförmågan hos sin läsekrets. Ur denna synpunkt måste litteratur av denna art betraktas som en föga önsklig konkurrent till den mera värdefulla litteraturen.

Om man lämnar dessa tryckalster åsido och övergår till den barn- och ungdomslitteratur, som utges i bokform, så är det slående att se, vilken utveckling produktionen av barn- och ungdomsböcker har tagit under de senaste åren. Antalet titlar har stigit påfallande kraftigt, och avsättningen har även av allt att döma varit gynnsam. Parallellt med den »klassiska» barn- och ungdomslitteraturen utges mängder av nya böcker, ofta med erkännansvärt hög litterär och konstnärlig standard, men också ofta av relativt slätstruken kvalitet. Böckerna tillhör i regel de prisklasser, som medger en distribution vid sidan av den reguljära bokhandeln, och denna möjlighet att nå ut på marknaden har också tillvaratagits av förlagen, som distribuerar stora delar av sin produktion genom andra butiker och försäljningsställen än bokhandeln.

I följande tabell 67 (s. 268) jämföres utgivningen under år 1939, 1945 och 1949 på grundval av uppgifterna i årskatalogerna för den svenska bokhandeln. Produktionen för de berörda förlagen var nära 80 % större (räknat i antal titlar) år 1949 i jämförelse med år 1939.

Författarnas ställning

I samband med bokutredningens enquête bland de skönlitterära författarna anmodades även medlemmarna av Sveriges ungdomsförfattareförening att besvara utredningens formulär. Uppgifter lämnades av 21 författare,

Tabell 67. Utgivning av barn- och ungdomsböcker

Förlag	Antal titlar (nya och omtryckta)		
	Utgivningsår		
	1939	1945	1949
Alb. Bonnier och Åhlén & Åkerlund	44	52	57
B. Wahlström	35	74	35
Natur & Kultur	4	8	21
Hugo Geber	13	4	21
Lindqvist	9	32	25
Lindblad	17	12	18
Barnbiblioteket Saga	8	12	20
Wahlström & Widstrand	4	6	3
KF med Rabén & Sjögren	4	13	41
Eklund	2	6	6
Ljus	—	8	5
Sörlin	—	7	9
J. Hasselgren	—	16	7
Ehlin	15	—	6
Tiden	—	—	3
Religiösa förlag	29	50	33
Övriga förlag	32	53	51
	216	353	361
Ökning {		+137	+ 8
			+145

därav 13 manliga och 8 kvinnliga. Antalet är alltför litet för en mera utförlig statistisk behandling, och redogörelsen för resultatet måste därför göras kortfattad och några mera vittgående slutsatser kan icke dragas ur detta material.

Inkomstförhållandena år 1948 framgår av följande tabell. I denna specificeras genomsnittsinkomsterna på litterära och övriga inkomster, varvid för de förra även angives inkomster från förlag. Som jämförelseled anföres även familjeinkomsten, dvs. makarnas sammanlagda inkomster.

En av författarinnorna redovisar en förhållandevis hög inkomst (14 350 kr mot sammanlagt 13 150 för de sju övriga). Om hennes uppgifter eliminerar ur nedanstående tabell, erhålles väsentligt ändrade genomsnittsvärden för

Tabell 68. Ungdomsförfattarnas inkomstförhållanden

	Samtliga	Manliga	Kvinnliga
	ungdomsförfattare		
Litterär inkomst	2 685	2 195	3 435
därav från förlag	1 750	1 170	2 370
Övriga inkomster	5 000	8 080	40
Summa inkomster	7 685	10 275	3 475
Makas/makes inkomst	6 370	1 330	14 560
Familjeinkomst	14 055	11 605	18 035

författarinornas del, nämligen *litterär inkomst* 1 880 kr, därav från *förlag* 1 220 kr, *makes inkomst* 15 360 kr och *familjeinkomst* 17 280 kr.

Av de 13 manliga författarna var 12 gifta och 1 hade försörjningsplikt mot frånskild hustru. Av författarnas hustrur hade fem inkomst av förvärvsverksamhet med inkomster mellan 3 050 och 16 000 kr. Genomsnittet för de fem var 6 100 kr. Samtliga 8 författarinnor var gifta, och deras män redovisade inkomst av förvärvsverksamhet med belopp mellan 2 500 och 20 000 kr.

Försörjningsplikter mot barn redovisas av 11 författare och mot föräldrar av 2 författare.

Livförsäkring som ekonomiskt skydd redovisas av 11 författare; reservkapital av ingen.

Jämförelser med uppgifterna ur enquêten bland de skönlitterära författarna ger vid handen, att ungdomsförfattarna har ett ännu sämre ekonomiskt läge.

Fördelas de båda författarkategorierna på inkomstklasser enligt nedanstående, erhålles följande tabell 69.

Tabellen visar i någon mån, att de båda författarkategorierna arbetar under väsentligt skilda ekonomiska förutsättningar. Då medianinkomsten — d. v. s. den mittersta inkomsten — för de skönlitterära författarna ligger vid 7 140 kr (totalinkomst) och vid 3 630 kr (litterär inkomst), var motsvarande siffror för ungdomsbokförfattarna 7 000 kr (totalinkomst) och 2 170 kr (litterär inkomst). Härtill bidrar i första hand, att barn- och ungdomsböcker är undantagna från normalkontraktets bestämmelser för förlagsavtal. Endast i undantagsfall kan en framgångsrik ungdomsförfattare erhålla ersättning enligt royaltyberäkning med högst 15 % av försäljningspriset. Prisnivån är avsevärt lägre för dessa böcker, och metoden att stipulera en en-

Tabell 69. Jämförelse mellan skönlitterära författare och ungdomsförfattare

Inkomstklass	Skönlitterära författare med		Ungdomsförfattare med	
	total inkomst	litterär inkomst	total inkomst	litterär inkomst
0 kr	0	13	0	1
1— 1 000 »	6	27	2	4
1 001— 2 000 »	8	15	2	4
2 001— 3 000 »	9	7	2	6
3 001— 4 000 »	11	11	3	3
4 001— 5 000 »	14	12	0	1
5 001— 8 000 »	28	20	3	1
8 001—12 000 »	27	11	4	0
12 001—15 000 »	10	6	3	1
15 001—20 000 »	4	4	2	0
20 001— »	16	7	0	0
Summa	133	133	21	21

gångsersättning för en viss upplagestorlek tillämpas ganska allmänt. Enligt uppgifter i enquêtematerialet uppgår sådan ersättning ibland till 800 kr för överlåtelsen av rätten att trycka en upplaga på 6 000 ex. Lägre engångsersättningar förekommer också — i ett fall anger en i enquêten deltagande författare, att de 900 kr han redovisar som inkomst av författarverksamheten utgöres av ersättning för *tre* böcker, som han överlätit till samma förläggare för publicering.

En sammanfattning av önskemål enligt förslag, som framförts i samband med den opinionsundersökning, som även ingick i enquêten, lämnas i det följande.

En manlig författare anför: »Ett stipendium på någon tusenlapp, vilket kunde erhållas efter ansökan från författaren, anser jag vore en möjlighet att ge författare med mina ekonomiska förutsättningar tillfälle att ägna två månader av året uteslutande åt författarskap. Stipendier borde komma folk tillgodo som behöver dem. Stipendier som belöning för en bok som haft framgång ter sig ganska onödig, eftersom ju redan framgången torde vara en tillräcklig uppmuntran. F. ö. torde ordentliga honorar från förlagen vara det 'stöd' som skulle bli mest välkommet. De 900 kr jag ovan redovisat som inkomst från bokförlag under år 1948 är min inkomst i ett för allt för tre goda ungdomsböcker . . . Men avtalen ankommer på oss själva att ordna, så det är en annan historia.»

En annan författare anför: »Att författare som specialiserat sig på att skriva för det uppväxande släktet givas samma rättigheter som 'vanliga' författare, framstår som det viktigaste önskemålet. Som det nu är, förefaller det som om det skulle vara av underordnad betydelse, vilken art av litteratur som åstadkommes för barnen och ungdomen. I själva verket är det väl så, att just barnlitteraturen är viktigare än någon annan. Barnens och ungdomens böcker skall ju rikta deras intressen och bidra till att utveckla dem. Varför då icke statligt stöd, i form av stipendier e. d., även till ungdomsbokförfattare? Förläggarverksamheten bör bedrivas som nu — men för alla grupper av författare bör finnas normalkontrakt, som hindrade småförlagen att utnyttja författarnas ekonomiska läge.»

Utredningen

När det gäller att komma till rätta med de problem, som föranlett den ovan anförda motionen, finner utredningen att åtgärderna bör insättas på flera olika områden. För utvecklingen av de önskvärda goda läsvanorna är det således angeläget, att nu rådande bristfälligheter inom bibliotekens organisation snarast måtte avhjälpas. Den upprustning av biblioteksväsendet, som föreslagits av folkbibliotekssakkunniga, kan härvidlag anses vara en primär angelägenhet. Ett kommunbibliotek utan barn- och ungdomsavdel-

ning är enligt utredningens uppfattning icke ägnat att fullgöra de uppgifter, som måste åvila ett sådant bibliotek. Lika litet är en folkskola utan låne- och referensbibliotek en komplett skola. Även här behöves en kraftig upp- rustning av resurserna. I detta sammanhang har folkbibliotekssakkunniga utarbetat konkreta förslag, vilka utredningen för sin del helt vill ge sin an- slutning. Ty endast om man har möjlighet att erbjuda skolbarnen värde- fullare litteratur, kan man motarbeta den ur många synpunkter mindre önskvärda läsningen av undermålig litteratur. Genomgången av tillgänglig litteratur om läsvanorna har visat, att det föreligger ett enkelt samband mellan skolgång och litteratursmak — ju längre skolgång, desto mer nyan- serat blir litteraturvalet. Utsträckningen av skolpliktstiden kan därför ur all- män kulturell synpunkt betraktas som en gynnsam förutsättning för upp- komsten av bättre bokvanor.

Andra åtgärder för att stimulera bokintresset bland barn och ungdom har utredningen redan antytt i det avsnitt av betänkandet, som behandlar bok- propagandan (s. 163 ff).

När det gäller det stöd, som bokhandeln bör ge föräldrar och barn i fråga om bokvalet, så förutsätter utredningen att kommissionärer och bokhan- delsmedhjälpare ägnar frågan vederbörlig uppmärksamhet.

Någon särskild nämnd för granskning av barn- och ungdomslitteratur fin- ner utredningen icke vara påkallad. En auktorisation av vissa slags böcker leder lätt tanken in på offentlig censur och övervakning, och några åtgärder i detta syfte vill utredningen ej föreslå. Däremot kan vissa råd och anvis- ningar lämnas av enskilda sammanslutningar, och utredningen vill i detta sammanhang erinra om de värdefulla insatser, som i slutet av 1800-talet gjordes av en kommitté inom Fredrika Bremer-Förbundet i syfte att ge för- äldrar och barn samt bibliotek och skolor en välbehövlig handledning vid bokvalet. Denna verksamhet har i betydligt stegrad omfattning fortsatts ge- nom pressens recensioner av barn- och ungdomsböcker. Ett allmänt uttalat önskemål är emellertid, att sådana recensioner skrivs av sakkunniga bedö- mare och att böckerna behandlas i utförligare artiklar och ej blott i korta omnämmanden inom ramen för en artikel om flera böcker. Utredningen vill understryka vikten av att dessa önskemål tillgodoses i den utsträckning det är möjligt, då det endast är härigenom, som förlagen, bokhandlarna och all- mänheten kan få den vägledning som är önskvärd. Från förlags- och bok- handelshåll och icke minst från bibliotekshåll har man också ägnat denna konsumentupplysning större uppmärksamhet än tidigare, bl. a. genom ut- givandet av kataloger och andra handledningar.

Utredningen kan av givna skäl ej ingå på honorarfrågor och liknande spörsmål — de tillhör de angelägenheter, som parterna själva måste komma överens om. Utredningen kan likväl icke underlåta att framhålla, att den av vissa förlag tillämpade honorarmetoden med en ersättning i ett för allt oav-

sett antalet upplagor icke längre kan sägas motsvara aktuella krav på ett förlagskontrakt. De summor, som ungdomsförfattarna angivit i enquêten — t. ex. 900 kr för tre manuskript — skapar icke gynnsamma förutsättningar för en värdefull produktion. Det är lika nödvändigt för ungdomsförfattarna att erhålla ekonomisk trygghet och arbetsro som det är för de skönlitterära författarna i övrigt, och detta är omöjligt att erhålla så länge det ekonomiska utbytet beräknas efter så knappa grunder. Om ett royaltysystem tillämpades mera allmänt, skulle författarna kunna med större tillförsikt ägna mera tid och omsorg åt sitt författarskap med gynnsamma följder för alla parter.

I fråga om ersättningen för bokutlåningen genom de offentliga biblioteken har utredningen redan understrukt, att någon skillnad icke bör göras mellan olika slag av författare eller böcker. Detta får med nödvändighet som konsekvens, att en mycket betydande del av det kommande anslaget för detta ändamål tillfaller barn- och ungdomsförfattarna, som numerärt sett har en mycket betydande del av utlåningen på sin lott. Detta förhållande behöver icke betraktas som något säreget eller orimligt — ersättningen skall beräknas efter det faktiska utnyttjandet av böckerna, och då blir också konsekvensen den ovan antydda. Så länge ungdomsförfattarna i allmänhet har ett ekonomiskt sämre utbyte av sin produktion, kan denna för dem gynnsamma konsekvens av biblioteksersättningen betraktas som en icke oväsentlig korrigerings av honorarsystemets olikheter.

I fråga om stipendierna anser utredningen, att såväl de offentliga som de privata stipendieinstanserna i större utsträckning än hittills bör beakta ungdomsförfattarnes insatser. Det tillhör för närvarande undantagsfallen, att ungdomsförfattare blir delaktiga av de litterära stipendierna. Gränsdragningen mellan »skönlitteratur» och »ungdomslitteratur» är i sig mycket vanskelig, och det borde därför vara rimligt att en värdefull litterär prestation — oavsett om den tagit sig uttryck i en bok för vuxna eller barn- och ungdomsbok — erhöi officiell utmärkelse i stipendieform.

När motionärerna framkastar tanken på en undersökning, huruvida och på vad sätt bokförlagen vill lämna sin medverkan i syfte att få ut god barnlitteratur till lågt pris och avstå från att utge och sprida dåliga barnböcker, så är utredningen förvissad om att en rundfråga till samtliga bokförlag skulle erhålla ett gynnsamt svar. Men utredningen är samtidigt förvissad om att resultatet skulle bli av föga värde — det är i alla förläggares intresse att utge goda och prisbilliga böcker — och det skulle ändå återstå att tolka innebörden i orden »god» och »prisbillig». Det enda verksamma korrektivet härrör från en upplyst allmänhet, som undviker de ur ena eller andra synpunkten dåliga böckerna och väljer de goda. När det inte längre är ekonomiskt lönande att ge ut undermålig litteratur, kommer den också att försvinna ur produktionen.

ÅTTONDE KAPITLET
SAMMANFATTNING

Allmänna synpunkter

Innan bokutredningen avslutningsvis lämnar en sammanfattande redogörelse för de synpunkter och förslag, som utgör resultatet av dess arbete, är det motiverat att i korthet fastslå vad som med bokmarknadens nuvarande organisation och gestaltning legat inom utredningens befogenheter. Bokmarknaden — ett ord, som i detta sammanhang får täcka hela det område, som utredningen haft att behandla — har nämligen två skilda aspekter. Den är dels en ekonomisk företeelse, dels en viktig faktor inom kulturlivet i vårt land. Sambandet mellan dessa båda är starkt, men skillnaden skapar en situation, där enskilda och samhälleliga intressen stundom sammanfaller, stundom går vitt isär.

Såsom ekonomisk företeelse utgör bokmarknaden ett område, där en mer eller mindre fri konkurrens etablerats efter hävdvunna normer. Det är här fråga om en marknadshushållning, som baseras på avtal mellan skilda parter, allt efter marknadens förhållanden och villkor. Dessa avtal träffas mellan parter, som i stort sett står fria gentemot ingripanden och föreskrifter från samhället och dess organ. Bortsett från den period, då böcker var underkastade allmän priskontroll, har förläggarna alltid ägt att själva fastställa priserna på sina förlagsartiklar. Lagstiftningen om rätt till litterära verk lämnar frågan om författarhonoraren till de avtalsslutande parterna; lagen fastslår, att författaren har rätt till skälig ersättning för sin överlåtelse, men den anvisar icke några normer för beräkningen härav. Bokhandelsrabatterna är likaledes resultatet av förhandlingar mellan ekonomiska parter. Etableringen av nya boklådor sker efter överväganden inom branschens organisationer. Handeln med bokverk såväl inom som utom kommissionsbokhandeln följer de regler, som förläggarna antagit. I intetdera av dessa fall kan ett samhälleligt ingripande ske utan att en motsvarande lagstiftning först genomförts. Utredningen har på ingen punkt funnit något behov föreligga i sådant syfte.

Lägger man åter en kulturell aspekt på bokmarknaden, så framstår följande synpunkter som relevanta. Opinionsbildningen på detta område tillhör de primära fri- och rättigheterna, och varje ingrepp i det fria kon-

sumtionsvalet måste med bestämdhet avvisas. Yttrandefriheten har sin naturliga konsekvens i friheten att välja litteratur. Censur och övervakning är ord med dålig klang i ett demokratiskt samhälle — det är först då yttrande- och tryckfriheten missbrukas, som samhällliga ingrepp över huvud taget kan tolereras.

Synpunkterna kan appliceras på ett konkret fall. Om det förhåller sig så, att det svenska folkets genomsnittliga litterära smak ur viss bedömning kan te sig som föga differentierad, så är inte botemedlet en tvångsdirigering av läsvanorna utan en på lång sikt verkande upplysning om god litteratur. Här föreligger ett komplex av uppgifter, som bokmarknadens enskilda parter och samhällets skilda organ var för sig och gemensamt måste gripa sig an — de enskilda parterna med sådana åtgärder, som underlättar bokköp, samhället med sådana, som stimulerar läsintresset i stort. Utredningen har sökt anvisa en del riktlinjer för en sådan verksamhet, och med säkerhet kan åtskilliga andra åtgärder vidtagas i detta syfte.

De påpekanden, som utredningen här har gjort, kan förefalla självklara. Det har emellertid varit nödvändigt att understryka dem, då utredningen i så många fall stannat inför en rekommendation till parterna i stället för att föreslå ett samhälleligt ingrepp. Sett mot denna bakgrund blir det sålunda en naturlig konsekvens, att utredningen i stort sett inriktat sitt arbete på en kartläggning av förhållandena på bokmarknaden.

Allmänheten och boken

Sett i stort kunde de totala utgifterna för dags- och veckotidningar samt böcker år 1948 uppskattas till en procent av nationalinkomsten. Budgetundersökningar inom ett urval av enskilda hushåll gav ett liknande resultat för samma år. Skillnaderna mellan hushåll av olika ekonomisk standard var mycket små, men proportionen mellan tidnings- och bokköp var påfallande olika i skilda socialklasser.

Av undersökningarna rörande ungdomens läsvanor, som utredningen refererar, framgår att det finns ett vitt utbredd läsintresse hos skolungdomen och att detta läsintresse står i ett enkelt och entydigt samband med skolform och utbildningstidens längd — ju högre skolform, desto större intresse för bokläsning. En avsevärd del av ungdomen släpper efter slutad skolgång kontakten med böckerna. Den viktigaste orsaken till att så sker är frånvaron av litterär stimulans i hemmiljön.

Bokutredningens Gallup-undersökning avser att belysa läs- och fritidsvanorna hos den vuxna befolkningen. Med den definition på »regelbundna bokläsare», »sporadiska bokläsare» och »icke bokläsare», som utredningen uppställt, var frekvensen inom det urval av befolkningen, som berördes av intervjuerna, resp. 63 %, 8 % och 29 %.

Regelbundna bokläsare rekryteras i större utsträckning från männen än från kvinnorna. Ogifta har högre läsfrekvens än gifta. Åldersgruppen 20—29 år visar högre läsfrekvens än de övriga, och frekvensen faller tämligen regelbundet med stigande ålder. Näringsgrenen »jordbruk» visar den lägsta frekvenssiffran, »allmän tjänst och fria yrken» den högsta. Storstadsbor läser böcker i större utsträckning än stadsbor i övrigt och dessa i sin tur mer än landsbygdsinvånarna.

De föreningsanslutna visar över lag större intresse för bokläsning än icke föreningsanslutna. Högsta frekvensen visas av dem, som deltar aktivt inom folkbildningsorganisationerna.

Av olika utbildningsformer företer gruppen med akademisk examen och studentexamen de högsta frekvenssiffrorna; grupperna med realskola och folkhögskola visar något lägre siffror. Endast gruppen med folkskola som enda utbildning visar en siffra under genomsnittet.

Egna bokköp äger rum till 48 % i bokhandel och till 43 % genom post-order, köp av bokagent eller direktbeställning från bokförlag. Även i jordbrukskommunerna förekommer köp i bokhandel i stor utsträckning, trots att 3/4 av denna grupp intervjuade bodde på bokhandelslösa orter.

Boklånen skedde till 63 % hos vänner och bekanta, till 27 % i offentliga och till 5 % i andra bibliotek.

Förhållandena i barndomshemmet visar ett samband mellan föräldrarnas och barnens bokintresse. Av regelbundna bokläsare förklarade 54 %, att föräldrarna ägde böcker och att 5 % lånade böcker, som intresserade de intervjuade; för sporadiska bokläsare var motsvarande siffror 35 % resp. 3 % och för icke bokläsare 26 % resp. 3 %.

Bokvalet röner till 20 % inflytande från vänner och bekanta; 18 % förklarar att boktitel eller ämne intresserat dem, 14 % har läst någon bok av författaren tidigare, och rena tillfälligheter spelar in till 16 %. 27 % av svaren visar en omedveten påverkan, 5 % en mera aktiv inställning.

Ödebygdsintervjuerna gav en fördelning på de tre kategorierna, som icke väsentligt avvek från huvudundersökningens. Trots frånvaron av både bokhandel och bibliotek på dessa platser fanns ett markerat intresse för bokläsning.

Av de sporadiska bokläsarna uppgav 70 %, att de gärna ville läsa mer böcker, men av icke bokläsare var det endast 35 %. Som främsta hindret angavs i båda grupperna bristande fritid.

Bokpriset tillmättes icke i Gallupinstitutets rapport över undersökningen någon mera avgörande roll för läsvanorna. Utredningen hävdar gentemot denna uppfattning, att opinionsmätningen i detta hänseende har visat ett tydligt samband mellan bokpris och möjligheterna att tillfredsställa och stimulera läsintresset.

Förlagsverksamheten

Utredningen framhåller, att branschen står öppen för envar, som vill uppträda som förläggare för egna eller andras verk, och att denna möjlighet tillvaratages i betydande utsträckning.

Den reguljära förlagsverksamhetens ekonomiska villkor framgår av följande siffror. För ett förlagsobjekt av sedvanligt slag uppgår författarhonorar och bokhandelsrabatt till 53,67 % av bokhandelspriset. Framställningskostnaden kan uppskattas till 25 %; inom ramen för återstående 18,33 % måste förlaget erhålla täckning för övriga kostnader (reklam, administration, löner m. m.) jämte affärsvinst. Kalkylen avser ett verk, vars första upplaga slutsäljes. Avgörande för bokpriset blir storleken av förstaupplagan. En stor upplaga förutsätter en betydande kapitalinvestering och ett risktagande, då det är ovisst, om upplagan kan bli såld. Detta är förklaringen till att upplagorna — och därmed bokpriserna — stabiliserats vid en nivå, som motsvarar en förstaupplaga av c:a 3 000 exemplar, såväl i Sverige som i andra kulturländer.

Priskontrollnämndens undersökning rörande nio bokförlag år 1948 gav vid handen, att det ekonomiska resultatet var ogynnsamt. Produktionen nämnda år visade ett underskott av 15,4 % av utgifterna. Med fortsatt försäljning och realisation av restupplagor kunde förlusten minskas till 7,0 %.

Av dessa bokförlag sysslade sex företrädesvis med nytgivning av litteratur. För dessa förlag var den genomsnittliga försäljningen 54,5 % av saluupplagorna. Om hela produktionen hade kunnat försäljas, hade förlagen kunnat erhålla ett överskott av 7,4 %. Antagandet är överkligt — men om förlagen kunde erhålla en kostnadstäckning vid 65 % försäljning och en verklig försäljning av 80 % av saluupplagorna, bleve förlagens nettovinst c:a 4,6 %.

För att kunna täcka förlusterna på nytgivningen behöver förlagen i regel utnyttja de överskott, som erhålles från andra förlagsobjekt än de av undersökningen berörda eller från andra verksamhetsgrenar, såsom tidnings- och tidskriftsutgivning. Nytgivningen har karaktär av experiment, men det är bland dessa verk, som de kommande årens goda försäljningsobjekt så småningom träder fram. Förlagsverksamheten kan därför ej bedömas enbart med ledning av ett års redovisning.

Då bokens salupris bestämmes av dels de fasta framställningskostnaderna, dels de rörliga kostnader som står i samband med försäljningen, *föreslår* utredningen, att bokmarknadens skilda parter söker eliminera verkningarna av onormala prisfluktuationer i råvaru- och halvfabrikatledet.

I fråga om ett statligt bokförlag anför utredningen inledningsvis, att varje monopoltendens måste bekämpas på det för en demokratisk opinionsbildning så viktiga område som bokproduktionen utgör. Utredningen tar därför avstånd från alla sådana projekt, som syftar till ett fullständigt förstättli-

gande av bokproduktionen. Utredningen diskuterar därför endast ett statligt bokförlag i konkurrens med övriga av enskilda och organisationer ägda förlag.

TVå omständigheter kan enligt utredningen spela en avgörande roll för tillskapandet av ett statligt bokförlag, nämligen om förlagsverksamheten i dess nuvarande gestaltning antingen vore monopoliserad eller av ekonomiska skäl vore förhindrad att sörja för allmänhetens litterära behov utöver den rena förströelseläsningen. Ingentenda av dessa omständigheter kan i dagens läge sägas vara för handen.

Omdömena om förlagsverksamheten baseras på nuvarande och förgångna förhållanden. Några bindande garantier för en fortsatt liberal utgivning kan självfallet icke lämnas. Ökade omkostnader och minskad lönsamhet kan verka restriktivt. Ändrade äganderättsförhållanden kan leda till ökad koncentration och bidra till en monopolisering av branschen. Frågan om ett statligt bokförlag kan därför under andra förhållanden komma att aktualiseras.

Argumentet att ett statligt bokförlag kunde verka prispressande på marknaden finner utredningen icke övertygande. Skall detta förlag etableras i konkurrens med de övriga, måste nämligen i stort sett samma villkor gälla för produktionen. Härav följer även att dess publiceringsprinciper icke mera väsentligt torde komma att skilja sig från de nuvarande förlagens. Förlagsvinsterna är — som utredningen tidigare framhållit — ingalunda så stora, som man i allmänhet föreställer sig. De nuvarande vinstmarginalerna lämna knappast något större utrymme för prisnedsättningar.

Ett statligt bokförlag har stora möjligheter att erhålla stöd av annan förlags- och tryckeriverksamhet. Om ett statligt bokförlag inrättades, borde det även svara för större delen av statens publiceringsverksamhet, som nu utlägges på den privata tryckeriindustrin.

Gentemot utredningens synpunkter har herrar Bonnier och Josephson reserverat sig. De uttalar, att ekonomiska svårigheter, som icke framkallats av statens egna åtgöranden, kan bemästras av den privata förlagsnäringsen och att de privata förlagen för sin egen framtids skull måste ge ut vad som för dagen kan synas svårförståeligt och svårsålt. De anser vidare, att tillskapandet av ett statligt bokförlag på grund av att ett sådant måste bli subventionerat med allmänna medel så småningom kommer att förkväva all konkurrens och sålunda bli ett ensamstående monopolföretag. Reservanternas mening är därför att ett statligt bokförlag under inga som helst omständigheter bör inrättas.

Bokdistributionen

Huvudvikten i utredningens framställning ligger på den kommersiella bokspridningen, vars skilda former får en utförlig skildring med avseende

på organisation, geografisk spridning och ekonomiska villkor. Företagna undersökningar visar, att kommissionsbokhandelns genomsnittliga bruttovinst utgör 25,0—27,5 % av omsättningen. Den tidigare omnämnda genomsnittsrabatten på 37 % avser den huvudsakliga delen av bokproduktionen med undantag för skol- och läroböcker, kalendrar o. dyl. samt billighetslitteratur. Från bokhandelns försäljningsprovision måste även de rabatter frånräknas, som lämnas vissa kundkategorier. Bruttovinsten disponeras på följande sätt: till företagsledaren 5,2 %, löner till anställda 10,2 %, hyra 2,4 %, räntor 1,4 %, övriga omkostnader 4,8 %, nettovinst 1,0 %.

Dispositionen av bruttovinsten kan tagas som intäkt för ett bibehållande av de nuvarande rabattsatserna. Argumentet är emellertid enligt utredningen ej tillfredsställande, då ingenting utsäges om möjligheterna att anpassa omkostnaderna efter någon annan rabattkalkyl. Distributionskostnaderna påverkar bokpriset synnerligen kraftigt. Då det är ett allmänt önskemål, att bokpriserna hålles så låga som möjligt, anser utredningen att branschens företrädare bör pröva frågan om bokhandelns rationalisering och rabattsatsernas höjd. Ett gynnsamt resultat av en sådan prövning måste komma bokköparna till godo i form av lägre bokpriser.

Huvudprincipen för den kommersiella bokspridningen, kommissionssystemet, är av avgörande betydelse för den svenska bokhandeln, men det är både arbets- och kostnadskrävande för såväl förlag som bokhandel. Ett slopande av kommissionssystemet skulle emellertid enligt utredningen medföra försämrade möjligheter för den bokläsande allmänheten att orientera sig om den nya litteraturen.

Utredningen har funnit, att nyetableringen av A-bokhandeln icke har skett i samma takt som utvecklingen av tåtorterna. Det är därför önskvärt, att en snabbare och mera spridd nyetablering kommer till stånd.

Det finnes vidare ett betydande utrymme för nya B-bokhandlare. Lantbokhandeln, den nya bokhandelsformen, står ännu i början av sin utveckling. Pressbyråkioskerna kan också i stigande omfattning utnyttjas som bokförsäljningsställen.

Bokförlagens direktförsäljning når kretsar, som i allmänhet icke själva vänder sig till bokhandeln. Vissa former av sådan bokförsäljning, främst försäljningen av »biografiska praktverk» o. dyl., är dock föga tilltalande. Utredningen vänder sig med skärpa mot det fadderskap, som personer i framskjuten ställning stundom brukar ge sådana förlagsobjekt. Med samma skärpa påtalar utredningen de ackvisitionsmetoder, som tillämpas vid denna sorts bokförsäljning.

Som en föredömlig insats framhåller utredningen försäljningen av billighetsseriernas böcker.

I utlandet förekommande organisationer för litteraturfrämjande verksamhet kan ej bliva förebilder för en svensk motsvarande verksamhet, då för-

hållandena på bokmarknaden är i väsentliga hänseenden annorlunda i vårt land. Skäl föreligger ej att föreslå inrättandet av ett hela branschen omfattande litteraturfrämjande. En mera begränsad samverkan mellan olika intressegrupper ter sig enligt utredningens uppfattning lättare att realisera.

I sina *allmänna rekommendationer* till samhällets och bokmarknadens skilda instanser framhåller utredningen följande. Inemot en tredjedel av det svenska folket står främmande för böckernas värld. Bokintresset återspeglas i den kulturella och ekonomiska standarden, i miljön och yrket, men det är icke enbart en funktion av sociala och ekonomiska faktorer. Där bokintresset en gång blivit väckt, spelar de yttre hindren för bokläsningen mindre roll. Om detta intresse vore allmänt utbrett, kunde de sociala, geografiska och ekonomiska förhållandena icke avläsas i frekvenstabellerna. Möjligheterna att väcka och vidmakthålla ett allmänt läsintresse bör därför tillvaratagas av både samhällets och bokbranschens företrädare.

Skolans insatser tillmätes stor betydelse av utredningen, och stora förhoppningar fästes vid den skolreform, som successivt skall omdana den grundläggande medborgarbildningen. Utredningen söker inventera de möjligheter, som redan nu står skolan till buds, och föreslår bl. a. större planmässighet i umgänget med litteraturen, besök på bibliotek, i bokhandel och på bokförlag i samband med skolresorna, bokpremier även i folkskolan, läsecirklar och boksparklubbar.

Folkbibliotekens och folkbildningsorganisationernas möjligheter att stimulera till egna bokinköp bör utvecklas vidare.

Bokförlagens propaganda tar främst sikte på annonsering i dagspressen, varvid storstadspressen erhåller den större delen av annonsstocken. Utredningen understryker, att landsortspressen numera har fått ökad betydelse i kulturellt avseende.

Bokhandelns reklammetoder tar främst sikte på direktreklam till allmänheten. Utredningen framhåller, att lokal annonsering i landsortspressen kan öka allmänhetens bokintresse.

Tidningspressen som självständigt informerande organ om böcker framhålls som en betydande propagandafaktor. Utredningen efterlyser en vägledande kritik för de läsare, som har ett nyväckt men desorienterat bokintresse.

Radios värdefulla insatser på detta område understrykes av utredningen. Dess litteraturservice genom bibliotek och delar av bokhandeln bör utvidgas till samtliga bokhandlare. Mera radiomässiga litteraturprogram — dialoger, intervjuer, features — kan verksamt bidra till bokintresset.

Utredningen *föreslår*, att folkbiblioteken på bokhandelslösa orter skall kunna erhålla lantbokhandelsrättigheter. Förslaget har i sak mycket gemensamt med den förmedlingsverksamhet, som på 1920-talet bedrevs genom bokombud inom den frivilliga bildningsverksamheten.

Utredningen *föreslår* vidare, att de biblioteksbussar, som i vissa län ombesörjer en ambulerande bokutlåning, skall kunna upptaga bokförsäljning. Härigenom skulle både bokutlåning och bokförsäljning kunna erhålla ett verksamt stöd.

Gentemot de båda sistnämnda förslagen har herrar Bonnier och Josephson uttalat sin reservation. Bibliotekariernas uppgift låter sig icke förena med merkantill verksamhet, framhåller de. Det som starkast talar emot en sådan anordning är, att den naturliga utvecklingen av lantbokhandeln hindras. Bokförsäljningen på de platser, där förslaget skulle genomföras, blir alltid så ringa, att det ej finnes utrymme för båda slagen av försäljning. Bokförsäljningen blir bäst tillgodosedd av en butik, som har öppet hela dagarna. Ej heller finner reservanterna bokförsäljningen genom biblioteksbussarna ändamålsenlig.

Författarnas ställning

Författarnas juridiska ställning belyses i ett kort referat av gällande auktorrätt och av vanligen förekommande kontraktsformer. Författarnas ekonomiska ställning skildras på grundval av utredningens författarenquête. Som yrkesgrupp ligger författarna i inkomsthänseende väsentligt under genomsnittet för »fria yrken». För många av författarna är den litterära inkomsten otillräcklig. Deras ekonomiska reserver i form av sparkapital, livförsäkringar etc. är överlag mycket små.

Biblioteksersättningen

Utredningen finner starka skäl tala för att en ersättning till författarna för biblioteksutlåningen skall införas. Rättvisa och billighet talar för att författarna skall beredas en kompensation för det samhällseliga utnyttjandet av deras verk. Utredningen *föreslår*, att medel ställes till förfogande genom ett särskilt anslag under åttonde huvudtiteln. Anslagets storlek föreslås bliva beräknat med ett visst belopp för varje boklån i folk- och skolbiblioteken. Sättes grundbeloppet till 1 öre per boklån erhålles med 1949—50 års siffror för biblioteksutlåningen (27,4 miljoner boklån) ett anslag av 274 000 kr, med 2,5 öre per boklån blir anslagssumman 685 000 kr och med 5 öre per boklån 1 370 000 kr. Anslaget måste prövas i vanlig ordning, men innan summan fastställs, bör någon form av kontakt eller samråd äga rum mellan staten och författarnas organisationer.

Rätt till ersättning skall tillkomma samtliga författare, vilkas verk är skyddade jämlikt gällande auktorrätt. Gottgörelsen skall vara lika för alla kategorier av författare.

Utredningen uppskattar att hälften av boklånen utgöres av sådana verk som kan medföra gottgörelse och återstoden av andra verk. Anslaget bör

därför halveras, och den ena hälften användas för en proportionellt utgående gottgörelse till de enskilda författarna och den andra fördelas bland författarna efter individuell prövning.

Storleken av de summor, som skall tillfalla envar ersättningsberättigad författare, skall fastställas med ledning av en årligen återkommande stickprovsundersökning av utlåningsfrekvensen inom folk- och skolbiblioteken.

Fördelningen av det återstående beloppet skall ske i form av *pensioner* till äldre författare och till författares efterlevande, *understöd* till förtjänta författare och *bidrag* till särskilda ändamål.

Anslaget skall förvaltas av en central instans, styrelsen för Sveriges författarfond. I denna styrelse skall det allmänna och författarföreningarna vara representerade.

Stipendierna

Under den gemensamma benämningen »stipendier» har utredningen sammanfört de skilda former av kontantbidrag, som kommer författarna till del.

Utredningen understryker nödvändigheten av att stats-, förlags- och donationsstipendier och övriga stödåtgärder existerar jämsides med varandra och ytterligare utvecklas.

Redovisningen av nu tillgängliga stipendiebelopp ger för år 1951 ett sammanlagt belopp av 363 000 kr. Stipendiernas fördelning visar, att författarna numera får sitt första stipendium avsevärt tidigare än förr. I några få fall har författare fått så stora stipendiebelopp, att de kunnat betrakta dem som en mera väsentlig inkomst.

För framtiden *föreslår* utredningen, att statsstipendierna helt utdelas som meritstipendier. Nu utgående åldersunderstöd bör tagas ur den del av anslaget till biblioteksersättningen, som avses för kollektiva åtgärder.

Skattebeläggningen av donations- och förlagsfonder, som inrättats i syfte att stödja författarna, *föreslås* av utredningen bliva undanröjd genom att dessa stiftelser jämföras med stiftelser, som främjar vetenskaplig forskning.

Likaledes anser utredningen, att beskattning av stipendiebeloppen hos mottagarna skall upphöra, helst om stipendierna utdelas såsom en utmärkelse eller en hedersbetygelse för förtjänstfullt litterärt arbete utan anspråk på motprestation från givarens sida.

Barn- och ungdomslitteraturen

Utredningen konstaterar, att trots ökningen av produktionen av barn- och ungdomsböcker har de författare, som ägnar sig åt detta slag av författarskap, en avsevärt sämre ekonomisk ställning än de skönlitterära författarna.

Den av vissa förlag tillämpade metoden att betala ett honorar med ersättning ett för allt motsvarar icke längre aktuella krav på förlagskontrakt.

Enskilda och offentliga stipendieinstanser bör enligt utredningens uppfattning mera än nu uppmärksamma barn- och ungdomsförfattarna.

Bristerna inom biblioteksväsendet i fråga om barn- och ungdomslitteratur bör undanröjas genom att de förslag, som framlagts av folkbibliotekssakkunniga, genomföres.

Någon särskild nämnd för granskning av barn- och ungdomslitteratur finner utredningen icke påkallad. Rådgivande och granskande verksamhet bör i stället i större omfattning än nu upptagas av press, förlag och bibliotek.

BILAGOR

1911

Sammandrag av Svenska Gallupinstitutets frågeformulär

- 21-22. Kan Ni säga de två av följande sätt som Ni tycker bäst om att använda Er fritid på?
21. Träffa vänner 1
 Vara tillsammans med familjen 2
 Lyssna på radio 3
 Läsa tidningar och tidskrifter 4
 Läsa böcker 5
 Gå på bio 6
 Spela kort 7
 Dansa 8
 Friluftsliv, idrott, promenader 9
 Hobby, handarbete, slöjd 0
 Studera X
 Gå på sammanträden och möten, leda och planera föreningsarbete R
22. Gå på gudstjänster och religiösa möten 1
 Vila, sova 2
 Gå på teater och konsert 3
 Gå på restaurang, kafé 4
 Annat (vad?)
 Vet inte X
 Inget av detta R
- 23-24. Vilket av detta gjorde Ni i går? (*Markera svar enl. 21-22*)

25. Vilka två slag av följande radio-program tycker Ni bäst om?
 Klassisk musik 1
 Underhållningsmusik 2
 Dansmusik, modern och gammal 3
 Kabaréer, underhållning 4
 Reportage, Dagens eko 5
 Politiska krönikor 6
 Föredrag och diskussioner 7
 Teaterpjäser 8
 Litteraturkrönikor (Bokkrönikor) 9
 Konst- och kulturkrönikor 0
 Religiösa program X
 Lyssnar ej på Radio R

- 26-28. Vilka veckotidningar — inberäknat facktidningar och förenings-tidningar — har Ni läst under den senaste veckan?

- 29-30. Vilka två av följande områden tycker Ni bäst om i Er veckotidning?
29. Kärlek 1
 Äventyr 2
 Detektivhistorier 3
 Följetong 4
 Historiska artiklar 5
 Artiklar om ekonomi och näringsliv 6
 Artiklar om sociala förhållanden 7
 Artiklar om litteratur och kultur 8
 Artiklar för hem och hushåll ... 9
 Personliga råd, läkarråd o. dyl. 0
 Livsproblem, psykologi X
 Religion R
30. Reportage av olika slag 1
 Artiklar om kända personer och deras hem 2
 Serierna 3
 Specialartiklar om schack, bridge och liknande 4
 Artiklar om idrott 5
 Annat (vad?)
 Läser ej veckotidningar, vet inte R
- 31-34. Hur många böcker — även facklitteratur — har Ni läst den sista månaden? (*Om ingen bok den sista månaden frågas om sista tre månaderna, sista halvåret, om ingen på halvåret frågas om sista året. Då svar erhållits på någon period frågas icke längre*)
31. Sista månaden
 32. Sista tre månaderna
 33. Sista halvåret

34. Sista året
Läser inga böcker R
- 35-40. Vad hette den bok — utom bibeln
— som Ni sist läste (= *sist läst
färdigt*) och kommer Ni ihåg vem
som skrivit den?
35-37. Boktitel
38-40. Författare
- 41-42. (*Om nämnt bok eller minns inte*)
Till vilket av följande ämnesom-
råden skulle Ni vilja säga att den
boken hör?
41. Populärvetenskap 1
Religion 2
Livsproblem, psykologi 3
Memoarer, biografier 4
Essayer 5
Ekonomi och politik 6
Reseskildringar 7
Facklitteratur för yrket 8
Annan facklitteratur 9
Praktiska handböcker (även
barnavård, hemskötsel etc.) 0
42. Äventyrs- och detektivhistorier 1
Kärleksromaner 2
Historiska romaner 3
Andra romaner 4
Dikter 5
Dramatik, teaterpjäser 6
Humor, skämt 7
Noveller 8
Annat (vad?)
Minns inte 0
Frågan ej ställd X
43. X
44. (*Om läser inga böcker på 31-34*)
Skulle Ni över huvud taget ha lust
att läsa böcker och kan Ni säga
något som skulle göra det lättare
för Er att läsa?
.....
Frågan ej ställd X
Har inte lust R
45. (*Om bristande tid och har inte
lust på 44*) Vad är det som tar
upp Er tid (gör att Ni inte har
lust)?
.....
46. Skulle Ni ha lust att läsa mer bö-
cker än Ni gör nu och kan Ni säga
något som skulle göra det lättare
för Er att läsa mer?
.....
Frågan ej ställd X
Har inte lust R
47. (*Om bristande tid och likn. på
46*) Vad är det som tar upp Er
tid?
.....
Frågan ej ställd X
48. Den bok Ni läste ut sist, hade Ni
själv köpt den, hade Ni fått den,
hade Ni lånat den, eller läste Ni
den i en läsecirkel?
Köpt själv 1
Fått 2
Lånat 3
Läsecirkel vid bibliotek 4
Bokhandels läsecirkel 5
Annan läsecirkel 6
Minns inte 7
49. (*Till 48: 1*) Var köpte Ni den?
Var det i en bokhandel, antikva-
riat, pappers- eller tobakshandel,
kiosk, av postorderfirma, av
agent, direkt av förlaget eller på
annat sätt?
Bokhandel 1
Antikvariat 2
Pappers- och tobakshandel 3
Kiosk 4
Postorderfirma 5
Agent 6
Direkt av förlaget 7
Annat sätt 8
Minns inte 9
Frågan ej ställd X
- Läst sista 3 mån.*
50. (*Till 48: 3*) Var lånade Ni boken,
var det på något bibliotek, av en
bokuthyrare eller av någon be-
kant?
Offentligt bibliotek 1
Klubbibliotek 2
Annat bibliotek 3
Bokuthyrare 4
Av bekant 5
På annat sätt 6

	Minns inte	7			
	Frågan ej ställd	X			
51.	Kommer Ni ihåg vad den bok kostade, som Ni läste ut sist?				
	Mindre än 2 kr	1			
	2 kr—2.99	2			
	3 kr—4.99	3			
	5 kr—9.49	4			
	9.50 kr—12.49	5			
	12.50 kr—19.99	6			
	20 kronor eller mer	7			
	Minns inte	8			
	Vet inte	9			
52.	När Ni köper en bok för egen räkning föredrar Ni då en häftad eller bunden?				
	Häftad	1			
	Bunden	2			
	Likvärdigt	3			
	Vet inte	4			
53.	Kommer Ni ihåg varför Ni ville läsa just den boken Ni sist läste?				
				
	Frågan ej ställd	X			
54.	Hade Ni blivit intresserad av författaren till den boken genom något av honom som Ni läst i tidning eller tidskrift, genom någon bok Ni läst av honom, genom någon artikel som handlade om honom, genom något Ni hört i radio eller genom att Ni hört andra tala om honom?				
	Läst i tidning, tidskrift	1			
	Läst bok	2			
	Läst om honom	3			
	Hört i radio	4			
	Andra talat om honom	5			
	Annat				
	Ej speciellt intr. av förf.	9			
	Minns inte	0			
	Frågan ej ställd	X			
55.	Minns Ni om Ni nyligen sett någon bokannons och minns Ni i så fall vad den handlade om?				
	Sett annons om				
	Sett annons men minns inte om vad	0			
	Inte sett annons	9			
	Minns inte säkert	X			
56.	Brukar Ni läsa tidningarnas bokrecensioner eller lyssna på radions bokkrönikor?				
	Tidningsrecensioner	1			
	Radiokrönikor	2			
	Ingetdera	3			
57.	(Endast på landsbygden) Finns det något lånebibliotek här på orten?				
	Ja	1			
	Nej	2			
	Vet inte	3			
58.	(Endast på landsbygden) Finns det någon bokhandel här på orten eller någon annan affär som säljer böcker?				
	Bokhandel	1			
	Annan affär	2			
	Ingetdera	3			
	Vet inte	4			
59-60.	Om Ni skulle läsa (mer) böcker, vilka slag tror Ni då att Ni skulle tycka bäst om att läsa?				
59.	Populärvetenskap	1			
	Religion	2			
	Livsproblem, psykologi	3			
	Memoarer, biografier	4			
	Essayer	5			
	Ekonomi och politik	6			
	Reseskildringar	7			
	Facklitteratur för yrket	8			
	Annan facklitteratur	9			
	Praktiska handböcker (även barnavård, hemskötsel etc.)	0			
60.	Äventyrs- och detektivhistorier	1			
	Kärleksromaner	2			
	Historiska romaner	3			
	Andra romaner	4			
	Dikter	5			
	Dramatik, teaterpjäser	6			
	Humor, skämt	7			
	Noveller	8			
	Annat				
				
				
	Minns inte	0			
	Frågan ej ställd	X			
61.	Fanns (Finns) det i Ert barndomshem böcker som Ni tyckte om att läsa under Er uppväxttid?				

8. Kvinna	1	B-kommun	4	17. Företagare, företagsledare	1
Man	2	C- »	5	Självständig jordbrukare	2
9. Ogift	1	D- »	6	Tjänsteman, kontorist	3
Gift	2	14. Norrland	1	Annan anställd	4
F. d. gift	3	Dalarna-Värmland ..	2	Husmor	5
<i>Hemmavarande barn</i>		Mälardistriktet	3	Ej yrkesverksam ...	6
1 barn	4	Stockholm	4	18. Akademisk examen	1
2 barn	5	Östsvenskt	5	Gymnasium t. o. m. studentexamen ...	2
3 barn	6	Sydsvenskt	6	Realskola t. o. m. realexamen	3
4 barn och fler	7	Västsvenskt	7	Folkhögskola	4
Inget barn	8	15. <i>Årsinkomst</i>		Folkskola	5
10. BS	1	—1000 kr	1	19. <i>Intervjun gjord på</i>	
M	2	1001— 2000 kr ...	2	Måndag	1
A	3	2001— 4000 kr ...	3	Tisdag	2
11. 20—29 år	1	4001— 6000 kr ...	4	Onsdag	3
30—39 år	2	6001— 8000 kr ...	5	Torsdag	4
40—49 år	3	8001—10000 kr ...	6	Freitag	5
50—64 år	4	10001—12000 kr ...	7	Lördag	6
65— år	5	12001—20000 kr ...	8	Söndag	7
12. Jordbruk	1	20000 kr och mer ...	9	20. <i>Sampling I</i>	1
Industri o. hantverk ..	2	Ej svar	0	<i>Sampling II</i>	2
Handel o. samfärdsel ..	3	16. Ansluten till förening (även fackförening), vilken?			
Allm. tjänst och fria yrken	4	Styrelseledamot eller funktionär	X		
Annat	5	Ej föreningsansluten R			
13. Storstad	1				
Annan stad	2				
A-kommun	3				

Den intervjuades

Namn: (Om gift eller f. d. gift kvinna)
 Mannens yrke:
 Bostadsadress: (Om hemmadotter eller -son)
 Faderns yrke:

(Om har förvärvsarbete)

Nuvarande yrke:

(Om ej har förvärvsarbete)

Tidigare yrke:

Intervjuarens

Namn:

Nummer: Datum / 1949

Kontrakt

Mellan nedanstående centralorganisationer för folkbildningsverksamhet, här nedan benämnda *centralorganisationen*, och undertecknade bokhandelsfirmor, nedan kallade *bokhandeln*, är denna dag följande överenskommelse träffad.

Bokhandeln förbinder sig å genom densamma rekvirerade böcker med nedan angivna undantag lämna 20 % rabatt å det för dagen vid köpets avslutande gällande boklådspriset under förutsättning:

a) att rekvisitionen sker genom person, som styrker sig ha bemyndigande att uppträda som representant för statsunderstött folk- eller skolbibliotek, statsunderstödd föreläsningssanstalt, till statsunderstött riksförbund ansluten studiecirkel eller lokalt bildningsråd;

b) att rekvisitionen sker å av centralorganisation i samråd med svenska bokhandlareföreningens centralstyrelse fastställt formulär, som skall innehålla rekvisitens försäkran om

1) att böckerna skola till *andra* försäljas till det fakturerade bruttopriset;

2) att vinsten på försäljningen skall överlämnas till vederbörande lokala folkbildningsorganisation (bibliotek, föreläsningssanstalt, studiecirkel, bildningsråd), som äger att på sätt den finner lämpligt ersätta den representant för organisationen, som sköter försäljningen;

c) att likviden erlægges per extra kassa.

Från ovanstående bestämmelse om rabatt äro undantagna skolböcker samt tidskrifter och tidningar, som utkomma med fler än 12 häften om året.

För icke försålda böcker äger rekvisitenten returrätt, om de utan frakt- eller annan kostnad för bokhandeln återställas inom tre månader från fakturans datum. Sålunda returnerade böcker gottgöras rekvisitenten vid nästa bokbeställning. Skulle den lokala folkbildningsorganisationen upphöra, ersätter bokhandeln kontant ännu osålda böcker, som returneras inom överenskommen tid. Bokhandeln dock obetaget från returrätt undantaga sådana böcker, som av förläggare äro ur bokhandeln indragna, i vilket fall dock anmärkning härom skall ske å fakturan vid leveransen. Bokhandeln levererar böckerna porto- och emballagefritt bokhandelsplatsen; frakt- eller andra kostnader för paketets befordran från bokhandelsplatsen till rekvisitens hemort falla å rekvisitenten.

Centralorganisationen förbinder sig

att utan kostnad för Bokhandeln tillställa en var till organisationen ansluten eller av densamma representerad lokal folkbildningsorganisation

- 1) rekvisitionsformulär i det antal, som kan anses behövt;
- 2) meddelande om de mellan Bokhandeln och Centralorganisationen träffade överenskommelserna;
- 3) uppgift med adresser å de bokhandelsfirmor, som undertecknat denna överenskommelse.

Detta kontrakt gäller till den och förnyas ett år i sänder, om ej uppsägning från någondera sidan skett minst sex månader före kontraktstidens utgång.

Twist mellan *Bokhandeln* och *Centralorganisationen* om tolkning av bestämmelserna i detta kontrakt avgöres genom skiljedom och får under inga förhållanden dragas inför domstol.

**Bokutredningens och Författareföreningens
FRÅGEFORMULÄR**

Namn: Födelseår:

Skolgång:

Övrig utbildning:

Civilstånd: ogift/gift/frånskild/änkling(änka)

Makas/makes förvärvsarbete och ungefärliga årsinkomst:

.....

Yrkesverksamhet före litterär debut:

Är Ni huvudsakligen sysselsatt eller försörjd med författarskap: Ja/nej.

Om icke, vilken är Er huvudsakliga sysselsättning?

.....

Debuterade år med:

Antal t. o. m. år 1948 utgivna skrifter, fördelade på romaner, novellsamlingar, diktsamlingar, essäsamlingar, dramatiska arbeten o. s. v.

.....

Edra totala inkomster de tre senaste åren: 1946 kr. 1947 kr.

1948 kr.

Därav intäkter av skönlitterärt författarskap: 1946 kr. 1947 kr.

1948 kr.

Intäkter av litterär verksamhet de tre senaste åren, fördelade på:

Inkomst från	År		
	1946	1947	1948
<i>Bokförlag</i>			
Bokhonorar:			
a nya verk			
b äldre verk i ny upplaga			
c antologier			
d översättning till främmande språk			
Ersättning för lektörsuppdrag			
» » översättning från främmande språk			
Förskott			
I allt från bokförlag			
<i>Tidningar och tidskrifter</i>			
Honorar för skönlitterära bidrag			
» » andra bidrag			
Översättningshonorar			
Ersättning för lektörsuppdrag			
» » följetongsrätt			
I allt från tidningar och tidskrifter			
<i>Radio och teater</i>			
Ersättning för uppföranderätt			
Uppläsningshonorar			
<i>Filmbolag</i>			
Ersättning för filmatiseringsrätt			
Summa inkomst			

Har Ni erhållit författarstipendium under åren 1946—48? (Angiv år och belopp)

Statens:

Författareföreningens:

Annat:

Försörjningsplikter:

Antal barn ej självförsörjande:

Andra försörjningsplikter:

Försäkringskydd:

Finnes livförsäkring eller annat reservkapital?

Vilka särskilda önskemål eller förslag vill Ni framställa rörande

a. statligt stöd eller stöd i allmänhet till författare?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

b. principer och metoder för en eventuell ersättning till författare vid bokutlåning?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

c. bokspridningen i Sverige?

.....
.....
.....

..... den 1949

.....

(namn)

Författarstipendier t. o. m. 1949

Namn	Föd.- år	De- but- år	Förs- ta stip.	Döds- år	Antal stip.	Summa stip. kr.	Genomsnitt pr	
							stip. kr.	år efter debut
	1	2	3	4	5	6	7	8
Alfh. Agrell	1849	1883	1900	1923	9	5 700	566	164
Wilma Lindhé	1838	1877	1918	1922	4	2 000	500	44
Ernst Lundkvist	1851	1869	1915	1938	33	37 900	1 150	550
Helena Nyblom	1843	1875	1908	1926	21	15 800	750	310
August Strindberg	1849	1869	1902	1912	1	3 000	3 000	70
S:a författare födda före 1855	5 st.				68	64 400		
H. Angered-Strandberg	1855	1886	1901	1927	21	22 400	1 070	620
Daniel Fallström	1858	1880	1891	1937	48	44 850	935	955
G. af Geijerstam	1858	1882	1898	1909	2	3 100	1 550	110
Olof Högberg	1855	1906	1907	1932	31	43 450	1 400	1 550
Hilda Sachs	1857	1894	1915	1935	2	900	450	30
Anna Wahlenberg	1858	1882	1901	1933	12	8 000	670	160
Sigrid Elmlad	1860	1883	1920	1926	4	2 500	625	60
Gustaf Fröding	1860	1891	1892	1911	5	6 000	1 200	195
J. Germandt-Claine	1862	1893	1926	1944	19	9 500	500	185
K. A. Hagberg	1863	1900	1906	1944	11	16 600	1 510	375
Mila Hallman	1863	1912	1925	1934	6	1 750	195	80
Ola Hansson	1860	1884	1911	1925	15	42 200	2 815	1 030
Tor Hedberg	1862	1884	1897	1931	14	29 800	2 125	635
Maria Holmström	1862	1910	1919	1947	18	9 000	500	240
Harald Jacobsson	1863	1890	1906	1913	1	750	750	33
Maria Jouvin	1864	1899	1914	1931	10	4 825	480	150
E. A. Karlfeldt	1864	1895	1899	1931	25	128 400	5 135	3 565
Martin Koch	1862	1911	1912	1940	9	10 500	1 165	360
Axel Lundegård	1861	1885	1894	1930	32	42 500	1 330	945
Adolf Paul	1863	1891	1931	1943	15	16 500	1 100	320
Maria Rieck-Müller	1863	1899	1916		19	9 500	500	190
J. A. Törnblom	1862	1902	1917	1933	7	3 400	485	110
S:a författare födda 1855—1864	22 st.				326	456 425		
Bo Bergman	1869	1903	1903		23	40 350	1 755	880
E. Beskow-Heerberger	1867	1896	1944		1	750	750	14
Ernst Didring	1868	1899	1904	1931	13	22 000	1 690	670
Albert Engström	1869	1897	1914	1940	14	119 000	8 500	2 770
Hugo Gyllander	1868	1893	1896		31	32 000	1 030	605
Joh. Alfr. Göth	1869	1922	1928		7	3 500	500	125
Per Hallström	1866	1891	1896		36	70 800	1 970	1 220
Hjalmar Höglund	1865	1900	1917	1919	1	1 000	1 000	50
Gustaf Janson	1866	1895	1903	1913	3	3 500	1 130	195
E. Kuylenstjerna-Wenster	1869	1898	1917	1933	9	5 400	600	155
K. Hj. Lundgren	1867	1913	1934	1934	1	500	500	25
Fredrik Nycander	1867	1892	1914	1944	25	12 700	510	245
Algot Ruhe	1867	1901	1917	1944	13	7 000	540	160
E. N. Söderberg	1869	1899	1902	1937	7	7 300	1 045	150
Hjalmar Söderberg	1869	1895	1910	1941	30	57 400	1 915	1 250
Sven Söderman	1868	1889	1915	1930	2	4 000	2 000	100
Fredr. Vetterlund	1865	1896	1901		81	134 500	1 665	2 530
Annie Åkerhielm	1869	1899	1910		6	7 000	1 170	140

Födelseår 1865—1874	1	2	3	4	5	6	7	8
Anna Lisa Andersson	1873	1908	1934		16	8 100	505	190
Henning Berger	1872	1901	1904	1924	16	14 700	920	615
Erik Brogren	1871	1892	1902	1932	6	4 250	710	105
K. E. Forsslund	1872	1900	1913	1941	14	12 100	865	295
E. W. Hülphers	1871	1899	1908		8	5 500	680	110
Nanna Lundh-Eriksson	1871	1916	1929		2	520	260	15
Fabian Månsson	1872	1909	1926	1938	2	3 500	1 750	120
Vilhelm Nordin	1874	1897	1918	1949	2	1 000	500	20
Maria Sandel	1870	1908	1917	1927	3	3 334	1 111	175
Oscar Stjerne	1873	1901	1907	1917	5	5 900	1 180	370
Gustava Svanström	1874	1904	1917	1935	4	2 000	500	65
Hugo Öberg	1872	1905	1915	1934	3	3 500	1 170	120
S:a författare födda 1865—1874	30 st.				384	593 104		
G. Almqvist-Brogren	1875	1899	1924		7	3 850	550	75
Sig. Dahllöf	1877	1908	1921		1	500	500	12
Hildur Dixelius	1879	1910	1921		2	3 000	1 500	75
Emilia Fogelklou	1878	1903	1917		14	18 600	1 320	400
Per Freudenthal	1875	1910	1914		22	12 260	560	310
M. M. Granström	1878	1912	1913	1933	1	1 000	1 000	45
Emmy Gustaf-Janson	1875	1900	1917		1	400	400	8
Gurli Hertzman-Ericson	1879	1909	1923		10	16 000	1 600	400
Klara Johanson	1875	1901	1919	1948	39	48 750	1 250	1 040
Alfred Kämpe	1877	1907	1925	1936	1	500	500	20
Carl Larsson i By	1877	1907	1910	1948	10	11 200	1 120	275
Nils Vilh. Lundh	1879	1903	1903		4	3 500	875	75
Ingeborg Lundström	1878	1912	1919		6	3 100	520	85
Harry Macfie	1879	1935	1949		1	300	300	35
Henning von Melsted	1875	1898	1901		3	3 000	1 000	60
Christina Nilsson	1876	1905	1928		15	7 300	490	350
Ernst Norlind	1877	1907	1914		4	5 000	1 250	120
K. G. Ossiannilsson	1875	1900	1901		84	117 800	1 400	2 400
Jeanna Oterdahl	1879	1901	1928		4	3 000	750	60
Ane Randel	1879	1913	1920	1951	14	8 500	610	235
M. Rydell-Lindström	1878	1915	1924		1	500	500	15
Einar Smith	1878	1897	1916	1928	1	2 000	2 000	65
Marika Stiernstedt	1875	1894	1911		21	32 600	1 550	590
Hugo Swensson	1879	1935	1936		1	1 000	1 000	70
Olof Thunman	1879	1919	1919	1944	24	27 000	1 125	1 080
Rick. Wallner	1875	1905	1913		2	1 000	500	25
Karl Östman	1876	1909	1916		10	5 400	540	135
Sigge Almén	1881	1903	1903	1914	2	2 500	1 250	180
Hjalmar Bergman	1883	1905	1910	1931	10	21 500	2 150	1 020
Amalia Björck	1880	1910	1929		2	1 000	500	25
Sara Bohlin	1883	1927	1944		5	2 500	500	115
Vilhelm Ekelund	1880	1900	1902	1949	97	187 400	1 920	3 800
Albert Eklundh	1882	1911	1947		2	1 000	500	25
A.-L. Elgström	1884	1911	1923		10	20 500	2 050	540
G. Hedenvind Eriksson	1880	1910	1920		23	42 050	1 830	1 075
Gustaf Hellström	1882	1904	1908		12	25 400	2 115	565
Albert Henning	1881	1909	1920		2	2 500	1 250	65
Nanny Johansson	1881	1925	1933	1952	1	300	300	10
M. Jäderin-Hagfors	1882	1926	1940		2	400	200	20
Viktor Myrén	1883	1909	1921	1941	2	1 000	500	30
Artur Möller	1883	1904	1913	1940	4	10 620	760	295
Ludvig Nordström	1882	1907	1907	1942	18	35 000	1 945	1 000
Amelie Posse	1884	1931	1939		7	9 000	1 285	500
Severin Schiöler	1880	1913	1925		3	1 325	440	40
Sigfrid Siwertz	1882	1905	1906		19	47 000	2 475	1 070

Födelseår 1875—1884	1	2	3	4	5	6	7	8
Karin Smirnoff	1880	1915	1924		3	2 900	970	85
Fredrik Ström	1880	1903	1947	1948	2	7 700	3 850	170
Hanna Söderlund-Hammar	1882	1912	1916		2	1 500	750	40
Theodor Tufvesson	1884	1909	1918	1947	4	2 500	625	65
C. R. af Ugglas	1884	1908	1908	1946	2	3 000	1 500	90
Gustaf Ullman	1881	1903	1903	1945	83	72 385	870	1 720
Hj. Wallander	1880	1901	1919	1932	1	500	500	15
Elin Wägner	1882	1908	1918	1948	35	68 950	1 945	1 700
Anders Österling	1884	1904	1909		26	46 550	1 790	1 035
S:a författare födda 1875—1884	54 st.				682	953 140		
Dan Andersson	1888	1915	1918	1920	2	2 250	1 125	450
E. Bergstrand-Poulsen	1887	1926	1948		1	500	500	25
Anna Björkman	1888	1919	1923	1943	3	2 500	830	75
Tora Dahl	1886	1935	1944		4	4 500	1 125	320
Karin Ek	1885	1914	1922	1926	2	3 000	1 500	250
Maj Hirdman	1888	1921	1926		4	3 500	875	125
Brita von Horn	1886	1912	1949		1	5 000	5 000	135
Elin Hök-Lundin	1889	1923	1929		1	1 000	1 000	40
Adolf Johansson	1889	1915	1934	1934	1	300	300	15
Harald Johnsson	1886	1906	1922	1936	2	770	385	25
Karin Johnsson	1889	1917	1928		1	270	270	8
Gertrud Lilja	1887	1924	1926		16	16 500	1 030	660
Erik Lindorm	1889	1908	1919	1941	4	7 500	1 875	230
Gustaf Lindwall	1885	1910	1924		4	2 775	695	70
Bertil Malmberg	1889	1908	1911		31	56 000	1 805	1 365
Ture Nerman	1886	1909	1923		4	6 100	1 625	160
Bengt Nylund	1885	1920	1924	1930	4	2 500	625	250
Bengt E. Nyström	1886	1907	1929		5	8 000	1 600	250
Gunnar Serner	1886	1914	1940	1947	1	1 500	1 500	45
Birger Sjöberg	1885	1919	1929	1930	2	750	375	70
Albert Viksten	1889	1917	1924		5	8 000	1 600	250
Carl Sam Åsberg	1888	1907	1927		16	9 400	590	225
Stina Aronson	1892	1931	1942		7	10 000	1 430	345
Karl Asplund	1890	1912	1921		2	3 500	1 750	95
Frans G. Bengtsson	1894	1923	1924		10	22 170	2 220	820
Edvin Björck	1891	1925	1936		1	250	250	10
Erik Blomberg	1894	1918	1919		36	56 900	1 580	1 780
Harry Blomberg	1893	1917	1919	1950	8	9 000	1 125	275
Hans Dhejne	1891	1913	1936		1	1 000	1 000	30
Ove Ekelund	1894	1914	1929		7	3 900	560	110
Uno Eng	1893	1921	1948		1	250	250	10
J. O. Ericson	1891	1916	1939		3	615	205	20
N. M. Folcke	1891	1913	1924		3	3 100	1 030	85
Elis Forss	1890	1935	1940		2	325	160	20
Abdon Furuhage	1894	1917	1933		2	1 000	500	30
Ragnar Holmström	1894	1924	1926		8	7 900	285	315
E. Högström-Löfberg	1894	1927	1933	1940	1	211	211	15
Gust. Johansson	1891	1913	1915	1925	2	2 000	1 000	170
Gabriel Jönsson	1892	1920	1921		20	25 250	1 265	870
A. von Krusenstjerna	1894	1917	1922	1940	17	23 500	1 380	1 020
Pär Lagerkvist	1891	1912	1915		52	98 500	1 895	2 660
Sigfrid Lindström	1892	1922	1928	1950	26	43 700	1 095	1 620
Ivar Ljungqvist	1892	1921	1922		3	5 000	1 670	180
Moa Martinson	1890	1933	1938		19	32 500	1 710	2 030
G. Mascoll Silfverstolpe	1893	1919	1923	1943	3	5 500	1 835	230
H. P. Matthis	1892	1919	1933		7	6 400	915	210
E. Bl. Nordström	1891	1914	1935		3	2 000	670	60
Herta Odeman	1890	1930	1930		1	1 000	1 000	55

Födelseår 1885—1894	1	2	3	4	5	6	7	8
Hilda Ohlsson	1890	1913	1924		8	4 450	555	125
Ivan Oljelund	1892	1920	1924		13	15 050	1 160	510
Nils Ludv. Olsson	1893	1921	1937		3	2 000	670	70
Sten Selander	1891	1916	1918		6	11 000	1 835	330
Fritz Stenlund	1894	1936	1948		3	2 500	830	190
M. Suber-Topelius	1892	1932	1947		3	4 000	1 330	235
C. J. Svenson-Granér	1891	1910	1918		3	1 500	500	35
Sven Wikberg	1890	1935	1937		1	215	215	15
Astrid Väring	1895	1926	1926		2	2 000	1 000	75
Hild. Östlund	1894	1919	1935		1	500	500	20
S:a författare födda 1885—1894	58 st.				411	551 301		
Tage Aurell	1895	1932	1943		9	16 700	1 855	930
Harald Beijer	1896	1933	1934		5	6 000	1 200	350
Greta Bergholmen	1896	1925	1946		2	1 000	500	40
Ingeborg Björklund	1897	1926	1929		17	14 500	850	605
Dan Byström	1897	1925	1934		1	255	255	10
Nils Ferlin	1898	1930	1933		18	16 150	900	810
Astrid Forsberg	1898	1925	1949		2	1 500	750	60
Jan Fridegård	1887	1931	1933		17	32 700	1 925	1 720
Olle Hedberg	1899	1930	1931		15	48 650	3 240	2 560
Ragnar Jändel	1895	1917	1922	1939	36	44 500	1 215	2 025
Ebbe Linde	1897	1924	1944		4	8 500	2 125	340
Vilhelm Moberg	1898	1921	1927		10	24 750	2 475	885
F. Nilsson-Piraten	1898	1932	1940		5	20 000	4 000	1 175
Margit Palmær	1898	1927	1932		1	400	400	20
Berit Spong	1895	1924	1925		7	15 000	2 140	600
Py Sörman	1897	1931	1931	1947	1	1 000	1 000	55
Fritz Thorén	1899	1936	1936	1950	3	4 000	1 330	310
Hans G. Westerlund	1895	1927	1937		2	600	300	25
Stellan Arvidson	1902	1927	1933		1	300	300	15
Sven Barthel	1903	1928	1938		7	6 000	2 000	275
Eva Berg	1904	1932	1938		7	10 500	1 500	585
Hans Botwid	1901	1929	1931		13	16 750	1 290	800
Karin Boye	1900	1922	1927	1940	15	17 750	1 185	935
Irja Browallius	1901	1934	1935		11	11 750	1 070	735
Johannes Edfelt	1904	1923	1929		33	57 750	1 750	2 140
Dagmar Edqvist	1903	1932	1938		3	2 000	635	70
Carl-Emil Englund	1903	1925	1945		5	7 000	1 400	250
Folke Fridell	1904	1945	1946		4	4 750	1 190	950
Karl R. Gierow	1904	1925	1928		3	3 500	1 170	140
Herbert Grevenius	1901	1928	1947		1	3 000	3 000	175
Helmer Grundström	1904	1929	1943		5	4 000	800	190
Gösta Gustaf-Janson	1902	1927	1934		1	1 000	1 000	45
Waldemar Hammenhög	1902	1930	1932		1	1 000	1 000	50
Eyvind Johnson	1900	1924	1925		28	62 250	2 225	2 490
Yngve Kernell	1903	1942	1949		1	1 000	1 000	125
Birgit Lange	1901	1927	1935		1	1 500	1 500	65
Arnold Ljungdal	1901	1926	1930		5	4 800	960	200
Walter Ljungqvist	1900	1933	1937		10	10 500	1 050	655
Ivar Lo-Johansson	1901	1927	1933		11	26 500	2 410	1 150
A. L. Lundkvist	1902	1945	1946		1	500	500	100
Einar Malm	1900	1921	1932		6	6 300	1 050	255
Harry Martinson	1904	1929	1931		34	72 850	2 140	3 470
S. Nordenstrand	1900	1934	1937		3	2 150	715	140
Albert Olsson	1904	1939	1943		8	10 000	1 250	910
Gustav Sandgren	1904	1929	1932		11	9 500	865	450
Ingegerd Stadener	1903	1941	1944		1	200	200	20
Nils Svanberg	1902	1923	1934	1939	3	2 500	835	150

Födelseår 1895—1904	1	2	3	4	5	6	7	8
C. E. Svenning	1904	1931	1947		2	1 500	750	85
Olle Svensson	1904	1934	1945		2	2 050	1 025	130
Willy Walfridsson	1904	1933	1936		2	800	400	50
Rudolf Värnlund	1900	1924	1925	1945	36	31 550	875	1 500
S:a författare födda 1895—1904	51 st.				428	629 570		
Sivar Arnér	1909	1943	1943		9	14 000	1 555	2 000
Erik Asklund	1908	1929	1932		3	6 500	2 170	310
Gösta Carlberg	1909	1937	1949		1	2 500	2 500	190
Gunnar Ekelöf	1907	1932	1934		22	40 050	1 820	2 225
Elvin Enqvist	1909	1938	1947		2	1 500	750	125
A. L. Forssberger	1906	1934	1939		2	2 000	1 000	125
Erik Gamby	1908	1945	1949		2	1 800	900	360
Sten Hagliden	1905	1932	1946		1	500	500	30
Emil Hagström	1907	1937	1945		3	2 000	670	155
Helge Heerberger	1907	1934	1936		22	20 600	935	1 290
Ake Holmberg	1907	1946	1948		1	500	500	125
B.-E. Höijer	1907	1940	1943		7	10 000	1 430	1 000
Elly Jannes	1907	1942	1945		1	1 000	1 000	125
Josef Kjellgren	1907	1929	1934	1948	20	26 400	1 320	1 320
Magda Lagerman	1909	1948	1948		1	500	500	500
Martha Larsson	1908	1945	1948		1	1 000	1 000	200
Astrid Lindgren	1907	1946	1946		1	500	500	100
Eric Lindquist	1908	1931	1939		4	4 500	1 125	240
Artur Lundkvist	1906	1928	1928		18	23 750	1 320	1 080
Irma Nordvang	1907	1932	1948		2	1 200	600	70
Helmer V. Nyberg	1908	1938	1942		2	1 500	750	125
Bertil Schütt	1906	1944	1948		2	1 500	750	250
Ester Sjöblom	1908	1936	1946		5	2 250	450	140
Peder Sjögren	1905	1943	1948		3	4 500	1 500	640
Viveca Starfelt	1906	1938	1944		1	200	200	20
Sven Stolpe	1905	1929	1930		1	2 000	2 000	95
Owe Key Åhusen	1905	1929	1949		1	500	500	25
Sture Axelsson	1913	1938	1947		1	250	250	20
Ragnar Bengtsson	1910	1946	1948		1	1 000	1 000	250
Edor Burman	1913	1945	1947		1	500	500	100
Folke Dahlberg	1912	1935	1948		5	5 750	1 150	385
harald forss	1911	1939	1946		4	4 000	1 000	335
Sven Forssell	1914	1942	1942		1	500	500	65
Bertil Gedda	1912	1937	1942		4	3 250	815	250
Torsten Hansson	1910	1946	1948		1	500	500	125
Hans Hergin	1910	1935	1948		4	4 000	1 000	270
Karl G. Hildebrand	1911	1933	1936		2	4 000	2 000	235
Gösta Höglund	1914	1943	1945		3	2 150	720	310
Thorsten Jonsson	1910	1933	1941	1951	2	2 500	1 250	150
Olof Lagercrantz	1911	1935	1938		11	15 000	1 365	1 000
Erik Lindegren	1910	1935	1945		11	19 800	1 800	1 320
Sven Rosendahl	1913	1932	1949		1	2 000	2 000	110
Per Erik Rundquist	1912	1938	1944		5	4 700	940	390
Axel Strindberg	1910	1935	1947		3	6 500	2 170	435
Karl Vennberg	1910	1937	1944		8	19 000	2 375	1 450
Maria Wine	1912	1943	1943		4	4 000	1 000	570
S:a författare födda 1905—1914	46 st.				209	271 650		
Lars Ahlin	1915	1943	1943		10	13 750	1 375	1 965
Torsten Bohr	1916	1946	1946		4	3 000	750	600
Werner Aspenström	1918	1943	1946		7	8 500	1 215	1 215
Otto Carlsson	1915	1943	1947		5	11 500	2 300	1 640
A. M. Dahlquist-Ljungberg	1915	1947	1947		3	4 000	1 335	1 335

Födelseår 1915—1925	1	2	3	4	5	6	7	8
Walter Dickson	1916	1942	1948		4	6 000	1 500	750
Lars Englund	1917	1941	1945		1	500	500	35
Gustav Rune Eriks	1918	1943	1943		6	9 000	1 500	1 285
Allan Eriksson	1916	1942	1947		2	4 000	2 000	500
Uno Florén	1915	1946	1948		1	250	250	65
P. A. Fogelström	1917	1947	1949		1	1 000	1 000	335
Lars Fredin	1919	1944	1946		2	950	475	160
Elsa Grave	1918	1943	1946		3	3 000	1 000	200
Lennart Hellsing	1919	1945	1949		1	1 000	1 000	200
Lars G. Hellström	1915	1946	1949		1	500	500	125
Ella Hillbäck	1915	1939	1945		3	1 550	520	140
Olov Jonason	1919	1943	1947		2	5 000	2 500	715
Bengt Jändel	1919	1938	1945		3	1 500	500	125
Axel Liffner	1919	1947	1949		1	1 000	1 000	335
P. W. Nisser	1919	1941	1942		1	1 000	1 000	110
Arne Nyman	1918	1939	1945		6	8 500	1 415	770
Ingrid Nyström	1917	1944	1948		1	700	700	140
Gösta Pettersson	1919	1945	1947		2	3 750	1 875	750
Matts Rying	1919	1947	1949		1	5 000	5 000	1 635
Stig Sjödin	1917	1945	1946		5	5 500	1 100	1 100
Ragnar Thoursie	1919	1945	1946		2	2 500	1 250	500
Bengt V. Wall	1916	1946	1948		1	1 000	1 000	200
Tore Zetterholm	1915	1940	1943		4	3 250	810	825
Harry Ahlberg	1920	1944	1949		1	1 000	1 000	170
Bengt Anderberg	1920	1945	1946		4	9 000	2 250	1 800
Hans Bergrahm	1921	1947	1947		2	1 000	500	335
Stig Carlson	1920	1942	1946		5	5 500	1 100	690
Stig Dagerman	1923	1945	1946		6	8 500	1 415	1 700
bernt erikson	1921	1941	1946		5	4 000	800	445
Jan Gehlin	1922	1943	1948		3	9 000	3 000	1 285
Owe Husåhr	1921	1945	1946		3	4 000	1 335	670
Solveig Johs	1919	1948	1949		2	1 000	500	500
Erland Josephson	1923	1946	1946		1	1 000	1 000	250
Gunnar Lohråten	1920	1946	1949		2	2 500	1 250	625
Olle Länsberg	1922	1945	1946		1	1 000	1 000	200
Eva Neander	1921	1946	1947	1950	4	3 000	750	750
Åke Nordin	1922	1947	1948		1	1 000	1 000	335
Erik Norlander	1920	1944	1948		1	1 000	1 000	170
Vilgot Sjöman	1924	1948	1948		3	3 500	1 170	1 750
Östen Sjöstrand	1925	1949	1948		2	800	400	800
Per Erik Wahlund	1923	1945	1949		1	500	500	100
Anna Greta Wide	1920	1942	1944		6	7 000	1 165	875
S:a författare födda 1915—1925 47 st.					136	172 500		

Författarstipendier 1950—51

N a m n	Antal	Summa stip. kr	N a m n	Antal	Summa stip. kr
Margit Abenius	1	2 000	Hjalmar Eriksson	1	1 500
Harry Ahlberg	1	1 000	Ingeborg Erixson	1	1 500
Lars Ahlin	1	6 000	Nils Ferlin	4	23 000
Vera Alexandrowa	1	1 000	Emilia Fogelklou-Norlind	5	6 400
Hugo Alfvén	1	1 000	Per Anders Fogelström ...	2	2 000
Gertrud Almqvist-Brogren	2	1 200	Astrid Forsberg	1	3 000
Bengt Anderberg	1	5 000	Elsa Forsgren	1	3 000
Anna Lisa Andersson ...	2	1 200	harald forss	6	6 200
Sivar Arnér	3	10 000	Anna Lisa Forssberger ...	2	3 000
Stina Aronson	4	7 000	Lars Fredin	2	750
Ingrid Arvidsson	1	1 000	Per Freudenthal	5	8 500
Erik Asklund	3	9 000	Folke Fridell	2	4 000
Werner Aspenström	3	5 500	Erik Gamby	1	750
Tage Aurell	1	5 000	Bertil Gedda	1	500
Sture Axelsson	1	1 500	Jan Gehlin	1	2 000
Harald Beijer	1	2 000	Johannes Gillby	3	1 750
Ragnar Bengtsson	1	500	Elsa Grave	2	4 000
Eva Berg	1	2 000	Helmer Grundström	2	1 500
Greta Bergholmen	2	450	Hugo Gyllander	2	3 000
A. Gunnar Bergman	1	1 000	Lars Gyllensten	1	1 000
Sven Bergström	1	750	Lars Göransson	1	2 000
Nils Beyer	1	1 250	Johan August Göth	3	4 200
C. J. Björklund	1	1 000	Bertil Haglund	1	1 000
Ingeborg Björklund	1	360	Emil Hagström	2	1 500
Elsa Björkman-Gold-			Britt G. Hallquist	1	500
schmidt	1	1 000	Olov Hartman	1	1 500
Erik Blomberg	3	10 000	Gustaf Hedenvind-Eriks-		
Bertil Bodén	1	500	son	4	19 000
Sara Bohlin	4	2 150	Helge Heerberger	2	4 500
Torsten Bohr	3	2 250	Gustaf Hellström	2	10 000
Hans Botwid	1	5 000	Lars Gustav Hellström ...	2	1 500
Ernst C:son Bredberg ...	1	600	Albert Henning	1	2 000
Gunnar Brolund	1	750	Alf Henrikson	1	2 000
Bertil Bull-Hedlund	1	1 000	Hans Hergin	2	2 250
Gösta Carlberg	3	11 000	Gurli Hertzman-Ericson	4	9 000
Stig Carlsson	1	2 000	Rut Hillarp	1	1 000
Elsa Carlsson	1	225	Ella Hillbäck	1	1 500
Gustaf Collijn	1	500	Hanserik Hjertén	2	1 500
Ivar Conradsson	1	5 000	Harriet Hjorth	3	3 950
Stig Dagerman	3	6 000	Åke Holmberg	1	2 000
Tora Dahl	1	2 500	Ragnar Holmström	1	2 000
Folke Dahlberg	1	1 000	Ove Husåhr	2	2 000
A.-M. Dahlquist-Ljung-			Gösta Höglund	2	1 100
berg	2	3 000	Björn-Erik Høijer	2	4 000
Karin de Laval	1	2 000	Ulla Isaksson	2	8 000
Walter Dickson	3	2 500	Ivar Ivre	1	1 000
Johannes Edfelt	1	3 000	Knut Jaensson	2	3 000
Mårten Edlund	2	3 000	Eyvind Johnson	1	5 000
Ove Ekelund	2	1 500	Olov Jonason	1	2 000
Gunnar Ekelöf	3	19 000	Erland Josephson	1	1 500
Anna-Lenah Elgström ...	2	6 000	Bengt Jändel	1	500
Uno Eng	2	1 500	Gabriel Jönsson	1	3 000
Carl Emil Englund	3	4 000	John Karlzén	3	6 000
Lars Englund	1	2 000	Torsten Kassius	1	1 000
Gustav Rune Eriks	4	8 500	Yngve Kernell	1	1 000
bernt erikson	5	5 550	Ove Key Åhusen	1	600
Allan Eriksson	1	1 500	Willy Kyrklund	4	7 250

N a m n	Antal	Summa stip. kr	N a m n	Antal	Summa stip. kr
Inga Lena Larsson	1	1 000	Sven Rosendahl	4	9 500
Staffan Larsson	2	3 500	Per Erik Rundquist	3	9 000
Axel Liffner	2	3 000	Karl Johan Rådström ...	2	4 500
Gertrud Lilja	2	6 000	Pär Rådström	2	2 200
Bojan J:son Liljesson ...	1	500	Arnold Rörling	1	1 000
Tage Lindbom	1	3 000	Gustav Sandgren	4	8 500
Erik Lindegren	3	6 500	Göran Schildt	1	1 000
Helmer Linderholm	1	1 000	Harald Schiller	1	500
Ebba Lindquist	1	5 000	Severin Schiöler	1	500
Sigfrid Lindström	2	3 000	Bertil Schütt	3	3 700
Arnold Ljungdal	1	2 000	Bo Setterlind	3	4 000
Walter Ljungquist	3	6 000	Ester Sjöblom	2	1 000
Ivar Lo-Johansson	2	7 000	Stig Sjödin	3	6 000
Gunnar Lobråten	2	650	Peder Sjögren	4	6 500
Anna Lorentz	1	500	Vilgot Sjöman	1	1 500
Paul Lundh	1	1 500	Östen Sjöstrand	1	1 750
Ingeborg Lundström ...	4	3 400	Karin Smirnoff	2	7 000
Bertil Malmberg	3	7 500	Ingegerd Stadener	2	2 000
Eva Malmquist	1	1 500	Marika Stiernstedt	1	3 000
Harry Martinson	3	14 000	Axel Strindberg	1	3 000
Moa Martinson	1	6 000	Margareta Suber-Topelius	1	1 000
Henry Peter Matthis ...	2	2 000	Carl Elof Svenning	2	2 000
Ellen Michelsen	1	500	Olle Svensson	2	1 500
Christina Nilsson	2	1 200	Bengt Söderbergh	1	1 500
Ake Nordin	1	500	Evert Taube	1	12 000
Arne Nyman	1	500	Ragnar Thoursie	1	2 000
Ingrid Nyström	1	500	E. H. Thörnberg	2	1 200
Hertha Odeman	2	2 250	Edith Unnerstad	1	1 000
Ivan Oljelund	1	2 000	Willy Walfridsson	3	2 250
Arne Ohlson	1	1 500	Bengt V. Wall	1	1 000
Henry Ohlsson	1	1 500	Peter Weiss	2	1 500
Hilda Ohlsson	1	1 000	Karl Vennberg	1	2 000
Ragnar Oldberg	1	1 250	Fredrik Vetterlund	4	9 500
Albert Olsson	1	2 000	Asta Wickman	1	500
K. G. Ossiannilsson	5	14 000	Anna Greta Wide	2	4 000
Gösta Oswald	1	1 000	Gunnar Widegren	1	2 500
Nils Parling	1	1 000	Albert Viksten	1	3 000
Hans Peterson	4	3 750	Birger Vikström	3	1 500
Gösta Pettersson	1	1 000	Maria Wine	1	1 000
Amelie Posse	2	5 000	Astrid Väring	1	2 000
Ane Randel	2	1 500	Tore Zetterholm	3	4 500
Levi Rickson	2	6 000	Carl Sam Åsberg	4	3 200
Maria Rieck-Müller	2	1 200	Karl Östman	4	7 200

P.M. rörande biblioteksundersökningen

1. Biblioteksväsendets allmänna drag

Biblioteksverksamheten är i Sverige uppdelad på ett flertal slag av bibliotek, av vilka de flesta erhåller statligt och/eller kommunalt stöd. De kan indelas i kommunala och med dem likställda folkbibliotek, studiecirkelbibliotek, central- och landsbibliotek, bibliotek vid sjukvårdsanstalter och vid fångvårdsanstalter, truppförbandsbibliotek och skolbibliotek samt vissa bibliotek med speciella uppgifter.

Då biblioteksväsendet för kort tid sedan varit föremål för utredning av folkbibliotekssakkunniga, kan här hänvisas till de sakkunnigas betänkande (SOU 1949:28).

Rörande verksamheten år 1949 föreligger en sammanställning i Statistisk årsbok 1950, s. 277. Tabellen återgives här i sammandrag med uteslutande av de ekonomiska uppgifterna.

Av ovanstående tabell framgår, att stadsbiblioteken svarar för en god tredjedel av den totala bokutlåningen och att de äger jämnt en fjärdedel av det samlade bokbeståndet. Avsevärt mer än hälften av alla lån av skönlitteratur och facklitteratur kommer på stadsbibliotekens lott. Av givna skäl dominerar skolbiblioteken på barn- och ungdomslitteraturens område.

Ett annat mått på bibliotekens bokbestånd och utlåningsfrekvens erhålles vid en genomsnittsbereäkning per bibliotek. En sådan beräkning visar, att de kommunala folkbiblioteken på landsbygden hade ett genomsnittligt bokbestånd av 1 440 volymer och en utlåning av 1 840 volymer. För stadsbibliotekens vidkommande var motsvarande siffror 30 420 resp. 76 500 volymer. Studiecirkelbiblioteken

Tabell 1. Folk- och skolbibliotek år 1949

Bibliotek	Antal	Bok- bestånd (000)	Utlåning (000-tal)			
			skönlitt.	facklitt.	barn- böcker	summa
Kommunala bibl.						
landsbygd	1 446	2 087	1 575	317	769	2 661
städer	121	3 681	5 021	1 503	2 732	9 256
Studiecirkelbibl.						
landsbygd	2 994	1 466	1 298	179	273	1 750
städer	286	377	298	116	80	494
Sjukhusbibl.	157	229	505	126	54	685
Truppförbandsbibl.	86	254	351	92	—	443
Övriga bibl. ¹	6	419	121	79	53	253
Summa	5 096	8 513	9 169	2 412	3 961	15 542
Skolbibliotek	2 544	6 252	167	187	8 963	9 317
Totalsumma	7 640	14 765	9 336	2 599	12 924	24 859

¹ Övriga bibliotek: Landsbibliotek (2 st), Biblioteket för svenskar i utlandet (1), Svenska sjömansbiblioteket (1), Tornedalens bibliotek (1) och Sigtunastiftelsens bibliotek (1), s:a 6.

på landsbygden visar ett genomsnittligt volymantal av 490 böcker och en genomsnittlig utlåning av 600 böcker. Studiecirkelbiblioteken i städerna visade ett genomsnitt av 1 320 resp. 1 730 volymer, sjukhusbiblioteken 1 560 resp. 4 360 och truppförbandsbiblioteken 2 950 resp. 5 160 volymer. Genomsnittet för samtliga bibliotek utom skolbiblioteken var 1 670 volymer resp. 3 050 lån. För skolbibliotekens vidkommande var siffrorna 2 460 resp. 3 660 — rörande dessa bibliotek förtjänar att anmärkas, att särskilt läroverksbiblioteken, som uppvisar ett totalt bokbestånd av över 3 miljoner band, under tidernas lopp mottagit betydande donationer av sådan litteratur, som sällan blir föremål för utlåning. Det »kuranta» bokbeståndet har betydligt mindre omfattning. För samtliga bibliotek var genomsnittliga bokbeståndet 1 930 volymer och den genomsnittliga utlåningen 3 250 volymer.

Skillnaden mellan stadsbiblioteken och övriga bibliotek är markant. Genomsnittssiffran för stadsbiblioteken är tjugo gånger högre betr. bokbeståndet och fyrtio gånger högre betr. bokutlåningen i jämförelse med genomsnittet för landsbygdens kommunalbibliotek. Men en granskning av årsstatistiken för stadsbiblioteken visade betydande skillnader; här var det nämligen endast 25 st., som visade ett bokbestånd på över 30 000 volymer och en utlåningsfrekvens på över 75 000 band. 45 stadsbibliotek hade ett bokbestånd, som understeg 10 000 band, och 35 sådana bibliotek hade en årlig utlåning, som understeg 20 000 band. (Siffrorna avser år 1949 och är återgivna efter Biblioteksbladet, nr 6 1950.)

Omräknade i procenttal av totalsummorna visar biblioteksstatistiken följande fördelning.

Tabell 2. Folk- och skolbibliotek. Procentuell fördelning.

Bibliotek	Antal	Bokbestånd	Utlåning			
			skön-litt.	fack-litt.	barnböcker	summa
Kommunala bibl.						
landsbygd	18,9	14,1	16,9	12,2	5,9	10,7
städer	1,6	25,0	53,8	58,7	21,1	37,2
Studiecirkelbibl.						
landsbygd	39,2	9,9	13,8	6,8	2,1	7,0
städer	3,7	2,6	3,2	4,4	0,6	2,0
Sjukhusbibl.	2,1	1,6	5,4	4,8	0,4	2,8
Truppförbandsbibl.	1,1	1,7	3,8	3,5	—	1,8
Övriga bibl.	0,1	2,7	1,3	2,4	0,5	1,0
Summa	66,7	57,6	98,2	92,8	30,6	62,5
Skolbibliotek	33,3	42,4	1,8	7,2	59,4	37,5
Totalsumma	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

2. Bokutredningens biblioteksundersökning

Vid sina överläggningar om formerna för en ersättning till författarna för biblioteksutlåningen av deras verk beslöt bokutredningen att låta skolöverstyrelsens bibliotekskonsulenter företaga en stickprovsundersökning inom folkbiblioteken, vilken kunde tjäna som underlag för utredningens fortsatta arbete med hithörande frågor. Undersökningen begränsades till ett tjugofemtal bibliotek, vilka utvaldes av konsulenterna i samråd med utredningen. De representerade både stads- och

landsbygdsbibliotek, studiecirkelbibliotek och landsbiblioteket i Skara. Endast skönlitterära författare samt barn- och ungdomsboksförfattare — nu levande eller för kort tid sedan avlidna författare — upptogs i den lista, som utsändes till de berörda biblioteken.

Undersökningen begränsades till tre frågor rörande författarnas verk, nämligen bibliotekens innehav av böcker, uppställda i utlåningsavdelningarna, antalet böcker, som undanställts i magasin, samt antalet en viss dag utlånade böcker av de i listan upptagna författarna. Uppgiften om magasinuppställd litteratur avsåg att tjäna som ledning vid bedömning av allmänhetens intresse för författarnas böcker. En hög siffra i denna kolumn visade att vederbörande författare var föga efterfrågad av allmänheten.

Genom jämförelse mellan bibliotekens innehav av böcker och antalet utlånade böcker erhöles ett visst mått på lånefrekvensen. Antalet utlånade böcker beräknades på så sätt, att samtliga kort, som tillhörde de utlånade böckerna, inventerades och prickades av i författarförteckningen. På detta sätt kom siffran att motsvara en hel utlåningsperiod, och då undersökningen utfördes vid en tidpunkt, som uppvisade en hög biblioteksfrekvens, kunde de erhållna siffrorna betraktas som jämförelsevis rättvisande. Vid två stadsbibliotek — Uppsala och Borås — utsträcktes undersökningen till att omfatta en resp. två månader med kontinuerlig avprickning av samtliga boklån, och härigenom kunde det första mera provisoriska måttet på utlåningsfrekvensen kontrolleras. Det visade sig i dessa senare undersökningar, att några större skillnader icke kunde iakttagas annat än för de författare, som var representerade med ett mycket litet antal böcker i de båda biblioteken. Punktundersökningen gav med andra ord samma resultat som de båda kontinuerliga undersökningarna.

De i undersökningen deltagande biblioteken var följande: Stadsbiblioteken i Stockholm (huvudavdelningen), Malmö, Norrköping, Uppsala, Borås, Gävle, Karlskrona, Karlskoga, Sundsvall, Uddevalla, Östersund, Kiruna, Arvika, Varberg, Ängelholm, landsbiblioteket i Skara, folkbiblioteken i Holmsund, Älmhult och Mora, ABF-biblioteken i Turlinge, Kungsör och Hyltinge samt SLS-biblioteket i Örsjö.

Huvudavdelningen av Stockholms stadsbibliotek redovisade ett bokbestånd av ca 250 000 band mot totalt ca 710 000 (=35%) och en årlig utlåning av ca 720 000 band mot totalt 2.63 miljoner band (=27%).

Inräknas verksamheten vid samtliga filialer motsvaras de utvalda bibliotekens bokbestånd och årliga utlåning av 1.8 miljoner resp. 5 miljoner band. Som tidigare framhållits, hade samtliga stadsbibliotek ett totalt bokbestånd av nära 3.7 miljoner band och en total utlåning av 9.26 miljoner band. De utvalda stadsbiblioteken svarade således för något mer än hälften av såväl bokbestånd som utlåning.

Utlåningen i de berörda biblioteken fördelade sig enligt den årliga utlåningsstatistiken med 44.6 % på skönlitteratur, 31.9 % på facklitteratur och 23.5 % på barn- och ungdomsböcker. Uppdelas utlåningen på litteratur för vuxna och minderåriga, så redovisades i det förra fallet 3.57 miljoner lån, fördelade med 63.1 % på skönlitteratur, 5.8 % på skönlitteratur på främmande språk och facklitteratur 31.1 %. I det senare fallet var summan utlånade böcker 1.48 miljoner band, fördelade med 80 % på förströelselitteratur och 20 % på facklitteratur.

I nedanstående tabell återges vissa sammanfattande siffror för de berörda biblioteken.

Tabell 3. Årsstatistik 1949 för bokutredningens biblioteksurval

Bibliotek	Bok- be- stånd (000)	Utlåning (000-tal)						s:a
		till vuxna			till barn			
		skön- litt.	fack- litt.	s:a	skön- litt.	fack- litt.	s:a	
<i>Stadsbibliotek</i>								
Stockholm	713	1 107	726	1 833	653	142	795	2 628
Malmö	281	403	224	627	160	89	249	876
Norrköping	194	100	42	142	53	14	67	209
Uppsala	62	118	73	191	42	10	52	243
Borås	69	84	43	127	31	8	39	166
Gävle	76	67	40	107	3	1	4	111
Karlskrona	29	60	23	83	41	7	48	131
Karlskoga	31	43	16	59	24	4	28	87
Sundsvall	28	37	19	56	17	3	20	76
Uddevalla	23	33	17	50	22	2	24	74
Östersund	98	25	15	40	18	3	21	61
Kiruna	28	32	18	50	6	1	7	57
Arvika	18	30	11	41	19	2	21	62
Varberg	19	28	11	39	19	3	22	61
Huskvarna	16	25	11	36	20	4	24	60
Skara	71	14	12	26	8	2	10	36
Ängelholm	15	21	7	28	15	2	17	45
S:a 17 stadsbibliotek	1 771	2 227	1 308	3 535	1 151	297	1 448	4 983
<i>Folkbibliotek</i>								
Holmsund	5	9	2	11	7,8	0,4	8,2	19,2
Älmhult	5	9	2	11	9,4	1,1	10,5	21,5
Mora	11	8	3	11	10,4	1,8	11,7	22,7
S:a 3 folkbibliotek	21	26	7	33	27,6	2,8	30,4	63,4
<i>Studiecirkelbibliotek</i>								
Kungsör (ABF)	3,3	—	—	3,6	—	—	—	3,6
Turinge	4	3,9	2,1	6,0	—	—	0,7	6,7
Hyltinge	4	4,4	0,9	5,3	—	—	—	5,3
Örsjö	1,6	—	—	6,7	—	—	—	6,7
S:a 4 studiecirkelbibliotek	12	8	3	22	—	—	0,7	22,3
Totalsumma	1 804	2 261	1 318	3 590	1 179	300	1 479	5 069

I detta urval av bibliotek svarade således de 17 stadsbiblioteken för 98.2 % av bokbeståndet och för 98.5 % av utlåningen till vuxna låntagare samt för 97.9 % av utlåningen till barn och ungdom.

Bokutredningens författarförteckning innehöll namnen på 869 skönlitterära författare och 337 barn- och ungdomsboksförfattare. Det senare antalet omfattade även sådana skönlitterära författare, som i större eller mindre utsträckning är representerade på barn- och ungdomsavdelningarna. Efter reduktion av det sålunda dubbelförda antalet författare innehöll förteckningen 1 096 namn på nu levande eller för kort tid sedan avlidna författare. Av detta antal var det blott 29 författare, som ej fanns redovisade i bibliotekens utlåningsavdelningar.

De olika biblioteken visade en påfallande stor variation i fråga om antalet redovisade författare. Sålunda redovisade 6 bibliotek (stadsbiblioteken i Stockholm,

Malmö, Norrköping, Uppsala, Östersund och Kiruna) *mer än 500* av de förtecknade skönlitterära författarna, 6 stadsbibliotek (Borås, Gävle, Karlskoga, Uddevalla, Arvika och Skara) *mellan 400 och 500 författare*; 9 bibliotek (stadsbiblioteken i Karlskrona, Sundsvall, Huskvarna, Varberg och Ängelholm, folkbiblioteken i Holmsund, Älmhult och Mora samt studiecirkelbiblioteket i Hyltinge) *mellan 200 och 400 författare* och återstående 3 bibliotek *mellan 100 och 200 författare*. Högsta siffran uppvisades av Uppsala stadsbibliotek med 708 författare och lägsta siffran av Örsjö SLS-bibliotek med 114 författare.

För barn och ungdomsböckernas vidkommande var motsvarande siffror: *över 200 författare* fanns redovisade i 5 bibliotek (stadsbiblioteken i Stockholm, Malmö, Norrköping, Uppsala och Uddevalla), *mellan 100 och 200 författare* i 14 bibliotek (stadsbiblioteken i Borås, Karlskrona, Karlskoga, Sundsvall, Östersund, Kiruna, Arvika, Huskvarna, Varberg, Skara och Ängelholm, folkbiblioteken i Holmsund, Älmhult och Mora) och *intill 100 författare* i folkbibliotek (Turinge) och 1 studiecirkelbibliotek (Örsjö SLS-bibliotek). 3 bibliotek saknade särskild barn- och ungdomsavdelning (stadsbiblioteket i Gävle, ABF-biblioteken i Kungsör och Hyltinge). Högsta siffran redovisades här av Malmö stadsbibliotek med 295 namn och lägsta siffran av Örsjö SLS-bibliotek med 17 namn.

För större delen av de undersökta biblioteken lämnades sålunda uppgifter, som gjorde det möjligt att beräkna förhållandet mellan hela antalet böcker, skrivna av svenska skönlitterära författare, och det antal böcker, som representerade de i namnförteckningen upptagna författarna. Det visade sig att i genomsnitt 54.6 % av bokbeståndet av svenska originalverk tillhörde författare, som upptagits i namnförteckningen. Högsta siffran visade landsbiblioteket i Skara med 93.6 % och den lägsta siffran av stadsbiblioteket i Varberg med 43.3 %. Huvudparten av de berörda biblioteken redovisade siffror mellan 55 och 65 %.

Motsvarande siffror för barn- och ungdomslitteraturen var 39.3 % i genomsnitt för samtliga berörda bibliotek. Högsta siffran redovisades av stadsbiblioteket i Varberg med 85.1 % och den lägsta av folkbiblioteket i Holmsund med 11.3 %. Till dessa senare siffror bör anmärkas, att uppgifterna rörande bokbeståndet i ungdomsavdelningarna i regel ej uppdelats i förströelseläsning och facklitteratur, varför de redovisade procentalen ej omedelbart kan jämföras med de ovan angivna uppgifterna för bokbeståndet av skönlitteratur.

Denna specifikation möjliggjorde även en jämförelse mellan bibliotekens innehav av svensk skönlitteratur i original, översättningar av utländsk skönlitteratur, barn- och ungdomsböcker (ej specificerade på original och översättningar) och facklitteratur. För de berörda biblioteken visade det sig att fördelningen var följande:

svensk skönlitteratur	13.3 %
översatt skönlitteratur	12.6 %
barn- och ungdomsböcker	5.7 %
facklitteratur	68.4 %

Summa 100.0 %

Några uppgifter om lånefrekvensen för facklitteraturen har utredningen icke begärt. Beträffande skönlitteraturen förtjänar anmärkas, att två av stadsbiblioteken redovisade utlåningens fördelning på svenska original och översättningar, varvid i ena fallet relationen var 40:60 och i det andra fallet 42:58.

Författarlistan upptog som tidigare anförts 1 096 namn. Fördelningen på bokantal för resp. författare var följande:

0	böcker	29	författare
1—10	»	302	»
11—20	»	167	»
21—30	»	99	»
31—40	»	84	»
41—50	»	54	»
51—100	»	149	»
101—	»	212	»
Summa		1 096	»

Hela bokantalet för de berörda författarna uppgick till 89 800, fördelat med 74 500 på skönlitteratur för vuxna, och 15 300 på barn- och ungdomslitteratur, eller uttryckt i procent 80 resp. 20 %. Av hela antalet böcker hade nära 3 800 ställts upp i biblioteksmagasinen såsom mindre aktuell litteratur.

Antalet utlånade böcker vid inventeringstillfället uppgick till 39 836, fördelade med 32 211 på skönlitteratur för vuxna och 7 625 på barn- och ungdomsböcker. Beräknat i procent av hela bokbeståndet var således 43.2 % av skönlitteraturen för vuxna utlånad vid inventeringen och nära 50 % av barn- och ungdomsböckerna. Totalt var något mer än 44 % av böckerna utlånade.

Tidigare har anförts en fördelning av bokbeståndet efter antalet per författare. På samma sätt har följande uppställning beräknats. Fördelningen av utlånade böcker per författare var följande:

0	böcker	170	författare
1—10	»	468	»
11—20	»	143	»
21—30	»	72	»
31—40	»	43	»
41—50	»	38	»
51—100	»	74	»
101—	»	88	»
Summa		1 096	»

En jämförelse mellan de båda uppställningarna visar, att det är ett betydande antal författare, vars böcker ej utlånats under den period, som undersökningen omfattade. Under det att »medianförfattaren» enligt den första tabellen representeras med ca 25 böcker, har han enligt den andra tabellen endast 3 böcker utlånade inom det urval av bibliotek, som bildar underlag för undersökningen.

Ett detaljstudium av författarförteckningarna från de skilda biblioteken visar, att de smärre biblioteken spelar en mycket underordnad roll i undersökningen. I följande tabell 4 har utlåningssiffrorna för 12 av de berörda 24 biblioteken framlagts för ett antal författare. Namnen har uttagits på ett sådant sätt, att både mycket frekventerade och litet utlånade författare kommit att företrädas i urvalet.

De höga utlåningssiffrorna inom de större biblioteken för de förstnämnda författarna visar, att småbibliotekens siffror alls inte påverkar relationen mellan de olika författarna, d. v. s. i sista hand ersättningen till författarna för biblioteksutlåningen. För de mindre frekventerade författarnas vidkommande är det självklart, att de fåtaliga siffrorna från småbiblioteken lika litet påverkar slutresultatet. (Det är endast för en i tabellen upptagen författarinna, Signe Björnberg (=Sigge Stark), som de tre minsta bibliotekens utlåningssiffror påverkar slut-

resultatet — denna författarinna är nämligen icke alls representerad i de större bibliotekens utlåningsavdelningar.)

Tabell 4. Lånefrekvens för 45 författare inom ett urval av bibliotek

Författare	Antal utlån vid nedanst. bibliotek													S:a	Totalsumma i hela unders.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
Ahlin, Lars	101	16	14	15	17	4	3	1	4	4	3	—	182	268	
Arnér, Sivar	38	23	6	10	4	—	4	—	—	—	—	—	85	143	
Beijer, Harald	114	36	17	33	15	5	6	6	4	5	—	1	242	403	
Berg, Eva	47	10	11	4	8	2	2	2	3	—	—	—	89	179	
Björnberg, Signe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	30	33	37	
Botwid, Hans	46	11	10	9	6	1	—	—	1	2	—	—	86	152	
Carlberg, Gösta	3	5	2	1	—	1	—	—	—	—	1	1	14	32	
Dagerman, Stig	68	25	10	9	6	2	3	1	—	2	2	—	128	187	
Elgström, A.-L.	35	10	5	9	3	1	3	1	2	—	1	—	70	129	
Fridegård, Jan	160	59	28	22	14	7	11	2	7	10	3	2	325	508	
Golowanjuk, Jascha ..	83	11	9	2	4	2	4	—	—	5	2	—	122	213	
Gustaf-Janson, Gösta ..	57	16	3	9	3	1	4	—	—	2	—	—	95	159	
Hallström, Per	8	6	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	16	62	
Hammenhög, Waldemar ..	133	20	9	11	13	7	4	4	2	2	1	1	207	465	
Hedberg, Olle	334	186	53	75	35	23	13	8	7	6	3	—	743	1 175	
Heerberger, Helge	26	20	8	10	4	2	2	—	1	1	1	—	75	107	
Holmström, Ragnar	38	10	7	6	6	7	3	2	3	1	4	2	89	251	
Johnson, Eyvind	122	53	16	25	12	7	5	—	1	2	2	—	245	449	
Jonsson, Thorsten	18	10	4	4	—	2	—	1	1	—	1	—	41	70	
Kjellgren, Josef	18	9	2	6	2	3	1	—	1	—	—	—	42	113	
Lagerkvist, Pär	42	17	14	10	5	3	1	—	2	2	1	—	97	231	
Lilja, Gertrud	123	65	18	35	7	9	5	1	2	6	—	2	273	428	
Lo-Johansson, Ivar	143	83	18	32	11	11	5	1	6	4	2	2	318	544	
Martinson, Harry	152	61	22	42	12	12	3	3	7	5	1	—	320	535	
Martinson, Moa	223	163	29	26	24	13	4	4	6	10	3	2	507	769	
Moberg, Vilhelm	372	164	43	106	28	29	20	7	12	10	3	10	804	1 266	
Nyblom, Elsa	12	10	3	5	3	1	1	—	—	1	—	—	36	68	
Olsson, Albert	98	36	6	16	8	8	5	1	6	2	2	1	189	279	
Rundquist, Per Erik	16	9	4	2	2	1	1	—	—	—	—	—	35	72	
Salje, Sven Edvin	122	55	11	51	7	6	13	4	7	4	3	6	289	396	
Siwertz, Sigfrid	120	87	24	32	20	12	10	2	4	5	—	—	316	709	
Stiernstedt, Marika	113	59	13	18	15	3	6	1	3	—	2	—	233	524	
Suber, Margareta	41	15	6	4	4	2	—	—	2	—	—	—	74	121	
Söderholm, Margit	19	8	—	—	1	3	3	3	2	6	2	1	48	105	
Thorén, Fritz	126	24	9	18	10	5	4	1	1	6	1	—	205	327	
Wallquist, Einar	58	41	4	12	12	4	2	2	4	1	2	2	144	223	
Viksten, Albert	40	32	5	25	16	4	7	4	9	10	—	12	164	306	
Wägner, Elin	126	64	16	36	26	9	6	2	7	4	4	8	308	654	
Zetterholm, Tore	8	8	2	1	3	1	1	—	—	1	1	—	26	49	
Åkerhielm, Annie	22	2	—	1	5	1	3	—	—	—	—	—	34	103	
Summa	3 425	1 539	461	732	373	214	168	64	117	120	53	83	7 349	12 899	
1 % av hela antalet lån enl. förteckning	46	51	39	46	43	43	41	41	50	40	41	42	46	40,0	

(Bibliotek i ovanst. tablå: 1. Malmö stadsbibl., 2. Norrköpings stadsbibl., 3. Borås stadsbibl., 4. Karlskoga stadsbibl., 5. Sundsvalls stadsbibl., 6. Uddevalla stadsbibl., 7. Ängelholms stadsbibl., 8. Holmsunds folkbibl., 9. Älmhults folkbibl., 10. Mora folkbibl., 11. Kungsör, ABF-bibl., 12. Örsjö SLS-bibl.)

Ytterligare stöd för denna uppfattning får man, om man sätter de 12 bibliotekens totala utlåningssiffror i relation till de 45 utvalda författarnas utlåningssiffror. Jämförelsen får följande utseende:

Bibliotek	Hela antalet lån		Redovisade författare		Skillnad i %
	antal	%	antal	%	
1.	7 494	46,4	3 425	46,6	+ 0,2
2.	3 054	18,9	1 539	20,9	+ 2,0
3.	1 201	7,4	461	6,3	- 1,1
4.	1 596	9,9	732	9,9	± 0
5.	890	5,5	373	5,2	- 0,3
6.	497	3,1	214	2,9	- 0,2
7.	412	2,6	168	2,3	- 0,3
8.	158	1,0	64	0,9	- 0,1
9.	221	1,4	120	1,6	+ 0,2
10.	297	1,8	120	1,6	- 0,2
11.	137	0,8	53	0,7	- 0,1
12.	199	1,2	83	1,1	- 0,1
Summa	16 156	100,0	7 352	100,0	

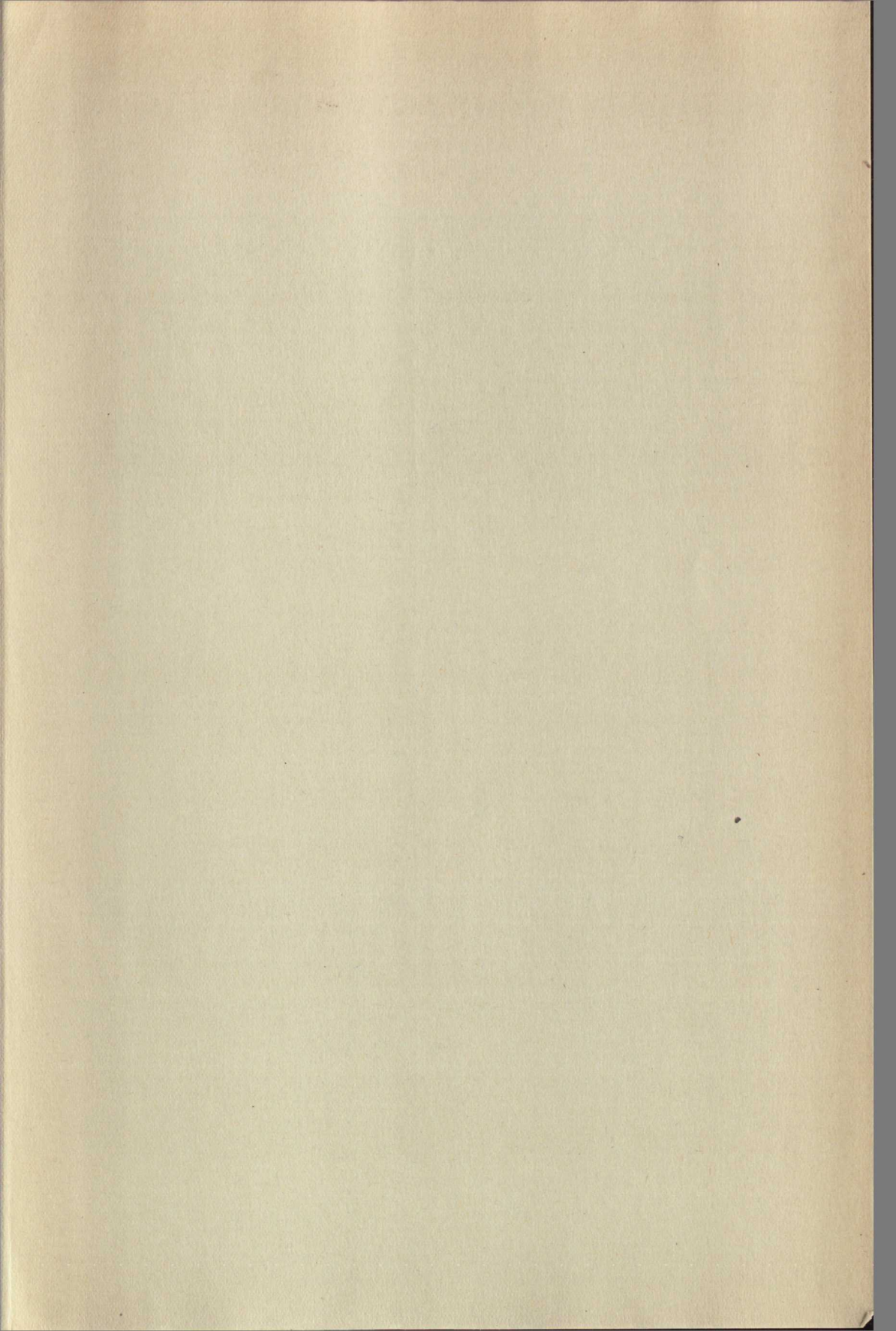
Skillnaderna är som synes oväsentliga — i flertalet fall rör de sig om någontiondels procent och i endast två fall uppgår den till mer än 1 procent.

3. Slutsatser

Undersökningen av bibliotekens bokinnehav och utlåningsfrekvens för det urval av svenska skönlitterära författare, som utredningen ovan redovisat, ger vid handen, att stickprovsmetoden är praktiskt genomförbar. Den kan utföras med en förhållandevis ringa arbetsinsats från de berörda bibliotekens sida. Själva avprickningen av bokkorten mot den i förväg uppgjorda författarförteckningen kan betraktas som ett uppdrag, lämpat för biträdespersonalen.

Undersökningen har vidare visat, att ett urval av stads- och skolbibliotek är tillfyllest för att konstatera relationen mellan de berörda författarnas bokutlåning och därmed för att beräkna bibliotekslåneersättningen. Det begränsade bokurvalet vid folkbiblioteken i småkommunerna och i studiecirkelbiblioteken påverkar i ytterst ringa omfattning den allmänna bild av bokutlåningen, som de större biblioteken lämnar.

Först framdeles, när storkommunernas biblioteksväsen fått en fastare organisation, kan det enligt utredningens uppfattning vara befogat att göra urvalet för stickprovsundersökningarna även bland storkommunernas bibliotek.

Statens offentliga utredningar 1952

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Det yngsta fångvårdsklientelet. [5]
Räjongplan för fångvården. [21]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Löneplan eller kollektivavtal. [3]
Betänkande med förslag till allmänt resereglemente m. m. [6]
Allmän folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 2. [7] Bilaga 1. Folkomröstningsinstitutet i Schweiz. [8] Bilaga 2. Folkomröstningsinstitutet i Förenta staterna. [9] Bilaga 3. Folkomröstningsinstitutet utanför Schweiz och Förenta staterna. [18]

Kommunalförvaltning.

Förslag till kommunallag m. m. Kommunallagskommitténs betänkande. 3. [14]

Statens och kommunernas finansväsen.

1949 års uppborðssakkunniga. 2. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppborðsförfarandet. [1]

Politi.

1944 års nykterhetskommitté. 3. Undervisning, folkupplysning och forskning på alkoholfrågans område. [12]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Sjömännens sjukförsäkring. [10]
Yttranden m. m. över 1950 års långtidsutrednings betänkande. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. [11]
Semester åt husmödrar, lantbrukare m. fl. [19]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande angående hälso- och sjukvården vid krig och andra utomordentliga förhållanden. [22]

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande angående vissa fiskerättsliga förhållanden inom lappmarkerna samt tillgodogörandet av fisket i kronovattnen därstädes och i Jämtlands län m. m. [18]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Barrenskogstillgångarna och skogsindustriens råvaruförsörjning. [15]

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Busslinjeutredningen. 1. Betänkande med förslag till beräknande av tilläggsvärde (goodwill) för bussföretag m. m. [20]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Förslag till lag om bankrörelse m. m. [2]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Bokutredningen. [23]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Nordisk passfrihet. Betänkande nr 1. [4]
Tull- och valutalättnader i resandetrafiken mellan de nordiska länderna. Betänkanden nr 2 och 3. [16—17]